

Шевчук Андрій Васильович

Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту регіональних досліджень Національної академії наук України

Стипендіат стипендії Президента України для молодих науковців (2006 - 2007 рр.)

Лауреат премії Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок за 2009 рік

Експерт в області економіки Союзу експертів в сфері науки, техніки і інновацій

Microsoft IT Academy Instructor

Cisco Networking Academy Instructor

Cisco Networking Academy Advanced Level Instructor Excellence Award (2012)

Cisco Networking Academy Instructor Years of Service Award (2013)

Автор більше 70-ти наукових праць в галузі економіки, освіти, IT

avshevc@gmail.com

Шевчук А.В. Регіональні освітні системи: теорія, методологія, практика інноваційного розвитку

Андрій Шевчук

Регіональні Освітні Системи:

теорія, методологія, практика
інноваційного розвитку

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут регіональних досліджень

Андрій Васильович Шевчук

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСВІТНІ СИСТЕМИ:
теорія, методологія, практика
інноваційного розвитку**

Монографія

Львів 2014

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту регіональних досліджень НАН України
(протокол № 11 від 17 грудня 2013 року)

Науковий редактор:

Любов Казимирівна Семів, доктор економічних наук,
провідний науковий співробітник відділу соціально-гуманітарного
розвитку регіону Інституту регіональних досліджень НАН України

Рецензенти:

- Качала Т. М.**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Черкаського державного технологічного університету;
- Петренко В. П.**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;
- Сторонянська І. З.**, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу проблем розвитку фінансово-кредитних відносин в регіоні Інституту регіональних досліджень НАН України;
- Янковська Л. А.**, доктор економічних наук, професор, ректор ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»

Шевчук А. В.

Ш 000 Регіональні освітні системи: теорія, методологія, практика інноваційного розвитку / Андрій Васильович Шевчук. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2014.

ISBN 978-966-02-7095-4

У монографії розроблено новий напрям теоретико-методологічних досліджень формування і розвитку регіональних освітніх систем, який є внеском у регіональну економіку в площині удосконалення понятійно-термінологічного апарату, сформованого автором теоретичного підґрунтя, обґрунтованих нових моделей практичної реалізації такого формування і розвитку з урахуванням завдань впровадження інновацій в регіональні освітні системи в контексті побудови інформаційного суспільства.

Книга може бути корисною для науково-педагогічних працівників, аспірантів, здобувачів, практиків державного і регіонального управління та працівників освіти.

© Шевчук А. В., 2014
© Інститут регіональних досліджень
НАН України, 2014

ISBN 978-966-02-7095-4

ЗМІСТ

Передмова.....7

Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку регіональних освітніх систем

- 1.1. Суть розвитку регіональних освітніх систем і відображення цього процесу в понятійно-термінологічному апараті економічної науки..... 10
- 1.2. Регіональна освітня система як об'єкт дослідження регіональної економіки та її місце в суперсистемі «регіон» 30
- 1.3. Еволюція регіональних освітніх систем у контексті суспільних змін: теоретичний аспект..... 46
- 1.4. Суть інноваційного розвитку регіональних освітніх систем: теоретичне підґрунтя та практичні завдання 64

Розділ 2 . Чинники інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства

- 2.1. Загальна характеристика й структурування чинників інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства 81
- 2.2. Потреби особистості й суспільства в інноваційних стандартах освіти як чинники та нові виклики суспільного розвитку 101
- 2.3. Розвиток інформаційних технологій як стимулюючий чинник трансформації освіти і детермінантна ознака регіональних освітніх систем 122

- 2.4. Злочинність у комп'ютерній сфері як негативний чинник трансформації регіональних освітніх систем за умов побудови інформаційного суспільства..... 140

Розділ 3. Аналіз особливостей трансформації регіональних освітніх систем: позитивні та негативні аспекти з позиції побудови інформаційного суспільства

- 3.1. Трансформація української освіти: відрив від національних основ і деформація розвитку регіональних освітніх систем 156
- 3.2. Оцінка змін дошкільної та шкільної освіти 179
- 3.3. Трансформація системи середніх спеціальних освітніх закладів 216
- 3.4. Зміни системи вищих навчальних закладів..... 247

Розділ 4. Селективне формування підґрунтя для розробки перспективних напрямів інноваційної трансформації регіональних освітніх систем

- 4.1. Удосконалення нормативно-правового поля розвитку регіональних освітніх систем у незалежній Україні 281
- 4.2. Використання зарубіжного досвіду щодо трансформації регіональних освітніх систем в Україні 304
- 4.3. Попередження девальвації загальнолюдських і гуманістичних цінностей у сфері підготовки кадрів для забезпечення прогресивної трансформації регіональних освітніх систем 329
- 4.4. Впровадження передових технологій в освітні процеси в регіональних освітніх системах 349

Розділ 5. Перспективні напрями інноваційної трансформації регіональних освітніх систем як підходи до зміцнення основ інформаційного суспільства

- 5.1. Прогресивні концепції і моделі розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства..... 365
- 5.2. Підходи до перспективної модернізації системи освіти в регіоні..... 381
- 5.3. Інтеграція освіти, науки і культури в інформаційному суспільстві як база конвергенції української освіти з європейською на регіональному рівні: інноваційні аспекти 398
- 5.4. Поліпшення управління інноваційним розвитком регіональних освітніх систем в інформаційному суспільстві 411
- Післямова 425
- Бібліографічний список..... 433

Люди в тисячу разів більше клопочуться про надбання багатства, ніж про освіту розуму і душі, хоча те, що є в людині, для нашого щастя, безсумнівно, важливіше того, що є у людини.

А. Шопенгауер

Історію цивілізації можна виразити в шести словах: чим більше знаєш, тим більше можеш.

Е. Абу

ПЕРЕДМОВА

Із зростанням загальнодоступності інформаційних технологій та мережі Інтернет надзвичайно розширилися можливості розвитку регіональних освітніх систем та отримання населенням нових освітніх послуг й перевірки отриманих знань. Нові види освітніх послуг (дистанційне навчання, віддалений доступ до матеріалів, користування віддаленими засобами для навчання, перевірка знань та стороння сертифікація) дають змогу не тільки вивести процес отримання знань на новий рівень, а й визначити стратегію та регіональну політику інноваційного розвитку регіональних освітніх систем (РОС).

Проблеми формування та розвитку сфери освітніх послуг висвітлені в наукових працях О. Власюка, І. Гнибіденка, О. Грішнкової, Т. Драгунової, Е. Лібанової, О. Піскуна, С. Пирожкова, О. Позняка, І. Прибиткової, М. Романюка, О. Хомри, Дж. Кнайт, Р. Патори, В. Бергс-

дорфа та ін., а проблеми формування і розвитку регіональних суспільних систем – у працях В. Геєця, М. Долішнього, Л. Шевчук, В. Кравціва, Л. Семів, С. Злупка, С. Писаренко, С. Вовканича, І. Сторонянської, У. Садової та ін. У наш час важливо сконцентруватися на дослідженнях регіональних освітніх систем як підсистем регіональних суспільних систем, з одного боку, і відносно автономних освітніх систем регіонів, які входять до складу національної освітньої системи, – з іншого.

Сьогодні залишаються недостатньо сформованими теоретико-методологічні основи дослідження розвитку регіональних освітніх систем і понятійно-термінологічний апарат, пов'язаний з цією проблематикою. Необхідно також виконати такі завдання: визначити особливості регіональної освітньої системи як об'єкта дослідження регіональної економіки; окреслити етапи еволюції регіональних освітніх систем у контексті суспільних змін та ін. Вкрай важливо розробити практичні завдання і систему заходів, спрямованих на стимулювання інноваційного розвитку регіональних освітніх систем.

У процесі наукового дослідження ми задіяли: монографічний, аналітичний й статистичні методи для всебічного вивчення об'єкта дослідження; метод теоретичного порівняння, економічного аналізу та узагальнення – для розкриття змісту дослідження та сутності понять у структурі понятійно-термінологічного апарату; методи візуального і просторового аналізу – для виявлення просторових особливостей соціально-економічного стану регіону та його структурних елементів (наприклад, міст); системно-структурного аналізу – для розробки класифікації інформаційних технологій соціально-економічного розвитку регіону; багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз, соціологічний аналіз моделювання, програмно-цільовий підхід.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти, статистичні дані, матеріали галузевих управлінь, дані обстеження окремих установ, підприємств, організацій, а також міжнародні законодавчі та нормативні акти й угоди.

У першому розділі запропоноване власне тлумачення поняття регіональної освітньої системи (РОС), окреслено структуру та модель РОС, завдання та мету функціонування її елементів, місце в суперсистемі «регіон» та зв'язки з іншими підсистемами. У другому розділі визначено структуру чинників інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства, обґрунтовано класифікацію інформаційних технологій як стимулюючих чинників трансформації освіти і детермінантну ознаку РОС. У третьому розділі розглянуто зарубіжний досвід трансформації регіональних освітніх систем та особливості кардинальних змін української освіти (відрив від національних основ і деформації розвитку регіональних освітніх систем; оцінку змін дошкільної і шкільної освіти; трансформацію мережі середніх спеціальних освітніх закладів; зміни мережі вищих навчальних закладів), а також окреслені позитивні та негативні аспекти розвитку української освіти з позиції побудови інформаційного суспільства. Четвертий розділ присвячений визначенню шляхів впровадження передових технологій в освітні процеси в регіональних освітніх системах, розроблено методи та способи підвищення інформаційної компетентності випускників вищих навчальних закладів та їх дифузії серед широких верств населення регіону за допомогою інновацій в умовах інформаційного суспільства. У п'ятому розділі запропоновано моделі розвитку РОС, визначено шляхи перспективної модернізації системи освіти в регіоні та способи підтримки державою інноваційної трансформації РОС й удосконалення управління її інноваційним розвитком з метою поліпшення забезпечення освітніми послугами населення і зміцнення основ інформаційного суспільства.

Результати досліджень можуть бути корисними для науково-педагогічних працівників, аспірантів, здобувачів, практиків державного і регіонального управління та працівників освіти.

Автор висловлює подяку науковому консультанту, доктору економічних наук, професору Семів Любов Казимирівні за цінні поради в процесі написання монографії.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

1.1. Суть розвитку регіональних освітніх систем і відображення цього процесу в понятійно-термінологічному апараті економічної науки

З'ясування сутнісно-змістової еволюції поняття регіональної освітньої системи вимагає насамперед уточнення авторського розуміння системи як такої. Відома велика кількість різних визначень поняття «система», які використовують залежно від контексту, галузі знань та цілей дослідження. Достатньо згадати фундаментальну працю В. Н. Садовського та Е. Г. Юдіна «Исследования по общей теории систем»¹, в якій проаналізовано визначення поняття системи, запропоноване А. Д. Холлом і Р. Е. Фейджином; представлено загальну теорію систем, вперше сформульовану Л. фон Берталанфі в умовах парадигми сучасної науки, математичні аспекти абстрактного аналізу систем, узагальнені А. Рапопортом, та математичні основи загальної теорії систем, розроблені М. Д. Месаровичом, погляди К. Боулдинга на

¹ Садовский В. Н. Исследования по общей теории систем / В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин. – М. : Прогресс, 1969. – 520 с.

1.1. Суть розвитку регіональних освітніх систем і відображення цього процесу

загальну теорію систем як на скелет науки і У. Рос Ешбі – як на нову наукову дисципліну, позицію О. Ланге стосовно цілей розвитку систем у світлі кібернетики.

За науковими результатами перелічених учених ми припустили, що в дослідженні регіональних освітніх систем формулювання дефініції цього терміна вимагає врахування підходу з позицій визначення елементів системи та їх групування в підсистеми за функцією спільної мети. Тоді можна спиратися на два визначення поняття «система», які можна зустріти в науковій літературі, та співвідносити їх із регіональними освітніми системами. У цьому контексті вартим уваги є твердження В. М. Сагатовського, що система – це скінченна множина функціональних елементів й відношень між ними, виокремлена зі середовища відповідно до визначеної мети в межах певного інтервалу часу². У свою чергу Ю. І. Черняк зазначає, що система – це відображення у свідомості певного суб'єкта, дослідника чи спостерігача властивостей об'єктів та їх відношень у вирішенні питань дослідження або пізнання³.

Як зазначає низка дослідників, будь-яка система має мету, завдання, функції, ознаки, атрибути, структуру, відносини або взаємодії, наявність двох або більше типів зв'язку (прямого і зворотного), рівні ієрархії та взаємовідносин⁴. Отож, визначаючи сутність дефініції регіональної освітньої системи, варто чітко конкретизувати її системоформувальні структурні елементи й простежити характер взаємодій між ними, що загалом потужно детермінує ефективність функціонування такої системи.

Від загального визначення системи спробуємо простежити перехід до визначення поняття «освітня система» у вітчизняній

² Сагатовский В. Н. Основы систематизации всеобщих категорий / В. Н. Сагатовский. – Томск, 1973. – 432 с.

³ Черняк Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой / Ю. И. Черняк. – М., 1975. – 193 с. ; Черняк Ю. И. Анализ и синтез систем в экономике / Ю. И. Черняк. – М. : Экономика, 1970. – 152 с.

⁴ Дендерина В. И. Педагогические теории, системы, технологи / В. И. Дендерина. – Ставрополь : СГУ, 1999. – 138 с.

та зарубіжній науці. Воно також має декілька значень, які застосовують в описі різних об'єктів освіти:

- у географічному аспекті – як «єдина планетарна освітня система, яку складають континентальні, національні та регіональні підсистеми освіти»⁵;
- у територіально-просторовому аспекті – як система освіти різного рівня: загальнодержавна, регіональна, муніципальна;
- у функціональному аспекті – як система безперервної освіти: дошкільний навчальний заклад, школа, професійно-технічний навчальний заклад, вищий навчальний заклад;
- у змістовому аспекті – як синонім поняття «педагогічна система»⁶.

За А. В. Євтодюк, освітня система – це системоформувальна підсистема національної системи освіти, наділена специфічними функціями; впорядкована, структурна, самоорганізована цілісність історично зумовлених і взаємопов'язаних поглядів, переконань, ідеалів, національних традицій та практикуючих дій, об'єднаних спільними мотивами, задачами і цілями, що спрямовані на навчання й виховання людини задля досягнення нею певного рівня освіченості як ступеня становлення особистості⁷. На думку дослідниці, система освіти в країні є лише одна (макросистема), а освітніх систем як різних креативних варіантів системи освіти – багато. Але кожна з освітніх систем у системі освіти має свою оригінальну основу, інваріантну для неї (освітньої системи), яка і є запорукою її розвитку⁸.

⁵ Свиридов О. А. Теория и методология функционирования образовательных систем : дис. ... д-ра экон. наук / О. А. Свиридов. – Йошкар-Ола, 2006. – С. 31.

⁶ Чечель И. Д. Образовательная система: многообразие значений, особенности функционирования [Электронный ресурс] / И. Д. Чечель, Т. В. Потемкина // Современные исследования социальных проблем : электронный научный журнал. – 2012. – № 2(10). – Режим доступа : <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/2/chechel.pdf>.

⁷ Євтодюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / А. В. Євтодюк. – К., 2002. – 20 с.

⁸ Там само.

На думку Є. Е. Смирнової, освіта в структурному розумінні становить собою складну і розгалужену систему, яка охоплює різні підсистеми. Кожна з підсистем, як-то школа або сукупність організацій, що забезпечують професійну освіту, виконує свої завдання, має свою внутрішню структуру. Усі підсистеми спрямовані на отримання людиною освіти та її вдосконалення, на особистісний розвиток, формування якостей громадянина певної держави і суспільства⁹.

Отже, в процесі вивчення підсистем освітньої системи стає можливим перехід у дослідженні до з'ясування сутності регіональної освітньої системи як до територіальної, географічної й структурної підсистеми загального визначення.

За твердженням В. Г. Гамаюнова, регіональна освітня система – це сукупність освітніх установ регіону, які спільно реалізують спадкоємні освітні програми й державні освітні стандарти різного рівня та спрямованості, а також органів управління освітою¹⁰. Як бачимо, автор вводить у регіональну освітню систему не лише навчальні заклади, а й звертає увагу на необхідність віднесення сюди органів управління освітою, що розширює комплексне бачення такої системи в інституційному вимірі.

Російський дослідник Д. А. Новіков формулює дефініцію регіональної освітньої системи, як і В. Г. Гамаюнов. Учений також зазначає, що метою функціонування регіональної освітньої системи є задоволення попиту на освітні послуги з боку населення регіону і попиту на випускників – випускників елементів регіональної освітньої системи – з боку економіки регіону. Наявність мети є відмінною характеристикою регіональної освітньої системи від регіональної мережі освітніх установ, що є сукупністю регіональних

⁹ Смирнова Е. Э. Социология образования / Е. Э. Смирнова. – СПб. : Интерсоцис, 2006. – 192 с.

¹⁰ Гамаюнов В. Г. Інноваційний потенціал регіональної освітньої системи: управлінський аспект / В. Г. Гамаюнов // Збірник наукових праць ДДУУ. – 2010. – Т. XI. Серія «Державне управління», вип. 151 «Проблеми державного управління розвитком промислового потенціалу регіону». – С. 14–23.

освітніх установ та органів управління освітою, які розглядаються як організаційні, економічні, соціальні та інші об'єкти. Іншими словами, регіональна мережа освітніх установ характеризує склад і структуру, але не функції регіональної освітньої системи¹¹.

На думку російської дослідниці А. С. Молоканової, регіональна освітня система – це підсистема освітньої системи вищого рівня, що належить державі, яка охоплює мережу установ дошкільної, загальної, додаткової, спеціальної, професійної освіти, управління, підвищення кваліфікації, що розвивається на основі регіоналізації, диференціації та інтеграції¹².

У працях Л. М. Юрчук регіональна освітня система розглядається як система освітніх інститутів, технологій, форм, методів і засобів освіти, а також механізмів взаємодії між ними, структура та функціонування якої відповідають принципам регіоналізації і відображають регіональні особливості розвитку суспільства¹³.

Як бачимо, більшість дослідників трактують поняття регіональної освітньої системи передусім як набір (сукупність) освітніх закладів регіону, не вводячи в неї освітні заклади, які територіально можуть розташовуватися далеко за його межами і надавати освітні послуги через свої регіональні відділення, академії, засобами дистанційного навчання, що є однією з інноваційних функцій регіонального навчання та перекваліфікації. Водночас недостатня увага приділяється органам управління освітою в регіоні та інтеграції з регіональними ринками праці.

Щодо розвитку регіональних освітніх систем цікавою є думка російського дослідника В. В. Гаврилюка, який зазначає, що однією

¹¹ Новиков Д. А. Модели и механизмы управления развитием региональных образовательных систем (концептуальные положения) / Д. А. Новиков. – М. : ИПУ РАН, 2001. – С. 5.

¹² Молоканова А. С. Развитие региональной образовательной системы в сельском социуме Республики Мордовия : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / А. С. Молоканова. – Саранск, 2003. – 216 с.

¹³ Юрчук Л. М. Механізм утворення освітніх округів [Електронний ресурс] / Л. М. Юрчук. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10ylmuoo.pdf.

з важливих ідей вивчення регіональних освітніх систем є зв'язок державних освітніх систем з ними, їх взаємний вплив у процесі трансформації всієї освіти¹⁴. Аналіз історичних особливостей розвитку регіону дає змогу виявити ті риси, які найсильніше впливали на розвиток освітніх систем, додали їм унікальності. Із-посеред таких автор називає державну політику щодо утворення регіону, національний склад населення, вплив різних культур, природу і клімат, економічні особливості регіону. Очевидно, що перелічене формує унікальність будь-якого регіону, його залучення в державні освітні системи і водночас його специфіку. У постпереходний період позиція регіонів в освітньому просторі країни стає іншою. Через різні обставини освітні потоки студентів, фахівців системи підвищення кваліфікації змістилися на регіональні рівні. Відмова від системи розподілу фахівців поставила виробничу і соціальну сфери регіонів у складну ситуацію, що вимагає своїх рішень. Зазначені обставини й низка інших спонукають регіони вирішувати свої проблеми іншим чином, вибудовувати нові освітні стратегії. Вони пов'язані з економічним і соціокультурним потенціалом регіону, його потребами і можливостями. Розвиток регіональних освітніх систем базується при цьому на принципах нової державної освітньої політики, пов'язаної з автономізацією діяльності багатьох регіональних систем. Політика регіоналізації зумовлена процесами децентралізації, ослаблення вертикальних і суттєвого посилення горизонтальних зв'язків і структур, лінійно-функціональних відносин в управлінні, господарюванні, соціальному розвитку. Особливо важливі зміни відбуваються в галузі професійної освіти. Зростання кількості вищих навчальних закладів характерне для регіонів з нерозвиненою освітньої інфраструктурою¹⁵.

Дослідник І. М. Цибирова охарактеризовує основні тенденції розвитку регіональних освітніх систем, серед яких гуманізація,

¹⁴ Гаврилюк В. В. Становление системы образования региона : монография / В. В. Гаврилюк. – Тюмень : Изд-во Тюменского государственного университета, 1998. – 240 с.

¹⁵ Там само.

регіоналізація та інтеграція освіти, а також особливості сучасної освітньої політики в контексті загальнодержавних і світових соціальних процесів (подолання технократизму в освіті й орієнтація на потреби особистості, посилення ціннісно-культурних функцій освіти, пов'язаних із виконанням завдань соціалізації особистості, вироблення нової філософії освіти, адекватної сучасним соціально-політичним умовам освітньої парадигми, розвиток освітніх систем як з урахуванням загальноцивілізаційної уніфікованої спрямованості, так і національної специфіки та своєрідності)¹⁶.

Розуміння розвитку регіональних освітніх систем неможливе без урахування положень концепції неперервної освіти (детальніше її положення розглянемо далі). Питання неперервної освіти (навчання людини упродовж усього життя) як етапу розвитку освітньої системи сьогодні активно обговорюють у розвинутих країнах. У 2000 році в місті Лісабоні країни Європейського Союзу прийняли Меморандум навчання протягом життя «*lifelong learning*», який поставив за мету перетворення європейських освітніх систем до вимог часу задля підвищення знань, навичок і професійної компетенції в суспільстві¹⁷. Серед причин розробки даного меморандуму виділено такі:

- країни ЄС стали «суспільством, засновані на знанні» (*knowledge-based society*). Це означає, що інформація, знання, а також мотивація до їх постійного оновлення і необхідні для цього навички стають вирішальним чинником європейського розвитку, конкурентоспроможності та ефективного ринку праці;
- європейці живуть у складному соціально-політичному середовищі, де повноцінний розвиток особистості стає неможливим

¹⁶ Цибирова И. М. Становление и развитие региональной системы профессионального образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. М. Цибирова. – Владикавказ, 2006. – 150 с.

¹⁷ A Memorandum on Lifelong Learning [Electronic resource] / Commission of the European Communities. – Brussels, 30.10.2000. SEC(200) 1832. – Mode of access: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.

без уміння активно брати участь у суспільних процесах і адаптуватися до культурного, етнічного та мовного розмаїття. І лише освіта в найширшому розумінні цього процесу може допомогти успішно впоратися з цим завданням.

Документ Європейського саміту визначає, що освітні системи повинні пристосуватися до нових реалій XXI століття і «неперервна освіта має стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності та зайнятості»¹⁸. Особиста мотивація до навчання та наявність розмаїтих освітніх ресурсів визнаються основними чинниками неперервної освіти. Наголошується на необхідності розвивати не тільки пропозицію, а й попит на освітні послуги, зокрема серед тих суб'єктів, хто досі був неактивно залучений у процес навчання. У Меморандумі виділяють три ознаки освітньої діяльності:

- формальна освіта, яка завершується видачею загальнонавчального диплома або атестата;
- неформальна освіта, яка зазвичай не супроводжується видачею документа, що відбувається в освітніх установах або громадських організаціях, клубах і гуртках, а також під час індивідуальних занять з репетитором або тренером;
- інформальна освіта – індивідуальна пізнавальна діяльність людини, яка супроводжує повсякденне життя і не обов'язково має цілеспрямований характер.

Отже, розуміємо, що за неперервності освіти значення інформальної суттєво зростає. Тому важливим є розуміння і окремими людьми, і соціумом загалом (у тому числі в особі органів державної влади) необхідності постійного навчання й недопущення старіння знань через активізацію інформальних освітніх процесів.

Спираючись на основні види сучасної інтерпретації складових освітньої системи, можна побудувати її схему, в якій врахувати

¹⁸ A Memorandum on Lifelong Learning [Electronic resource] / Commission of the European Communities. – Brussels, 30.10.2000. SEC(200) 1832. – Mode of access: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.

значення кожної з ланок, та виробляти комплексні методи з виявлення слабких місць і підсилення сильних сторін (рис. 1.1)¹⁹.

Досі у формуванні політики у сфері освіти брали до уваги лише формальну освіту, а інші дві категорії практично ігнорували. Континуум неперервної освіти робить неформальну та інформальну ланки рівноправними учасниками процесу навчання, тому такі положення повинні лягти в основу визначення концептуальних засад забезпечення неперервної освіти в регіонах²⁰.

Для визначення методичних підходів до забезпечення неперервної освіти важливо чітко розуміти принципи, що відображають її ключові підходи на відміну від традиційного сприйняття, які сформульовано в Меморандумі²¹:

1. *Нові базові знання і навички для всіх.* Мета – гарантувати загальний безперервний доступ до освіти з метою отримання та оновлення навичок, необхідних для членства в інформаційному суспільстві.
2. *Збільшення інвестицій у людський капітал.* Мета – значно збільшити інвестиції в людський капітал, щоб підвищити пріоритет найважливішого надбання Європи – її людей.
3. *Інноваційні методи викладання і навчання.* Мета – розробити нові методології навчання для системи неперервної освіти, довжиною і шириною в життя.
4. *Нова система оцінки отриманої освіти.* Мета – докорінно змінити підходи до розуміння і визнання навчальної ді-

¹⁹ Про освіту : Закон України від 04.06.91 № 1144-XII [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

²⁰ Шевчук А. В. Підходи к обеспечению непрерывности образовательного процесса в региональных образовательных системах / А. В. Шевчук // Вестник Российского государственного торгово-экономического университета : науч. журнал. – 2013. – № 1(72). – С. 177–184.

²¹ A Memorandum on Lifelong Learning [Electronic resource] / Commission of the European Communities. – Brussels, 30.10.2000. SEC(200) 1832. – Mode of access: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.

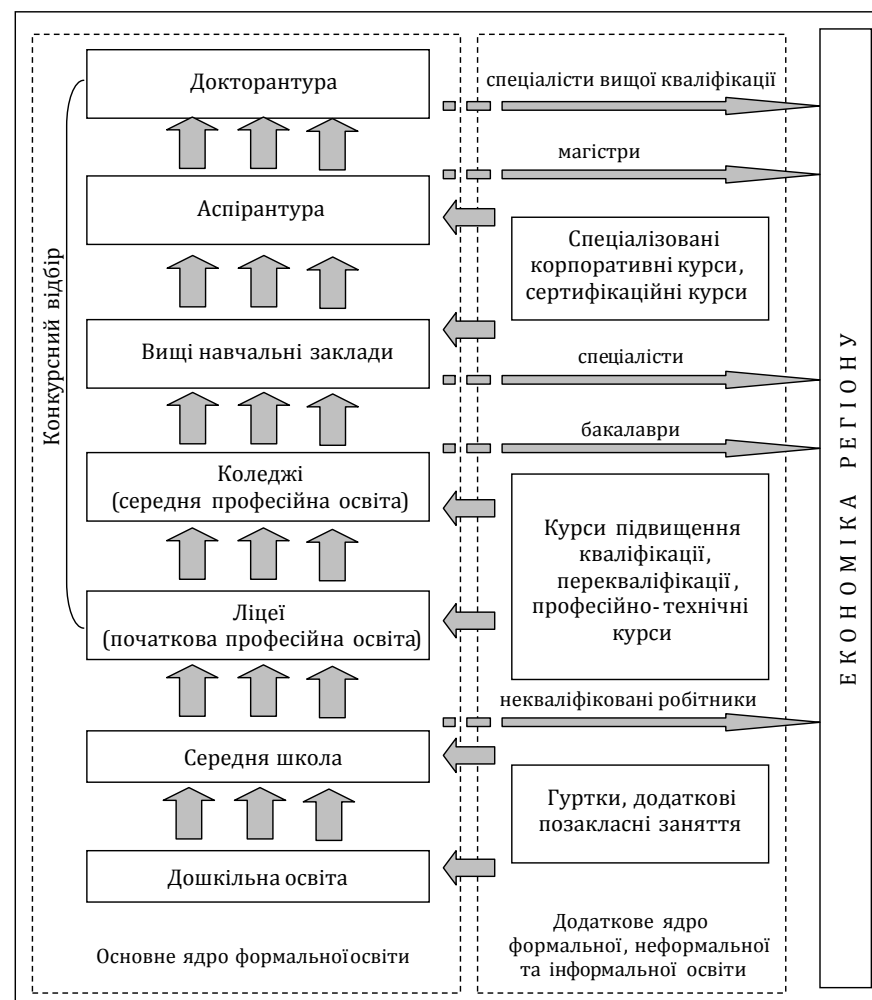

Рис. 1.1. Система неперервної освіти та її поділ за формальними ознаками*

* Складено автором на основі [19].

яльності та її результатів, особливо у сфері неформальної та інформальної освіти.

5. *Розвиток наставництва і консультування.* Мета – протягом усього життя забезпечити кожному вільний доступ до інформації про освітні можливості в Європі і до необхідних консультацій та рекомендацій.
6. *Наближення освіти до дому.* Мета – наблизити освітні можливості до дому за допомогою мережі навчальних і консультаційних пунктів, а також використовуючи інформаційні технології.

У становленні інформаційного суспільства саме освіта відіграватиме велику роль, а тому має трансформуватися під натиском інформаційних технологій. Вона повинна в майбутньому стати однією з підвалин інформаційного суспільства, яка має закладати для його суб'єктів навички роботи з інформаційними технологіями. Безумовно, велика частина освітнього й навчального процесів набуде нових форм внаслідок прогресу у сфері зв'язку та комунікацій²².

Трансформаційні процеси в економіці, які зародилися під впливом інформаційних технологій, ставлять нові завдання перед освітою щодо підготовки й перепідготовки кадрів у регіонах. Розвиток регіональних освітніх систем напряму пов'язаний з економічним розвитком конкретного регіону та кількістю інвестицій, які вкладають у нього держава та корпоративні й приватні інвестори. Інноваційні процеси повинні зачепити не тільки сферу надання освітніх послуг, а й сфери організації та управління освітніми закладами в регіоні.

Інноваційні процеси в регіональних освітніх системах належить впроваджувати конкретними етапами та на певних рівнях

²² Шевчук А. В. Суть розвитку регіональних освітніх систем та відображення цього процесу в понятійно-термінологічному апараті економічної науки / А. В. Шевчук // Сталий розвиток економіки : всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПІІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва»; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмашук. – 2012. – № 5(15). – С. 29.

застосування, щоб не призвести до диспропорцій у сферах впровадження і цілісно виводити освітній процес у регіоні на якісно новий, сучасний рівень. На різних рівнях впровадження інновацій повинні застосовуватися різні методи наукових досліджень, побудови теоретичних і математичних моделей оцінки доцільності їх впровадження та сценарії розвитку. Зокрема, макроекономічний рівень має охоплювати формування вимог і довгострокових програм розвитку освіти в регіонах. Це інновації у вступний процес та використання підготовлених кадрів в економіці і науці, визначення потреби у спеціалістах окремої галузі і сучасні методи їх підготовки, потреби конкретних регіонів у закладах освіти. Організаційний рівень повинен визначати пріоритетність надання видів освітніх послуг у тому чи іншому регіоні: стаціонар, заочна освіта чи дистанційне навчання; інновації в подання навчальних матеріалів; регіональний попит на ринках праці та інновації в організацію навчального процесу і його проведення. На індивідуальному рівні належить вирішувати питання інновацій у грамотність населення, зокрема комп'ютерну, доступність інформації, засобів зв'язку. Чітке розмежування та визначення способів, об'єктів і суб'єктів інновацій повинно значно підвищити ефективність їх впровадження в освітній процес у регіоні та міжрегіональній взаємодії²³.

Визначити слабкі місця в системі неперервної освіти регіону мають допомогти методи математичного моделювання та стимуляційних моделей. Моделювання використовують для вивчення зовнішніх і внутрішніх зв'язків об'єкта дослідження. Моделювання – це ефективний засіб виявлення суттєвих ознак явищ і процесів за допомогою моделі, яка відображає і відтворює об'єкт

²³ Шевчук А. В. Суть розвитку регіональних освітніх систем та відображення цього процесу в понятійно-термінологічному апараті економічної науки / А. В. Шевчук // Сталий розвиток економіки : всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПІІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва»; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмашук. – 2012. – № 5(15). – С. 30.

дослідження та може замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про нього. Моделювання дає змогу вдосконалювати структуру економіки, оптимізувати окремі підсистеми (галузі, сектори тощо) і підвищувати ефективність функціонування системи загалом²⁴.

Для розробки заходів забезпечення неперервної освіти в регіоні можливе використання двох видів оцінки її стану та моделювання способів і заходів покращання. Перший вид як предмет дослідження повинен оцінювати територіальну організацію освітніх закладів у регіоні, визначати їх оптимальне розташування та насичення. Інший вид повинен оцінювати потреби в різних типах освітніх установ відповідно до розташування в регіоні того чи іншого виду промисловості або економічної діяльності, що створює попит на спеціалістів певних галузей²⁵.

Комплексне розуміння сутності регіональної освітньої системи передбачає також уточнення просторового розташування відповідних об'єктів, які формують регіональну освітню інфраструктуру. Проблему територіального розміщення освітніх закладів розглядає у своїй праці Л. Ісмагілова, де побудовано модель професійної освіти на прикладі даних республіки Башкортостан (Росія)²⁶. Науковець вважає, що об'єкти освітніх послуг у сфері професійної підготовки кадрів можуть істотно впливати на зміну економічної ситуації в регіоні, оскільки орієнтованість освітньої установи на потреби національної економіки забезпечує економічне зростання за рахунок підвищення рівня кваліфікації кадрів. З іншого боку, бізнес та виробнича сфера забезпечують економічне зростання

²⁴ Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / [Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фашевський та ін.]. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – С. 76.

²⁵ Шевчук А. В. Неперервність освітнього процесу як стратегічна мета розвитку регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – Вип. 21.18. – С. 393–397.

²⁶ Ісмагілова Л. А. Модель територіального розміщення об'єктів сфери услуг / Л. А. Ісмагілова // Вестник УГАТУ. – 2009. – Т. 12, № 3(32). – С. 134–140.

території, створюють робочі місця і формують попит на освітні послуги. Вважається, що у довгостроковій перспективі результат такої взаємодії призведе до поліпшення соціального і, можливо, демографічного середовища. При цьому спостерігатиметься ефект позитивного зворотного зв'язку. Проте, на нашу думку, наявність такого зв'язку потрібно спочатку довести, оскільки Л. Ісмагілова вважає, що освітні заклади дають студентам високу теоретичну і практичну підготовку, яка негайно надається підприємствам реальної економіки. Втім дослідниця стверджує, що «розміщення освітніх установ, продиктоване значною мірою попитом населення, не сприяє розвитку економіки регіону, створює «псевдозайнятість», оскільки лише 34% осіб, які здобули вищу професійну освіту, працюють за фахом.

Незважаючи на це протиріччя, Л. Ісмагілова спробувала розв'язати задачу територіального розміщення освітніх об'єктів методом імітаційного комп'ютерного моделювання з використанням геоінформаційної системи, яке забезпечує послідовне поліпшення декількох несуперечливих критеріїв через поетапне перебирання²⁷. Для цього задіяно три критерії:

- 1) критерій функції потреби населення у вищій освіті, яка залежить від платоспроможності населення (доступність вищої освіти), кількості осіб, які бажають одержати вищу освіту, і зональних особливостей. Загалом цей критерій відображає тільки інтереси вищого закладу, оскільки орієнтований на платоспроможний попит населення;
- 2) критерій концентрації освітнього закладу з метою підвищення якості навчального процесу, який також залежить від кількості студентів і зональних особливостей (шукається як максимум);
- 3) критерій доцільного розташування об'єктів у зонах зі значною потребою в освіті з найбільшою концентрацією кон-

²⁷ Кобелев Н. Б. Основы имитационного моделирования сложных экономических систем / Н. Б. Кобелев. – М. : Дело, 2003. – 336 с.

тингенту (шукається як мінімум відстані від центральної точки до зональних точок, що відповідають першим двом критеріям).

Як бачимо, модель Л. Ісмагілової відображає лише інтереси комерційних вищих навчальних закладів, що обмежуються необхідною концентрацією контингенту і близькістю розташування освітніх об'єктів до місць проживання абітурієнтів і студентів до цих об'єктів. Про інтереси регіональної економіки і про якість освіти не йдеться.

Отже, дослідження регіональних освітніх систем як складних структурних утворень вимагає конкретизації їх територіальної організації. З іншого боку, значної уваги потребують питання простеження інноваційних процесів у таких системах. Зокрема, інноваційні процеси в регіональних освітніх системах повинні впроваджуватися конкретними етапами й на певних рівнях застосування, щоб не спричинювати диспропорцій у сферах впровадження і цілісно виводити освітній процес у регіоні на якісно новий сучасний щабель²⁸. На різних рівнях впровадження інновацій повинні застосовуватися відмінні методи наукових досліджень, побудови теоретичних і математичних моделей оцінки доцільності їх впровадження та сценарії розвитку.

Розподіл рівнів впровадження інновацій у регіональні освітні системи можна відобразити схемою (рис. 1.2).

Отож, базуючись на теоретико-методологічних напрацюваннях вітчизняних і зарубіжних учених, окремі з яких показані тут, визначаємо *регіональну освітню систему* як підсистему державної освітньої системи та відносно автономну систему регіонального рівня з розвиненими підсистемами (дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл, закладів професійно-технічної освіти та вищої освіти), елементами яких є освітні установи регіону, що

²⁸ Шевчук А. В. Рівні впровадження інноваційних процесів в регіональних освітніх системах / А. В. Шевчук // Регіональні виборчі процеси: теорія і практика: тези VII Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. А. Янковської. – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2010. – С. 112–114.

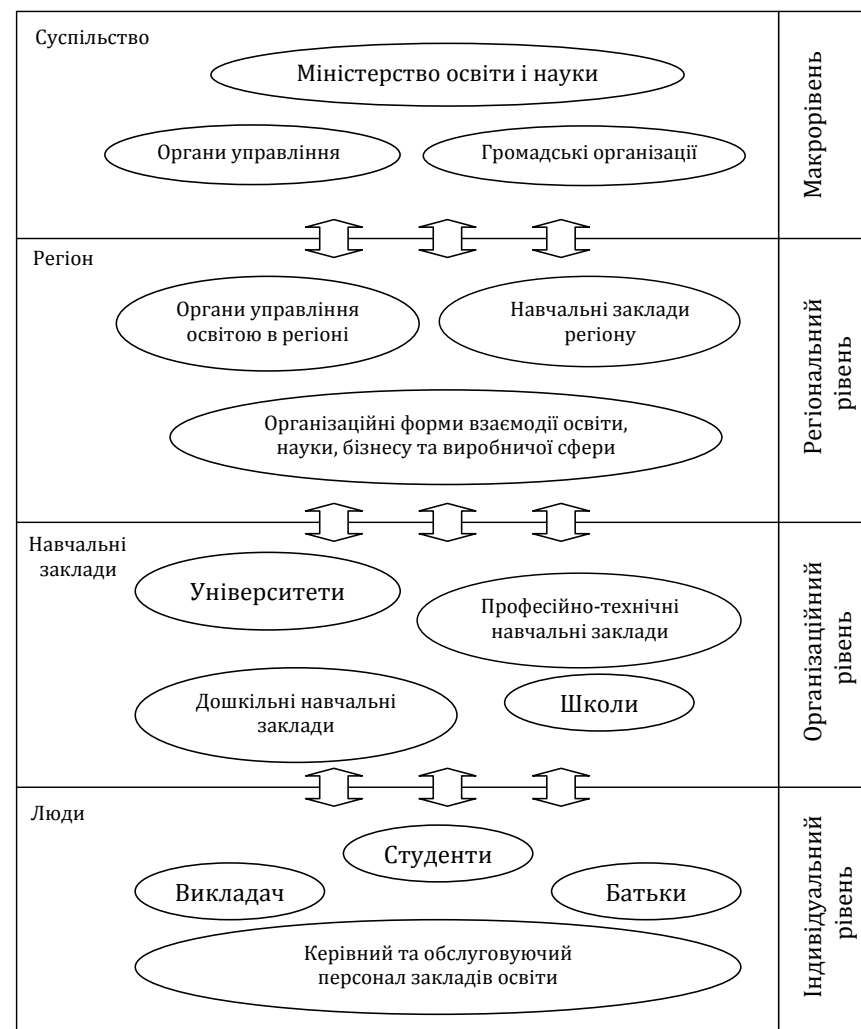

Рис. 1.2. Рівні впровадження інновацій у регіональні освітні системи*

* Складено автором.

надають освітні послуги населенню в ньому, та органи управління освітою регіону, спеціалізовані громадські організації, які займаються питаннями освіти, котрі зобов'язані забезпечувати функцію неперервності освітнього процесу і задовольняти попит на спеціалістів на регіональному ринку праці.

Це визначення дасть змогу якнайточніше визначити цілі, предмет регіональних освітніх систем для їх дослідження, їх місце в регіональній системі та роль у взаємодії з іншими підсистемами регіону. Зауважимо, хоча й регіональну освітню систему як частину регіональних суспільних систем та соціальної підсистеми²⁹ виокремлювали вітчизняні вчені-регіоналісти (М. І. Долішній, С. М. Злупко, Л. К. Семів), її місце у системі «регіон» та рівень взаємодії з іншими підсистемами в науковій літературі висвітлені недостатньо.

Сформульована дефініція регіональної освітньої системи дає нам змогу окреслити її базові ознаки, які проявляються навколо функціональної спрямованості, органічної цілісності, відносно територіальної обмеженості (подолання державних кордонів із застосуванням форм дистанційного навчання), чутливості до умов зовнішнього середовища, а також складної структури внутрісистемних зв'язків. Вважаємо, що метою функціонування регіональної освітньої системи є задоволення попиту населення регіону на освітні послуги й попиту з боку економіки регіону на випускників регіональної освітньої системи. Освітні установи є також елементами економіки регіону, тому частину попиту на випускників складає попит з боку освітніх установ, які реалізують освітні програми вищого рівня.

Функціональна спрямованість регіональних освітніх систем диференціюється залежно від специфіки територіальної спеціалізації освітніх закладів. Виходячи з базової ціленапрявленості основними функціями регіональних освітніх систем повинні бути:

²⁹ Регіональні суспільні системи / НАН України, Інститут регіональних досліджень; відп. ред. Л. К. Семів. – Львів, 2007. – С. 22.

- *освітньо-виховна* – початкова та загальна освіта населення регіону;
- *кваліфікаційно-професійна* – надання освітніх послуг для здобуття населенням відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня в розрізі конкретних професійних груп, у тому числі на засадах неперервності;
- *просвітницько-виховна* – формування в молоді світоглядних засад працелюбства, діяльності на благо розвитку Української Держави, високоморальних ідейних чеснот тощо;
- *політична* – формування у молоді громадянської позиції, активної участі у різних формах політичного життя, схильності до подальшої управлінської діяльності в структурах державної служби;
- *інноваційна* – генерування інноваційних ідей, продукування інноваційної продукції через консолідацію зусиль осіб із високим рівнем інтелектуального потенціалу, залучення до таких процесів молоді із поступовим формуванням у неї інноваційного типу поведінки. Сьогодні це має забезпечуватися через співпрацю науки, бізнесу та освіти в регіоні, створення регіональних навчальних комплексів, технопарків;
- *когнітивна* – систематизація та передача знань із поступовим їх акумулюванням, удосконаленням, що загалом забезпечує соціально-економічний розвиток регіону;
- *інтеграційна* – стимулювання міжрегіонального (транскордонного) співробітництва у сфері освіти й науки, реалізація спільних освітніх проектів, програм обміну студентами тощо.

Якісне сутнісне розуміння регіональної освітньої системи з базуванням на інституційно-функціональному підході вимагає конкретизації структури. Окремі її елементи вже були розглянуті у визначенні системи неперервної освіти та її поділі за формальними ознаками (див. рис. 1.1). На рис. 1.3 покажемо структурну модель регіональної освітньої системи, що формується та функціонує в мінливому середовищі з посиленням факторним впливом різної вимірності. Очевидно, що ядром такої системи за ідеальних умов

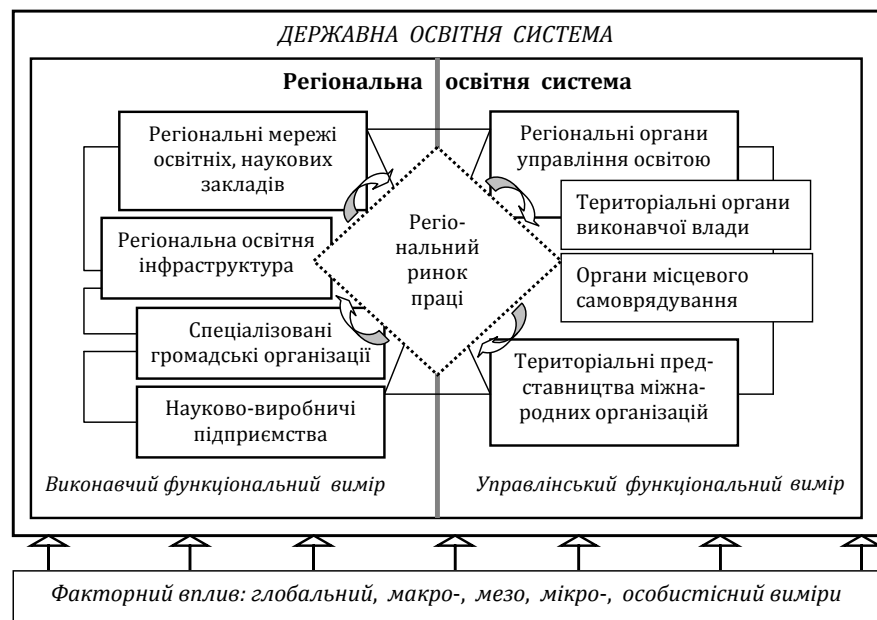

Рис. 1.3. Структурна модель регіональної освітньої системи: інституційно-функціональний підхід*

* Складено автором.

повинен бути регіональний ринок праці як осередок економічної активності та продукування регіонального суспільного продукту, що становить основу забезпечення якості життя населення. Власне, саме структурні трансформації регіонального ринку праці повинні зумовлювати функціональну напруженість регіональної освітньої системи, особливо стосовно виконання нею кваліфікаційно-професійної функції.

Як бачимо, серед підсистем регіональної освітньої системи є регіональні (територіальні) мережі, що становлять сукупність однотипних освітніх установ (дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл, закладів професійно-технічної освіти та вищої освіти), які обслуговують населення певної території (адміністративно-те-

риторіальне), що є відокремленою з погляду попиту й пропозиції на освітні послуги та випускників відповідних освітніх установ³⁰. Звернемо увагу на те, що ми визначаємо наукові організації як елементи підсистеми мережі (просторової організації) регіональної освітньої системи. Такий підхід зумовлений їх помітною роллю в підготовці наукових кадрів, що має виняткове значення в контексті реалізації концепції неперервної освіти в регіонах України.

Отже, сучасні динамічні процеси глобалізації з одночасним поглибленням регіоналізації в різних сферах суспільного життя спричинили необхідність теоретико-методологічного обґрунтування розвитку регіональних освітніх систем. Незважаючи на їх достатню автономність та відносну територіальну відокремленість, важливо розуміти, що ера інформаційного суспільства та застосування інформаційно-комунікаційних технологій вносять суттєві корективи в принципи функціонування таких систем, коли освітня послуга може долати кордони в дуже стислому часовому проміжку, трансформуючи таким чином традиційне уявлення про просторово-часові можливості освітнього процесу. З іншого боку, розвиток регіональних освітніх систем не повинен відкидати значущість державної освітньої системи як базової, що визначає концептуальні підходи до освітнього процесу в країні, його ідеологічної спрямованості з метою досягнення цілей націотворення. Очевидно, що регіональна освітня система є чи не найчутливішою до мінливих умов зовнішнього середовища, а її роль для соціально-економічного розвитку регіону вимагає особливо детального вивчення характеру таких впливів і пошуку шляхів нівелювання негативних їх проявів. Висока інтегративність регіональної освітньої системи в інші підсистеми регіону потребує прискіпливого простеження взаємозв'язку між ними, особливо з регіональним ринком праці, що дасть змогу забезпечувати цілісний розвиток регіону.

³⁰ Гамаюнов В. Г. Інноваційний потенціал регіональної освітньої системи: управлінський аспект [Електронний ресурс] / В. Г. Гамаюнов. – Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_151/g\(1\).htm](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpdduu/du/2010_151/g(1).htm).

1.2. Регіональна освітня система як об'єкт дослідження регіональної економіки та її місце в суперсистемі «регіон»

Визначення місця регіональних освітніх систем в ієрархії загальнодержавної освітньої системи вимагає чіткого їх виокремлення як об'єкта дослідження регіональної економіки. У визначенні теоретичних засад функціонування регіональних освітніх систем базовим є підхід регіоналізму. Він сприяє оптимальному використанню специфіки та унікальності внутрішнього потенціалу регіонів для прискорення темпів економічного зростання³¹. Отож, можна визначити кожен регіональну освітню систему як значною мірою унікальне явище з нетиповими проявами, що вимагає особливих підходів до забезпечення її розвитку.

Як уже зазначено, регіональна освітня система – це підсистема державної освітньої системи, елементами якої є освітні установи регіону, установи інших регіонів, що надають освітні послуги в цьому регіоні, та органи управління освітою регіону, спеціалізовані громадські організації, які займаються питаннями освіти, зобов'язані забезпечити функцію неперервності освітнього процесу і задоволення попиту на регіональному ринку праці та взаємодіють між собою.

Визначення місця регіональної освітньої системи в суперсистемі «регіон» є надзвичайно важливим завданням у контексті розуміння внутрісистемних зв'язків, факторного впливу на її функціонування й детермінування розвитку інших підсистем регіону. Для цього важливо насамперед зрозуміти структуру суперсистеми «регіон». Щодо цього у вітчизняній науці немає одностайної думки. Серед останніх досліджень досить нестандартний підхід пропонує Г. Л. Монастирський, який досліджує

³¹ Балабаєва З. В. Новий регіоналізм – невід'ємний елемент європейської інтеграції / З. В. Балабаєва // зб. наук. пр. Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України. – К., 2005. – Вип. 15. – С. 16–22.

технології управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня, пропонуючи їх розглядати як економічну систему, до складу якої входять підприємницька, інфраструктурна, ресурсно-майнова, трансформаційно-продуктова і зовнішньо-економічна підсистеми, що, взаємодіючи між собою, визначають її стійкість. Такий підхід дав змогу автору відійти від лише економіко-географічного й політико-управлінського підходів до дослідження таких спільнот³². Зауважимо, що В. Томпсон, якого вважають одним з основоположників регіональної науки, ще в 1966 році вважав можливим розглядати регіон тільки в рамках економічної науки. Цієї самої думки дотримувалися також такі дослідники, як Х. Річардсон, П. Джеймс, Дж. Мортак, стверджуючи право саме економістів аналізувати зазначене поняття³³. Якщо розглядати регіон як сукупність місцевих соціально-економічних умов розвитку освіти в території, такі його аспекти, як історія, культура, демографія, етнос, не потраплять в поле зору. Тому необхідно розглядати освіту як сутнісну характеристику певної території і водночас простежити вплив територіальних ознак на особливості розвитку регіональних освітніх систем. Отже, з погляду регіональної науки необхідно виокремити територіальні освітні системи, що вбирають в себе всі особливості територій, і є носіями культурно-історичних і національно-територіальних традицій.

В умовах автоматизації виробництва та модернізації економіки в глобальному просторі останніми роками виявилось дуже багато недоліків функціонування системи освіти, яка не встигає за сучасними викликами часу й спричинює диспропорції в гло-

³² Монастирський Г. Л. Модернізація технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня в умовах трансформаційних змін в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Г. Л. Монастирський. – Тернопіль, 2011. – С. 5.

³³ Аверкин В. Н. Теоретические основы и практика инновационного административного управления территориальными образовательными системами : дис. ... д-ра пед. наук / В. Н. Аверкин. – Великий Новгород, 1999. – 420 с.

бальному економічному просторі на різних рівнях. Регіональна освітня система відіграє формувальну роль для таких регіональних підсистем, як регіональний ринок праці, регіональна інноваційна система, регіональна наукова система, оскільки основними елементами останніх є людський капітал, який генерує нові ідеї та починання, що напряму залежить від освіти економічно активного населення регіону та здатності його продукувати новий інноваційний продукт. Регіональна специфіка в цьому разі також відіграватиме одну з вирішальних ролей. Наприклад, за ІТ спрямованості регіону для нього характерною буде поява великої кількості стартапів (*start-up* – запускати) – компаній, які, як правило, створені недавно, перебувають у стадії розвитку або дослідження перспективних ринків, у разі промислової орієнтації спостерігатимемо інші способи реалізації підготовлених у межах регіональної освітньої системи спеціалістів, потреба в яких у межах конкретної галузі визначатиметься промисловою спеціалізацією регіону. Водночас регіональна освітня система не може існувати окремо від інших підсистем регіону, які прямо чи опосередковано впливають на неї, – таких як підсистема розселення регіону, регіональна соціальна інфраструктура, транспорт і зв'язок. У науковій літературі недостатньо показані підсистеми регіону, мала кількість дослідників зверталася до чіткого виокремлення соціальних чи економічних підсистем, хоча системний підхід у дослідженнях регіону є чи не найбільш використовуваним. Російські дослідники Л. І. Муратова та А. Є. Дем'яненко пропонують такий перелік підсистем регіональної системи³⁴: територіальна, соціальна, споживча, інвестиційна, управлінська, інституційна, фінансово-бюджетна, інноваційна, а також підсистема виробництва товарів і послуг. Із-посеред вітчизняних науковців цікаве твердження озвучує Н. А. Мікули, яка визначає підсистеми транскордонного

³⁴ Муратова Л. И. Сущность, сочетание и значимость подсистем региональной экономики в субъектах РФ [Электронный ресурс] / Л. И. Муратова, А. Е. Демьяненко // Региональная экономика. – 2012. – № 3. – Режим доступа : <http://uecs.ru/uecs-39-392012/item/1163-2012-03-24-06-59-21>.

регіону, що може бути адаптовано і щодо виявлення ролі регіональної освітньої системи в суперсистемі «регіон, поділяючи їх на дві основні групи – функціональні підсистеми та підсистеми розселення³⁵. До першої групи дослідниця відносить секторні (економіка, культура, політика), організації суспільної діяльності та матеріально-технічні, до другої – елементарні та мережі розселення. У певному сенсі таке трактування можна поширювати і на традиційне розуміння регіону. Науковці В. Ф. Грищенко та І. В. Грищенко виділяють керуючу та керовану підсистеми регіону³⁶. До керуючої дослідники відносять органи управління та місцевого самоврядування, в керованій виділяють соціальну (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство, сфера послуг, трудові ресурси), економічну (суб'єкти господарювання, передбачені чинним законодавством України, їх поведінка та діяльність) та екологічну підсистему регіону.

Школа регіоналістів М. І. Долішнього (С. М. Злупко, Л. К. Семів, Л. Т. Шевчук) виділяє регіональну освітню систему як складову регіональних соціальних систем, що в свої чергу входили в регіональну суспільну систему³⁷, визначаючи її як територіальну суспільну систему, що має суб'єктивний статус. Науковці-регіоналісти стверджують, що в умовах розбудови інноваційної моделі розвитку економіки територіальний чинник перестає бути основним, і якісне вивчення регіону можливе на основі вчення про економічні системи³⁸.

³⁵ Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. А. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – С. 172.

³⁶ Грищенко В. Ф. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні експортно-імпортом потенціалом території [Електронний ресурс] / В. Ф. Грищенко, І. В. Грищенко. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/26431/1/Gryshhenko.pdf>.

³⁷ Регіональні суспільні системи / НАН України, Інститут регіональних досліджень ; відп. ред. Л. К. Семів. – Львів, 2007. – С. 22.

³⁸ Злупко С. М. Наукові основи моделювання розвитку регіональних суспільно-економічних систем / С. М. Злупко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи : зб. наук. пр. – Вип. 3(XLVII) /

Дуже мала кількість науковців взагалі виділяють регіональну освітню систему як підсистему регіону та враховують ступінь її взаємодії з регіональним ринком праці. Регіональний ринок праці як одна з основних складових економічної підсистеми регіону, очевидно, формує вимоги до регіональної освітньої системи, залежності від попиту на ті чи інші професії в регіоні, промислової спеціалізації регіону. Водночас освітня система формує пропозицію для регіонального ринку праці і звідси зв'язок між двома елементами є двостороннім. Ці дві системи залежать від інноваційної підсистеми регіону, що формує інноваційні процеси в економіці, які рівною мірою можуть стосуватися як освітньої ланки, так і впровадження інновацій в економіці та праці. Виходячи з описаного, ми можемо зобразити загальну структуру підсистем регіону та зв'язки між ними (рис. 1.4).

Зі схеми видно, що регіональна освітня система, регіональний ринок праці та інноваційна система регіону формують ядро в суперсистемі «регіон», що виступає джерелом кваліфікованих кадрів для інших підсистем, зокрема таких, як культура, сфера послуг, транспорт, та й загалом для суб'єктів промисловості і господарювання регіону. Інноваційне наповнення як освітнього процесу, так і самого процесу виробництва, очевидно, відіграє ключову роль для соціально-економічного розвитку регіону. Подібна схема активно підтримується ЄС і викладена в документі «Інноваційна політика: оновлення підходів Союзу в контексті Лісабонської стратегії»³⁹.

У стратегії визначено, що в ЄС поступово відбувається об'єднання регіональної, економічної, промислової та соціальної політики в інноваційну. Основною метою такої політики є формування в

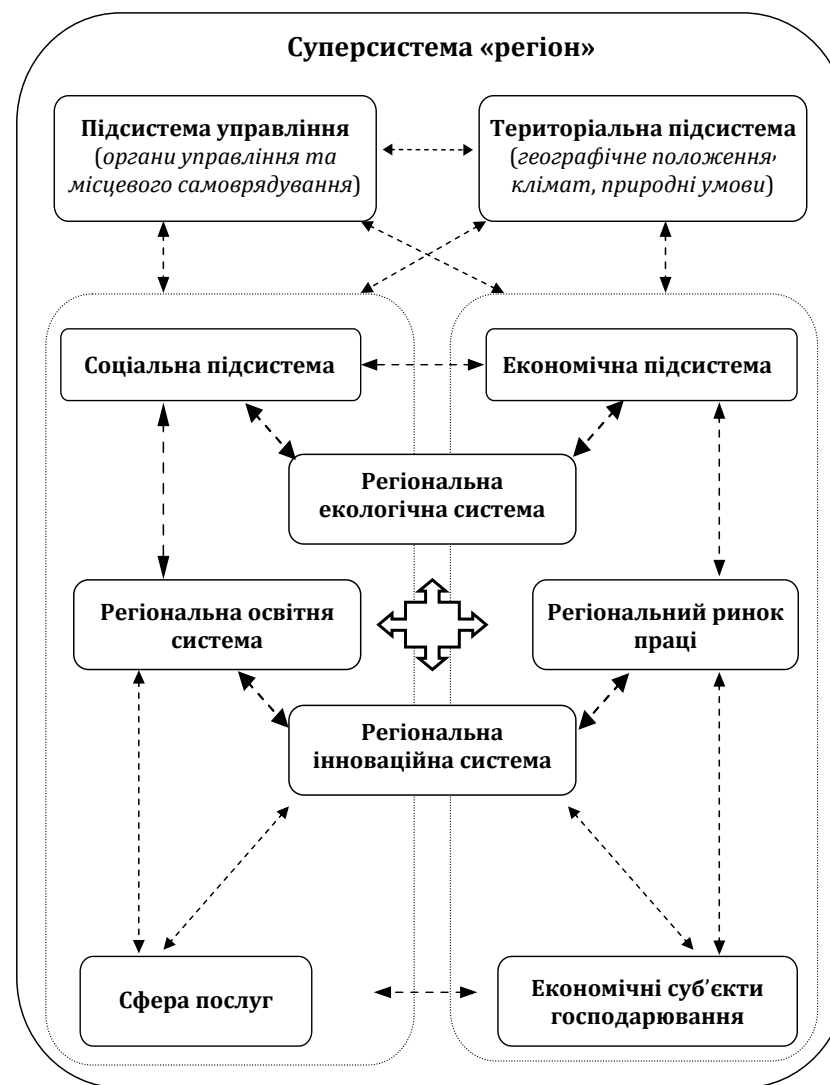

Рис. 1.4. Структурованість суперсистеми «регіон» та місце в ній регіональної освітньої системи*

* Складено автором.

НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : відпов. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2004. – Ч. 1. – С. 18–19.

³⁹ Innovation Policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Brussels : Commission of the European Communities, 2003. – 28 p.

кожному з напрямів особливого середовища, що сприятиме появі інновацій. Як основне завдання ставиться перехід до нової стратегії формування інновацій через збільшення витрат на науково-дослідну діяльність, створення єдиного наукового то інноваційного європейського простору, підсилення його регіонального рівня та розширення горизонтальної і вертикальної координації управління інноваційним розвитком. Визначається, що основою сучасної конкурентоспроможності економіки, орієнтованої на знання, є не тільки технологічні, а й організаційні та ринкові інновації. Одним з основних джерел інновацій є освітній процес, що повинен генерувати кадри як інструменти інноваційних процесів⁴⁰. На регіональному рівні за такого підходу пропонується узагальнювати й стандартизувати основні показники інноваційного розвитку, фінансувати розвиток слаборозвинутих (депресивних) регіонів, спираючись на досвід тих, які досягли успіху, і таким чином забезпечити соціально-економічний розвиток ЄС на інноваційній основі.

Вплив регіональної освітньої системи на інші системи регіону перебуває не тільки в рамках економічної взаємодії попиту та пропозиції на освітні послуги та підготовку фахівців, а й може значно залежати від його специфіки. Водночас, очевидно, що інші системи суперсистеми «регіон» по-різному впливають на регіональну освітню систему (табл. 1.1). Зауважимо, що необхідність виявлення таких взаємовпливів обумовлює можливості нового концептуального підходу до соціально-економічного розвитку регіону на комплексних засадах із забезпеченням одночасного покращання ситуації в різних регіональних підсистемах. Розуміючи, що регіональна освітня система відіграє величезну функціональну роль у розвитку регіону, варто чітко виділити можливі

⁴⁰ Innovation Policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Brussels : Commission of the European Communities, 2003. – 28 p.

Таблиця 1.1

**Базові напрями взаємовпливів
регіональної освітньої системи та інших підсистем регіону***

Регіональна підсистема	Вплив регіональної освітньої системи	Вплив на регіональну освітню систему
1	2	3
Підсистема управління	Підготовка кадрів для органів управління регіону відповідного рівня кваліфікації та професіоналізму; формування управлінської інтелектуальної еліти, спроможної забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток регіону	Законодавство, програми розвитку освітньої системи. Формування державного замовлення на підготовку робітників і фахівців, розподіл фінансування
Територіальна підсистема	Вплив на територіальне розміщення населення, рівень урбанізації, концентрацію осіб з відповідним інтелектуальним потенціалом в обмежених просторових локаціях	Просторовий аспект та особливості регіону впливають на розміщення об'єктів регіональної освітньої системи (гірські регіони, регіони з високим чи низьким рівнем урбанізації); вплив транспортної інфраструктури
Економічна підсистема	Елементи регіональної освітньої системи є суб'єктами економічної діяльності регіону (особливо приватні навчальні заклади), розвиток об'єктів проживання студентів та середовища навчання (гуртожитки, інфраструктура біля навчальних закладів, громадське харчування)	Економічна спеціалізація регіону формує попит на випускників регіональної освітньої системи, рівень підготовки; рівень економічного розвитку та життя населення визначає попит на освітні послуги навчальних закладів на комерційній основі

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Регіональний ринок праці	Формує пропозицію економічно активного населення; визначає конкурентоспроможність фахівців і робітників	Формує попит на економічно активне населення, перекваліфікацію працівників, формування конкурентного середовища, що призводить до підвищення якості освітнього процесу
Суб'єкти економічного господарювання	Формує пропозицію економічно активного населення; визначає вимоги працівників до умов праці залежно від освітньо-кваліфікаційного рівня	Формує попит на економічно активне населення, визначає напрями перекваліфікації працівників
Соціальна підсистема	Формує пропозицію економічно активного населення; визначає рівень розвитку соціальної системи для молоді	Формує попит на економічно активне населення; визначає основні напрями перекваліфікації працівників соціальної сфери
Сфера послуг	Формує пропозицію працівників, розвиток об'єктів сфери послуг, у тому числі поблизу навчальних закладів	Формує попит на економічно активне населення, визначає основні напрями перекваліфікації працівників сфери послуг
Наукова система	Основний постачальник працівників РОС; визначає рівень її розвитку; формує потужну генерацію наукової інтелектуальної еліти	Визначає рівень розвитку регіональної освітньої системи, її конкурентоспроможність на міжрегіональному та міжнародному рівнях

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Інноваційна система	Визначає та є джерелом кількості елементів створення та впровадження інновацій	Визначає інноваційний розвиток регіональної освітньої системи, її прогрес і конкурентоспроможність на міжрегіональних ринках освітніх послуг, формує й створює попит на нові знання
Екологічна система	Готує спеціалістів для праці в екологічній сфері	Визначає спеціалізацію регіональної освітньої системи

* Складено автором.

напрями її взаємодії з іншими підсистемами з метою поліпшення загального соціально-економічного стану в регіоні.

Формуючи загальну структуру суперсистеми «регіон», її підсистеми впливають одна на одну різними способами. При цьому простежуються різнохарактерні зв'язки, що проявляються за ознаками зворотного зв'язку, а також функціональними, трансформаційними, причинно-наслідковими та іншими впливами. Особливу увагу тут слід звернути на функціональні зв'язки.

Під поняттям функціонального зв'язку можна розуміти визначення, сформульоване такими вченими, як М. М. Паламарчук та О. М. Паламарчук: поняття «зв'язок» означає, що одна система функціонує та розвивається у певній залежності чи підпорядкованості іншій, зв'язок зумовлює взаємні обмеження функціонування систем та їх елементів⁴¹. Із більшістю систем

⁴¹ Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії : посібник для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К. : Знання, 1998. – С. 45.

регіону регіональна освітня система буде пов'язана передусім соціально-трудовами зв'язками, адже продуктом її діяльності є працівники для всіх інших систем. Основним ядром інноваційного розвитку в регіоні виступає інноваційна система, що тісно взаємодіє з регіональною освітньою системою. Регіональна освітня система як основне джерело працівників для більшості інших систем повинна відігравати ще й роль інноваційного наповнювача для них, оскільки від рівня її розвитку, взаємодії з науковою системою та реальним сектором економіки, зокрема з промисловістю, значною мірою залежить інноваційний розвиток регіону загалом. Зв'язки між підсистемами регіону є переважно двосторонніми, системи не є ізольовані й за ідеальних умов повинні природно впливати одна на одну, але регіональна освітня, наукова та інноваційна системи утворюють ядро, що визначально впливає на регіональний ринок праці та економіку регіону, визначаючи якість і кількість інновацій.

Водночас варто зазначити, що існуюча нині в регіонах України ситуація з низкою деформацій в усіх підсистемах регіону зумовлює деструктивні міжсистемні взаємовпливи, тому хочемо звернути увагу на окремі з них. Основний деструктив впливу підсистеми управління на регіональну освітню систему полягає в дисбалансах державного замовлення на підготовку фахівців і робітників відповідно до потреб регіонального ринку праці. Проблема тут захована у відсутності прикладного застосування методичних підходів до розрахунку потреби економіки регіону в робітниках і фахівцях із якісними прогностичними розрахунками на довгострокову перспективу згідно зі стратегічними пріоритетами розвитку.

Деструктив впливу територіальної підсистеми переважно зводиться до надмірної концентрації освітнього потенціалу в окремих просторових локаціях, наслідком чого є нерівномірний розподіл економічно активного населення в межах регіону, що прямо детермінує рівень соціально-економічного розвитку низки територій. Особливо це стосується населених пунктів сільського типу.

Окремий проблемний зріз формує деструктивний вплив підсистеми культури на регіональну освітню систему, який проявляється у девальвації загальнолюдських і гуманістичних цінностей у сфері підготовки кадрів, що в підсумку виступає потужним гальмівним чинником прогресивної трансформації регіональних освітніх систем.

Умови розвитку інформаційного суспільства вимагають особливої уваги до впливів інноваційної системи регіону, яка деструктивує регіональну освітню систему в частині понижених можливостей інноваційної активності навчальних закладів, особливо у вищій освіті.

З іншого боку, сучасний стан розвитку регіональних освітніх систем в Україні зумовлює величезну кількість проблем в усіх регіональних підсистемах, адже саме за результатами освітнього процесу формуються світоглядні засади економічно активного населення щодо майбутньої професійної діяльності, схильності до інновацій, трудової поведінки з базуванням на високоморальних чеснотах із недопущенням сприйняття асоціальних норм.

Визначаючи рівень взаємодії між системами регіону, необхідно чітко встановити елементи кожної системи та особливо детально – елементи регіональної освітньої системи як основного об'єкта дослідження, що дасть змогу виявляти зв'язки та взаємовпливи. Для прикладу, органи управління освітою є специфічними елементами регіональної освітньої системи, хоча й не виконують навчальної функції, і належать до системи управління (управлінський функціональний вимір у структурі регіональної освітньої системи). Звідси одразу є зрозумілим вплив управлінської системи на регіональну освітню систему. Він полягає у формуванні законодавчої бази для функціонування елементів регіональної освітньої системи, програм розвитку освіти в регіоні, розподілення коштів і стимулювання розвитку приватної освіти й співпраці з реальним сектором економіки.

Очевидно, регіональним освітнім системам, як і іншим системним утворенням, характерні визначені властивості та принципи,

пов'язані з цілями і функціями. Уточнення таких принципів є також надзвичайно важливим у контексті виявлення основних взаємовпливів регіональної освітньої системи в суперсистемі «регіон». Вважаємо, що ефективна освітня система повинна функціонувати в полі таких обмежувальних принципів.

I. Загальнофункціональні:

- *синергетичність* – максимальний ефект від діяльності системи отримуємо тільки в разі максимальної ефективності функціонування її елементів для досягнення спільної мети. Це означає, що кожен елемент системи – надзвичайно важливий і його нефункціональність матиме прямий стосунок до результатуючих показників її діяльності, а дієва взаємодія з іншими елементами даватиме змогу одержувати кращі результати, аніж коли б вони діяли відокремлено;
- *емерджентність* – поява у системи властивостей, не притаманних елементам системи, принципова незвідність властивостей системи до суми властивостей складових її компонентів (неаддитивність). Цей принцип доповнює попередній та підкреслює унікальність кожної зі систем у силу специфіки її елементів, які в синергетичній взаємодії можуть спричинювати формування нових явищ і процесів, що для освітньої сфери є надзвичайно важливим завданням;
- *цілеспрямованість* – наявність у системи мети (цілей) і пріоритет цілей системи перед цілями її елементів. У зв'язку з цим безцільне функціонування регіональних освітніх систем може формувати деструктив розвитку інших регіональних підсистем;
- *альтернативність* – шляхи функціонування та розвитку системи (її організації та самоорганізації) можуть помітно диференціюватися залежно від сутнісних характеристик її елементів, закономірностей взаємодії між ними, а також факторного впливу зовнішнього середовища.

II. Пов'язані зі структурою:

- *структурність* – можлива декомпозиція системи на компоненти, встановлення зв'язків між ними. Це важливий принцип для концептуального розуміння управління розвитком регіональних освітніх систем;
- *ієрархічність* – кожен компонент системи може розглядатися як система, сама система також може розглядатися як елемент деякої (у нашому випадку це загальнодержавна освітня система (спеціалізований макровимір) та суперсистема «регіон» (територіальний мезовимір)).

III. Пов'язані з ресурсами та особливостями взаємодії зі середовищем:

- *комунікативність* – існування складної системи комунікацій зі середовищем у вигляді ієрархії;
- *адаптивність* – прагнення до стану стійкої рівноваги (гомеостазу), яке передбачає адаптацію параметрів системи до мінливих параметрів зовнішнього середовища;
- *надійність* – здатність системи зберігати свій рівень якості функціонування за певних умов за встановлений період часу;
- *відособленість* – властивість, що визначає наявність меж (у тому числі умовних, адже регіональна освітня система – глибоко інтегрована підсистема регіону) із навколишнім середовищем;
- *субсидіарність* – коли вищі за ієрархією одиниці мають право і повинні вирішувати ті проблеми, які неспроможні виконати нижчі⁴²;
- *адиціоналізм* – коли фінансові ресурси з державного й місцевого бюджетів доповнюються коштами, одержаними з власних джерел функціонування.

⁴² Балян А. Особливості та принципи здійснення регіональної політики в країнах-членах ЄС / Ануш Балян // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 50–51.

Серед зазначених принципів особливу увагу варто звернути на ієрархічність, яка дає змогу констатувати, що регіональна освітня система:

- охоплює підсистеми – системи, які є частиною іншої системи й спроможні виконувати відносно незалежні функції, мають підділі, спрямовані на досягнення спільної мети системи;
- входить у надсистеми (суперсистеми) – більші системи, державну освітню систему, частиною якої є регіональна освітня система, планетарну освітню систему, суперсистему «регіон».

Отже, регіональну освітню систему важливо розглядати полівекторно як своєрідну з'єднувальну систему мікро- й макровимірів, які відображають процеси в освітній сфері. Як наслідок, регіональна освітня система є відкритою системою, оскільки активно обмінюється енергією з іншими системами регіону. Цю важливу властивість варто враховувати і для визначення класифікаційних підходів до розподілу регіональних освітніх систем. Зокрема за термодинамічною класифікацією системи доцільно класифікувати за характером зв'язків їх параметрів із навколишнім середовищем.

Окрім вертикальних зв'язків регіональної освітньої системи з іншими підсистемами регіону, що було деталізовано раніше, варто також окрему увагу звернути на її ієрархічну підпорядкованість системних утворенням іншого порядку. Дослідження регіональних суспільних систем у регіональній економіці повинно визначати її територіальні рівні, як правило, засновані на територіальних адміністративних системах (місто, район, область). Регіональний підхід має зосереджувати увагу на вивченні специфічного для цього регіону просторового поєднання освітньої системи, враховувати те, що відрізняє одну регіональну суспільну систему від іншої. Загалом такий підхід є досить поширеним у працях учених. Зокрема російський дослідник В. Н. Аверкін зазначає, що регіональна система освіти охоплює такий структурний компонент, як мережа закладів освіти різного рівня (дошкільної, загально-

го, середнього спеціального, вищого і додаткового), об'єднаних на основі територіального принципу⁴³. Важливо, що розподіл регіональних освітніх систем за територіальними рівнями дає змогу конкретизувати компетенції управління їх розвитком між державними структурами різних ієрархічних рівнів. Це особливо важливо в контексті визначення відповідальності окремих суб'єктів за реалізацію державної чи регіональної політики у сфері освіти з їх функціональним розподілом.

Як основні функції управління освітньою системою деякі дослідники на регіональному рівні виділяють регулятивну та управлінську⁴⁴.

Для реалізації регулятивної функції сегмент компетенції має мати повноваження щодо нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти і виховання. Управлінський (оперативний) сегмент компетенції має повноваження щодо здійснення виконавчо-розпорядчих функцій у сфері забезпечення конституційного права на освіту⁴⁵.

Отже, розвиток регіональних освітніх систем не може відбуватися окремо, без стимулювання розвитку інших систем регіону, які мають тісні функціональні зв'язки між собою. Особливо це стосується системи управління, інноваційної й наукової систем регіону, а також регіонального ринку праці. Виявлення характеру взаємозв'язків між регіональною освітньою системою та іншими підсистемами регіону дасть змогу забезпечувати комплексний

⁴³ Аверкин В. Н. Теоретические основы и практика инновационного административного управления территориальными образовательными системами : дис. ... д-ра пед. наук / В. Н. Аверкин. – Великий Новгород, 1999. – 420 с.

⁴⁴ Чечель И. Д. Образовательная система: многообразие значений, особенности функционирования [Электронный ресурс] / И. Д. Чечель, Т. В. Потемкина // Современные исследования социальных проблем : электронный научный журнал. – 2012. – № 2(10). – Режим доступа : <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/2/chechel.pdf>.

⁴⁵ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

соціально-економічний розвиток регіону з оптимізацією ресурсних затрат на реалізацію управлінських рішень. У контексті управлінської діяльності це дає змогу впливати на розвиток:

- різних підсистем регіону через ефективізацію функціонування регіональної освітньої системи з посиленням її конструктивного впливу на процеси й явища, що в них відбуваються;
- регіональної освітньої системи через ефективізацію функціонування інших підсистем регіону, що мають на неї найбільш потужний вплив позитивного чи, навпаки, деструктивного характеру.

Загалом нинішній стан справ доводить необхідність суттєвих реформаций як в освітній, так і в інших сферах регіонального розвитку. Передусім варто посилювати взаємозв'язки між регіональною освітньою системою та регіональним ринком праці, мотивуючи розвиток бізнес-середовища через забезпечення висококваліфікованими кадрами. Іншим важливим зрізом повинен бути культурний розвиток із формуванням нормальних ціннісних орієнтацій молоді як нової генерації державницьких перетворень, спрямованих на здобуття Україною провідних позицій у світовій спільноті за показниками інтелектуального розвитку.

1.3. Еволюція регіональних освітніх систем у контексті суспільних змін: теоретичний аспект

Упродовж тривалого періоду регіональні освітні системи пройшли значний шлях розвитку від їх зародження до сьогоденного стану. Такі еволюційні зміни отримали обґрунтування та відображення в теоріях і концепціях, які присвячені розвитку освіти.

Сучасне розуміння освіти є настільки багатогранним, що потребує конкретизації площини розгляду цієї категорії як цілеспря-

мованої пізнавальної діяльності людини (процес), як передачі акумульованих тисячоліттями знань від минулих поколінь майбутнім (продукт) чи як наукової дисципліни, предметом вивчення якої виступають методи навчання у профільних інституціях, що формують систему знань, доповнюючи ті, які людина отримує в процесі соціальних взаємодій (соціалізації).

Таке тривекторне концептуальне розуміння освіти вимагає глибокого ретроспективного зрізу дослідження, що б дало змогу простежити еволюцію поглядів на її дефініцію та, як наслідок, трансформаційні процеси в самій системі одержання освіти, її значення для життєдіяльності особистості (локальний вимір), а також для формування трудового потенціалу всієї нації (макроримір), що в інтегрованій своїй взаємодії спричинює загальний поступ людства (глобальний вимір).

Людське суспільство впродовж усієї своєї історії переживало і сьогодні переживає глибокі кризові явища, війни і катаклізми, які знищують переважну більшість всього матеріального капіталу. Однак втрачене матеріальне багатство відтворюється завдяки збереженим суб'єктивним знанням про застосування машин і механізмів, здатності людей отримувати й створювати об'єктивні знання⁴⁶. Розуміння ролі освіти як своєрідного «механізму» отримання знань вимагає якісного вивчення її еволюції з прив'язкою до основних суспільних змін, що мали місце в різні часові періоди, передусім в умовах аграрного, індустріального та сучасного, так званого постіндустріального, або інформаційного, суспільства.

Для аналізу еволюції освіти в контексті суспільних змін важливо насамперед конкретизувати, які основоположні підходи в її розгляді це дасть змогу сформулювати. Вважаємо, що такий ретроспективний зріз дослідження доцільно здійснювати для з'ясування:

⁴⁶ Янковська Л. А. Розвиток освітньо-фахового потенціалу регіону: теорія, методологія, практика : монографія / Л. А. Янковська. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2007. – С. 5.

- 1) яка основна роль освіти у формуванні світоглядних засад окремої людини та усього суспільства. Тут основний зріз дослідження полягає в розгляді людини як соціальної істоти;
- 2) яка роль освіти у формуванні передумов суспільних змін, наслідком яких є загальний прогрес суспільства, що детермінується зміною цілих епох людського розвитку.

Щодо першого зрізу аналізу еволюції освіти в контексті суспільних змін, то тут важливо розуміти логічну закономірність її впливу на формування світоглядних засад окремої людини, що супроводжується відповідними соціальними позиціями відносно інших людей, тобто місця людини в суспільстві (рис. 1.5).

Для виявлення еволюції освіти з погляду її впливу на формування передумов, що спричинили відповідні суспільні зміни, наслідком яких стало виділення науковцями етапів розвитку людства – аграрного, індустріального й постіндустріального, або інформаційного (як сформульовано у нашому дослідженні), простежимо спочатку деякі теоретичні положення в розрізі різних історичних періодів, зокрема, звертаючись до тверджень провідних науковців – найвидатніших представників світової економічної думки.

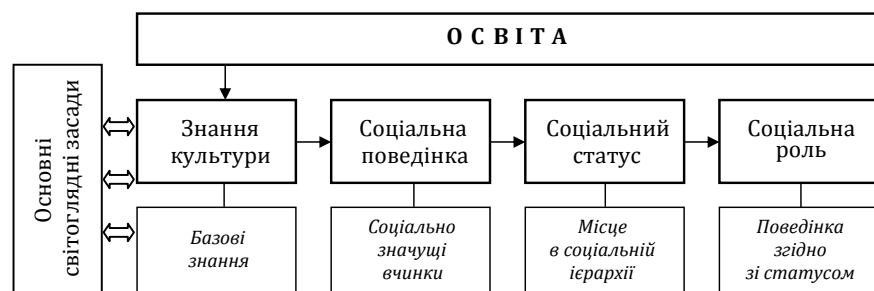

Рис. 1.5. Роль освіти у формуванні світоглядних засад та соціальних позицій людини*

* Складено автором.

Умови *аграрного суспільства* з домінуванням рабовласництва й найманої праці, ресурсозатратністю й трудовою активністю, яка базувалася на фізичній силі, незважаючи на примітивний спосіб організації освітнього процесу, заклали міцні підвалини тієї системи, яка згодом розвивалася вже в умовах інформаційного суспільства за двома базовими векторами – культурно-доцільним і природно-доцільним. Переважання жорстких загальнообов'язкових для всіх учнів програм навчання призводило до значної частки так званих невстигаючих осіб, внаслідок чого вищі ступені освіти одержувала дуже незначна когорта. Сучасні тенденції звичайно ж є повністю протилежними. Значна частка осіб із вищою освітою змушує науковців і практиків звертати увагу на дуже актуальну сьогодні проблему – девальвацію знань, коли особа, яка здобула відповідний рівень освіти й володіє документом про це, не може в процесі своєї трудової діяльності підтвердити такий рівень.

Один із засновників сучасної економічної теорії А. Сміт у своєму «Дослідженні про природу та причини багатства народів» вказував на необхідність інвестицій у людські знання, які разом зі сформованими завдяки цьому навичками впливають на доходи і структуру заробітної плати працівників. Зростання продуктивності корисної праці залежить передусім від підвищення вправності та вміння працівника, а потім від покращання машин та інструментів, за допомогою яких він працює⁴⁷. Таке твердження видатного економіста, який творив у XVIII столітті, свідчить про високий талант наукового передбачення, розуміння тих процесів століттями наперед, які сьогодні детермінуватимуть подальший суспільних поступ.

Англійський економіст, представник неокласичної наукової думки А. Маршал дуже високо оцінив роль освіти в нагромадженні потенціалу людини. Учений підкреслював, що освіта дає змогу розкрити свої здібності, потенційні можливості, тому її рівень

⁴⁷ Сміт А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – С. 9, 490.

не можна оцінювати лише за безпосередніми практичними результатами⁴⁸. Він також обґрунтував необхідність збільшення державних і приватних витрат на розвиток освіти⁴⁹. Учений на зламі XIX–XX століть звернувся до такої актуальної категорії, як потенційні можливості людини, зокрема активно досліджуваного сьогодні трудового потенціалу, а, як свідчить огляд сучасних літературних джерел, у його компонентній структурі практично кожен вчений виділяє освіту та інтелект як одні з найвагоміших складових (Б. Генкін – освіта, професіоналізм⁵⁰; Д. Ядранський – освіта, професійний рівень, інтелект⁵¹; А. Криклій – професійна, кваліфікаційна структури населення (кількісні характеристики), освіта, професійна підготовка (якісні характеристики)⁵²; І. Джаїн – інтелектуальний, освітній (загальноосвітній, професійно-кваліфікаційний)⁵³ та багато інших). У фазі розподілу і перерозподілу трудового потенціалу виявляються й узгоджуються інтереси учасників ринку освітніх послуг і суб'єктів ринку праці. Випускники закладів освіти всіх рівнів, які потребують працевлаштування за опанованим фахом, набутою спеціальністю, складають частину сукупної пропозиції на ринку праці⁵⁴. Отож, не виникає жодних

⁴⁸ Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці (теорія і практика) / М. І. Долішній, С. М. Злупко, Т. С. Злупко, та ін. ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 1997. – С. 20.

⁴⁹ Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : монографія / В. П. Антонюк ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – С. 12.

⁵⁰ Генкин Б. М. Экономика и социология труда : учеб. для вузов / Б. М. Генкин. – М. : Норма-Инфора-М, 1998. – С. 53.

⁵¹ Ядранський Д. М. Трудовий потенціал в системі ринкових перетворень / Д. М. Ядранський, Л. В. Мішковець. – Дніпропетровськ : Моноліт, 2007. – С. 23.

⁵² Криклій А. С. Освіта і професійне навчання як чинники розвитку трудового потенціалу / А. С. Криклій. – К. : Репрографіка, 2005. – С. 35.

⁵³ Джаїн І. О. Економічна оцінка трудового потенціалу території: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / І. О. Джаїн. – К., 2001. – С. 6.

⁵⁴ Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни : монографія / Роман Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 57.

сумнівів щодо важливості ролі освітньої складової у формуванні й використанні трудового потенціалу. Зростання уваги і науковців, і практиків до категорії трудового потенціалу й необхідності його нарощування та ефективного використання зумовило зміщення акцентів у розгляді освіти як суто процесу одержання знань до вже звернення уваги на її своєрідну неперервність, необхідність постійного розвитку й удосконалення.

В *індустріальному суспільстві* сформувалася класична парадигма освіти, яку характеризує домінування функції корисності знань, що забезпечувало підготовку людей до обслуговування виробництва⁵⁵. Це створювало передумови формуванню *концепції людського капіталу* (виникла на межі XIX–XX ст.), яка на початку 60-х років XX ст. базувалася на впевненості, що розвиток освіти, а отже й підвищення рівня інтелектуального потенціалу – це те благо, яке знижує тиск економічних і соціальних потрясінь як на людину, так і на суспільство загалом. Адже витрати на освіту – це інвестиції, яким властивий ефект довготривалої дії⁵⁶.

Одним із найяскравіших представників зазначеного наукового напрямку справедливо називають американського економіста, лауреата Нобелівської премії з економіки 1979 року Т. Шульца, який у своїй праці «Формування капіталу освіти» визначив освіту як одну з форм капіталу, через що людським капітал називають тому, що ця форма стає частиною людини, а капіталом стає внаслідок того, що становить собою джерело майбутніх задовольень або майбутніх заробітків або того й іншого разом⁵⁷.

Серед доробку сучасників – прихильників концепції людського капіталу варто відзначити напрацювання лауреата Нобелівської

⁵⁵ Пасінович І. І. Державне регулювання вищої освіти в умовах ринкових відносин : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / І. І. Пасінович. – Львів, 2009. – С. 15.

⁵⁶ Долішній М. І. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / [М. І. Долішній, С. М. Злупко, Т. С. Злупко та ін.] ; НАН України, Інститут регіональних досліджень ; відп. ред. М. І. Долішній – Львів, 1997. – С. 327.

⁵⁷ Schultz T. Capital Formation by Education / Theodore Schultz // Journal of Political Economy. – 1960. – N 6. – P. 13.

премії з економіки 1998 року А. Сена, який зазначає, що розвиток людини – це наслідок створення значного економічного потенціалу, а існує твердження, що спочатку у тій чи іншій країні необхідно накопичувати значний економічний потенціал і лише потім можна ставити питання про розвиток людини, є помилковим. Важливо, щоб управлінські рішення приймалися за таким сценарієм: спочатку керівництво країни як пріоритет суспільного розвитку визначає створення та підтримку інститутів, які безпосередньо забезпечують формування людського капіталу (освіти, охорони здоров'я, культури), далі має відбутися реальна підготовка «економічного дива», що передбачає масштабні інвестиції у людський капітал. При цьому вкладення у «розвиток людини» мають стосуватися абсолютної більшості громадян незалежно від рівня їхніх матеріальних доходів^{58, 59}.

Етап індустріального суспільства в науковому плані супроводжувався також розвитком *теорій просторових систем* (У. Ізард, Г. Ізбарі, А. Льош, І. Маєргойз, А. Пред, М. Реймерс, П. Тейяр-де-Шарден, А. Тойнбі, вітчизняні вчені-сучасники П. Павліха, О. Топчієв, О. Шаблій, Л. Шевчук та інші). Для нашого дослідження положення таких теорій з точки зору простеження еволюції освіти важливе для побудови просторової системи освітніх послуг (вагомим доробком у цьому напрямі є дисертаційне дослідження М. Мальської⁶⁰), зокрема пропонованої нами регіональної освітньої системи.

Серед теоретичних напрацювань за напрямом просторового розвитку особливу увагу варто звернути на *Закон Рейлі*. Даний закон обґрунтовує формування центрів притягання людей. В освіт-

⁵⁸ Sen A. Development as Capability Expansion / Amartya Kumar Sen // Human Development and the International Development Strategy for the 1990s. – London : Macmillan, 1990. – P. 44.

⁵⁹ Колот А. М. Діалектика економічного і соціального розвитку як предмет наукових досліджень / А. М. Колот // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 5. – С. 6.

⁶⁰ Мальська М. П. Формування і розвиток просторових систем послуг (теорія та практика реалізації) : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / М. П. Мальська. – Львів, 2011. – 40 с.

ній сфері – це особи, що навчаються. Таким чином, при побудові регіональних освітніх систем з формуванням відповідних освітніх центрів як ядер таких систем є дуже важливим врахування положень даного закону.

Серед науковців-сучасників, які активно прощтовхують ідею просторового розвитку в умовах інформаційного суспільства та напрацювання яких є цінними для нашого дослідження, варто згадати американського соціолога М. Кастельса з його положеннями соціально-філософської теорії «інформаційного», або «мережевого», суспільства. Учений декларує, що в сучасних умовах інформація стає системоутворювальним чинником розвитку суспільства, основною характеристикою якого є мережева логіка організації соціальної структури в глобальному, регіональному й локальному аспектах. Глобальна економіка характеризується своєю взаємозалежністю, асиметрією, регіоналізацією, зростаючою диверсифікацією у кожному регіоні⁶¹.

Щодо формування регіональних освітніх систем такі твердження є концептуально важливими з погляду розуміння ролі інформації як базової зв'язуючої ланки всієї мережі між суб'єктами й об'єктами, що її формують. Саме налагодження якісної мережі комунікаційних каналів з постійним розвитком логістичних взаємодій суттєво сприятиме формуванню таких систем, що забезпечуватимуть ефективне надання освітніх послуг відповідно до потенційних можливостей відповідної території та потреб регіональних ринків праці.

За індустріального суспільства почали активно розвиватись так звані *конкурентні теорії*. Твердження представників таких теорій (А. Курно, В. Ойкен, Дж. Робінсон, П. Сраффі, Е. Чемберлін та ін.) є важливими в контексті простеження еволюції освіти з погляду визначення конкурентного середовища у сформованих освітніх системах різного ієрархічного рівня, а також взаємозалежностей

⁶¹ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / Мануэль Кастельс ; пер. с англ. под научн. ред. О. И. Шкаратана. – М. : Гос. ун-т, Высш. шк. экономики, 2000. – С. 117.

з відповідним середовищем регіональних ринків загалом, що становить собою сукупність ринкових сил і чинників, які визначають функціонування господарюючих суб'єктів регіональної економіки та їхні відносини в ході конкуренції⁶². Очевидно, що вплив конкуренції на освіту є надзвичайно сильним і значною мірою детермінує її якісні характеристики.

Розвиток *інформаційного суспільства* зумовив принципово нові підходи до сутнісного розуміння освіти та визначення її функціонального призначення. Згідно з підходами ЮНЕСКО, зокрема, що задекларовано у звіті Міжнародної комісії по освіті для XXI століття, було визначено чотири принципи освіти^{63, 64}: вчитися, щоб знати; вчитися, щоб діяти; вчитися, щоб жити спільно з іншими; вчитися, щоб жити. Отже, такий діяльнісно-філософський підхід окреслив нові орієнтири сприйняття освіти звичайними людьми, які обирають пріоритети власного життєвого шляху.

Ера так званого постіндустріального, або інформаційного, суспільства передбачає формування відповідного середовища, яке часто називають економікою та суспільством знань. Суспільство, побудоване на знаннях, вирізняється відповідними ознаками, адаптаційні характеристики яких у контексті еволюції освіти виявляються в людському, ринковому, потенційному й глобальному вимірах (рис. 1.6)^{65, 66}.

⁶² Організаційно-економічні механізми посилення конкурентоспроможності регіону / НАН України, Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. П. Ю. Беленький. – Львів, 2006. – С. 5.

⁶³ Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa. Edukacja jest w niej ukryty skarb / Stowarzyszenie Oświatowców Polskich. – Warszawa: Wyd-wo UNESCO, 1998. – S. 273–279.

⁶⁴ Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни: монографія / Роман Патора. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 141.

⁶⁵ Пасінович І. І. Державне регулювання вищої освіти в умовах ринкових відносин: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / І. І. Пасінович. – Львів, 2009. – С. 12–13.

⁶⁶ Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку освіти в Україні в умовах створення суспільства, побудованого на знаннях / І. Ю. Матюшенко // Економіка розвитку. – 2006. – № 1(37). – С. 48–54.

Рис. 1.6. Основні ознаки суспільства знань у контексті еволюції освіти*

* Складено автором на основі джерел [65–66].

Отже, простежуючи еволюцію освіти в контексті суспільних змін на етапі сучасного інформаційного суспільства, неможливо відкинути теоретичні постулати, що обґрунтовують закономірності переходу до так званого суспільства або економіки знань, яка передбачає процес інтелектуалізації економіки. Такий процес набуває все більшої ваги та поширення у світі, зумовлює підвищення ролі системи вищої освіти у зростанні економіки. Фактично рівень її розвитку та якості стає одним з основних чинників, що визначають загальний рівень конкурентоспроможності економіки країни. Відповідно до таких тверджень, як справедливо зазначає О. Другов, система освіти (передусім вищої) в Україні потребує модернізації з метою приведення її у відповідність до стандартів економічно розвинених країн та посилення наукової компоненти діяльності ВНЗ⁶⁷.

Базові характеристики, що вирізняють економіку знань, дуже вдало визначає Л. Семів, вказуючи, що економіка, базована на знаннях, поєднує в собі взаємодію і розвиток таких елементів, як: інформаційні й комунікаційні технології, які замінюють функціонування економічних видів діяльності та вносять відповідні зміни у професії; освіту й людський капітал; винаходи й інновації⁶⁸. Тобто трансформаційні процеси в освіті повинні «модернізуватися» в такому руслі, щоб забезпечувати оптимальні взаємодії в згаданій тріаді домінуючих тенденцій сучасності.

Проводячи теоретичний огляд поглядів на еволюцію освіти в контексті суспільних змін, серед сучасних підходів варто виокремити *концепцію людського розвитку*, яка виникла у другій половині 80-х років ХХ століття. Згідно з її положеннями людський розвиток переміщується у центр суспільного прогресу, а економічне зростання, орієнтоване на збільшення обсягів ВВП та

⁶⁷ Другов О. О. Сучасний стан і перспективи інвестиційного забезпечення сфер науки та вищої освіти в Україні / О. О. Другов ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; [відп. ред. П. Ю. Беленький]. – Львів, 2009. – С. 45, 56.

⁶⁸ Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір : монографія / Л. К. Семів. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – С. 210.

національного багатства, розглядається як засіб, а не остаточна мета розвитку. Концепція подає принципово нове теоретичне бачення ролі та значення людини в економіці завдяки розширенню її вибору серед наявних можливостей – бути грамотною та освіченою, здоровою та ситою, одягненою та мобільною⁶⁹. Отож, освіченість постає вагомим індикатором людського розвитку, без достатнього рівня якого людство не може досягти тієї пріоритети свого подальшого поступу, які сформульовані сьогодні в рамках так званих Цілей Розвитку Тисячоліття, серед яких цілком закономірно виділено забезпечення якісної освіти впродовж життя⁷⁰.

Серед найвідоміших та якісно обґрунтованих теоретичних положень, що відображають особливості еволюції освіти в контексті суспільних змін, є концепція неперервної освіти й теорія «фільтра».

Появу *концепції неперервної освіти*, або навчання упродовж усього життя (Д. Белл, Г. Беккер, П. Друкер, Е. Тоффлер, Е. Форте та ін.), зумовила відносна криза довіри до ролі освіти. Нові виклики сучасності вимагають, щоб освіта чергувалася протягом людського життя з періодами трудової активності. Традиційна система «навчання – робота – пенсія» трансформується у своєрідну циклічну систему «(навчання – робота) × n раз – пенсія»⁷¹.

Необхідність неперервної освіти зумовлює суттєве зростання значення інтелекту як стратегічного ресурсу розвитку нації, що владно диктує потребу в прискореному й універсальному розвитку особи, який здійснюється насамперед через засоби освіти та культури⁷².

⁶⁹ Янковська Л. А. Розвиток освітньо-фахового потенціалу регіону: теорія, методологія, практика : монографія / Л. А. Янковська. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2007. – С. 7.

⁷⁰ Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна-2010 : національна доповідь. – К., 2010. – С. 33.

⁷¹ Долішній М. І. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / [М. І. Долішній, С. М. Злупко, Т. С. Злупко та ін.] ; НАН України, Інститут регіональних досліджень ; відп. ред. М. І. Долішній. – Львів, 1997. – С. 327.

⁷² Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції / НАН України, Інститут регіональних досліджень ; наук. ред. Л. К. Семів. – Львів, 2009. – С. 435.

Практична реалізація концепції неперервної освіти передбачає перебудову підготовки і підвищення кваліфікації сучасних управлінців. В умовах зміни змісту та функцій управлінської роботи від них вимагаються здатність орієнтуватися в питаннях корпоративної стратегії, організаційної поведінки, принципах диверсифікації виробництва, керівництва працюючими, а також знання, навички практичного вирішення поточних проблем. Від їх здатності до навчання залежить врешті-решт реалізація ідей, цілей і стратегії розвитку корпорації⁷³.

Концепція про неперервну освіту протягом усього життя для України є певним орієнтиром. У ній закладені підвалини сучасного поєднання професійної підготовки та перепідготовки. Відомо, наприклад, що в окремих країнах кількість дорослих людей, які постійно підвищують свою кваліфікацію, вже перевищує кількість молоді, яка отримує першу фахову освіту⁷⁴. У вітчизняних реаліях, на жаль, така практика переважно має декларативний характер, адже навіть ті професійні групи, для яких підвищення кваліфікації є обов'язковим (вчителі, працівники медицини тощо), виконують його зі суттєвими порушеннями норм чинного законодавства, з елементами хабарництва та інших недобросовісних домовленостей.

Щодо теорії «фільтра», то її в західних наукових колах було визнано наприкінці 60-х років ХХ століття на основі осмислення того, що дало введення в передових країнах загальної освіти (А. Берг, М. Спенс, К. Ерроу та ін.). Ця теорія висвітлює посилене значення чинника освіти для правильного підбору і розстановки кадрів, без чого в епоху науково-технічного прогресу немислима раціональна організація праці⁷⁵. Центральна ідея – висунення на

⁷³ Долішній М. І. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / [М. І. Долішній, С. М. Злупко, Т. С. Злупко та ін.] ; НАН України, Інститут регіональних досліджень ; відп. ред. М. І. Долішній. – Львів, 1997. – С.106.

⁷⁴ Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – С. 57.

⁷⁵ Долішній М. І. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / [М. І. Долішній, С. М. Злупко, Т. С. Злупко та ін.] ; НАН

перший план не продуктивної, а селективної (інформаційної) функції освіти⁷⁶. Оскільки передбачається, що обдарованіші люди досягають у середньому вищих рівнів освіти, то в процесі навчання відбувається своєрідне сортування учнів за рівнем їх здібностей. Природно, що, наймаючи працівників, підприємці використовуватимуть інформацію про їх потенційну продуктивність. Отже, рівень освіти виступає певним сигналом для роботодавців про якість робочої сили потенційних працівників⁷⁷.

В основі зазначеної теорії лежить гіпотеза відбору, або кренденціалізму. Її положення знайшли значний спротив у наукових колах. Зокрема Р. Лейард і Дж. Псахаропулос свої сумніви аргументують так⁷⁸:

- якщо «фільтром» вважати атестати про освіту, то особи із закінченою освітою мали б вищі норми віддачі, чим особи з незавершеною освітою, проте насправді відмінності між ними дуже незначні;
- якщо теорія відбору вірна, то вплив освіти на заробітки повинен зменшуватися з віком, оскільки з часом підприємці дізнаються про здібності своїх працівників все більше і можуть призначати заробітну платню відповідно до їх продуктивності, а не навчання, за рівнем освіти. Але і ця теза не знаходить підтвердження: розрив у заробітках у людей з різною освітою, але однаковими здібностями не тільки не скорочується, але, навпаки, збільшується зі зростанням їх трудового стажу;

України, Інститут регіональних досліджень ; відп. ред. М. І. Долішній. – Львів, 1997. – С. 327.

⁷⁶ Управління людськими ресурсами: філософські засади : навч. посіб. / за ред. д. ф. н., проф. В. Г. Воронкової. – К. : Професіонал, 2006. – С. 391.

⁷⁷ Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : монографія / В. П. Антонюк ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – С. 19.

⁷⁸ Управління людськими ресурсами: філософські засади : навч. посіб. / за ред. д. ф. н., проф. В. Г. Воронкової. – К. : Професіонал, 2006. – С. 391–392.

– на підставі теорії відбору можна припустити, що втрати щодо пошуку здібних працівників серед осіб із низькою підготовкою настільки великі, що перевищують різницю в оплаті праці працівникам із вищою освітою. Тому фірми не організують власних служб із перевірки здібностей, а використовують як заміник інформацію про освіту працівників. Але навіть прихильники теорії «фільтра» вважають подібне положення неймовірним.

Суттєвий вплив на еволюції освіти в контексті суспільних змін на етапі розвитку інформаційного суспільства мали *інноваційні теорії й концепції*. Функціональними особливостями освіти в умовах формування інноваційного суспільства виступає не тільки здатність надавати тим, хто навчається, нагромадженій у попередні роки обсяг знань і навичок, а й підвищувати здатність до сприйняття та використання на практиці нових наукових ідей, технічних інструментів і методів виробництва, формувати в працівниках новаторські здібності, ініціативу та підприємливість^{79, 80}.

Найбільш сприятливою для модернізації економіки на основі інноваційного шляху розвитку на сьогодні вважається *концепція «множини модернів»*, яка затверджує розмаїття національних проектів модернізації та можливість застосування різних траєкторій переходу до сучасного суспільства⁸¹. Визнання модернізації національної економіки пріоритетом української влади вимагає залучення в цей процес і відповідних трансформацій у системі освіти, реформування якої, власне, повинно здійснюватися у ключі новітніх модернізаційних орієнтирів, що б стимулювало перехід до інформаційного суспільства відповідно до вітчизняних реалій,

⁷⁹ Лісогор Л. С. Конкурентність ринку праці: механізми реалізації / Л. С. Лісогор ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ; відп. ред. Е. М. Лібанова. – К., 2005. – С. 85.

⁸⁰ Взаимодействие научно-образовательных, промышленных, предпринимательских и административных структур : сб. тезисов конф. под ред. В. С. Гершгорина. – Новокузнецк, 2000. – С. 34.

⁸¹ Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – С. 219.

адаптовуючи кращий досвід зарубіжних країн і не допускаючи штучного й неорганічного його насадження.

Серед сучасних теоретичних підходів варті уваги *технократичні концепції*, які мали на меті обґрунтувати трансформаційні процеси під впливом досягнень науково-технічної революції. Прихильники цього підходу вивчали еволюцію індустріального суспільства в постіндустріальне суспільство. Знанням як продукту суспільної матеріальної і духовної діяльності людей відводилася основна роль⁸². Отож, стосовно еволюції освіти ця група наукових доктрин має виняткове значення з погляду обґрунтування закономірностей відповідних трансформацій, з поступовим врахуванням особливостей становлення і розвитку інформаційного суспільства.

Розуміючи основні теоретичні підходи до визначення сутності освіти в різні часові періоди, можемо узагальнити таку інформацію, представивши диференційовані її характеристики за конкретними ознаками (табл. 1.2)^{83, 84, 85}.

Звичайно, еволюція освіти в контексті суспільних змін можна вивчати більш деталізованіше в розрізі окремих її форм чи галузей знань, або ж щодо використання відповідного методичного інструментарію навчання тощо. У нашому дослідженні ми виявили особливості трансформації підходів до сутнісного розуміння освіти як «процесу» і як «продукту», що суттєво змінювався з плином часу в умовах істотної зміни зовнішнього середовища, а також розвитку теоретико-методологічних підходів до визначення ролі освіти для окремої людини та суспільства загалом. Наслідком таких

⁸² Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – С. 90.

⁸³ Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 103.

⁸⁴ Пасінович І. І. Державне регулювання вищої освіти в умовах ринкових відносин : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / І. І. Пасінович. – Львів, 2009. – С. 17.

⁸⁵ Романкова Л. И. Траектория модернизационных процессов в российской системе высшего образования (конец XX – начало XXI века) / Л. И. Романкова // Экономика образования. – 2003. – № 1. – С. 28–31.

Диференційовані підходи до розгляду освіти в контексті суспільних змін*

Ознака освіти	Аграрне суспільство	Індустріальне суспільство	Постіндустріальне (інформаційне) суспільство
1	2	3	4
Загальна мета	Недопущення абсолютної дезінтелектуалізації суспільства	Передача культурного досвіду попередніх поколінь	Підготовка до активної творчо-інноваційної діяльності
Важливість навчання населення	Незначна	Висока	Дуже висока
Тривалість обов'язкового навчання	2-4 роки	7-10 років	12 і більше років
Найбільш поширене підтвердження освітнього рівня	Документ про середню освіту	Документ про вищу освіту	Неперервне навчання
Навички	Вузька спеціалізація середнього рівня	Широка спеціалізація середнього рівня	Гнучка спеціалізація високого рівня
Орієнтація засобів і методів навчання	Стихійне, методологічно не підкріплене використання примітивних засобів	Передача готових знань і методів виконання завдань, які мають переважно однозначні й наперед	Освоєння методології творчої діяльності, формування інноваційної здатності вміти самостійно

1.3. Еволюція регіональних освітніх систем у контексті суспільних змін

Продовження табл. 1.2

1	2	3	4
Викладання	і методів навчання	відомі викладачеві результати	здобувати нові знання та їх застосовувати
Стрімке поширення форм отримання знань	Викладачі виступають як абсолютні знавці предметної інформації, що не підлягає дискусійним обговоренням; акцент робиться на базові факти без поглибленого вивчення	Викладачі виступають як експерти з передачі знань пасивним студентам; акцент робиться на факти й отримання правильних рішень	Викладачі та студенти є партнерами у здобутті знань; акцент робиться на пошук альтернативних шляхів визначення і вирішення проблем
Основні форми представлення матеріалу	Навчання в спеціальних установах – денна форма	Навчання в спеціальних установах – денна і заочна форми	Дистанційне навчання, самоосвіта
Основні інститути –надавачі послуг освіти	Усний супровід, конспектування	Візуальний супровід, книгодрукування	Віртуальний супровід, мультимедійні засоби
Частка ВВП на освіту	Менше, ніж 1%	Державні	Приватні, державні
		2-4%	Понад 6%

* Складено автором на основі джерел: [83–85].

сутнісних трансформаційних процесів стало формування Концепції створення європейського простору вищої освіти як основного способу забезпечення мобільності громадян і підготовленості їх до трудового найму, а також всебічного розвитку континенту, введення принципу центральної ролі університетів у розвитку європейського культурного виміру, що диктують необхідність змін у системі вищої освіти з метою стимулювання регіонального розвитку⁸⁶. Для України, яка задекларувала бажання стати конкурентоспроможним учасником європейського освітнього простору, вкрай важливою є активізація досліджень за напрямом визначення теоретико-методологічних засад розвитку освіти з врахуванням нових вимог інформаційного суспільства, що б стали відмінною науковою базою ефективних управлінських заходів.

1.4. Суть інноваційного розвитку регіональних освітніх систем: теоретичне підґрунтя та практичні завдання

Впровадження інновацій у сфери людської діяльності в наш час більшість держав визначає як основну мету становлення конкурентної економіки та розвитку суспільства. Без них в освітньому процесі неможливо отримати інноваційний результат у близькому майбутньому та віддаленій перспективі, адже сприйняття інновацій на етапі навчання стимулює їх створення в подальшому.

Як відомо, вперше термін «інновації» в економічну науку ввів Йозеф Шумпетер у 1934 році⁸⁷. Учений визначив їх як нововведен-

⁸⁶ Долішній М. Стратегія розвитку університетської освіти: європейський, національний та регіональний контекст / Мар'ян Долішній, Любов Семів, Інна Ходикіна // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 11.

⁸⁷ Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер ; [пер.с англ.]. – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.

ня, які реалізують суб'єкти економічної діяльності. Інноваціями в його розумінні могли бути наукові відкриття, технічні винаходи, нові технології чи види виробів, нові функції виробництва або їх комбінація.

Сьогодні це поняття має двояке трактування. За першим – це комплекс усіх етапів створення нововведень починаючи від фундаментальних досліджень до всіх причетних до життєвого циклу ресурсів і засобів; за другим – це тільки завершальні етапи впровадження та освоєння наукової технології чи наукомісткої продукції⁸⁸. Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери⁸⁹.

Поширена практика розгляду інновацій тільки в контексті впровадження новітніх технологій, на наш погляд, є невірною. Адже інноваціями можуть бути нові організаційні процеси, використання нетрадиційних для якоїсь сфери підходів та інші способи, які безпосередньо можуть не спиратися на використання зовсім нових технологій, але модернізують існуючу систему таким чином, що вона розвивається й стає конкурентоспроможною на регіональному чи глобальному ринках.

Вивчення інноваційного розвитку в системі освіти нині набуває особливої ваги. Насамперед привертає увагу той факт, що 90% всієї кількості знань, якими володіє людство, отримано за останні 30 років⁹⁰. Це засвідчує прискорені темпи продукування

⁸⁸ Інноваційний розвиток регіонів: питання теорії та практики : монографія / В. П. Соловйов, Г. І. Кореняко, В. М. Головатюк. – К. : Фенікс, 2008. – 224 с.

⁸⁹ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 року №40-IV [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

⁹⁰ Колот А. М. Інноваційно-інтелектуальні чинники розвитку вищої освіти як провідного інституту економіки знань / А. М. Колот // Стратегія розвитку

нових знань, які концентруються в найбільш розвинених державах і вимагають від України особливої уваги в цьому руслі, зокрема пошуку оптимальних шляхів трансформації регіональних освітніх систем на інноваційній основі.

Серед підходів до інновацій в освіті можна виділити педагогічний підхід. Зокрема, В. М. Вакуленко розглядає інновації в освіті як реалізоване нововведення – у змісті, методах, прийомах і формах навчальної діяльності та виховання особистості, у формах організації управління освітньою системою, а також в організаційній структурі закладів освіти, у засобах навчання та виховання і в підходах до соціальних послуг в освіті, що суттєво підвищує якість, ефективність і результативність навчально-виховного процесу⁹¹. Науковець передусім звертає увагу на можливості сфер застосування інновацій, які можуть диференціюватися від управлінських до процесних аспектів.

Зазвичай інновації за сферою впровадження поділяють на ті, що призначені для створення нового продукту і мають назву «продуктивні», й такі, що модернізують організацію процесу виробництва і мають назву «процесуальні». Для сфери освітніх послуг впровадження продуктивних інновацій є дуже важким завданням, адже результат діяльності освітньої сфери – це навчання, а відтак кваліфіковані спеціалісти і науковці. Створення нового інноваційного продукту тут можливе лише у вигляді нових методів навчання, до яких можна віднести, для прикладу, дистанційне навчання та навчання з віддаленим наданням навчальних матеріалів і перевіркою успішності (*e-learning*), а також надання освітніх послуг людям з обмеженими можливостями

України: соціологія, економіка, право : наук. вісн. / Ін-т міжнар. відн. Нац. авіац. ун-ту. – К., 2008. – Вип. 1-2. – С. 502-507.

⁹¹ Вакуленко В. М. Види інновацій в освіті та їх класифікація [Електронний ресурс] / В. М. Вакуленко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електронне наукове фахове видання. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_4/10vvmotk.pdf.

(надзвичайно важливий соціальний напрям функціонування регіональних освітніх систем).

Процесуальні інновації в освітніх системах передбачають введення нових видів організації управління, педагогічного процесу, поєднання освітнього процесу та виробничих практик, інтеграції освіти, виробництва та науки для отримання кращого економічного результату.

Для глибокого дослідження терміна «інноваційний розвиток» та особливостей інноваційної трансформації регіональних освітніх систем, необхідно докладніше виділити типи інновацій й деталізувати можливість їх впровадження.

За значущістю в економічному плані виділяють такі типи інновацій:

- *інтегральні*, або *комплексні* – такі, що комплексно детермінують економічну складову певної сфери, визначаючи оптимальний набір на основі попиту ринку;
- *базисні*, або *фундаментальні*, які розробляють завдяки фундаментальним науковим дослідженням;
- *поліпшувальні*, призначені підвищити результативність та ефективність існуючих на ринку послуг.

За спрямованістю результатів та об'єкта застосування виділяють такі типи інновацій:

- *продуктивні* – ті, які мають на меті створення на ринку нового інноваційного та конкурентоспроможнішого продукту;
- *ринкові*, що створені для просування на нових ринках товарів і послуг;
- *інноваційні процеси*, покликані поліпшити функціонування певних систем, вносячи інновації в їх функціонування та управління⁹²;
- *маркетингові*, спрямовані на просування послуг регіональних освітніх систем, пошук нових сегментних можливостей;

⁹² Шилов К. В. Класифікація інновацій / К. В. Шилов // Інновації в освіті. – 2007. – № 3. – С. 52-58.

- локальні, які дають змогу зосереджувати ресурсний потенціал на розвитку конкретного об'єкта;
- реактивні, як реакція на зміни на ринку.

За функціональністю та сферою застосування інновації можуть бути таких типів:

- технологічні, що забезпечують оптимізацію та автоматизацію процесу надання освітніх послуг;
- організаційно-управлінські, які дають змогу ефективізувати систему управління регіональними освітніми системами;
- соціальні, що передбачають орієнтацію на соціально незахищені категорії осіб, у тому числі вже згадуваних осіб з обмеженими фізичними можливостями, осіб похилого віку (нові прогресивні форми геріатричної допомоги) тощо;
- індивідуальні, спрямовані на окремих суб'єктів – учасників регіональних освітніх систем – переважно споживачів освітніх послуг;
- інформаційні, передбачають формування та удосконалення інформаційного забезпечення функціонування регіональних освітніх систем.

За ступенем новизни варто розрізняти інновації таких типів:

- радикальні – такі, що докорінно модернізують існуючу систему або освітню послугу;
- ітеративні, або інкрементальні, – більшість інновацій є, по-суті, доопрацюванням існуючих технологій, відповідно в освіті такий тип інновацій повинен бути домінуючим, адже радикальні зміни можуть деформувати існуюче сприйняття освітнього процесу;
- спонтанні – часто вимушені або й хаотичні нововведення;
- процесуальні – такі, що стосуються різних аспектів освіти як процесу надання послуг.

Окрім того, за причинами виникнення можна виділити дві групи інновацій: реактивні – як реакція на якісь події на ринку, соціально-економічні явища чи економічні процеси; стратегіч-

ні – інновації, які впроваджуються за допомогою розроблених стратегій та комплексних заходів.

Необхідно згадати також про явище псевдоінновацій, що може негативно впливати на розвиток будь-якої системи та конкурентоспроможність її основних елементів і кінцевого вихідного продукту⁹³. Явище псевдоінновацій набуло широкого розповсюдження в гонитві за інноваціями в усіх галузях економіки, в нього вкладається переважно зміст віртуальної інновації, яка є несуттєвою та не дає значний кінцевий ефект. Очевидно, що будь-яка інновація, для якої неправильно оцінено кінцевий ефект модернізації продукту чи складової системи, може в кінцевому результаті не дати очікуваного ефекту та перетворитися на не-ефективне впровадження навіть самих останніх прогресивних технологій. Псевдоінноваціям останнім часом приділяють значну увагу, адже вони можуть гальмувати інноваційний розвиток. Оцінка ж такого явища дасть змогу ефективніше моделювати й впроваджувати інновації, спираючись на невдалий досвід подібних випадків у минулому.

Щодо псевдоінновацій регіональних освітніх систем, які помітно гальмують необхідні трансформації в напрямі відповідності новітнім вимогам інформаційного суспільства, то тут варто конкретизувати основні причини їх наявності, які формуються у зв'язку з:

- частими, несистематичними, непослідовними реформами в системі освіти, які спричинені змінами урядів й низкою пропагандистських заходів, і загалом лише деструктивують вітчизняну освітню систему, погіршують її імідж у світовому інформаційному просторі;
- гонитвою за стандартами Болонського процесу, які є вимогою європейського співтовариства перед Україною, а заходи

⁹³ Яголковский С. Р. Психология инноваций: подходы, модели, процессы / С. Р. Яголковский ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – С. 231.

щодо їх виконання реалізуються в обмеженому часовому вимірі і з залишковим фінансовим забезпеченням;

- деформаціями ціннісного сприйняття продукування і використання інновацій в освітній сфері з пониженням науково-дослідної діяльності освітніх установ через незадовільні умови праці (передусім рівень заробітної плати) та інші організаційні недоліки навчального процесу (постійні зміни в розподілі педагогічного навантаження, зміни сіток годин, навчальних планів і програм та їх змістового наповнення, значна частка неефективної методичної роботи тощо), що обмежує часові можливості інноваційної діяльності працівників освіти.

Щоб ефективно визначити параметри й сфери застосування інновацій в РОС та суть її інноваційного розвитку, необхідно встановити, які їх види застосовуються конкретно щодо освітніх систем й сферу їх предметного застосування (табл. 1.3).

Розуміючи основні типи інновацій та можливі сфери їх застосування щодо РОС, що дасть змогу забезпечити їх трансформацію відповідно до новітніх викликів інформаційного суспільства, конкретизуємо сутність інноваційного розвитку досліджуваних систем, опираючись на існуючі нині напрацювання за цим напрямом, які є досить обмеженими.

За світовими стандартами інноваційною вважають таку модель розвитку країни, яка безпосередньо ґрунтується на отриманні нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, забезпечуючи приріст ВВП переважно за рахунок виробництва і реалізації наукомісткої продукції та послуг⁹⁴.

У дослідженнях В. Антонюк, О. Амоші, В. Онікієнка та інших видатних українських учених інноваційний розвиток розглядається як процес завжди цілеспрямований, керований, безперервний щодо змін у різних сферах життєдіяльності заради задоволення

⁹⁴ Левченко О. М. Професійний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку: монографія / О. М. Левченко. – Кіровоград: КОД, 2009. – С. 36.

Таблиця 1.3

Види інновацій та сфери їх застосування в РОС*

Критерій класифікації	Вид інновації	Сфера застосування в РОС	Ефект від впровадження
1	2	3	4
За значущістю в економічному плані	Інтегральні	Вся структура РОС	Загальний розвиток РОС
	Фундаментальні	Педагогічна та наукова складова РОС, навчальні заклади, ВУЗи	Підвищення конкурентоспроможності РОС та продуктивності діяльності
За спрямованістю результатів та об'єкта застосування	Поліпшуючі	Вся структура РОС	Загальний розвиток РОС
	Продуктивні	Педагогічна складова РОС, навчальні заклади	Створення нових видів освітніх послуг
	Ринкові	Навчальні заклади, діяльність на міжрегіональних ринках	Охоплення нових ринків надання освітніх послуг
	Інноваційні процеси	Вся структура РОС	Загальний розвиток РОС, поліпшення взаємодії з наукою, бізнесом і виробничою сферою
	Локальні	- // -	Розвиток конкретних елементів системи
	Маркетингові	- // -	Підвищення конкурентоспроможності самої РОС на міжрегіональних ринках та її випускників
Реактивні	- // -	Підвищення конкурентоздатності самої РОС на міжрегіональних	

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4
За функціональністю та сферою застосування	Технологічні	- // -	ринках та її випускників, поліпшення взаємодії з наукою, бізнесом і виробничою сферою
	Організаційно-управлінські		Підвищення ефективності функціонування РОС за рахунок оптимізації процесу функціонування її підсистем
	Соціальні	Підсистема управління РОС	Підвищення ефективності розвитку РОС, взаємодії з наукою, бізнесом і виробничою сферою, реактивності та конкурентоздатності
	Індивідуальні	Педагогічна підсистема, навчальні заклади та громадські організації	Підвищення конкурентоспроможності випускників РОС
	Інформаційні	- // -	- // -
	Радикальні	- // -	Підвищення конкурентоздатності самої РОС на міжрегіональних ринках та її випускників
За ступенем новизни	Ітеративні	Вся структура РОС	- // -
	Слонтанні	- // -	- // -
	Процесуальні	- // -	- // -
		- // -	- // -

* Складено автором.

потреб, досягнення певного рівня конкурентоспроможності економіки, високого рівня життя та відтворення людини як творця нового на основі використання інтелектуального та креативного потенціалу суспільства^{95, 96}.

Розуміючи такі підходи, вважаємо за доцільне розглядати інноваційний розвиток як таку модель розвитку, що визначається особливістю активного використання інновацій у вигляді нових прогресивних технологій, прогресивними організаційними та управлінськими рішеннями, створенням нових видів продукту та охопленням нових ніш і сфер на ринку. Суть інноваційного розвитку РОС полягає не тільки та не стільки в застосуванні нових технологій до її підсистем і складових, як у впровадженні заходів, що стимулюватимуть розвиток самої системи та її організацію, підвищення ефективності функціонування її складових і засобів управління, поліпшення кінцевого продукту на ринку освітніх послуг у регіоні та конкурентоспроможних висококваліфікованих випускників для регіонального ринку праці, науковців для наукової підсистеми регіону. Водночас використання таких новітніх інформаційних технологій, як розширення сфери надання освітніх послуг за допомогою інтерактивного вмісту, віртуальних лабораторій, тестування онлайн, доступність навчальних матеріалів в електронному вигляді, комп'ютерні симуляції тощо дають змогу внести сучасну концепцію в навчальний процес та істотно прискорити впровадження інновацій й отримати максимальний ефект від них.

З'ясування сутності інноваційного розвитку регіональних освітніх систем насамперед потребує усвідомлення проблем його забезпечення, які спричинені вкрай недосконалою державною

⁹⁵ Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку : монографія / [В. П. Антонюк, О. І. Амоша, Л. Г. Мельцер та ін.] ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – С. 12.

⁹⁶ Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон. – К. : РВПС України НАН України, 2006. – С. 31.

політикою у сфері науки та інновацій. На жаль, нині поширені практика ігнорування нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності, безсистемність і некоординованість державних і галузевих програм, відсутність міжсекторальної і міжвідомчої взаємодії реалізації інноваційної політики, а також надзвичайно низька ефективність угод із виробничою кооперацією. Як наслідок, маємо ситуацію формування стійких ознак стагнації інноваційної сфери і прогресуюче відставання інноваційної складової розвитку України від такої в розвинутих країнах, що суперечить глобальній тенденції формування інформаційного суспільства⁹⁷.

Важливо розуміти, що модель інноваційного розвитку РОС повинна базуватися на системному впровадженні інновацій на всіх рівнях системи, правильному визначенні об'єкта впровадження інновацій, джерела їх створення й способів застосування, аналізі ефекту і розбіжності з очікуваними результатами.

Мета інноваційного розвитку регіональних освітніх систем – підвищення ефективності функціонування всіх підсистем та елементів, зростання їх конкурентоспроможності, поліпшення управління та організації й забезпечення висококваліфікованими спеціалістами регіонального ринку праці з одночасним задоволенням попиту на працю наукової підсистеми регіону.

Модель інноваційного розвитку РОС можна представити у вигляді схеми впливу та впровадження інновацій в основні її складові (рис. 1.7).

Питання джерела генерації інновацій для інноваційного розвитку РОС є основним, адже без наявності такого виконати поставлене завдання неможливо. Серед можливих джерел генерації інновацій для підсистем РОС і для загального її інноваційного розвитку можна розглядати:

- цільові державні та регіональні програми розвитку освіти;

⁹⁷ Тарнавська Н. П. Шляхи забезпечення інноваційного типу конкурентної поведінки підприємств в умовах розвитку к-суспільства / Н. П. Тарнавська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11(112). – С. 157.

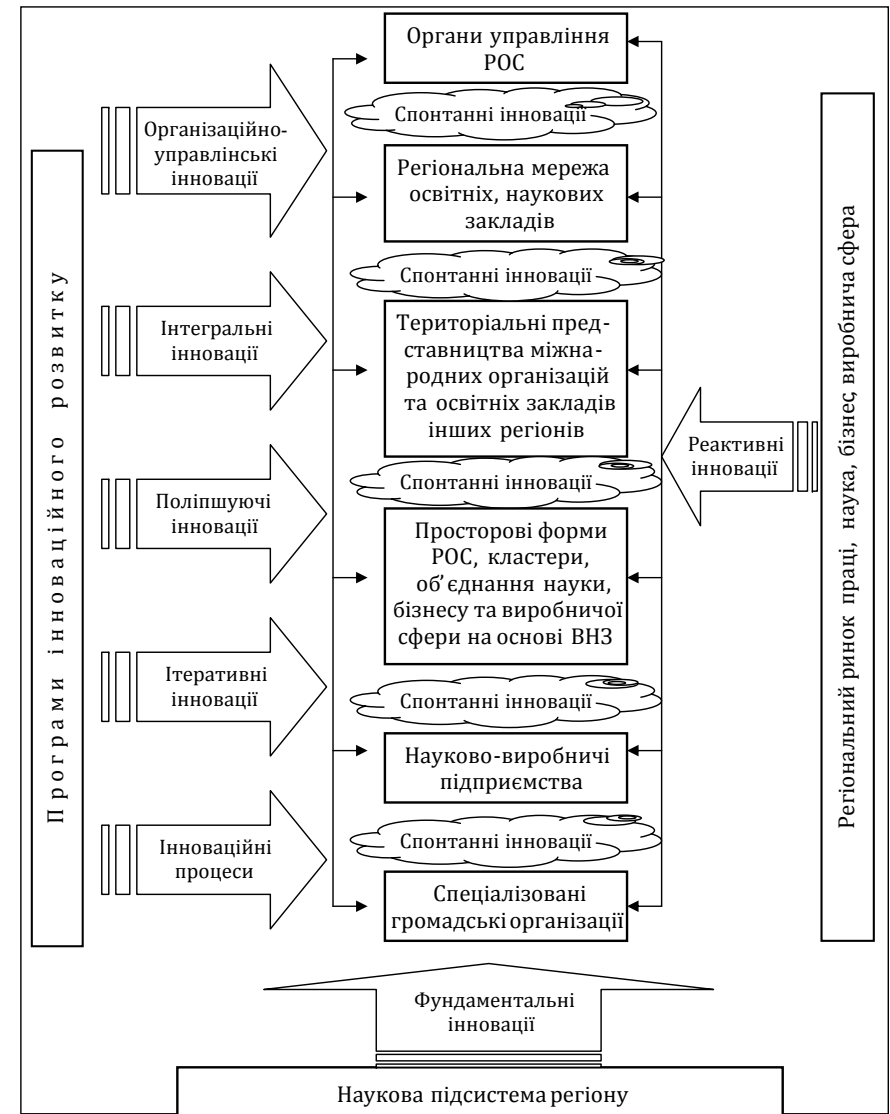

Рис. 1.7. Схема впровадження видів інновацій в основні складові РОС*

* Складено автором.

- інвестиції в освіту як кількісне джерело розвитку РОС;
- впровадження інновацій навчальними закладами в навчальний процес;
- педагогічні інновації у вигляді способів викладання та вибору предметів, проведення контролю успішності, складання тестів, організації віртуальних навчальних засобів практичного впровадження, лабораторій;
- державні інновації в процес незалежних тестувань, сертифікацій і способів контролю якості освіти;
- інновації навчальних закладів у вигляді впровадження нових видів освітніх послуг;
- інновації в інтелектуальний капітал навчальних закладів, що представлений як сукупність людського капіталу, організаційного капіталу та капіталу взаємодії зі споживачами освітніх послуг, партнерами та інститутами ринку⁹⁸;
- переймання позитивного закордонного досвіду провідних і високорозвинутих держав.

За дослідженнями ЄС «Прогрес у досягненні цілей Лісабонської угоди в галузі освіти та професійної підготовки – Показники та критерії 2008» у 2008 році в освіту найбільше інвестували Данія, Швеція та Кіпр (близько 7% від ВВП), США (4,8%) та Японія (3,5%). Основним джерелом інвестицій в цю сферу в розвинутих країнах є державні інвестиції, хоча достатньо високий рівень і приватних інвестицій⁹⁹. Інвестиції в освіту – одне з основних та ефективних джерел генерування інновацій, необхідних для розвитку РОС, адже переважно інвестор хоче отримати вартісний результат вкладення своїх коштів.

⁹⁸ Колот А. М. Інноваційно-інтелектуальні чинники розвитку вищої освіти як провідного інституту економіки знань / А. М. Колот // Стратегія розвитку України: соціологія, економіка, право : наук. вісник / Ін-т міжнар. відн. Нац. авіац. ун-ту. – К., 2008. – Вип. 1-2. – С. 502–507.

⁹⁹ Progress towards the Lisbon objectives in education and training – Indicators and benchmarks 2008 [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/report08/invest_en.pdf.

Поряд із кількісними методами отримання інновацій для інноваційного розвитку необхідно адаптовувати існуючі методи якісного характеру для освітнього процесу. Одним із прикладів такої адаптації може слугувати впровадження технології стартапів в освіті. Start-ups (з англ. запускати) в розвинутих країнах Заходу та Україні стали одним з основних генераторів ідей для ринку високих технологій, особливо програмування та інтернет-технологій. Це молоді компанії з новими ідеями, які підтримуються інвестиційними фондами, фондами розвитку та бізнесом. Пізніше ідеї, які виявилися найефективнішими й принесли віддачу, отримують подальше фінансування або викуповуються великими компаніями задля впровадження у власний бізнес. Серед найуспішніших стартапів – *Wikipedia*, *Facebook*, *Youtube* та інші хайтек-компанії, що стали гігантами ринку або були викуплені великими корпораціями.

Великі компанії дуже часто організують конкурси для виявлення прогресивних ідей в талановитій молоді, зокрема тут можна згадати про конкурс від *Microsoft ImagineCup* (<http://imaginecup.com>) і конкурс серед розробників *Google Summer Code*. За грошові призи великі компанії отримують потрібні їм у певних сферах нові ідеї, які оцінюють судді, й впроваджують їх у своє виробництво нові продукти і послуги. Такі способи виявлення індивідуальних інновацій дуже корисні для педагогічної діяльності в РОС, освоєння нових видів освітніх послуг та ніш на ринках надання таких послуг для освітніх продуктів, проведення оцінки якості отримання знань у регіонах, визначення причин і чинників інноваційної успішності тих чи інших регіонів та особливостей розвитку і функціонування їх РОС¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Шевчук А. В. Інноваційний розвиток регіональних освітніх систем: концептуальна сутність та прикладні аспекти забезпечення / А. В. Шевчук // Стратегічний розвиток національної економіки, регіонів і підприємств: Т. 2. Регіон у системі пріоритетів стратегічного економічного розвитку : матер. Всеукр. наук.-прак. конф., 15–17 листопада 2012 року, м. Донецьк. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – С. 196

Визначення методів і джерел генерування інновацій для РОС та забезпечення їх інноваційного розвитку дасть змогу сформулювати його напрями й спосіб комплексного впровадження. Комплексне впровадження в РОС повинно здійснюватися з поширенням інновацій на всі підсистеми освітньої системи регіону з урахуванням його культурних традицій в освіті, місцевих регіональних особливостей та економічної спеціалізації. Послідовне впровадження у вигляді програм інноваційного розвитку повинно передбачати виявлення псевдоінновацій, що дають незначний ефект, вироблення критеріїв оцінки ефекту від модернізації РОС.

Аналізуючи сучасні світові тенденції постіндустріальних трансформацій національних економік провідних країн світу, можна дійти висновку, що в Україні потрібно формувати інноваційні механізми не лише трансферу технологій, що властиво технократичному устрою, а й трансферу знань загалом. Саме «трансфер знань» (між виробництвом, наукою та вищою освітою) за існуючих умов є місткішим поняттям, яке передбачає безпосередньо цілеспрямовану передачу нових знань, зокрема у формі технологій, а також інші можливі форми їх матеріалізації, що для забезпечення інноваційного розвитку соціально-трудоного потенціалу із зосередженням на необхідності розвитку системи соціальних взаємодій є надзвичайно важливим напрямом¹⁰¹. Як приклад такого трансферу знань можна навести діяльність регіональних академій навчання компанії Cisco (*Cisco Networking Academy* – <http://cisco.netacad.net>). Укладаючи договори з навчальними закладами по всьому світу, американська компанія надає доступ до своїх навчальних матеріалів, курсів, адаптуючи їх під регіон перекладом на місцеву мову. Надається доступ до практичних завдань, віртуальних лабораторій, слухачі отримують інформацію про телекомунікаційні продукти компанії. Таким

¹⁰¹ Левченко О. М. Професійний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку: монографія / О. М. Левченко. – Кіровоград: КОД, 2009. – С. 7, 51.

чином Cisco створює для майбутнього, по-перше, пропозицію у вигляді підготовлених спеціалістів, готових працювати з продуктами компанії, а, по-друге по суті, опосередкованим способом попит на свою продукцію на ринку надання телекомунікаційних послуг у регіоні і здійснює трансфер технології компанії в різних країнах світу. Зокрема, в Україні регіональні академії Cisco працюють на базі НУ «Львівська політехніка» та інших навчальних закладів. Поширення такої практики вимагає відповідної урегульованості. Це важливо тому, що некерованість може призвести і до негативних наслідків. У випадку трансферу технологій, для прикладу компанії *Microsoft*, за допомогою аналогічного засобу віддаленого навчання *Microsoft IT Academy* (<http://itacademy.microsoft.com>) утверджується монопольне становище цієї компанії на ринку програмного забезпечення. Впровадження безальтернативних навчальних програм призводить до вузької спеціалізації спеціалістів у регіоні, що могли б користуватися альтернативою у вигляді програмного забезпечення інших фірм, але, по суті, не мають вибору. Тому некерованість процесу інноваційного розвитку РОС і трансферу технологій може спричинювати й негативні наслідки.

Отже, суть інноваційного розвитку РОС полягає у впровадженні інновацій в її підсистеми та елементи за допомогою комплексного керованого підходу у вигляді розроблених програм і концепцій. Для визначення його напрямів і способів реалізації необхідно враховувати регіональні особливості освітньої системи конкретного регіону, його економічну спеціалізацію й поточну ситуацію на ринку освітніх послуг. Важливо розуміти, що сутність інноваційного розвитку РОС не слід розширювати до різноаспектних нових підходів до забезпечення такого процесу. Тут акцент на застосуванні і продукуванні системою освіти нових технологій, які б активно працювали як у середині системи, так і знаходили своє впровадження у зовнішньому вимірі. Тобто інноваційний розвиток РОС повинен передбачати посилення науково-дослідної його складової, наближення результатів наукових досліджень

до освітнього процесу, що дасть змогу істотно посилити якісні параметри освітньої послуги.

Забезпечення інноваційного розвитку РОС в Україні нині є надскладним завданням через потужний вплив низки суб'єктивних чинників. Для поступового виконання такого завдання насамперед слід окреслити трансформаційну модель зазначених перетворень, яка б поетапно передбачала впровадження тих управлінських рішень, які дадуть змогу посилити інноваційність освітніх закладів. Для цього передусім варто запровадити пілотну програму на базі одного освітнього комплексу окремої області із зосередженням тут значного ресурсного потенціалу (у тому числі кадрового), що дасть змогу успішно її виконати, а відтак поширити позитивний досвід і на інші освітні комплекси усіх регіонів країни.

Загалом вважаємо, що трансформація РОС в Україні на інноваційних засадах є необхідною умовою інформаційної економіки. Забезпечення такого процесу дасть змогу створити передумови для соціально-економічного зростання країни у довгостроковій перспективі через нарощування інтелектуального потенціалу нації, недопущення тих масових втрат трудових потенцій, які ми сьогодні спостерігаємо внаслідок незадовільного рівня якості освітніх послуг в Україні.

Розділ 2

ЧИННИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ В УМОВАХ ПОБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Загальна характеристика й структурування чинників інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства

Перед визначенням переліку чинників впливу на інноваційний розвиток РОС варто підкреслити значення самих систем для розвитку регіону. Цьому питанню вже була приділена увага під час визначення місця РОС в суперсистемі «регіон» (див. 1.2). Проте, варто зауважити, що передусім рівень розвитку РОС проявляється щодо:

- інноваційного розвитку регіону загалом. Як зазначають М. В. Семикіна, В. І. Гунько та С. Р. Пасека, шлях до інноваційних змін у розвитку економіки України, піднесення її конкурентних позицій у міжнародних рейтингах лежить насамперед у площині поліпшення освітньо-кваліфікаційних характеристик населення через інноваційне використання

- накопиченого освітнього та наукового потенціалу¹⁰². Як наслідок розвитку РОС забезпечується поширення кваліфікованої праці, що є працею вищої складності та якості, вимагає точнішої роботи, більшого вміння, а відповідно й тривалішої за часом підготовки людини¹⁰³;
- рівня інтелектуалізації регіональної економіки. Фактично рівень розвитку та якості освіти стає одним із основних чинників, що визначають загальний рівень конкурентоспроможності економіки країни. Це зумовлено тим, що отримані під час навчання знання та навички є основою інтелектуального потенціалу економіки. І саме він є визначальним чинником створення інновацій¹⁰⁴, через що процеси інтелектокористування набувають особливо вагомих ознак¹⁰⁵;
 - реалізації випереджувально-прискорювальної функції засвоєного інформаційного ресурсу в соціально-економічних процесах, що передбачає впровадження новітніх технологій у процес навчання для набуття студентами практичних і теоретичних знань і навичок у використанні, розробці й прогнозуванні розвитку інформаційних технологій для потреб економіки¹⁰⁶;

¹⁰² Інтелектуальний потенціал: соціальні виміри використання та розвитку : колективна монографія / М. В. Семикіна, В. І. Гунько, С. Р. Пасека ; за ред. М. В. Семикіної. – Черкаси : Маклаут, 2012. – 312 с.

¹⁰³ Янковська Л. А. Розвиток освітньо-фахового потенціалу регіону: теорія, методологія, практика : монографія / Л. А. Янковська. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2007. – С. 20.

¹⁰⁴ Другов О. О. Сучасний стан і перспективи інвестиційного забезпечення сфер науки та вищої освіти в Україні / О. О. Другов ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; [відп. ред. П. Ю. Беленький]. – Львів, 2009. – С. 45.

¹⁰⁵ Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах : монографія / В. П. Петренко ; Івано-Франківський нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – С. 351.

¹⁰⁶ Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 108.

- формування світоглядних засад суспільства. Важливим завданням освітньої ланки соціального комплексу є сприяння формуванню не лише інтелектуальної, а й фізично здорової особистості. Оздоровчою парадигмою освіти має стати філософія формування здорового способу життя¹⁰⁷, що б впроваджувалася через розвинену інституційну основу¹⁰⁸.

Під чинником інноваційного розвитку РОС ми розуміємо параметр, причину чи умову, яка впливає на характер та інтенсивність цього процесу. При цьому сам процес інноваційного розвитку виступає як результат взаємодії системи чинників. Під впливом останніх формується інноваційний потенціал регіону, в тому числі в його освітній та науковій складовій, що в подальшому детермінує процес розвитку РОС конкретного регіону та її вплив на суспільне життя й економіку. Інноваційний потенціал регіону загалом та РОС зокрема виражається в засобах і можливостях генерації інноваційних проектів, що стимулюють розвиток процесів модернізації, трансформації й конкурентоспроможності освітньої системи регіону та її зв'язку і виходів на промислову, фінансову та економічну спеціалізацію конкретного регіону.

Класично закордонні дослідники виділяють два типи чинників, що впливають на розвиток інноваційної складової освіти – зовнішні та внутрішні¹⁰⁹. До зовнішніх можна віднести чинники глобального й загальнодержавного характеру: глобалізаційні процеси, становлення інформаційного суспільства та економіки знань (загальноцивілізаційні), євроінтеграційні прагнення України, економічні, ринкові, політико-правові, геопросторові

¹⁰⁷ Долішній М. І. Соціальна сфера Карпатського краю в контексті євроінтеграції (теоретико-методологічні та практичні аспекти) / М. І. Долішній, В. І. Куценко // Сталій розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. / редкол. : відп. ред. В. С. Кравців. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2006. – С. 14.

¹⁰⁸ Тимошенко І. В. Інституційні основи розвитку системи освіти : монографія / І. В. Тимошенко. – Харків : Вид-во НУА, 2013. – 250 с.

¹⁰⁹ Yee J. A. Forces motivating institutional reform [Electronic resource] / J. A. Yee. – Mode of access : <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED421179.pdf>.

тощо. Внутрішні чинники впливу на розвиток РОС формуються всередині самої системи та пов'язані з функціонуванням її елементів. Серед них – специфіка освітніх послуг, матеріально-технічне забезпечення, науково-пошукові заходи тощо.

Вплив зовнішніх й внутрішніх чинників середовища на РОС загалом і на їх інноваційний розвиток зокрема, а також генерування інновацій як основу цього розвитку можна представити у вигляді схеми (рис. 2.1).

Важливо розуміти необхідність такого розподілу, показано на рис. 2.1. Річ у тім, що виявлення й характеристика чинників впливу на РОС дає змогу обґрунтувати необхідність їх розвитку (посилення, послаблення чи нівелювання) в необхідному руслі. Регулювання впливу зовнішніх чинників є основною передумовою формування сприятливого середовища розвитку РОС. Розуміння диференційованої чутливості РОС до різних чинних впливів із відмінним динамічним реагуванням дає змогу виділяти пріоритети стратегічного впливу на їх зміну залежно від подальшого економічного й соціального ефектів. Тобто важливо розуміти, що виділені чинники є потужними детермінантами середовища розвитку РОС, через коригування (зміну) яких можна досягати намічених цілей в освітній сфері. Охарактеризуємо найбільш потужні чинники впливу на РОС в розрізі глобальних, макро-(загальнодержавних) і внутрішніх (ендогенних стосовно РОС).

Насамперед звернемося до виявлення загальних характеристик впливу *глобальних чинників* на вітчизняні РОС. Очевидно, що сучасна освіта має враховувати основні тенденції світового розвитку, серед яких найбільш показовими є¹¹⁰: виникнення й зростання глобальних проблем, які можуть бути вирішені за умов співпраці в рамках міжнародного співтовариства, що вимагає формування планетарного мислення у молодого покоління;

¹¹⁰ Касьянова О. Експертиза регіональної системи освіти на засадах сталого розвитку [Електронний ресурс] / О. Касьянова // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3.– Режим доступу : www.nbu.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_3/10kaspsd.pdf.

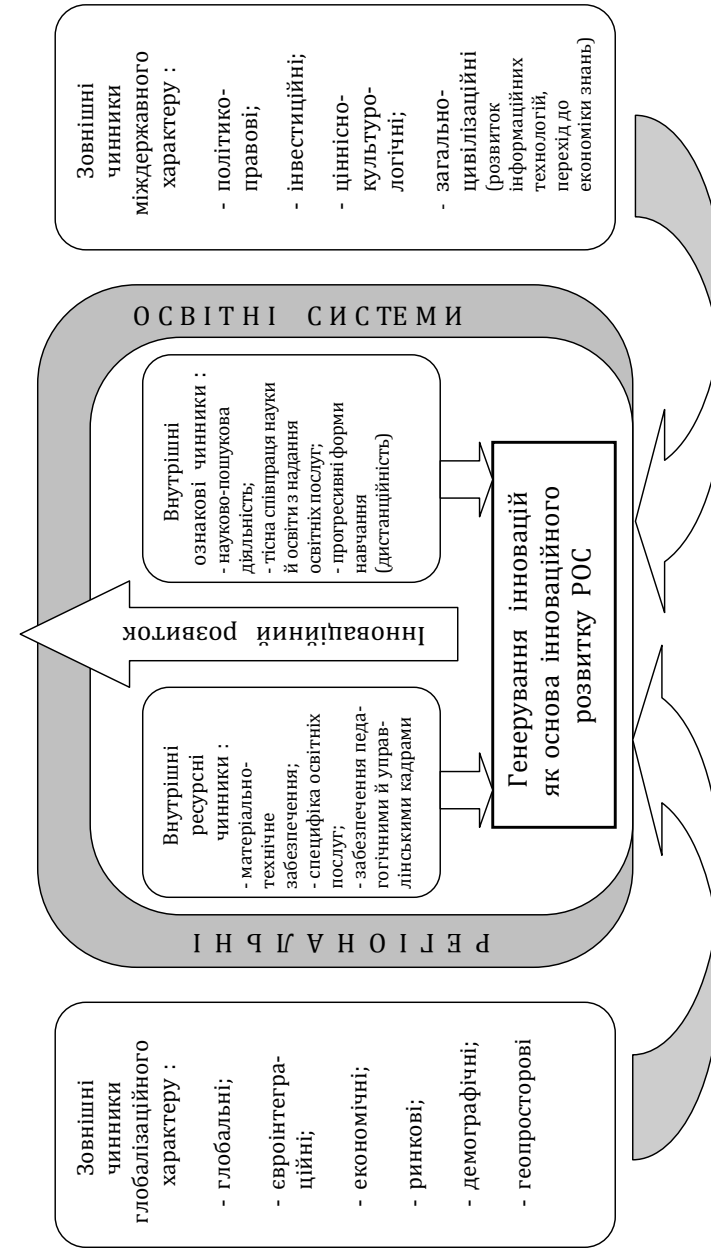

Рис. 2.1. Вплив зовнішніх і внутрішніх чинників середовища на інноваційний розвиток РОС*

* Складено автором.

перехід до постіндустріального, інформаційного, суспільства, значного розширення міжкультурної взаємодії, у зв'язку з чим особливого значення набувають толерантність і комунікативність; прискорення темпів розвитку суспільства і, як наслідок, необхідність підготовки людей до життя у швидко змінюваних умовах; демократизація суспільства, розширення можливостей політичного й соціального вибору, що зумовлює необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору. Отже, в нинішніх умовах на глобальному рівні посилюється дія тріади чинників – глобалізації, технологічних змін, а також змін у змісті та організації праці, що визначають у світовій економіці збільшення обсягу попиту на кваліфіковану робочу силу, посилюють значущість інвестування у підготовку та перепідготовку кадрів на виробництві, реформування освіти, систем професійного навчання¹¹¹. І, як вже було зазначено, помітний вплив мають умови інформаційного суспільства, зокрема процеси старіння знань, що стають усе динамічнішими та вимагають особливих змін у системі вищої освіти. Із цією метою науковці пропонують фундаменталізувати підготовку спеціаліста, адже він може декілька разів протягом свого трудового життя змінювати не лише місце праці, а й професію¹¹².

Розгортання світових і європейських процесів, зокрема становлення глобального інформаційного суспільства, зростання макроекономічної ролі нової інформаційної економіки активізує не тільки підвищення попиту на освітні послуги, а й якісно модифікує способи їх надання (пропозицію). На відміну від вузької традиційної спеціалізації пропонується підготовка гнучкого фахівця XXI століття, щоб сформувати його здібності, підготувати

¹¹¹ Інноваційна праця: діагностика проблем, важелі активізації : монографія / М. В. Семикіна, С. Р. Пасека, Л. А. Коваль, Л. Д. Збаржевецька / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. М. В. Семикіної. – Черкаси : МАКЛАУТ, 2012. – С. 48.

¹¹² Яковлев А. И. Роль фундаментально-гуманитарной направленности в подготовке будущих специалистов / А. И. Яковлев // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1(71). – С. 108–112.

до необхідності навчатися самостійно все трудове життя. З урахуванням вимог часу вітчизняні вчені стверджують, що важливо здійснити математизацію навчальних курсів, а також підвищити їх інформаційну, інноваційну, соціологічну складові, особливу увагу приділити питанням інтелектуальної власності, лідерства в колективі, що забезпечить системність та глибину знань¹¹³.

Особливо помітний вплив глобалізаційних процесів, який зокрема проявляється у поширенні міжнародних освітніх програм, що реалізуються за рахунок ресурсів декількох вузів, розташованих у різних країнах. У таких програмах присутні академічний компонент і компонент гостинності, які можуть вступати в конфлікт. Особливого значення набуває підготовка студентів до сприйняття чужого для них культурного й академічного середовища, через що в програмах з'являються культурні й міжкультурні компоненти. Окрім міжнародних освітніх програм, глобалізаційні процеси актуалізують необхідність поширення так званих транснаціональних програм¹¹⁴.

Глобальний ринок праці також ставить нові завдання перед кваліфікованими працівниками в плані освіти та перепідготовки. Постійна зміна провідних технологій, стрімке впровадження інновацій та наукових досягнень не дає змогу спеціалістам залишатися конкурентоспроможними протягом великого періоду часу, і це розуміють уряди більшості розвинутих країн, що впроваджують програми неперервної освіти впродовж усього життя. Широке розповсюдження способу праці типу freelance (вільної зайнятості, коли на тематичних інтернет-сторінках роботодавці можуть запропонувати для виконання певні проекти, а кваліфіковані робітники їх виконати) знімає в умовах глобалізації основні пере-

¹¹³ Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 109.

¹¹⁴ Бутенко А. І. Проблеми та напрямки розвитку підприємництва у сфері освіти / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, А. І. Мергут. – Одеса : Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – С. 174.

шкоди пошуку високооплачуваної роботи через територіальне розміщення й надає вагомі переваги у вигляді відсутності чіткого графіку чи можливості робити більші перерви у зайнятості, проте водночас значно загострює конкуренцію на ринку праці в усьому світі, збільшивши роль освітньої підготовки та перекваліфікації.

Окрім впливів глобалізаційних чинників на РОС, для України традиційно є актуальним вивчення впливів *євроінтеграційних процесів*. І хоча нинішні реалії засвідчують численні недоліки в реалізації положень Болонської декларації в межах Єврозони та країн, які прагнуть стати повноправними її членами, зокрема в культурологічному аспекті, цей орієнтир продовжує залишатися цільовим і стратегічним у розвитку вітчизняних РОС.

Для нашої держави вивчення впливу євроінтеграції на РОС є важливим передусім у контексті забезпечення їх інноваційного розвитку. Останніми роками ЄС приділяє значну увагу інноваціям та освітньому процесу, вбачаючи в них шлях для підвищення конкурентоспроможності своїх країн-членів і регіонів. Серед основних документів, що визначають пріоритетні (базові) шляхи впровадження інновацій, – документ, прийнятий за результатами Лісабонських угод «*Innovation policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy*», в якому визначаються основні види інновацій, шляхи їх залучення в економічну діяльність, обсяги коштів, необхідних на розробку та ефективне впровадження¹¹⁵. Значна частина документа присвячена модернізації освіти як подальшого шляху для отримання кадрів, які генеруватимуть інновації. Іншим важливим документом ЄС, що визначає інноваційний розвиток освіти, є Меморандум про освіту впродовж життя, прийнятий ще у 2000 році в Брюсселі. У ньому окреслені шляхи впровадження неперервної освіти як оптимального засобу досягнення високих показників адаптації працівників і

¹¹⁵ Innovation Policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Brussels : Commission of the European Communities, 2003. – 28 p.

спеціалістів до швидкоплинних умов сучасного технологічного розвитку, перекваліфікації кадрів і пошуків ефективних методів навчання¹¹⁶. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України та бажання в майбутньому стати повноправним членом європейської спільноти, необхідно переймати досвід розробки і впровадження подібних стратегій, аналізувати їх вплив на економіку членів ЄС. Виокремлення пріоритетних і найбільш вдалих починань дасть змогу вирішувати одразу два завдання на шляху наближення України до країн ЄС в рамках проведення інноваційної та освітньої політики : виробити спільні й подібні стандарти, що в майбутньому полегшили б процес євроінтеграції; перейняти позитивний досвід у цих питаннях, зважаючи на результати впровадженнь, та уникнути здійснених помилок.

Загалом впливи євроінтеграції на інноваційний розвиток вітчизняних РОС слід розглядати з двох базових позицій (рис. 2.2).

Варто підкреслити, що інноваційний розвиток РОС нерозривно пов'язаний з такою важливою соціоекономічною категорією, як трудовий потенціал, який за нинішніх умов повинен виступати основним рушієм модернізаційних змін та інноваційних процесів у регіонах України. Тобто через співпрацю з ЄС в освітній сфері та адаптацію кращого європейського досвіду щодо інноваційного розвитку РОС можна сформуванати нове середовище нарощування трудового потенціалу, якісність якого дасть змогу ефективізувати управлінський механізм на різних рівнях і спрямувати розвиток регіонів у новому прогресивному руслі.

У групі зовнішніх макрочинників потужні впливи на розвиток РОС загалом та їх інноваційність зокрема здійснюють *демографічні чинники*. Для розуміння специфіки їх впливу варто звернути увагу на виокремлений Р. Паторою парадокс у системі освіти, який пов'язаний зі зниженням народжуваності, а отже, зменшенням кількості молодих людей, потенційно спроможних

¹¹⁶ A Memorandum on Lifelong Learning. Commission Of The European Communities. Brussels, 30.10.2000. SEC(200) 1832 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.

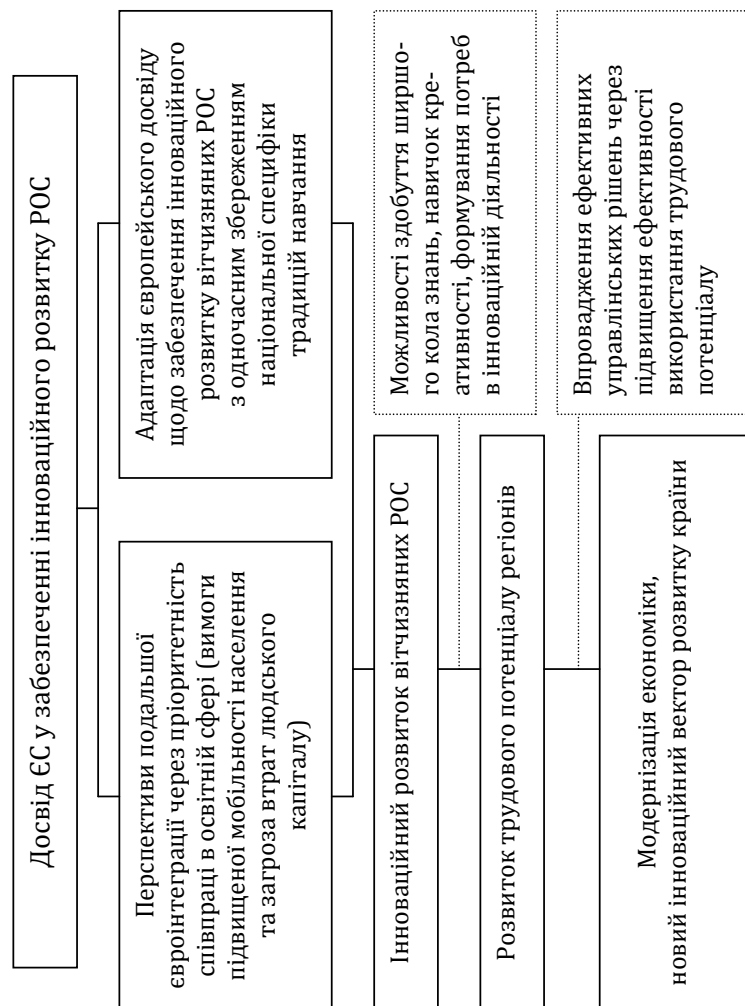

Рис. 2.2. Базові позиції вивчення впливу євроінтеграції на інноваційний розвиток вітчизняних РОС*

* Складено автором.

оволодіти новими технологічними знаннями. Через те розвиток економіки, базованої на знаннях, потребуватиме залучення старшого покоління з метою подолання дефіциту відповідних кваліфікацій¹¹⁷. Отже, у демографічному аспекті чималу роль стосовно інноваційного розвитку відіграє вікова структура населення, зокрема рівень народжуваності як базова детермінанта таких процесів. Традиційне пониження схильності до навчання з віком, що обґрунтовано акмеологічними підходами, ставить під загрозу можливість інноваційного розвитку країни загалом, щоправда такі недоліки можна компенсувати якісними результуючими показниками інноваційної діяльності.

Іншим зрізом такого впливу демотенденцій є той факт, що депопуляція населення, зменшення народжуваності, зростання смертності та висока міграційна активність негативно впливають на територіальну організацію загальноосвітніх навчальних закладів¹¹⁸. Окрім того, формування освітніх центрів з помітною концентрацією навчальних закладів та, як наслідок, їх конкурентної боротьби, вищою якістю пропонованих освітніх послуг є додатковим чинником відтягування осіб з населених пунктів, де такі пропозиції є гіршими. Отже, між територіальною організацією навчальних закладів і тенденціями щодо демопоказників простежується тісний взаємозв'язок і подолання демографічних проблем багатьох територій (передусім сільських, гірських, депресивних, прикордонних тощо) варто здійснювати через посилення якісних характеристик освітніх закладів.

Розуміючи проблему демовідтворення населення в регіонах країни та переважання пропозиції освітніх послуг над попитом, важливо шукати *резерви* подолання таких диспропорцій, які з

¹¹⁷ Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 96.

¹¹⁸ Синюра-Ростун Н. Р. Проблеми оптимізації територіальної організації загальноосвітніх навчальних закладів регіону / Н. Р. Синюра-Ростун, Л. Т. Шевчук // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 140.

часом можуть бути нівельовані за рахунок вже сьогоднішнього покращання демоситуації в Україні. Одним зі способів наповнення економіки регіонів спеціалістами й водночас зменшення соціального навантаження є залучення до освітнього процесу та виробничої діяльності людей з обмеженими можливостями. Нові технологічні рішення дають змогу організувати навчальний процес для них, тоді як здобуття освіти такими особами у звичних умовах – досить важке завдання. Особливо це важливо для країн, що розвиваються, в яких матеріальні витрати на адаптацію такої категорії людей до повноцінного життя в суспільстві недостатні. *E-learning* та проекти допомоги людям з вадами зору й, слуху дають змогу отримати повноцінну освіту, а згодом працевлаштуватися¹¹⁹. Тому вважаємо, що сьогодні у контексті інноваційного розвитку вітчизняних РОС і диференціації їх сегментної спрямованості, у тому числі виходячи з негативних впливів демографічних макрочинників, слід зосереджувати увагу на таких категоріях осіб, забезпечуючи водночас дотримання концептуальних орієнтацій соціальної держави.

Щодо впливу на інноваційний розвиток РОС *політико-правових макрочинників*, то тут постає питання про необхідність патерналістських підходів державної політики у сфері освіти за досвідом радянського періоду. Наукові обґрунтування необхідності участі держави в освітньому процесі, зокрема через фінансову підтримку, є досить потужними, оскільки, якби ринки капіталу були доскональними, люди, для яких освіта є вигідною, тобто віддача від отримання вищої освіти перевищує витрати на неї, мали би стимул для того, щоби позичити гроші на вишкіл. Але приватні кредитори не висловлюють бажання давати в борг на таке, тому ті, хто не має своїх (або батьківських) коштів, будуть позбавлені доступу до вищої освіти без деякої допомоги з боку

¹¹⁹ Шевчук А. В. Аналіз факторів інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства / А. В. Шевчук // Економічний форум : наук. журнал. – 2013. – № 1. – С. 158.

держави^{120, 121}. Отже, пряме перенесення механізму ринкової економіки на діяльність освіти неправомірне через низку обставин, що впливають зі самої суті цього соціального інституту, який реалізує функції суспільного сектора економіки, де здійснюється виробництво економічних благ особливого роду – суспільних благ, де в інвестуванні мало зацікавлених або взагалі не зацікавлених окремих інвесторів. У зв'язку з цим традиційно навіть у країнах з розвинутою ринковою економікою освіта була й залишається переважно об'єктом уваги й підтримки державних структур, фінансується державою й органами управління на місцях¹²².

Отже, виявлення специфіки впливу політико-правових чинників на інноваційний розвиток РОС, передусім, концептуалізує питання ролі держави у функціонуванні останніх. Власне, якщо йдеться про обґрунтування доцільності розвитку приватних навчальних закладів, то формування цілісних РОС може слугувати відмінною організаційною формою балансування інтересів споживачів освітніх послуг та інтересів їх надавачів з одночасною їх відповідністю національним інтересам та інтересам регіональних економік. Нинішня проблема розбалансованості регіональних ринків праці та освітньо-кваліфікаційної структури підготовлених вітчизняною системою освіти фахівців і робітників уже тривалий час обговорюється і фактично не вирішується. Формування РОС та балансування через їх інституціональне середовище освітньо-кваліфікаційної структури підготовлених фахівців і робітників із реальними потребами регіональних ринків праці (активне впровадження за досвідом радянського періоду балансових розрахунків визначення додаткової потреби у фахівцях і робітниках

¹²⁰ Стиглиць Дж. Економіка державного сектора / Дж. Стиглиць; пер. с англ. – М., 1997. – 354 с.

¹²¹ Другов О. О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України : монографія / О. О. Другов. – К. : УБС НБУ, 2010. – С. 83.

¹²² Бутенко А. І. Проблеми та напрямки розвитку підприємництва у сфері освіти / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, А. І. Мергут. – Одеса : Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – С. 120–121.

та джерел їх забезпечення) може стати відмінним управлінським рішенням для подолання такої комплексної проблеми, яка з плином часу лише загострюватиметься й призводитиме до подальших структурних диспропорцій регіональних економік та неефективного використання вітчизняного трудового потенціалу. Підкреслюємо, що цей момент є одним із потужних аргументів на користь доцільності розвитку РОС у структурі національної освітньої системи.

Щодо впливу **економічних макрочинників**, то, насамперед, маємо усвідомлювати, що вища освіта завжди була і має бути тісно пов'язана зі сферою економіки. Сучасні умови глобалізації диктують нові вимоги й потребують нового формату взаємодії вищої освіти та економіки, яка без перебільшення має бути економікою знань. Економічною наукою доведено і підтверджено практикою, що економіка знань є чи не єдиною із можливих систем господарювання, яка спроможна продукувати конкурентні переваги та відповісти на виклики XXI століття¹²³. Незважаючи на першочергові взаємовпливи саме вищої освіти на економіку, інші освітні рівні, зокрема й професійно-технічна освіта, також займають вагомий нішу в економічних процесах регіонів країни й тісно корелюють з інноваційними впровадженнями на виробничому рівні.

Окрім економічних макрочинників, зосередимо увагу на специфіці впливу *чинників ринкового характеру*, що вже частково було обґрунтовано в характеристиці впливу політико-правових чинників. Як відомо, формування ринкової, соціально орієнтованої економіки передбачає необхідність забезпечення перебудови суспільства, вживання комплексу заходів, спрямованих на нарощування економічного і науково-технічного потенціалу країни, зростання ефективності всіх галузей економіки, підвищення

¹²³ Колот А. М. Інноваційно-інтелектуальні чинники розвитку вищої освіти як провідного інституту економіки знань / А. М. Колот // Стратегія розвитку України: соціологія, економіка, право : наук. вісник / Ін-т міжнар. відн. Нац. авіац. ун-ту. – К., 2008. – Вип. 1-2. – С. 502.

конкурентоспроможності промислової продукції на світовому ринку. В Україні лише формуються ринкові відносини, отже, потрібна цілеспрямована система регулювання ринкових законів, яка забезпечувала б нормальне функціонування фахової освіти¹²⁴.

Впровадження ринкових відносин у систему освіти створює передумови для розвитку маркетингової діяльності в цій сфері. За допомогою маркетингу освітніх послуг задовольняються¹²⁵; ¹²⁶: потреби особистості в інтелектуальному, культурному, професійному, фізичному і моральному розвитку та саморозвитку; потреби суб'єктів господарювання у сформованому на належному рівні висококваліфікованому трудовому потенціалі; потреби держави у формуванні, нагромадженні, розвитку освітньо-інтелектуального й науково-технічного потенціалів, необхідних для активізації процесів національного відродження, глобалізації суспільного розвитку, впровадження новітніх технологій тощо; потреби навчального закладу.

Виявлення впливу ринкових макрочинників вимагає також врахування того, що РОС формується на базі ринку освітніх послуг, що є системою відносин, яка складається між суб'єктами освітнього процесу для досягнення певного рівня освіти, здійснення навчання впродовж усього життя з метою всебічного розвитку особистості, розкриття її талантів, здібностей, збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалів особи та нації загалом¹²⁷.

Отже, вплив ринкових макрочинників варто характеризувати з позицій:

¹²⁴ Янковська Л. А. Розвиток освітньо-фахового потенціалу регіону: теорія, методологія, практика : монографія / Л. А. Янковська. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2007. – С. 21.

¹²⁵ Патора Р. Розвиток вищих закладів освіти на засадах маркетингу / Роман Патора. Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2001. – № 416. – С. 93–104.

¹²⁶ Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 30–31.

¹²⁷ Там само. – С. 30.

- детермінації ринкових відносин РОС та одночасного впливу таких систем на рівень розвитку ринкової економіки через забезпечення її відповідними фахівцями і робітниками, спроможними здійснювати ефективні, потрібні трансформаційні перетворення;
- формування регіонального ринку освітніх послуг;
- конкуренції навчальних закладів на ринку освітніх послуг і необхідності застосування ними маркетингових підходів.

Роль інвестицій для забезпечення інноваційного розвитку РОС підштовхує до виокремлення *інвестиційних макрочинників* в окрему групу, хоча вони значною мірою корелюють з економічними, ринковими та політико-правовими впливами. Перспективи збільшення інвестування українських навчальних закладів варто шукати в диверсифікації їх діяльності, а не сподіваннях на збільшення державної підтримки. Водночас держава відіграла і має відігравати важливу роль регулятора інтенсивності інвестиційних потоків. Вона повинна створити передумови для збільшення частки їхнього приватного інвестування. Зокрема, важливу роль тут має відігравати стимулювання фінансового ринку, а саме банківської системи до інвестицій в освіту (зокрема вищу). У всьому світі активно застосовується практика надання банківських кредитів на навчання, частина відсотків за якими покривається за рахунок публічних коштів¹²⁸.

Серед зовнішніх чинників також надзвичайно потужну групу становлять ціннісно-культурологічні, вплив яких детально розглянемо згодом. Окрім того, сильними є впливи геопросторових чинників, які охоплюють не лише геополітичного розташування з відповідним інфраструктурним забезпеченням, а й природні та екологічні особливості відповідної території, що значною мірою детермінують привабливість проживання в її межах, а отже, й навчання.

¹²⁸ Другов О. О. Сучасний стан і перспективи інвестиційного забезпечення сфер науки та вищої освіти в Україні / О. О. Другов ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; [відп. ред. П. Ю. Бельський]. – Львів, 2009. – С. 30–31.

Загалом можна констатувати : для інноваційного розвитку вітчизняних РОС конструктивними є впливи хіба геопросторових макрочинників, що зумовлено винятково вигідним геополітичним розташуванням нашої країни, яка межує з ЄС та є стратегічним «містком» між сходом і заходом. Решта макрочинників поки що є переважно негативними для розвитку РОС взагалі та їх інноваційності зокрема. Тому слід розуміти, що забезпечення інноваційного розвитку РОС як важливої складової інноваційного розвитку країни та її регіонів загалом, за нинішніх умов практично неможливе й вимагає першочергової зміни середовища функціонування, розпочинаючи з модернізаційних основ та поглиблюючи надалі інноваційні процеси.

Внутрішні чинники інноваційного розвитку РОС вимагають обов'язкового розгляду *специфіки освітніх послуг*, що, по суті, є «ядром» розвитку таких систем, детермінуючи їх конкурентоспроможність через синергетику на вищих ієрархічних рівнях. Досить повний перелік специфічних ознак освітньої послуги, що вирізняє її з-поміж інших видів послуг, подає Р. Патора. Зокрема вчений згадує такі ознаки, як¹²⁹: невідчутність послуг освіти, тобто неможливість їх підтвердження до моменту надання, що утруднює процес вибору конкретного навчального закладу – постачальника послуг; неможливість відокремити послуги освіти від навчальних закладів; непостійність якості освітніх послуг, яка визначається залежно від наявності викладачів і рівня їх підготовки, їх надання у денний чи вечірній час доби, місця їх надання; недовговічність освітніх послуг, яка передбачає їх незбереженість для наступного використання, хоча ефект від послуги у вигляді набутих студентом знань зберігається; відсутність права володіння послугою освіти, оскільки її неможливо продати; доступність до надання освітніх послуг залежно від місцезнаходження навчального закладу в місці проживання потенційних «клієнтів»; велика тривалість

¹²⁹ Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 33–35.

надання освітніх послуг, відсутність попиту на них у разі зміни кон'юнктури ринку праці; залежність результатів навчання від умов майбутньої роботи і життя випускника; необхідність подальшого супроводу освітніх послуг; опосередкований характер попиту на послуги освіти; ліцензування послуг; споживачами послуг освіти зазвичай є молоді люди; конкурсний характер освіти. До цього переліку специфічних ознак освітніх послуг нині цілком закономірно можна додати їх деактуалізацію, що зумовлюється ефектом старіння знань.

Усі ці специфічні ознаки освітніх послуг повинні лягти в основу пошуку проявів їх властивостей за інноваційним вектором, тобто того, яким чином має бути організований процес їх надання та виявлятися результат із метою подальшого відображення в результатах діяльності їхніх споживачів (діяльність може бути не лише трудовою, а й науковою, громадською, творчою та ін.). На шляху інноваційного розвитку РОС у контексті нових підходів до організації процесу надання освітніх послуг і проявів їх результатів важливою новою властивістю повинен бути *науково-освітній синергізм*, тобто тісний взаємозв'язок освітнього процесу з науковою діяльністю. У нинішніх умовах інформаційного суспільства це має бути основною ознакою сучасного розвитку освітніх послуг за процесним і результативним підходами. Причому він має проявлятися і для надавачів послуг (науково-педагогічного, керівного персоналу), і для їх споживачів (учнів, студентів тощо).

Суттєвим чинником впровадження та генерації інновацій в РОС є *матеріально-технічне забезпечення* її елементів і рівень розвитку інформаційних технологій у ній, що також вагомий внутрішній чинник інноваційного розвитку такої системи. Це стосується як самих навчальних закладів, так і органів управління освітою. До основних показників, які визначають цей чинник, можна віднести забезпеченість освітнього закладу чи органу управління освітою:

- матеріально-технічними засобами;
- персональними й серверними ПК;
- спеціалізованим апаратним і програмним забезпеченням;

- доступом до мережі інтернет;
- власними електронними ресурсами доступу до інформації та управління процесами;
- педагогічними та управлінськими кадрами високого рівня підготовки;
- пошуково-науковими заходами у вигляді конкурсів, наукових конференцій для пошуку шляхів інноваційного розвитку та модернізації¹³⁰.

Матеріально-технічні чинники суттєво впливають на генерування інновацій для розвитку освітнього закладу та РОС на внутрішньому рівні її елементів, оскільки лише за відповідного технічного забезпечення та матеріальних стимулів можлива поява ефективних рішень. У цьому, очевидно, найбільшого прогресу повинні набути успішні приватні навчальні заклади й структурні елементи РОС, які мають більшу змогу на теперішньому етапі розвитку освіти в Україні залучати матеріальні активи й технології.

Цілком об'єктивно можна стверджувати, що саме неналежне матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів є одним з основних чинників, які практично уможливають інноваційний розвиток РОС. Крім того, можна виділити ще дві групи чинників, які сповільнюють інноваційний розвиток регіональних систем загалом¹³¹:

- трансформаційні чинники, що визначають якісний зміст інноваційного потенціалу регіональної системи;
- трансакційні чинники, що характеризують готовність регіону здійснювати інноваційну діяльність і визначають межі існування й реалізації інноваційного потенціалу.

¹³⁰ Шевчук А. В. Аналіз факторів інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства / А. В. Шевчук // Економічний форум : наук. журнал. – 2013. – № 1. – С. 160.

¹³¹ Макарова Е. С. Классификация факторов инновационного потенциала региона [Электронный ресурс] / Е. С. Макарова // Экономика и менеджмент инновационных технологий. – 2012. – Январь. – Режим доступа : <http://ekonomika.snauka.ru/2012/01/319>.

Поняття трансакційності стосується до готовності всіх елементів РОС до відповідних перетворень. Неготовність однієї або декількох підсистем РОС до трансформації може уповільнити весь процес впровадження нового елементу розвитку та унеможливити отримання від нього очікуваних результатів.

Одним із вирішальних чинників регіонального рівня, який безпосередньо впливає на інноваційний розвиток РОС, є збереження кадрового потенціалу в регіоні, що проявляється через факторні впливи *забезпечення педагогічними й управлінськими кадрами*. Особливо актуальна ця проблема для країн, що розвиваються, та, зокрема, й для України. Відтік найбільш економічно активних кваліфікованих працівників в інші країни на роботу та постійне проживання істотно сповільнює впровадження нових рішень і процеси модернізації освіти та економіки в регіонах. Те саме стосується і висококваліфікованих управлінських кадрів, які через продуктивну трудову діяльність в органах управління освітою різного ієрархічного рівня могли б втілювати прогресивні ідеї щодо концептуальних можливостей інноваційного розвитку РОС з оптимальним використанням наявних ресурсів.

Звичайно, перелік зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на інноваційний розвиток РОС можна значно розширювати. Проте слід пам'ятати, що виділення таких чинників насамперед повинно слугувати пошуком кращих варіантів формування сприятливого середовища розвитку РОС. Кращий варіант при цьому означає оптимальні пропорції між ресурсними затратами (у тому числі часовими) та очікуваним ефектом. Тому звернемо увагу на основні групи, які варто першочергово оцінювати стосовно РОС з виявленням характеру, сили і наслідків впливу. Визначення сили впливу певного чинника на процес переважно здійснюється методами детермінованого аналізу, які дають змогу:

- встановити наявність взаємозв'язку між чинниками та вихідними процесами;
- зменшити перелік даних, що впливають на конкретний процес;

– встановити чинники, що значно корелюють між собою, таким чином об'єднавши їх в одну групу впливу.

У разі застосування моделей детермінованого аналізу до процесу інноваційного розвитку РОС, що базуються на кількісній оцінці, очевидно, можна втратити один з основних параметрів визначення успішності освітньої системи регіону – якість освіти. Водночас для застосування неповних моделей, які призначені для якісної оцінки, необхідно розробити чіткі методи оцінки якості освіти та функціонування РОС, що покажемо в наступних розділах.

Отже, нинішні реалії засвідчують досить проблемні впливи зовнішніх і внутрішніх чинників на РОС. По суті, вони унеможливають інноваційний вектор їх формування і розвитку. У зв'язку з цим слід зосереджувати увагу на окремих впливах, зокрема на ціннісних девальваціях, що нині в регіонах України базово деструктивують РОС, а також ризиках інформаційного характеру (у тому числі комп'ютерної злочинності). Водночас слід пам'ятати про регламентовані впливи політико-правових макрочинників, що зокрема здійснюються через стандартизовані механізми, вивчення яких потребує окремої уваги.

2.2. Потреби особистості й суспільства в інноваційних стандартах освіти як чинники та нові виклики суспільного розвитку

Дослідження факторного впливу на РОС вимагають всебічного підходу з одночасним розумінням детермінування самою освітою різних сфер суспільного життя. Висока її роль для економічного, соціального, культурного й духовного розвитку країни та її регіонів, формування єдності нації, високоморального суспільства вимагають особливо ретельних підходів до визначення відповідних *освітніх стандартів*, які на перспективу можуть трансформуватися у ціннісні орієнтири та поведінкові установки людини в соціумі у відповідному руслі.

Перш ніж провести критичний огляд існуючих в Україні стандартів освіти та інноваційності в їх формулюванні й реалізації із конкретизацією потреб за різними ієрархічними рівнями у таких стандартах, звернемося до тверджень вітчизняних учених, які обрали предметом своїх досліджень окреслену проблематику. Більшість із них апелюють до питання слабкої науково-методологічної бази розробки та втілення в життя стандартів освіти, які не враховують кращий світовий досвід та проблемність прикладного застосування окремих ідеальних у теоретичному аспекті доктрин¹³². Зокрема багато тверджень стосується того, що інноваційні стандарти освіти повинні продукуватися у науковій площині, апробовуючись у закладах освіти. Водночас потужним деструктивом тут постає відірваність науки й освіти, що суттєво понижує якість освітнього процесу. Так, в Україні створення знань відбувається здебільшого в системі Національної академії наук. Це посилює проблему передачі знань від їх творців до користувачів. Якщо на Заході знання створюються викладачами на кафедрі, їм потім не важко використовувати їх у навчальному процесі, тобто втрати часу й суті отриманих знань під час їх передачі є мінімальними. В Україні ж Академія наук створює знання, вищі навчальні заклади вчать студентів¹³³. Отже, постає перша потужна перешкода інноваційності освітніх стандартів – розірваність науки й освіти, яка виражається в пониженні якісних характеристик пропонованих освітніх послуг, їх фундаментальності, новизни, спрямованості на продукування нових галузей знань тощо.

Інший проблемний зріз інноваційності стандартів освіти стосується неефективності їх апробації та оперативності адап-

¹³² Шевчук А. В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук // Регіональна економіка. – 2013. – № 1(67). – С. 108.

¹³³ Другов О. О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України : монографія / О. О. Другов ; Університет банківської справи Національного банку України (м. Київ), НАН України, Інститут регіональних досліджень. – К. : УБС НБУ, 2010. – С. 195.

тації з подоланням виявлених недоліків. За таких умов варто активізувати діяльність закладів освіти за науково-технічним напрямом, який би, власне, слугував теоретико-методологічним базисом апробації регламентованих освітніх стандартів. При цьому важливо, щоб науково-технічна діяльність як напрям функціонування РОС відповідала таким основним властивостям, як полісистемність, творчість, одноразовість, дискретність, невизначеність, кооперативність, синергічність, інтегративність, всезагальність і глобальність¹³⁴. Нерозкритим резервом закладів освіти щодо адаптації освітніх стандартів є їх підприємницька діяльність.

Низка проблем інноваційності стандартів освіти пов'язана з методичними недоліками, суб'єктивізмом й формалізмом оціночних результатів їх дотримання. Серед таких проблем – часта неузгодженість з оціночними підходами розвинених країн, що є вкрай деструктивно, адже оцінка стандартів освіти повинна базуватися на метрологічних підходах, які мають бути у свою чергу узгодженими з метрологічними інфраструктурами на міжнародному та місцевому рівнях з можливістю відповідей на такі питання: що вимірювати, як вимірювати, як оцінити та повідомити про результати вимірювання¹³⁵. Лише з таким комплексним підходом можна дати об'єктивну оцінку дії відповідних стандартів освіти та потреби в їх подальших інноваційних змінах.

І ще одна потужна проблема стандартизації освіти, на яку часто звертають увагу вітчизняні вчені, – це те, що інноваційні стандарти в освіті нині дещо диференційовано регламентуються стосовно навчальних закладів різних форм власності (з огляду на це актуалізується питання розвитку сектору приватної осві-

¹³⁴ Жилінська О. І. Науково-технічна діяльність як об'єкт дослідження / О. І. Жилінська // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1(71). – С. 16.

¹³⁵ Храмова-Баранова О. Л. Центри метрології, стандартизації і сертифікації в Україні: історія створення і перспективи / О. Л. Храмова-Баранова // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1(71). – С. 70.

ти, зокрема вищої). Наразі до вищих приватних закладів освіти практикуються певні дискримінаційні регулятори, серед яких¹³⁶:

- для проходження ліцензування державні вузи вносять оплату в розмірі декількох неоподаткованих мінімумів (незалежно від ліцензованого обсягу прийому студентів), а вузи недержавних форм власності зобов'язані платити 1% від річної оплати за навчання від заявленого ліцензованого обсягу, що складає вже досить великі суми;
- вузи, засновані на недержавних формах власності, часто розглядаються чинним законодавством як звичайні підприємницькі структури і тому їхній прибуток обкладається відповідним податком;
- суми оплати за навчання у держвузах за рахунок фізичних чи юридичних осіб не входять до бази оподаткування, хоча така пільга, здавалося б, повинна надаватися студентам, які навчаються в усіх навчальних закладах незалежно від форм власності.

Отож, бачимо, що реалізація стандартів освіти в Україні сьогодні залишається дещо проблемною і пов'язано усе це з уже згаданими та іншими причинами:

- розірваність концептуальних напрямів регламентування освітнього процесу в окремих стандартах освіти, що стосуються різних рівнів освіти (стандарт початкової загальної освіти, стандарт базової і повної загальної середньої освіти, стандарт професійно-технічної освіти, система стандартів вищої освіти, що охоплює стандарт вищої освіти, галузеві стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів);
- часта змінність стандартів із непослідовним наслідуванням вимог Болонського процесу, в окремих випадках із прискореним неорганічним їх насадженням у вітчизняну систему

¹³⁶ Бутенко А. І. Проблеми та напрямки розвитку підприємництва у сфері освіти / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, А. І. Мергут. – Одеса : Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – С. 131.

освіти (регламентований термін перегляду стандартів – не рідше одного разу на 10 років – на практиці складає кілька років¹³⁷);

- слабка апробованість впроваджуваних стандартів освіти, зокрема через науково-технічну та підприємницьку діяльність закладів освіти, що б дало змогу посилити практичну складову навчального процесу;
- помітна відірваність науки і освіти, що суттєво впливає на якість освітніх послуг, їх фундаментальність та новизну;
- достатній суб'єктивізм і формалізм в оцінюванні закладів освіти згідно з регламентованими освітніми стандартами, зумовлений високим рівнем корумпованості спеціалізованих контрольних інстанцій;
- труднощі самих закладів освіти щодо якісного виконання регламентованих стандартів з огляду на часту непідкріпленість їх реалізації реальним ресурсним забезпеченням.

Розуміючи основні проблемні аспекти реалізації чинних на сьогодні в Україні стандартів освіти, конкретизуємо змістовну спрямованість *державних освітніх стандартів* як основних, які формують стандарти освіти, що важливо для виявлення напрямів їх інноваційності в контексті задоволення потреб особистості та суспільства (рис. 2.3). Варто підкреслити, що до вивчення стандартів освіти не слід підходити однобоко з погляду оцінки лише тих, які регламентовані чинним законодавством. Окрім того, існує також низка нерегламентованих стандартів, які продукуються на нижчих інституційних рівнях, виражаючи територіальну специфіку функціонування РОС, а також специфіку діяльності конкретних закладів освіти, які з огляду свої традиції та набутий досвід вирізняються особливими підходами до стандартизації освітнього процесу з безумовним дотриманням державних освітніх стандартів.

¹³⁷ Про освіту : Закон України від 23.05.1991 року № 1060-XII [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

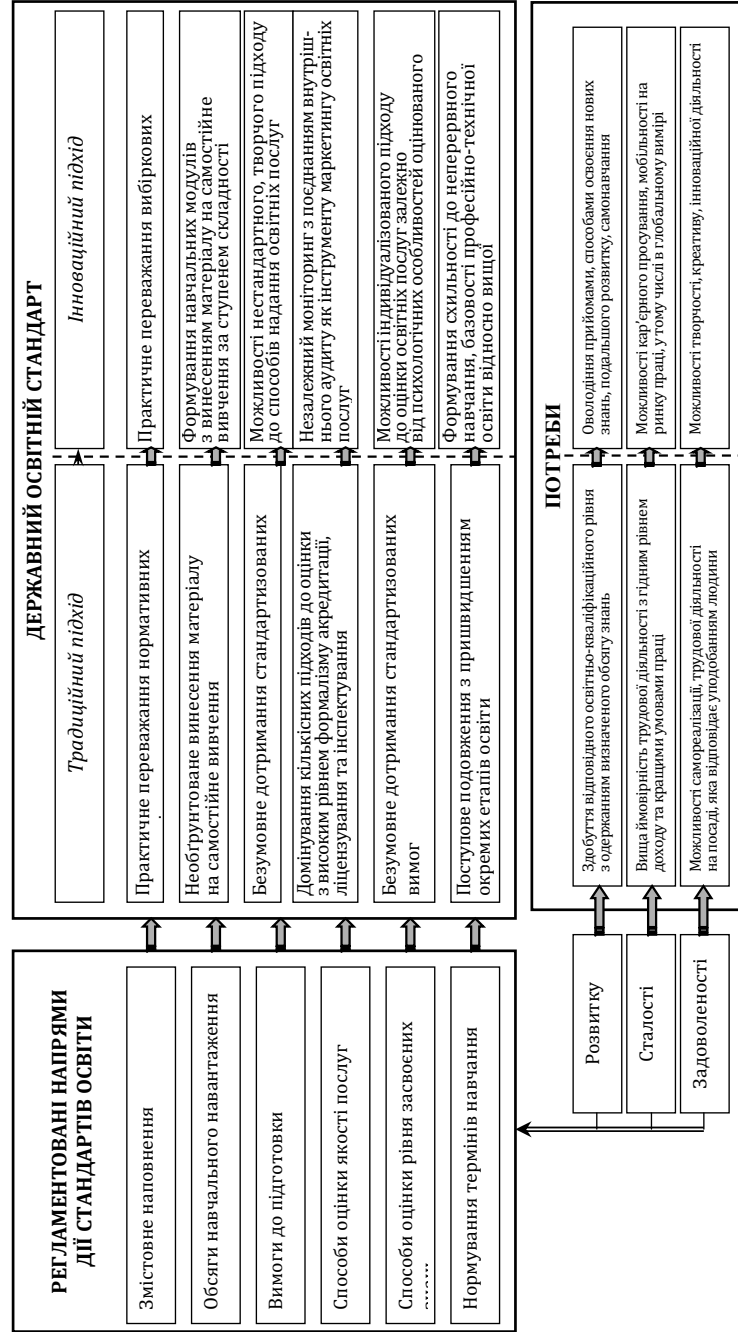

Рис. 2.3. Регламентовані напрями дії стандартів освіти: традиційний та інноваційний підходи*

* Складено автором.

Відображені на рис. 2.3 загальні характеристики окремих напрямів освітнього процесу відповідно до чинних сьогодні державних освітніх стандартів (традиційний підхід) не обов'язково є неефективними. Ба більше, неефективність ця переважно зумовлюється не стільки їх недосконалою теоретичною основою, як, власне, несистемним і нерегульованим механізмом реалізації. Водночас умови інформаційного суспільства й пришвидшеного прогресу людства вимагають своєчасного реагування на нові виклики, рішення щодо подальшої життєдіяльності в яких повинні продукуватися передусім чергу у науковій та освітній сферах¹³⁸.

З огляду на це конкретизуємо інноваційні підходи до впровадження освітніх стандартів. Із цією метою систематизуємо основні вектори впровадження інноваційних стандартів освіти в Україні, що повинні забезпечувати якісні трансформаційні процеси в РОС. Визначення таких векторів першочергово базується на формуванні нових *потреб* особистості та суспільства. Як показано на рис. 2.3, це потреби в розвитку, сталості й задоволеності. На перспективу такі групи потреб на рівні суспільства повинні трансформуватися під впливом нової системи цінностей, орієнтованої на передові проєвропейські стандарти зі збереженням національної ідентичності, традицій українського народу, які мають пряме відображення у формах і способах організації освітнього процесу, змістовного наповнення його структурних напрямів (навчання, виховання, розвитку).

Вважаємо, що вектори впровадження інноваційних стандартів освіти повинні бути чітко систематизованими з більш деталізованим підходом за основними напрямками регламентування таких стандартів – змістовного наповнення, обсягів навчального навантаження, вимог до підготовки, способів оцінки якості послуг, способів оцінки рівня засвоєних знань і нормування термінів навчання. Серед них особливої уваги заслуговують інноваційні

¹³⁸ Shevchuk A. V. Standardization of Education as Essential to the Development of Regional Educational Systems / A. V. Shevchuk // Economy and Sociology. IEFS. Chisinau. – 2013. – N 1. – P. 31–37.

підходи до нормування термінів навчання, де не варто обмежуватися вузькими визначеннями часових проміжків, регламентованих на здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. Тут варто концептуалізуватися до поступовості здобуття таких рівнів, передусім на стадії післяшкільної освіти, а саме популяризації професійно-технічної освіти як базової відносно вищої. Посилення такого напрямку державної освітньої політики вимагає зацікавленість й потреба роботодавців у кваліфікованих робітниках і зацікавленість осіб, які навчаються, у можливостях професійно-кваліфікаційного просування. Усвідомленість додаткових переваг поетапності здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня з одночасною апробацією здобутих знань, умінь і навичок у реальних виробничих умовах із перспективами динамічної кар'єри значно посилить престижність робітничих професій в Україні (відповідність японській моделі управління персоналом, де керівники «формується» в реальних виробничих умовах, починаючи свою трудову діяльність з нижчих технічних посад).

Базуючись на виділених основних напрямках регламентування освітнього процесу стандартами освіти, систематизуємо, на наш погляд, основні напрями інноватизації таких стандартів (табл. 2.1).

Запропонована систематизація вимагає детальнішого обґрунтування окремих положень. Перший визначений напрям – це *дидактичні інноваційні стандарти освіти*, що передбачають гнучкіше та індивідуалізованіше врахування закономірностей засвоєння нових знань і навичок¹³⁹. Такі стандарти першочергово базуються на психофізіологічних особливостях людського організму. Вони передбачають вивчення іноземної мови та інших специфічних предметів на початкових етапах освіти (новим Державним стандартом початкової загальної освіти регламентоване освоєння

¹³⁹ Шевчук А. В. Інноваційний вектор стандартизації освіти з орієнтацією на нові потреби особистості та суспільства / А. В. Шевчук // Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки : вип. 32 : у 3-х ч. / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Черкаський держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2012. – Ч. 3. – С. 156–161.

Таблиця 2.1

**Пріоритети інноваційних стандартів освіти
відповідно до нових потреб інформаційного суспільства
та особистості***

№ з/п	Інноваційні стандарти освіти	Загальна сутність	Детермінування новими потребами	
			особистості	суспільства
1	2	3	4	5
1	Дидактичні	Гнучке та індивідуалізоване врахування закономірностей засвоєння нових знань і навичок	Оптимальний розподіл структури часу на навчання і відпочинок	Збереження суспільного здоров'я
2	Роз'яснювально-методичні	Якісний і змістовний методичний супровід впровадження інновацій в освіті	Усвідомлення значущості нових способів, форм знань для особистісного розвитку	Усвідомлення цінності нових способів, форм засвоєння та продукування знань
3	Модульні	Структурування навчального матеріалу на змістовні частини	Поетапне (помірне) змістовне засвоєння нових знань	Підвищення якості засвоєваних знань
4	Теоретико-прикладні	Співвідношення теоретичного та практичного блоків навчання	Підвищення конкурентоспроможності на ринку праці (особливо осіб без досвіду)	Підвищення якості трудової діяльності, пониження втрат унаслідок виробничої адаптації
5	Організаційно-самостійні	Співвідношення аудиторного і самостійного навчання	Гнучкість розподілу особистого часу та рівня (обсягу) навчального матеріалу	Формування інтелектуальної еліти, спроможної до неперервного саморозвитку

Подовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
6	Функціональні	Диференціація послуг навчальних закладів із недопущенням пониження якості освітніх як основних	Можливості знанневого продукування	Формування підприємницького світогляду, інноваційного типу трудової поведінки економічно активного населення
7	Змістовні	Зростання частки дисциплін вибіркової частини	Індивідуалізація засвоєння знань, що формують коло інтересів особи, яка навчається	Підготовка вузькопрофільних висококваліфікованих професіоналів
8	Організаційні	Оптимізація ресурсних затрат на організаційну роботу освітніх кадрів	Перерозподіл особистісного часу освітніх кадрів	Підвищення престижності освітньої діяльності
9	Просвітницько-виховні	Виховання молоді – всебічно розвинених особистостей	Особистісний розвиток через пізнання культури	Розвиток культури
10	Аксіологічні	Формування розвиненої системи цінностей, базованих на національній самоідентичності, християнських моральних засадах	Життєдіяльність у соціумі з високоморальними засадами	Формування високоморального суспільства
11	Творчо-професійні	Надання більшої автономії визначення технічних	Творчість, необмеженість наукової діяльності	Продукування якісних наукових результатів

Подовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
		стандартів представлення наукових матеріалів		
12	Віртуалізовані	Впровадження в освітній процес прогресивних інформаційних технологій	Додаткові можливості доступу до інформації	Віртуалізація спілкування на пришивдженій основі
13	Конвергентно-територіальні	Подолання розривів у якості освітніх послуг різних територіальних суспільних систем	Доступ до якісних освітніх послуг	Рівномірніший територіальний розподіл економічно активного населення за професійно-кваліфікаційною структурою
14	Регуляторно-децентралізовані	Посилення змістовного наповнення навчального процесу з урахуванням регіональної специфіки	Розуміння специфічних ознак (поточних, ретроспективних) регіонального розвитку	П і д в и щ е н н я кваліфікації працівників за рахунок залучення до навчального процесу фахівців бізнесу в регіоні, представників місцевих органів державної влади та ін.
15	Професійні	Забезпеченість сфери освіти високопрофесійним персоналом	Одержання якісних освітніх послуг	Формування інтелектуальної еліти – педагогів, управлінців у сфері освіти
16	Трудопотенційні	Подальше навчання до здобуття	Неперервний розвиток особистості	Формування конкурентоспроможного

Подовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
		очікуваного освітньо-кваліфікаційного рівня або працевлаштування випускника		ринку праці
17	Управлінські	Розподіл владних повноважень щодо розвитку освіти між різними управлінськими рівнями	Доступ до якісних освітніх послуг	Формування розвиненої РОС

* Складено автором.

першої іноземної мови – з першого класу, а другої – з п'ятого класу, а також курсу «сходинки до інформатики» – з другого класу¹⁴⁰). За цим вектором впровадження інноваційних стандартів освіти абсолютно не повинно допускати передчасного подання матеріалу, який за психофізіологічними віковими характеристиками наразі є не обов'язковим (когнітивний аспект) та може бути якісно засвоєним у наступні вікові періоди. У разі ускладнення представленого матеріалу не слід допускати різких пришвидшень, а поступово експериментально простежувати ефективність відповідних нововведень.

З огляду на часті зміни освітніх стандартів, зокрема через вимоги Болонського процесу, актуалізується необхідність *роз'яснювально-методичних інноваційних стандартів*. У прикладному сенсі такі інноваційні стандарти повинні виражатися через якісні методичні

¹⁴⁰ Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 року № 462 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>.

рекомендації щодо впровадження новітніх підходів до організації освітнього процесу, що дасть змогу ефективніше згідно з очікуваними результатами застосовувати на практиці нововведення з повною усвідомленістю виконавців у їх необхідності. За інших умов такі рішення сприйматимуться критично та як додаткове навантаження в організації освітнього процесу.

Нині як ніколи актуалізується необхідність *теоретико-прикладних інновацій освіти*, що обґрунтовують співвідношення теоретикуму й практикуму в освітньому процесі. Це питання обговорюється в Україні вже тривалий період часу і відірваність представленого матеріалу від виробничих реалій у ході здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня, особливо що стосується вищої освіти, залишається потужним деструктивом РОС, що детермінують конкурентоспроможність вітчизняних фахівців на міжнародному ринку в негативному аспекті. Як наслідок, цінними спеціалістами здебільшого залишаються ті особи, які володіють особистісними якостями самоорганізованості, самонавчання та потреби в неперервному розвитку. Водночас теоретико-прикладні інновації стандартів освіти повинні слугувати тим законодавчим базисом трансформаційних процесів РОС, який би забезпечив поступове зміщення акцентів з теоретичної складової навчання на практичну, розпочинаючи її дію з профорієнтаційної роботи в закладах середньої освіти. Проблемність таких інновацій передусім пов'язана з незадовільним станом матеріально-технічної бази навчальних закладів, а також величезною «прірвою» між такими інституціями та роботодавцями. За умов праценадлишковості регіональних ринків праці з одночасним парадоксальним дефіцитом окремих професійних груп робітників і фахівців зацікавленість роботодавця в плідній (неформальній) співпраці зі закладами освіти практично не простежується. Тому передумовою успішного впровадження такого типу інновацій є налагодження взаємодії зі суб'єктами господарювання через якісну виробничу практику студентів, а також короткотермінове стажування після одержання диплому про вищу освіту. Надалі така співпраця

повинна посилюватися матеріально-технічним облаштуванням навчального процесу закладів освіти з одночасною можливістю продукування студентами реальної продукції, у тому числі з елементами інноваційності. Окрім того, ефективно впровадження теоретико-прикладних інновацій вимагає посилення викладацького складу закладів освіти практиками відповідних галузей знань, що значно урізноманітнить і більшою мірою професіоналізує навчальний процес.

Наступні до розгляду – *організаційно-самостійні інновації* як співвідношення аудиторного і самостійного навчання. Тут важливим у методичних підходах до навчання є подання матеріалу за традиційною схемою «Як?» супроти «Що?», що дасть змогу особам, які навчаються, з вищою ефективністю освоювати ті знання та здобувати вміння й навички, що передбачені навчальними планами і програмами на самостійне вивчення. Водночас самостійне навантаження повинне мати малопомітний вплив на структуру вільного часу особистості (тісний зв'язок з дидактичними інноваціями). Помітні деформації в бік зростання витрат часу на навчання з високими моральними втратами від особистісних інвестицій в людський капітал на перспективу можуть становити загрозу нормальному психофізіологічному розвитку особи, яка навчається. Матеріал, що виноситься на самостійне вивчення, не повинен належати до базових доктрин предмета, а формувати ширший світогляд щодо досліджуваного явища чи процесу, що дасть змогу виявити додатковий інтерес особи, яка навчається, до зазначеного питання.

Дуже важливими на сьогодні постають *функціональні інноваційні стандарти освіти*, що передбачають диференціацію сфер діяльності освітніх закладів, серед яких – розвиток їх підприємництва. Особливо це стосується вищих навчальних закладів. Отож, підкреслюємо, що інноваційні стандарти освіти нині повинні передбачати розвиток підприємництва освітніх закладів. Досить потужні напрацювання за цим напрямом знаходимо у праці А. Бутенка, І. Сараєвої та А. Мергут. Учені констатують,

що подальший розвиток підприємництва у сфері освіти повинен розвиватися за такими напрямками, як¹⁴¹: реалізація всього спектра навчальних технологій, які забезпечують безперервну освіту протягом життя, використання різноманітних форм навчання; використання підприємницьких стратегій у процесі навчання; підготовка фахівців для підприємницької діяльності; розвиток підприємництва у сфері управління освітою; розвиток науково-технічної сфери (технопарки, бізнес-інкубатори, венчурний бізнес, студентське підприємство тощо); розвиток бізнес-оточення мережі навчальних закладів. Важливо також посилювати видавничу діяльність навчальних закладів як потужних осередків продукування наукової й художньої літератури. При цьому навчальний заклад зацікавлений і в одержанні доходу (а в такий спосіб у скороченні залежності від урядової підтримки), і в зміцненні свого іміджу як наукового та освітнього центру¹⁴².

Змістовні інноваційні стандарти освіти передбачають поступове зростання частки дисциплін вибіркової частини (йдеться про вищу освіту) з 25%, як це регламентовано нині. Такий напрям є досить проблемним з огляду на надзвичайно слабку обізнаність осіб, які навчаються, щодо необхідних для майбутньої професійної діяльності знань. Тому для якісного поступового переходу до більшої частки вибіркової частини дисциплін слід посилювати профорієнтаційну роботу в системі загальної середньої освіти з одночасним покращанням навчально-методичного забезпечення самостійного навчання та поетапно реструктурувати розподіл нормативних і вибірковок дисциплін (рис. 2.4). Тут варто додати, що успішне впровадження такої інновації вимагає достатнього проміжку часу з неперервним моніторингом результатів успіш-

¹⁴¹ Бутенко А. І. Проблеми та напрямки розвитку підприємництва у сфері освіти / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, А. І. Мергут. – Одеса : Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – С. 132–133.

¹⁴² Шевченко Л. С. Транснаціональна освіта в контексті економічної безпеки України / Л. С. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 4. – С. 8.

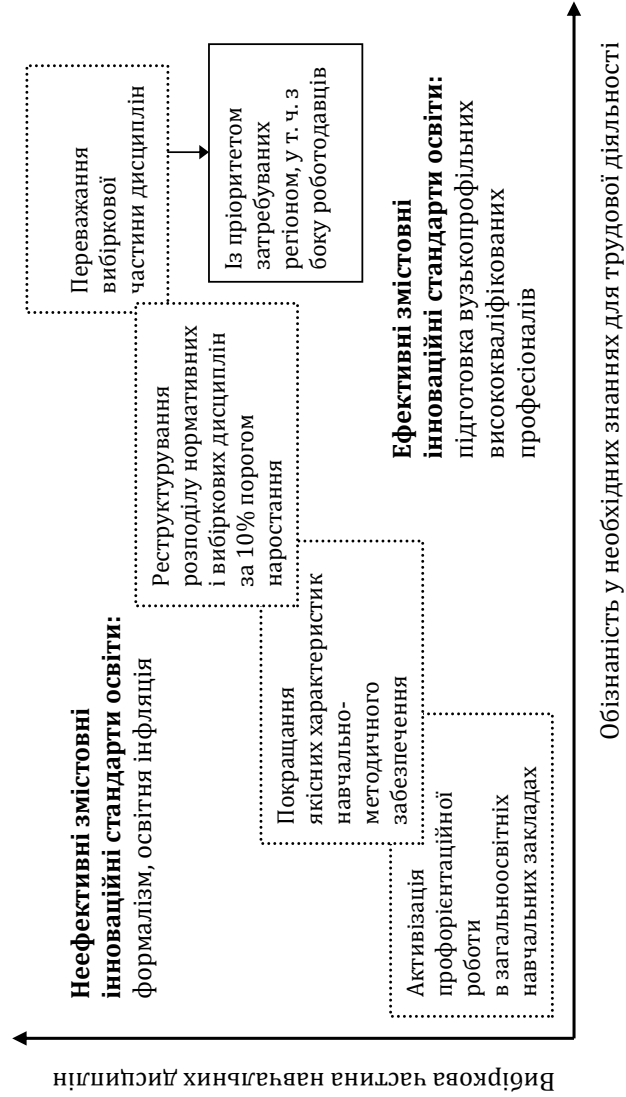

Рис. 2.4. Ефективність розподілу дисциплін у контексті обізнаності осіб, які навчаються, у необхідних знаннях для майбутньої трудової діяльності*

* Складено автором.

ності осіб, які навчаються, виявленням їх труднощів і додаткових можливостей за допомогою інструментарію соціологічних досліджень. У разі негативних результатів такий процес варто уповільнити або ж тимчасово призупинити для виявлення слабких сторін і способів їх усунення.

Організаційні інноваційні стандарти вимагають активного впровадження з огляду на той факт, що організаційна робота викладацького складу практично завжди є дуже ресурсозатратною, зумовлює значні зайві зусилля й темпологічні втрати виконання не завжди потрібних і стратегічно слабких завдань¹⁴³. Насамперед, це часта формальна звітність, непродуктивні наради і наукові заходи, які здійснюються на вимогу керівництва та звітування перед вищими інстанціями тощо. У результаті в структурі часу освітніх кадрів простежуються значні непродуктивні прогалини, що понижує схильності до якісного виконання професійних зобов'язань, продукування й застосування інноваційних підходів в освітньому процесі тощо. Успішне впровадження зазначених стандартів може бути можливим завдяки посиленню штату закладів освіти технічними виконавцями, які на спеціальних умовах займатимуться дотичними до освітнього процесу видами діяльності.

Ураховуючи концептуальну цільову сутність розвитку РОС, не можна оминати увагою такий важливий напрям інновацій в освіті, як *просвітницько-виховницькі*. Базовість дотримання стандартів просвітницько-виховницького характеру безумовно регламентується Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти¹⁴⁴. Інноваційність просвітницько-виховного вектора освіти

¹⁴³ Шевчук А. В. Інноваційний вектор стандартизації освіти з орієнтацією на нові потреби особистості та суспільства / А. В. Шевчук // Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки : вип. 32 : у 3-х ч. / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Черкаський держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2012. – Ч. 3. – С. 156–161.

¹⁴⁴ Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 року № 1392

разом з аксіологічним напрямом повинна першочергово передбачати безумовне викорінення будь-яких корупційних проявів у навчальних закладах, починаючи з дошкільних. Допустимість таких деструктивів формує у свідомості дитини норму таких дій, спрямованих на одержання очікуваних результатів. Надалі це трансформується в особистісні поведінкові моделі зі схильністю до неформальних домовленостей натомість об'єктивних (чесних) способів досягнення цілей.

Щодо творчо-професійних інноваційних стандартів освіти, то цей вектор актуалізується стосовно післядипломної освіти, зокрема аспірантури й докторантури, де існує чимало зайвих обмежень, передусім у кількісному аспекті щодо продукування наукових матеріалів. Такі обмеження понижують можливості осіб, що здійснюють наукові дослідження, у висвітленні здійснених напрацювань, методичних підходах до їх організації з базуванням на мінімальних зусиллях тощо.

Віртуалізовані інноваційні стандарти освіти вимагають особливої уваги з огляду на нові виклики інформаційного суспільства, де поширення інформаційних технологій є чи не основною ознакою, що формує численні нові можливості в організації освітнього процесу. За цим напрямом постає питання доцільності обладнання закладів освіти *Wi-Fi*, що за нинішніх умов низької цінності здобутих знань і високих схильностей до списувань, непродуктивного використання аудиторного часу (доступ до соціальних мереж та інших розважальних *web*-ресурсів) може стати новою загрозою для якості освітнього процесу. Водночас такі нововведення є обов'язковою вимогою сучасності, тому вимагають одночасного формування в осіб, які навчаються, підвищеної мотивації якісного навчання.

Конвергентно-територіальні інноваційні стандарти освіти повинні бути націленими на подолання існуючих нині катастро-

[Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.

фічних розривів у якості освітніх послуг різних територіальних суспільних систем, особливо в розрізі сільських і міських поселень, а також різних форм власності й сегментної спрямованості (поширення «елітарних» навчальних закладів). Те саме стосується навчання в найбільш розвинених обласних центрах України та столиці, де зокрема активно впроваджується на проектному рівні Стандарт столичної освіти¹⁴⁵. Помітні розриви в якості й доступності освітніх послуг у сільських (депресивних) територіях є передумовою формування соціального відторгнення суспільства (як порушення базових прав людини, серед яких – якісна освіта¹⁴⁶), що є недопустимим процесом у розвитку країни в умовах інформаційного суспільства з дотриманням загальноцивілізаційних демократичних принципів.

Щодо професійних інноваційних стандартів, то тут йдеться про забезпеченість кваліфікованими кадрами сфери освіти і не лише педагогами, а й високопрофесійним управлінським, обслуговуючим, технічним персоналом. Важливо, щоб ініціативи інновацій мали вертикальний хід «знизу-догори», що безумовно значно підвищить ефективність їх втілень у життя внаслідок усвідомленості виконавців у їх корисності, необхідності та ефективності. Забезпеченість кадрами повинна бути здійснена вповні у розрізі різних типів поселень. Виконання такого завдання винятково залежить від обсягів бюджетного фінансування за напрямом освіти. Додатковим ресурсним «резервом», як зазначено може стати згадане посилення підприємницької діяльності освітніх закладів.

Трудопотенційні освітні стандарти передбачають подальше навчання до здобуття очікуваного освітньо-кваліфікаційного рівня або працевлаштування випускника. Тобто система освіти повинна формувати в особи безумовну потребу в неперервному

¹⁴⁵ У КМДА розробили «Стандарт столичної освіти» [Електронний ресурс] // День. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/3063834>.

¹⁴⁶ Лібанова Е. М. Гуманізм, суспільна інтеграція та соціальний розвиток / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2(14). – С. 8.

розвитку, що прямо детермінує її конкурентоспроможність на регіональному ринку праці.

І щодо *управлінських інноваційних стандартів освіти*, то тут маємо на увазі чіткий розподіл владних повноважень щодо регулювання розвитку РОС загалом і впровадження (удосконалення) освітніх стандартів зокрема між органами державної влади загальнодержавного й регіонального рівнів, а також органами місцевого самоврядування. Насамперед тут фігурують інтереси бюджетного фінансування. Тому такий розподіл повинен здійснюватися не на основі перерозподілу бюджетних асигнувань та інших форм міжбюджетних трансфертів, а, безумовно, лише з інтересів розвитку РОС, що потребують особливих підходів в управлінні відповідно територіальної специфіки й взаємодій з іншими підсистемами регіону.

З огляду на безліч можливих векторів поширення інноваційних стандартів освіти розуміємо, що такі твердження не повинні бути переобтяженими теоретичними постулатами. Прикладний характер таких завдань практично унеможлиблює обмежене ресурсне забезпечення виконання управлінських рішень різних ієрархічних рівнів. У зв'язку з цим передусім варто розпочати впровадження нових стандартів освіти з формуванням так званого *неомислення* як нового бачення цінності освіти не лише для розвитку окремої особистості, а й розвитку суспільства загалом. Таке визнання є традиційним у глобальному вимірі, проте для вітчизняних реалій воно помітно деформоване через неконтрольований та усталений вплив численних деструктивів у функціонуванні РОС. Тому впровадження всіх означених інноваційних стандартів повинно базуватися на новій системі цінностей, де освіта й знання займають чільне місце.

З іншого боку, стратегічна націленість інноваційних стандартів освіти повинна передбачати формування цілісної особистості, яка спроможна вступати в продуктивні соціальні взаємодії та своєю діяльністю поліпшувати як особистий добробут, так і добробут інших. Це дуже важливо для нового концептуального розуміння

суспільства як особливої форми інтеграції життєдіяльності індивідів у цілісність, що може успішно функціонувати тільки завдяки участі духовної енергії кожного індивіда (супроти розгляду суспільства суто як системи зв'язків і стосунків, в якій і завдяки якій люди, взаємодіючи між собою і природою, здійснюють свою життєдіяльність)¹⁴⁷.

Отже, розвиток вітчизняної освіти нині потребує докорінних змін. Водночас їх прискорене й хаотичне впровадження може завдати непоправної шкоди тій системі, яка формувалася останніми століттями й наразі відзначається ще потужними детермінаціями радянського періоду. За таких умов на національному рівні варто окреслити подальші орієнтири інноваційних змін, що повинні бути чітко відображеними в державних освітніх стандартах як важливих інструментах нормативно-правового регулювання РОС. Водночас помітна територіальна специфіка розвитку освіти вимагає конкретнішого підходу до впровадження інновацій з прив'язкою до окремих регіонів¹⁴⁸. Тому варто на експериментальних засадах також надавати додаткову автономію місцевим органам державної влади (управлінням освіти і науки облдержадміністрацій та підпорядкованим їм структурам нижчого управлінського рівня, а також профільним структурним підрозділам органів місцевого самоврядування) щодо формулювання пропозицій із покращання стандартизованих підходів до освітнього процесу, що, безумовно, дасть змогу ефективніше використовувати й розвивати освітній потенціал регіонів із прив'язкою до інших ресурсних можливостей.

¹⁴⁷ Буяшенко В. В. Моделі трактовки соціальної роботи в різних версіях концептуальних інтерпретацій суспільства / В. В. Буяшенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; [редкол.: В. П. Андрущенко [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 5. – Ч. 1. – С. 71.

¹⁴⁸ Шевчук А. В. Взаємовплив розвитку регіональних освітніх систем та процесів модернізації економіки / А. В. Шевчук // Модернізація економічного розвитку регіону: зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіональних досліджень; ред. кол.: відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2012. – Вип. 4(96). – С. 288–296.

2.3. Розвиток інформаційних технологій як стимулюючий чинник трансформації освіти і детермінантна ознака регіональних освітніх систем

Бурхливий розвиток інформаційних технологій наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відкрив нові можливості й створив додаткові виклики для системи освіти. Поява нових засобів передачі, обробки та аналізу інформації змушує адаптувати процес навчання до вимог сучасного суспільства і переходу до інформаційної епохи.

Засоби інформаційних технологій (ІТ) та інформаційно-комп'ютерної техніки (ІКТ) безпосередньо впливають на освіту в декількох напрямках. Зокрема, серед таких варто виділити:

- вплив ІТ та ІКТ на процес навчання і засвоєння матеріалу;
- керування навчанням за допомогою нових технологій;
- аналіз освітніх систем та якості навчання, планування і моделювання навчальних процесів через використання відповідного програмного забезпечення.

Велика увага приділяється саме першому напрямку, де технологічна оснащеність дала змогу відкрити нові перспективи навчального процесу, отримати доступ до послуг, які раніше були неможливі. Інші два напрями досить часто не такі популярні, але це не означає, що вони мають меншу вагу в забезпеченні ефективності системи освіти загалом. Зокрема більшість дослідників розкривають суть інноваційних технологій у навчанні, у тому числі поняття інноваційної технології як жорстко запрограмований чи алгоритмізований процес взаємодії викладача та учнів, що гарантує досягнення поставленої мети, а саме підвищення якості навчання, залишаючи поза увагою впровадження інновацій у процес аналізу і планування освіти та оптимізацію навчального процесу¹⁴⁹.

¹⁴⁹ Качинська Л. Л. Виховний процес у сучасній школі / Л. Л. Качинська. – Рівне, 1999. – 186 с.

Більшість іноземних і вітчизняних дослідників виділяють такі переваги від впровадження нових інформаційних технологій в освітній процес^{150, 151, 152}:

- підвищення якості навчання та підготовки фахівців із використанням ІТ у навчальному процесі;
- розробка нових технологій навчання, що сприяють підвищенню мотивації та активізації пізнавального процесу під час навчання;
- забезпечення неперервності й доступності навчального процесу;
- перевірка отриманих знань на практиці, моделювання реальних ситуацій;
- покращання розробки, новизни й доступності навчальних матеріалів;
- автоматизація навчального процесу, перевірки знань, контролю відвідуваності та дотримання навчальних програм;
- надання батькам інформації про відвідування та успішність учнів у реальному часі;
- незалежне оцінювання якості навчання, рівня викладання, якості навчальних програм і матеріалів;
- автоматизоване врахування та аналіз використання нових напрямів і методів у навчальному процесі.

Нові інформаційні технології, незважаючи на очевидний позитивний вплив на процес навчання у вигляді підвищення його актуальності, якості й доступності, слабо впроваджуються в регіонах України, адже оголюють проблеми навчальних закладів, що мають низьку конкурентоспроможність, недостатньо розвинуту

¹⁵⁰ Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр ; за ред. член-кор. НАПН України Р. С. Гуревича. – Львів : Сполом, 2012. – 506 с.

¹⁵¹ Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании / И. В. Роберт. – М. : Школа-Пресс, 1994. – 188 с.

¹⁵² Монахов В. М. Концепция создания и внедрения новой информационной технологии обучения / В. М. Монахов // Проектирование новых информационных технологий обучения. – М., 1991. – С. 4–30.

сучасну матеріально-технічну базу та неналежну якість викладацького персоналу й керівництва. Наприклад, доступність програм, методичних матеріалів чи докладних результатів внутрішніх тестувань вузу на його офіційній інтернет-сторінці за високої якості дає змогу зробити йому рекламу й залучити потенційних студентів. У разі ж низького рівня конкурентоспроможності навчального закладу й характеристик його освітніх послуг одразу буде видно всі недоліки та проблеми, які мають місце.

Нові можливості від впровадження засобів інформаційних і телекомунікаційних технологій у системі освіти покажемо у табл. 2.2. Очевидно, що ефективне застосування вказаних технологій є важливою детермінантою рівня розвитку регіональних освітніх систем.

Звертаємо увагу, що згадані нові технології повинні активно застосовуватися за дистанційних форм навчання. Ба більше, ефективність їх використання може визначатися через апробацію на дистанційній освіті, яка наразі не є такою масовою для України.

Отже, основними засобами для впровадження ІКТ в освітній процес є три складові:

- матеріально-технічна база у вигляді hardware – апаратного забезпечення, що дає доступ до технологій;
- комунікаційна компонента у вигляді засобів та ліній зв'язку;
- програмна складова у вигляді програмного забезпечення.

Як уже зазначено, ІКТ впроваджується в навчальний процес переважно у вигляді інтерактивних, мультимедійних, презентаційних навчальних матеріалів. Окрім них, останнім часом широко використовуються онлайн-технології для доступу та пошуку інформації, розміщення навчальних матеріалів.

Варто зазначити особливу вагу LCMS (Learning Content Management System – систем управління навчальним контентом) у навчальному процесі, які дають змогу брати активну участь у створенні оточення й засобів для навчання, дискутувати і централізовано обмінюватися матеріалами. Серед платних варіантів для цього можна використовувати Microsoft Sharepoint Server,

Таблиця 2.2
Використання нових інформаційних і телекомунікаційних технологій у системі освіти за напрямками і сферою застосування*

Напрямок впровадження	Засоби за сферою застосування	Функції в освітньому процесі	Приклади технологій
1	2	3	4
	Навчальні	Доступ до навчальних матеріалів, формування навичок і знань	Web-сервіси LCMS (Learning Content Management System – системи управління контентом навчання), VLE (Virtual Learning Environment – віртуальне середовище навчання), енциклопедії, словники, тематичні сайти Інтернет, спеціалізоване предметне ПЗ (наприклад для математики – MathCad, Statistica, MathLab)
	Демонстраційні	Візуальні матеріали, демонструючі явища, процеси	Мультимедійні засоби візуалізації, презентації, Flash
	Засоби перевірки знань	Тестування, практичні завдання, перевірка знань	Програмні продукти для проведення електронних тестувань – VCE Testing System, Avelife TestGold
	Імітаційні	Імітація практичної діяльності й реальних процесів	Віртуальні машини, симулятори (Xen, Wmware, Qemu, Dynamips)
	Лабораторні	Знайомство з конкретними пристроями, явищами та процесами	Спеціалізоване програмне забезпечення (Cisco Packet Tracer, GNS3), віртуальні машини та симулятори, засоби візуалізації.
1	Використання в процесі навчання		

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4
Керівництво навчального процесу	Моделюючи	Моделювання конкретних процесів, демонстрація результатів процесів та явищ	Спеціалізоване предметне ПЗ (наприклад, для математики – MathCad, Statistica, MathLab)
	Навчально-ігрові	Навчання з зацікавленням	Мультимедійні навчальні ігри, додатки
	Комунікаційні	Засоби спілкування, обміну досвідом та інформацією	Тематичні форуми, засоби відео- та голосового зв'язку
	Методично-навчальні матеріали, програми	Доступ до навчальних матеріалів, формування навичок і знань	Web-сервіси, портали (Cisco Networking Academy, Microsoft IT Academy), системи управління навчанням (LMS, Learning Management Systems)
	Контроль та планування процесу навчання	Контроль відвідування слухачів, планування та виконання плану навчання	Спеціалізоване програмне забезпечення (Microsoft SharePoint Server, ACU U3, Moodle, e-School Bromcom)
	Перевірка знань викладачів і слухачів	Тестування, практичні завдання, перевірка знань	Програмні продукти для проведення електронних тестувань (VCE Testing System, AveLife TestGold)
	Сторонні та незалежні тестування і сертифікація	Незалежна оцінка якості знань, кваліфікації викладачів	Web-портали незалежних тестувань (Brainbench, Retratech), сертифікація Cisco CCNA, CCNP, Microsoft MCP
	Аналіз освітніх систем	Планування та аналіз розвитку освітніх систем	Моделі (Erpsim), спеціалізоване програмне забезпечення
	Моделювання навчальних процесів	Планування та аналіз процесу навчання з метою отримання найкращого результату	Моделі, спеціалізоване програмне забезпечення
	Оцінка якості освіти	Оцінка якості РОС	Спеціалізовані моделі та дослідження (PIRLS, TIMSS, PISA)

* Складено автором.

який є універсальним рішенням для бізнесу та його можна пристосувати до навчального процесу. OpenSource безкоштовним аналогом такої системи управління навчання є Moodle (moodle.org). Ця LCMS має локалізації на велику кількість мов світу, в тому числі українську. В Україні офіційним партнером Moodle є ТОВ «Техноматика». Система спрямована на взаємодію викладача та учня, відповідає Sharable Content Object Reference Model (SCORM) – стандарту, розробленому для систем дистанційного навчання. Moodle використовують у навчанні школярів, студентів, бізнес-навчанні для підвищення кваліфікації. Серед доступного функціоналу – засоби для здачі завдань, дискусійні форуми, системи оцінювання, обмін повідомленнями, календар подій, новини та анонси подій (для різних рівнів: сайт, курс, навчальна група), онлайн-тестування, система наповнення «Вікі». Цей відкритий проект отримав популярність у 175 країнах світу й постійно розвивається.

Визначаючи основні етапи впровадження ІКТ в освітній процес, виокремлюють такі¹⁵³:

- початковий, пов'язаний з індивідуальним використанням комп'ютерів переважно з метою організації системи освіти, її адміністративного управління і збереження інформації про процес управління;
- сучасний, пов'язаний зі створенням комп'ютерних систем, Інтернет та їх інтеграції;
- майбутній, заснований на інтеграції нової ІКТ з освітніми технологіями.

Останніми роками на ринку освітніх послуг почали відбуватися суттєві трансформації. Одним із перших вузів, що почав активно використовувати ІКТ для просування своїх послуг став МІТ – Масачусетський технологічний інститут, який входить до когорти

¹⁵³ Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній професійній освіті [Електронний ресурс] / М. Ю. Кадемія, Р. С. Гуревич // Теорія і методика професійної освіти. – 2011, № 1, 2. – С. 1–9. – Режим доступу : http://www.tmpre.gb7.ru/mag_1_2011.html.

лідерів з-посеред технічних навчальних закладів. У 2002 році він запустив проект MIT OpenCourseWare (MIT OCW), за яким у відкритому доступі були матеріали всієї освітньої програми – від конспектів лекцій і відеозаписів до домашніх завдань та слайдів¹⁵⁴, ¹⁵⁵. Цей проект – один із перших у світі, який подав приклад багатьом іншим навчальним закладам щодо нових можливостей організації навчального процесу, розпочавши таким чином нову еру застосування ІКТ для надання послуг освіти. По суті, така ініціатива зумовила нові виклики для інших закладів освіти (передусім – вищих) щодо здобуття конкурентних переваг на глобальному ринку освітніх послуг, трансформуючи можливості навчання від фізичного місця розташування до віртуалізованого освітнього простору. Починаючи зі старту проекту його спробували зробити прибутковим у різних варіантах – від дистанційної освіти та реклами до продажу очних спецкурсів, але врешті-решт зупинилися на некомерційному спрямуванні. Через кілька років з'ясувалося, що, крім підвищення авторитету MIT, проект приносить пряму користь, залучаючи кращих студентів. Близько 35% студентів, які стали учасниками проекту MIT, кажуть, що на їх вибір вплинув OCW. Крім того, OCW підвищує якість викладання всередині самого навчального закладу, оскільки професори підходять відповідальніше до підготовки матеріалів, які публікуватимуться для широкої аудиторії. Це свідчить про те, що найбільші освітні заклади, які формують напрям розвитку надання освітніх послуг у світі, апробовують новий механізм залучення кращих студентів та підвищення якості навчання. Очевидно, що ті навчальні заклади, які не відповідатимуть сучасним вимогам студентів, програють позиції на регіональному ринку освітніх послуг своїм

¹⁵⁴ Rebecca L. Lubas. Creating metadata practices for MIT's OpenCourseWare Project / Rebecca L. Lubas, H. W. Robert Wolfe, Maximilian Fleischman // Library Hi Tech. – 2004. – Т. 22. – N 2. – P. 138–143.

¹⁵⁵ MIT OpenCourseWare: Unlocking Knowledge, Empowering Minds / Cecilia d'Oliveira, Stephen Carson, Kate James, Jeff Lazarus // Science. – 2010. – Т. 329. – N 5991. – P. 525–526.

активнішим у розвитку та сприйманні ІТ конкурентам. Після етапу накопичення відповідного контенту та розподілу ринку надання заочного віддаленого і дистанційного навчання на ринку освітніх послуг відбудуться зміни. Це виявиться передусім у здорожчанні денного навчання, загостренні конкуренції через можливість вибору навчальних закладів внаслідок порівняння доступної інформації про них, їх навчальних програм і матеріалів курсів¹⁵⁶.

Завершальною формою впровадження ІКТ в навчальний процес є утворення повністю віртуальних онлайн-проектів, що надають освітні послуги. Серед таких:

- проекти сертифікації;
- навчання онлайн та підготовка до здачі екзаменів, сертифікатів, а також підготовка до отримання дипломів;
- онлайн-курси та збірники матеріалів.

Із-посеред відомих можна відзначити Coursera (www.coursera.org) – об'єднання з 14 університетів, проектом керує Стенфордський університет, Edx (www.edx.org), MIT разом з університетом Берклі та Гарвардським, Udacity (www.udacity.com) Стенфордський університет, в Росії – intuit.ru, Skillopedia.ru, www.lektorium.tv. Ці проекти проводять підготовку до здачі екзаменів, бакалаврату, магістрів і навіть до наукового ступеню PhD. Вплив таких проектів на економіку певних регіонів дуже важко оцінити. Наприклад, на один із найпопулярніших курсів Gamification, присвячений розробці ігор на Coursera, у 2012 році записалось 63 тис. осіб, переважно жителів США, хоча частина слухачів з інших країн невпинно зростає¹⁵⁷. Очевидно, освітнім проектам у регіонах, у галузях, де можна отримати знання віддалено, буде дуже важко

¹⁵⁶ Шевчук А. В. Просторово-регіональна організація нових видів освітніх послуг з використанням інформаційних технологій / А. В. Шевчук // Суспільно-політичні та соціально-економічні процеси в регіонах : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2009. – Вип. 5(79). – С. 99–106.

¹⁵⁷ Qualtrics Coursera Initial Report [Electronic resource]. – Mode of access : wharton.qualtrics.com/CP/Report.php?RP=RP_bdNmp41YUtu8naZ.

в майбутньому конкурувати з великими проектами, де більшими є фінансові, кадрові та технічні можливості, що може призвести до посилення конкуренції та глобалізаційних трендів в освіті.

Отже, для забезпечення ефективного впровадження ІТ та ІКТ в РОС необхідне дотримання таких основних умов:

- наявність матеріально-технічної бази у вигляді апаратного забезпечення, ПК, засобів мультимедіа;
- комунікаційне оснащення (під'єднання до мережі інтернет, регіональних дослідних мереж і баз даних);
- кваліфіковані кадри (викладачі, допоміжний персонал – системні адміністратори та ін.);
- наявність високотехнологічного виробництва, фірм, що надають послуги у сфері ІКТ для співпраці, обміну досвідом та працевлаштування майбутніх випускників.

Серед основних недоліків і проблем впровадження засобів інформаційних технологій у процес навчання в РОС можна зазначити:

- високу вартість платного програмного забезпечення (ПЗ) та часту відсутність безкоштовних аналогів;
- низький рівень і переважну відсутність локалізації мови інтерфейсу й врахування регіональних особливостей;
- відсутність спеціалізованих кадрів, які мають навички роботи з конкретним ПЗ, й таких, які можуть швидко навчатися й освоювати нові технології;
- низький рівень матеріально-технічного забезпечення в навчальних закладах у регіонах, у тому числі в сільській місцевості, що не дає змогу використовувати нове ПЗ;
- недостатнє оснащення засобами зв'язку й доступом до мережі інтернет у регіонах, у тому числі в сільській місцевості.

Отже, процес впровадження та використання ІТ в навчальному процесі матиме пряму кореляційну залежність між розвитком ІТ та ІКТ в регіоні. Наявність тут відповідних фахівців, розвиток телекомунікаційних технологій та концентрація інноваційних підприємств і фірм сприятиме їх співпраці з навчальними закладами, їхньому кращому технічному оснащенню.

Розвиток інформаційних технологій у регіонах сприяє виникненню ядер формування ринку послуг в їх межах у місцях концентрації реальних об'єктів послуг із віртуальними центрами на їх базі. При цьому периферійна зона таких ринків виходить далеко за межі конкретних регіонів. У результаті периферійні зони перетинаються, накладаються одна на одну. Започатковується формування глобального освітнього ринку послуг, яке не просто прискорюється завдяки інформаційним технологіям, а останні лежать в основі цих процесів. Аналогічна ситуація спостерігається і в регіонах України. При цьому найбільші ядра знаходяться у великих містах, що є центрами концентрації промисловості, виробництва та бізнесу, які активно використовують ІКТ. Отже, відбувається експансія інформаційних технологій не тільки в галузевому, а й у територіальному плані.

Загалом систему взаємодії об'єктів РОС з LCMS (система управління контентом навчання) та VLE (віртуальне середовище навчання) закладів освіти і регіонального рівня функціонування можна показати у вигляді схеми (рис. 2.5).

Така модель взаємодії вирішує питання створення численних однакових за призначенням, але несумісних між собою засобів управління навчанням LCMS та VLE, через формування їх на регіональному рівні, де також доступ до них матимуть органи управління освітою в регіоні та працедавці у вигляді фірм, підприємств і громадських організацій. Виконання рішень за допомогою стандарту SCORM забезпечить їх сумісність, а розділи, в яких будуть представлені учасники регіонального ринку праці дасть змогу в процесі підготовки фахівців забезпечити попит на певні професії й технології.

Створення регіональних LCMS в рамках VLE повинно вирішити питання обміну інформацією між органами управління освітою в регіоні, навчальними закладами та суб'єктами економічної діяльності. На початкових етапах це можуть бути інформаційні портали, дискусійні форуми для обміну досвідом і розміщення інформації про доступні вакансії, анонс потрібних технологій для

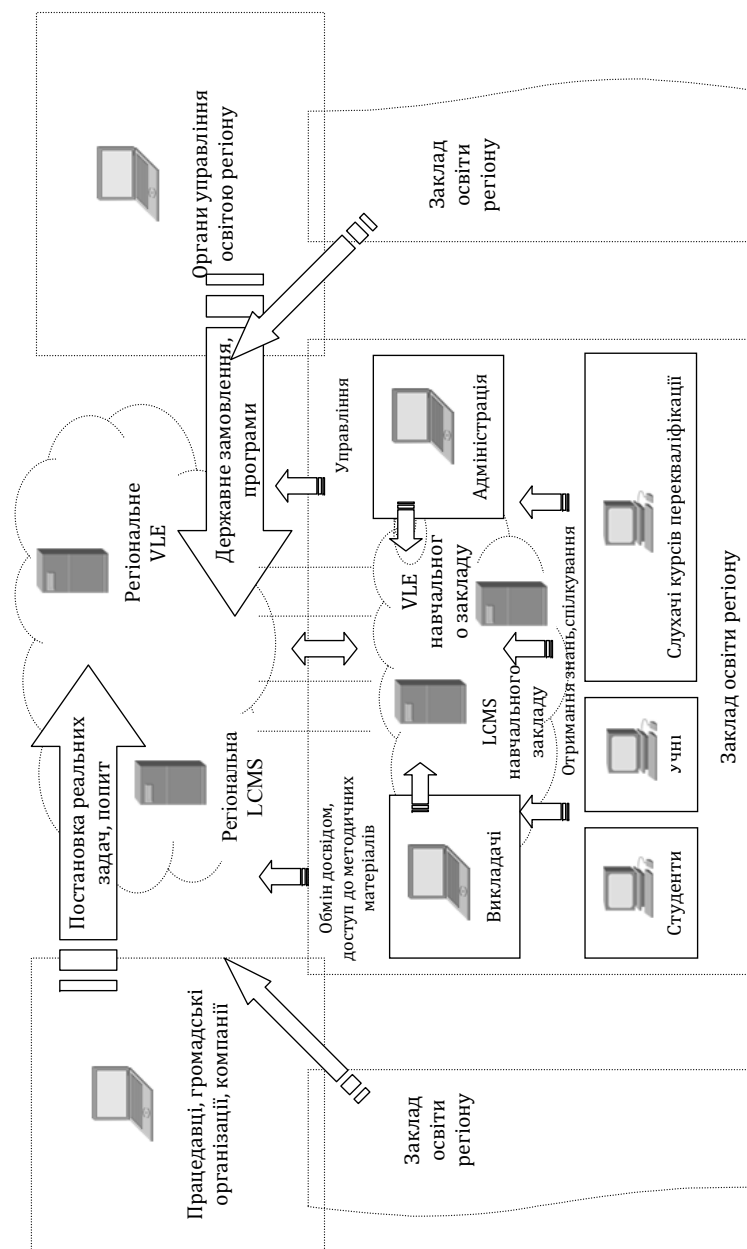

Рис. 2.5. Взаємодія об'єктів РОС з LCMS (система управління контентом навчання) та VLE (віртуальне середовище навчання) в регіональній суспільній системі*

* Складено автором.

економіки регіону. Відповідно до напрямку діяльності навчального закладу розділи цих порталів можуть синхронізуватися з подібними навчальними системами в навчальних закладах конкретної спеціалізації, які, крім подібної інформації, виконуватимуть функції, необхідні самій установі – електронний журнал відвідувань та оцінювання, тестування, розміщення навчальних матеріалів. Ієрархічна пірамідальна структура подібної організації порталів освіти еволюційно повинна сформуватися в РОС і загальнодержавній системі освіти найближчим часом, адже це очевидний крок подальшого розвитку й впорядкування.

Питання високої ціни необхідного спеціалізованого програмного забезпечення для навчання та управління освітнім процесом у регіонах стоїть дуже гостро. Одним із можливих варіантів вирішення проблеми з дорожнечою ПЗ є використання Open Source. Безкоштовність продуктів за ліцензією GPL дала б змогу його використовувати в навчання установах України. Але тут необхідні заходи державної підтримки для локалізації продукту, забезпечення їх з урахуванням регіональних особливостей. Це навряд чи можливо без урядової підтримки, яка повинна бути спрямованою на загальний розвиток руху Open Source в Україні. Крім використання Open Source, вирішенням проблеми високої ціни ліцензійного ПЗ є програми їх виробників для освітніх установ. Зокрема серед них варто виділити програму Academic Alliance проекту DreamSpark компанії Microsoft. За цією програмою для навчальних закладів і наукових установ деяке ПЗ компанії Microsoft надається безкоштовно, хоча до переліку не входять ні Microsoft Office, ні SharePoint Server, що знижує ефект від її використання.

Друга важлива проблема полягає в нестачі висококваліфікованих спеціалістів, які повинні були б з'явитися в необхідній кількості за вагомої фінансової підтримки (відповідної оплати праці, поточного підвищення кваліфікаційного рівня тощо) та наявності належної технічної і програмної бази. Однак більшість вітчизняних програмістів і кваліфікованих розробників зайняті

здебільшого у сфері офшорного програмування, де заробітна плата на порядок вища за ту, яку можуть запропонувати навіть успішні вітчизняні компанії. З цієї причини маємо таку малу кількість висококваліфікованих кадрів у сфері високих технологій у державних установах і закладах освіти.

В Україні складність впровадження ІКТ в освітньому процесі полягає в тому, що, по суті, з усіх засобів для їх використання вітчизняні виробники не виробляють практично жодних: ні апаратних засобів, ні комунікаційних технологій, що, правда, характерно для більшості країн світу. Основні виробники зараз зосереджені в таких країнах, як Китай, Тайвань, Малайзія. Але в розвинутих державах проектують рішення, які втілюються на заводах азіатських країн, що знову ж таки не роблять українські виробники. Ринок програмування в нашій державі стрімко розвивається, але тут дуже мала кількість випуску закінчених рішень і вітчизняних замовників. Зазвичай українські програмісти виконують на замовлення частини продукту для замовників з інших країн, а кількість локалізованих продуктів, що випускаються для вітчизняного ринку, є мізерною.

З аналізу досвіду розвинутих країн стає зрозумілим, що основним рушієм впровадження ІКТ та інновацій у навчальні процеси та освітні системи є дрібні та середні компанії зі своїми проектами. Адже великі компанії та корпорації зазвичай ведуть політику запозичень та пропагування своїх технологій. Такі компанії, як Microsoft, Cisco, Google, проводять політику знайомства з власними технологіями з метою використання в майбутньому якнайбільшою кількістю спеціалістів, що призведе до росту продажів їх технологій. Водночас дрібні та середні компанії намагаються через свої проекти знайти власну нішу в економіці через освітні проекти з використанням власних нових ідей. Проблемою у впровадженні дрібними компаніями ІКТ в освітні технології є те, що зазвичай ефект від такого впровадження розтягнутий у часі і передбачає роботу на довгу перспективу. Тому в країнах, що розвиваються, навіть успішні малі та середні представники бізнесу й навіть ті,

які досягли успіху, не поспішають вкладати в освіту у зв'язку з часовим розривом між впровадженням і фінансовим ефектом.

З огляду на це необхідно чітко розуміти загрози та ризики, які привносить розвиток ІКТ і загальна доступність оцінки якості навчання на глобальному ринку освітніх послуг для слаборозвинутих РОС. Це призводить до загострення конкуренції між навчальними закладами і в результаті абітурієнт стає вимогливішим до навчальних закладів регіону, може обрати дистанційну форму навчання або навчання в іншому регіоні. Оскільки навчальні заклади в регіонах України зараз переважно не конкурентоспроможні за характеристиками матеріальної бази та якістю освіти з аналогічними закладами, наприклад, Центральної Європи, це може спричинити значні економічні втрати в регіонах держави.

Прорахунком вітчизняних закладів освіти є також їх пасивність щодо пропозиції своїх освітніх послуг (що цілком закономірно з огляду на їх якісні параметри) на міжнародному ринку. Натомість країни Центральної та Східної Європи останніми роками значно активізували свої програми навчання для іноземних студентів, у тому числі з використанням ІКТ. Для держави це дає змогу забезпечувати розвиток своїх РОС через залучення студентів, які оплачують навчання. У разі безкоштовних варіантів навчання чи навіть виплати стипендії ставиться вимога відпрацювання у державі навчання певної кількості років для компенсації, чим задовольняється попит регіональних ринків праці та забезпечуються темпи розвитку економіки¹⁵⁸. Тоді економіка переважно отримує набагато краще підготованого спеціаліста, який вже знає мову держави, місцевий менталітет і з вищою імовірністю в майбутньому залишиться проживати в ній, ефективно працюватиме й запобігатиме ментальному дисонансу з місцевими умовами, ніж звичайний працівник-мігрант.

¹⁵⁸ Безкоштовне навчання в одному із закордонних ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/1197.html>.

Використання нових ІКТ з поєднанням традиційних форм надання освітніх послуг сьогодні спостерігаємо в сусідніх державах, що прямо стосується наших громадян та їх відтягування до іноземних РОС. Зокрема останніми роками в Польщі та Чехії з'явилося чимало організацій та ВНЗ, які пропонують навчання українським абітурієнтам, які закінчили середню школу. Тут варто зазначити «Євро Універ» (<http://www.eurouniver.com.ua/>), Центр Європейської Освіти (<http://osvita.eu/ua/catalog/service/education-in-poland/>) та багато інших. Причому ціни на навчання та підготовчі курси є досить демократичні і в багатьох випадках нижчі за ціни навчання за семестр в українському ВНЗ III-IV рівнів акредитації у великому обласному центрі. Вітчизняні ВНЗ ще не встигли визначити масштаби проблем від конкуренції з вузами інших держав і пов'язати їх зі своєю великою інертністю, непристосованістю до ринкової конкуренції за платного студента. З іншого боку, українські ВНЗ користуються попитом у студентів з Еквадору, Китаю, Нігерії та Індії, за рахунок чого отримують певну компенсацію¹⁵⁹. Але це обмежена кількість ВНЗ з таких спеціалізацій, як медицина та іноземні мови. Для таких спеціалізацій часто престижність навчання в Україні є фактично занижена через наявність старих кадрів, які вже не можуть змінити місце праці. У такі ВНЗ навряд чи піде працювати висококваліфікована молодь, тому що зможе отримати набагато більшу заробітну плату і краще реалізувати себе в комерційних фірмах. Такий стан справ у перспективі призведе до падіння якості навчання та відтоку іноземних студентів навіть із перелічених країн. Ситуація у ВНЗ, що не мають попиту серед закордонних студентів, особливо приватної форми власності, ускладнилася ще й з підвищенням планки результатів незалежного оцінювання з профільного предмета та демографічного провалу наприкінці 90-х років минулого століття, що тепер відгукується низькою

¹⁵⁹ Іноземні студенти наступають на франківські ВУЗи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravda.if.ua/news-30802.html>.

кількістю абітурієнтів. Отож, усе більше випускників середніх шкіл, які недобрали бали незалежного оцінювання, спрямовують свій погляд на навчальні заклади країн Центральної Європи як можливу альтернативу вітчизняним, ще й з можливістю більшої перспективи працевлаштування за кордоном. При цьому варто відзначити, за сучасним економічним становищем такі країни, як Чехія і Польща, значно виграють в перспективі вибору місця навчання вітчизняним абітурієнтом¹⁶⁰.

Очевидно, знижувати втрати молоді через її навчання та працевлаштування за кордоном слід підвищенням конкурентоспроможності вітчизняних РОС внаслідок впровадження ІКТ. В іншому ж разі процеси перерозподілу осіб – споживачів освітніх послуг між Україною та розвиненими європейськими країнами не на нашу користь поглиблюватимуть демографічну кризу та посилюватимуть втрати інтелектуального капіталу (табл. 2.3).

Як бачимо, ситуація з ефективним формуванням, розвитком і відтворенням РОС України найближчими роками може значно ускладнитися через наростаючу конкуренцію з навчальнимикладами країн-сусідів, котрі можуть скористатися певними недоліками реформування системи освіти України та отримати переваги для своїх РОС, регіонального ринку праці та національної економіки. Ситуацію, що склалася, необхідно обов'язково моніторити для визначення необхідних заходів, які обов'язково доведеться вживати у разі значного відтоку українських студентів у закордонні навчальні заклади. Такий відтік передусім негативно позначиться на вітчизняних регіональних освітніх системах, а відтак на вітчизняних регіональних ринках праці та національній економіці.

¹⁶⁰ Шевчук А. В. Збереження інтересів України в умовах завдань ефективного відтворення освітніх систем країн Центральної і Східної Європи /А. В. Шевчук // Публічне управління та регіональна політика в країнах Центральної і Східної Європи : зб. матер. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Форос, 22 жовтня 2012 року. – Тернопіль : ТНЕУ. – 2012. – С. 262.

Таблиця 2.3

**Оцінка наслідків змін
на ринку регіональних освітніх послуг
країн Східної та Центральної Європи***

	Країни Центральної та Східної Європи		Україна	
	Переваги	Недоліки	Переваги	Недоліки
Регіональні освітні системи	Можливість більшого залучення коштів навчальними закладами з платників. Розвиток навчальної інфраструктури з надходжень, залучення кваліфікованіших викладацьких кадрів	Ріст конкуренції з вітчизняними абітурієнтами	Вивільнення місць навчання для платників з інших країн	Зменшення кількості студентів, нестача коштів для розвитку навчальної інфраструктури, звуження ринку для приватних навчальних закладів
Регіональний ринок праці та національна економіка	Швидка адаптація мігрантів, які навчалися в країні. Задоволення попиту на працівників високої кваліфікації власної підготовки	Ріст конкуренції на регіональних ринках праці. Невдоволеність місцевого населення, посилення й поширення конфліктів на цьому ґрунті	Зменшення кількості безробітних	Зменшення кількості працівників вітчизняної підготовки. Виникнення дефіциту кваліфікованих робітників

* Складено автором

Для подолання цієї проблеми та підвищення конкурентоспроможності українських РОС необхідно розробити комплекс заходів:

- підвищення рівня й якості матеріальної бази закладів освіти та управління освіти. Особливу увагу для економії коштів можна звернути на спеціальні пропозиції від великих компаній для навчальних закладів – апаратного забезпечення від Google (Chromebook для шкіл) та Intel, ПЗ програми DreamSpark Academy Alliance для навчальних закладів від Microsoft, Open Source ПЗ;
- під'єднання навчальних закладів до мережі Інтернет, представлення їх у вигляді власних веб-сторінок, порталів, стимулювання створення регіональних LCMS та VLE;
- розробка програми дистанційного стажування викладачів у регіонах у різних типах навчальних закладів, підвищення їх професійного рівня, кваліфікації, тестування;
- стимулювання та заохочення економічних суб'єктів регіонів до співпраці з навчальними закладами для інтеграції економічної та освітньої діяльності, визначення попиту на спеціалістів.

Без таких заходів РОС у нашій державі залишаться розбалансованими та неконкурентоспроможними, що обов'язково згодом призведе до погіршення економічного становища регіонів.

Отож, зауважимо, що впровадження ІКТ для РОС має концептуальне відображення в їх просторовій вимірності. По суті, використання ІТ та ІКТ призводить до «розмивання» реальних кордонів РОС, що базовані на договірних засадах між надавачем і споживачем освітніх послуг з безпосереднім їх фізичним контактом. За умов інформаційного суспільства РОС у своєму розвитку та сегментній орієнтованості отримують нові можливості долання кордонів і поширення сфери своїх впливів на значно дальші відстані. У разі ж відсутності такої практики відповідні РОС просто втрачають перспективи розвитку та приречені на відсталість і безперервну регресію. З іншого боку, саме інформаційні технології дають змогу забезпечити функціонування РОС

як відносно самостійних систем. Для цього потрібні спеціальні пакети програм, які б були наскрізними для всіх підсистем РОС, ставили перед окремими об'єктами підсистем загальносистемні задачі та контролювали їх виконання. Важливо, щоб працівники системи управління РОС також діяли згідно зі стратегією, яка б сприяла функціонуванню РОС як важливої підсистеми регіону, забезпечуючи її ефективний розвиток в умовах побудови інформаційного суспільства.

2.4. Злочинність у комп'ютерній сфері як негативний чинник трансформації регіональних освітніх систем за умов побудови інформаційного суспільства

Питання ліцензування та захисту інтелектуальної власності і комп'ютерної злочинності, освіти та регіональної економіки нерозривно пов'язані в сучасному суспільстві. Окреслена проблематика особливо загострилася останнім часом у зв'язку з посиленнями вимогами організацій, що виступають за легальне використання цифрового контенту, та великим розмахом комп'ютерної злочинності і піратства. У сфері освіти це виражається в проблемах використання інтелектуальної власності навчальних матеріалів, програмного забезпечення та зловживань, пов'язаних із ними.

Після стрімкого розвитку цифрових технологій і телекомунікацій, дистанційного навчання такі великі західні навчальні заклади, як MIT спробували монетизувати свої проекти віддалених курсів і матеріалів. Проте за прямого продажу лекцій та матеріалів у цифровому вигляді зіштовхнулися з класичною проблемою піратства цифрового контенту – цікаві та, очевидно, найбільш прибуткові матеріали ставали одразу доступні на торентах і піратських сайтах безкоштовно і не приносили очікуваного прибутку. З того часу в США, країнах Західної Європи та Російської Федерації виникла

велика кількість онлайн-університетів і проектів, що представляли навчальні матеріали та відеокурси на комерційній основі, але жоден з них практично не досяг успіху. Більшість із них (для прикладу, MIT Open Courseware (<http://ocw.mit.edu/courses/>), Coursera (<https://www.coursera.org/courses>), Udacity (<http://www.udacity.com/>)) були змушені переходити на безкоштовну систему з метою залучення студентів. Інші, дрібніші, проекти були вимушені закриватися або ж переходити на заробіток від реклами чи інших супутніх послуг. Така ситуація є типовим відображенням проблеми дотримання авторського права, яка активно обговорюється в сучасному суспільстві та має низку невіршених спірних питань щодо дотримання ліцензій, використання цифрових продуктів та оплати за інтелектуальну власність. Наведений приклад прямо вказує на проблеми в сучасному світі щодо можливості повторення чужих ідей та починань, загроз для нових проектів, що здатні залишити нереалізованою будь-яку сучасну та прогресивну ідею. Така ситуація напряду впливає на процеси в освіті та освіту в регіонах, зокрема в контексті спричинення трансформаційних змін у регіональних освітніх системах, адже може переіменувати як глобальні, так і регіональні проекти через проблеми та загрози, що активно розповсюджуються і набирають силу з розвитком ІТ.

Використання нелегального ПЗ в Україні є індикатором рівня піратства щодо інтелектуальної власності у цифровому вигляді. За даними табл. 2.4¹⁶¹, рівень використання неліцензійного ПЗ в Україні протягом останніх років залишається незмінно високим і, на жаль, одним із найвищих у світі.

Торговельне представництво США (U.S. Trade Representative USTR) у щорічному «Спеціальному звіті 301» у 2013 році поставило Україну на перше місце в списку країн із неблагополучною

¹⁶¹ Проблема использования пиратского ПО в Украине становится проблемой всего общества? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sv-consulting.com.ua/index.php/ru/analysis/118-problem-of-pirate-software-in-ukraine-becomes-is-the-problem-of-the-society>.

Таблиця 2.4

Рівень піратства та комерційної вартості неліцензійного ПЗ в окремих країнах Центральної та Східної Європи*

Країна	Рівень піратства, %					Комерційна вартість піратського ПЗ, млн USD				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	83	84	85	86	84	403	534	272	571	647
Росія	73	68	67	65	63	4,12	4,22	2,61	2,84	3,23
Польща	57	56	54	54	53	580	648	506	553	618
Чехія	39	38	37	36	35	161	168	174	195	214
Румунія	68	66	65	64	63	151	249	183	195	207
Угорщина	42	42	41	41	41	125	146	113	131	143
Казахстан	79	78	78	76	76	110	125	74	89	123
Білорусь	–	–	87	88	87	–	–	55	126	87
Хорватія	54	54	54	54	53	68	77	71	70	74
Словаччина	45	43	43	42	40	54	62	65	63	68

* Складено автором на основі джерела [161].

ситуацією у сфері дотримання прав на інтелектуальну власність¹⁶². Цей звіт випускають, починаючи з 1989 року. У ньому називають країни, які, на думку представництва, не забезпечують адекватного й ефективною захисту прав на інтелектуальну власність, у тому числі стосовно патентів, товарних знаків, авторських прав і дотримання ліцензійності програмного забезпечення американських компаній. Відомство виділило вперше з 2005 року «пріоритетну зарубіжну країну» серед держав, де порушуються права на інтелектуальну власність американських компаній, і нею стала Україна. Зазвичай обмежуються складанням списку десяти країн-порушниць без вказівки пріоритетів. У звіті зазначено, що

¹⁶² 2013 Special 301 Report. Acting United States Trade Representative Demetrios Marantis. Office of the United States Trade Representative. May 2013. 58 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ustr.gov/sites/default/files/05012013%202013%20Special%20301%20Report.pdf>.

в нашій державі діє несправедлива і непрозора система збору авторських відрахувань, не вживаються заходи з боротьби з інтернет-піратством, широко використовується нелегальне ПЗ, в тому числі і в урядових установах. Торговельне представництво США підкреслило, що Україна неодноразово обіцяла поліпшити ситуацію щодо авторських прав, але не змогла виконати ці зобов'язання. Таке місце України в списку USTR може призвести до скасування для неї торговельних пільг. Так уже було у 2001–2005 роках: тоді Україну за ініціативою відомства вилучили із «Загальної системи преференцій» – американської програми, яка дає змогу певним країнам ввозити у США свої товари за зниженим митом.

У 2013 році USTR внесло Росію і ще дев'ять держав у список країн, які заслуговують особливої уваги: Аргентину, Алжир, Венесуелу, Індію, Індонезію, Китай, Пакистан, Таїланд і Чилі.

Рівень використання неліцензійного програмного забезпечення є індикатором дотримання авторського права в Україні загалом, готовності оплачувати цифровий продукт правовласникам. З одного боку, зрозуміло, що у зв'язку з низькою платоспроможністю населення підприємці та державні органи в державі не спроможні оплатити сучасне ПЗ, а з іншого – це породило додаткові проблеми, які виражаються в:

- нівелюванні ціни цифрового продукту та інтелектуальної власності загалом;
- відсутності орієнтації виробників ПЗ та інших видів економічної діяльності, суб'єкти котрих створюють цифровий продукт, на внутрішній ринок у зв'язку з високим рівнем піратства щодо інтелектуальної власності;
- погіршенні іміджу держави та періодичному політичному й економічному тиску з боку провідних економічно розвинутих держав;
- ігноруванні локалізації під український ринок провідних виробників ПЗ.

Також є очевидним, що без використання нового ПЗ більшість видів економічної діяльності національної економіки були б ще

більш неконкурентоспроможними на глобальних ринках, помітно гальмуючи розвиток регіональних ринків. У свій час навіть держави, які є найбільшими борцями за інтелектуальні права в сучасному світі, відходили від їх дотримання заради розвитку власної економіки. Для прикладу, США відмовилися приєднатися до Бернської конвенції про авторське право у 80-х роках XIX ст. під приводом, що країні з економікою, що розвивається з пріоритетом на промисловості необхідний вільний доступ до зарубіжних винаходів. У результаті США підписали цю конвенцію тільки в 1989 році. Аналогічно у 50-х роках XX ст. Японія проігнорувала законодавство про права на інтелектуальну власність і перейняла західні технології¹⁶³. Очевидно, що для такого рішення повинна бути сильна позиція держави в військовому, економічному та політичному аспектах, що на сучасному етапі розвитку наша держава собі дозволити не може. Але й ігнорувати проблему всередині країни неможливо. У підсумку це може призвести до політичної ізоляції держави та економічних санкцій. Варто зазначити також: якщо будуть прийняті ефективні методи боротьби з нелегальним ПЗ і контентом, то цілком ймовірно забезпечити значно вищий рівень підготовки й кваліфікації спеціалістів, особливо в регіонах, у зв'язку з відсутністю доступу до сучасних технологій через надвисоку ціну для пересічного українця. Адже, версія операційної системи Windows 8 в Україні коштує близько 1400 грн (170 дол. США), Microsoft Office 2013 – 3600 грн (420 дол. США), і це є мінімальним набором для роботи зі спеціалізованим ПЗ, таким, наприклад, як пакет для креслення та проектування САПР Autodesk AutoCAD 2013 за ціною 30492 грн (3750 дол. США)¹⁶⁴.

Проблему використання нелегального ПЗ в Україні на теперішньому етапі неможливо подолати без вирішення проблем наявності адаптованого під внутрішній ринок ПЗ та розробки достатньої кількості україномовного ПЗ. Кошти на розробку альтернативної

¹⁶³ Даррен Т. Цифровое пиратство / Тодд Даррен. – М. : Альпина бизнес букс, 2013. – 320 с.

¹⁶⁴ Каталог товарів Hotline [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hotline.ua>.

операційної системи Linux можна отримати частково за рахунок спеціального державного кредиту фірмам-розробникам, який вони повертатимуть через якийсь визначений час за рахунок продажу у подальшому цієї операційної системи комерційним фірмам України. Варто розглянути можливість залучення кредитів комерційних банків. Такі кредити пом'якшать брак коштів на вирішення зазначеної проблеми на перших етапах. Доцільно насамперед замовити розробку адаптованої операційної системи Linux у зарубіжних розробників із великим досвідом роботи. Це дасть змогу забезпечити:

- повну відкритість і легальність розробки операційної системи;
- подальшу підтримку оновлення нових версій ядра додаванням нових функцій та можливостей;
- використання уже напрацьованих у цьому напрямі результатів (наприклад, готових україномовних продуктів, таких як OpenOffice).

Одним зі способів вирішення проблеми високої ціни програмних продуктів мусить бути створення конкуренції між компаніями, що виробляють ПЗ в Україні. Наприклад, можна сприяти активізації впровадження ПЗ альтернативної операційної системи Linux. Зрозуміло, вона не повинна впроваджуватися насильницькими методами, але цілком реально можна вжити такі заходи:

- здійснити замовлення на тендерній основі розробки адаптованої для України версії ОС Linux з україномовним інтерфейсом та адаптованим під українське законодавство й внутрішні державні потреби ПЗ (бази даних законодавства, бухгалтерське ПЗ). Слід зазначити, що цей пункт може частково вирішити проблему слабого розвитку адаптованого та україномовного ПЗ;
- надавати податкові пільги та вжити заходи підтримки для фірм-продавців і розробників ПЗ, які працюватимуть над впровадженням альтернативних операційних систем;
- встановити додаткове мито на програмні продукти фірми Microsoft та розподіляти отримані кошти з нього між фірмами,

що працюватимуть над розробкою адаптованої операційної системи Linux;

- рекомендувати використання розробленої адаптованої операційної системи Linux у державних навчальних і наукових закладах України.

Водночас треба розуміти, що повністю відмовитися від платного ПЗ неможливо і більшість програм, які розповсюджуються на платній основі, просто не мають своїх аналогів серед вільного OpenSource ПЗ. Однак, в освіті його використання є значно простішим і вигіднішим у навчальних цілях, ніж в економічній та підприємницькій діяльності. OpenSource проекти повинні займати особливе місце в освітньому процесі, тому що можуть замінити надто дорогі платні продукти, виробити необхідні навички в певних сферах без доступу до платних мереж чи послуг, хай навіть із меншим чи обмеженим функціоналом. А це є вкрай важливо саме для до навчальних закладів у регіонах, які зазвичай мають дуже обмежену матеріальну базу.

Зазначимо: якщо в нашій державі не будуть вирішені питання, що стосуються боротьби з організованою комп'ютерною злочинністю, особливо у сфері міжнародних економічних відносин, то Україна з боку міжнародного співтовариства постійно зазнаватиме посиленого інформаційного, політичного та економічного тиску. Українська влада це часткового розуміє і в окремих випадках здійснює певні кроки для вирішення проблеми. Зокрема, першим кроком із легалізації програмного забезпечення в Україні була Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1433 «Про затвердження Порядку легалізації комп'ютерних програм в органах виконавчої влади», що визначала уповноваженим органом з питань легалізації комп'ютерних програм Міністерство освіти і науки, а також затвердила порядок укладання договорів про легалізацію комп'ютерних програм. Роком пізніше була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2004 р. № 253 «Про затвердження Порядку легалізації комп'ютерних програм в органах виконавчої влади», яка поряд зі статтями Конституції,

Цивільним кодексом України та Законом України «Про авторське право і суміжні права» повинна була стати прикладом легалізації програмного забезпечення, починаючи з органів державної влади¹⁶⁵. Останнім часом розроблялася також спеціальна Державна цільова програма ліцензування (легалізації) програмного забезпечення, що використовується органами державної влади на 2011–2015 роки. Її мета – вирішення проблеми використання неліцензійного програмного забезпечення органами державної влади та покращання міжнародного статусу України. Однак після обговорень програма так і не була прийнята, і вже у 2012 році в рекомендаціях парламентських слухань на тему «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення» зазначалося, що за даними інвентаризації у 2011 році в органах виконавчої влади України використовується 45,5% неліцензійних комп'ютерних програм; проведений МВС України аналіз викритих протягом 2002–2011 років злочинів, пов'язаних із порушенням авторського права і суміжних прав, свідчить про те, що серед 3364 виявлених злочинів 1842 (55%) – злочини, пов'язані з порушенням прав на комп'ютерне ПЗ¹⁶⁶.

Виходячи з цього, на державному рівні було розроблено проект Концепції стратегії реалізації державної політики щодо боротьби з кіберзлочинністю в Україні, в якому зроблено спробу класифікувати злочинність у комп'ютерній сфері на основі зарубіжного досвіду, визначити заходи протидії та боротьби з нею¹⁶⁷. Більшість із запропонованих заходів боротьби з кіберзлочинністю лежала

¹⁶⁵ Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 року № 3792-ХІІ [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.

¹⁶⁶ Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення»: Постанова Верховної Ради України від 15.03.2012 року № 4538-VI [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4538-17>.

¹⁶⁷ Глушков В. О. Про проект концепції стратегії реалізації державної політики щодо боротьби з кіберзлочинністю в Україні / В. О. Глушков, К. І. Беяков,

в правовій площині. На жаль, освіті й інформуванню суспільства зовсім не було відведено ніякої ролі, хоча й це не має якогось особливого значення, адже стратегія так і не була прийнята і тим паче втілена в життя.

Виходячи з наведених фактів, тенденцій та прикладів, спробуємо класифікувати основні види загроз від цифрового піратства і кіберзлочинності та їх вплив на освітні процеси й РОС, систематизуючи їх у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Види загроз
від цифрового піратства і кіберзлочинності
та їх вплив на освітні процеси та РОС***

Вид загрози	Негативний вплив	Шляхи подолання
1	2	3
Високий рівень використання неліцензійного ПЗ	Відсутність або низька якість локалізацій через незацікавленість на ринку виробників ПЗ. Мала кількість вітчизняних і спрямованих на вітчизняний ринок проектів. Вразливість неліцензійного ПЗ до мережевих і вірусних загроз через відсутність підтримки і втручання в їх роботу сторонніми засобами. Ризики для ведення бізнесу та економічної діяльності через постійні перевірки легальності ПЗ	Розвиток проектів OpenSource ПЗ, роз'яснювальна робота щодо відповідальності за використання неліцензійного ПЗ, використання надфункціонального та занадто дорогого ПЗ, сприяння програмам використання безкоштовного ПЗ для освітніх закладів

С. О. Орлов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2002. – № 5. – С. 99–105.

Продовження табл. 2.5

1	2	3
Порушення прав розповсюдження ліцензійного контенту	Мала кількість вітчизняних і спрямованих на вітчизняний ринок проектів. Стимування розвитку розробки та впровадження цифрових технологій і розповсюдження цифрового контенту	Роз'яснювальна робота щодо відповідальності за використання неліцензійного контенту, підвищення культури споживання
Мережеві, вірусні, троянські атаки	Збитки в організаціях, які тісно пов'язані з використанням цифрових технологій. Зниження довіри до ІТ, особливо до фінансових цифрових технологій	Підвищення витрат на мережеву та комп'ютерну безпеку. Підготовка спеціалістів за окресленим напрямом
Порушення авторських прав, патентів, торгових знаків	Важкість розвитку нових бізнес-проектів та починань через захищеність від копіювання й повторення	Удосконалення патентного законодавства, неминучість відповідальності у разі порушень
Порушення правил контролю знань, тестування та отримання сертифікатів онлайн	Зниження цінності дипломів, сертифікатів	Використання заочного та очного тестувань для сертифікації і перевірки знань, використання відеозв'язку
Плагіат, копіювання технологій з порушенням авторських прав в освіті та науці	Зниження цінності дипломів, сертифікатів. Поширення псевдоінновацій	Розробка та вдосконалення технологій пошуку однакових творів, у тому числі з перекладом. Удосконалення патентного законодавства, ліцензування

* Складено автором.

Звісно, найбільша небезпека, збитки й загрози від піратства та кіберзлочинності виникають для тих суб'єктів, чия діяльність тісно пов'язана з ІТ. Але ступінь проникнення інформаційних і цифрових технологій в економіку та освіту зараз є настільки глибоким, що такі процеси нині активно відбуваються практично в усіх сферах. Особливо помітний негативний вплив загроз на репутацію нових інформаційних і цифрових технологій у суспільстві, що виражатиметься в гальмуванні їх подальшого розвитку та розповсюдження. Переважно це стосується фінансових розрахунків, платіжних карток, переказів тощо, де останнім часом значно зростає кількість відповідних правопорушень. Різкий ріст таких злочинів останніми роками можна пояснити браком спеціалістів високої кваліфікації та просто молодістю й швидкоплинністю більшості відповідних галузей знань, що не досягли ще свого достатнього розвитку, становлення і ступеня апробації.

Основним негативним наслідком загального поширення та панування загроз, таких як, наприклад, масове розповсюдження нелегального ПЗ, є зменшення темпів інноваційного розвитку РОС, що проявляється як у сфері розробки та розповсюдження ПЗ у сфері освіти, так і в галузях, на перший погляд не пов'язаних із нею. Адже це передусім впливає на сприйняття поняття інтелектуальної власності та вартості розробки і впровадження прогресивних ідей та рішень, призводить до зменшення кількості стартапів, інноваційних починань, розробок власних продуктів. За таких умов тільки великі компанії, спроможні виділити значні кошти на захист інтелектуальних прав можуть виходити на ринок з прогресивними ідеями. З огляду на викладене вважаємо, що серед основних заходів нейтралізації руйнівного впливу загроз повинні бути:

- підвищення довіри до ІТ, цифрових технологій, мережевих операцій та розрахунків;
- забезпечення впевненості безповоротності покарання за копіювання чужих ідей, розповсюдження неліцензійного ПЗ, розробку вірусів і троянів;

- розробка заходів швидкого патентування та реєстрації винаходів, патентів інших видів інтелектуальної власності, забезпечення їх присутності в регіонах із рівномірним розподілом;
- розробка методів захисту від зловживань патентами (патентні війни), кіберквоттерства (перепродажу доменів) та інших проявів нечесного заробітку через ІТ технології.

Конкретні заходи, що безпосередньо стосуються РОС, повинні передбачати:

- пропагування та інформування в освітніх закладах про використання ліцензійного ПЗ, а також переваг останнього;
- розробку методів контролю для запобігання зловживанням в освітніх процесах: комбінування заочної та дистанційної форм навчання з денною, відеоконтроль під час перевірки знань, використання прогресивного ПЗ для виявлення плагіату тощо;
- розвиток та підтримку OpenSource проектів;
- удосконалення законодавства стосовно реєстрації інтелектуальних прав на твори та ідеї.

Хоча сподіватися на швидке подолання усіх загроз і недоліків сучасного патентного й ліцензійного законодавства не варто, але й повне ігнорування цих проблем може істотно знизити швидкість інноваційного розвитку в регіонах, інноваційного розвитку РОС та інших підсистем, а також їх конкурентоспроможність на регіональних і глобальних ринках праці та інтелектуальної власності.

Як уже зазначено, обізнаність із законодавством у сфері дотримання прав інтелектуальної власності та з відповідальністю у разі його порушення є одним з основних методів і стимулів подолання великої кількості сучасних негативних проявів і загроз, серед яких – масове розповсюдження неліцензійного ПЗ. Можна припустити, що з ростом рівня освіти цю задачу буде легше розв'язати. Для прикладу, компанія Microsoft регулярно моніторить використання неліцензійного програмного забезпечення, видаючи антипіратські бюлетені з результатами власних дослі-

джень. Зокрема у 2008 році на замовлення компанії агентство IDC провело опитування щодо використання неліцензійного ПЗ в Україні відповідно до вікових груп та рівня освіти (табл. 2.6)¹⁶⁸.

Таблиця 2.6

**Використання
неліцензійних програм Microsoft Windows та Office
у приватному сегменті (2008 р.)***

Параметр	Використання неліцензійного ПЗ, %
Приватний сегмент загалом	72
<i>Вік, років</i>	
18–24	73
25–34	70
35+	68
<i>Освіта</i>	
середня школа	76
середня спеціальна	73
вища	68
<i>Стать</i>	
чоловіки	77
жінки	65

* Складено автором на основі антипіратського бюлетеня [168].

Дані табл. 2.6 свідчать про те, що рівень використання неліцензійного ПЗ меншає в групі респондентів з віком (від 73% у віці 18–24 років до 68% у віці 35+) та з ростом рівня освіти (від 76% у середній школі, 73% у респондентів зі середньою спеціальною освітою до 68% у людей з вищою освітою). Зменшення рівня використання неліцензійного ПЗ з віком вочевидь пов'язано

¹⁶⁸ Антипіратський бюлетень Майкрософт Україна квітень-травень 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.microsoft.com/Ukraine/Download.aspx?file=/Antipiracy/Partner_Bulletin_April-May_2008.zip.

з ростом доходів населення, відповідальності та усвідомлення ризику. За показником освіти – ті самі критерії: доходи, відповідальність та усвідомлення ризику. Щоб подолати піратство у сфері комп'ютерного ПЗ, компанія Microsoft для вищих навчальних закладів пропонує такі заходи¹⁶⁹:

- заохочення студентів юридичних та економічних спеціальностей до проведення науково-дослідницької роботи на теми, пов'язані з охороною та дотриманням прав інтелектуальної власності і на комп'ютерне програмне забезпечення;
- введення в навчальні програми спецкурсів, що присвячені юридичним та економічним аспектам охорони прав інтелектуальної власності, зокрема авторських прав на комп'ютерні програми;
- запрошення фахівців із проблем інтелектуальної власності для проведення відкритих лекцій.

Варто згадати також про проблеми, які виникли внаслідок активного використання мережі інтернет для здачі електронних сертифікатів, іспитів. Використання сторонньої допомоги, поява в мережі інтернет відповідей на питання попередніх тестувань змушує авторів тестів постійно змінювати завдання. Негативний ефект від необ'єктивної оцінки знань «віддаленого» учня вилився у падіння цінності сертифікатів, які можна отримати, проходячи онлайн-тести, та масовий перехід до технології з заочного та очного раунду при тестуваннях і конкурсах.

Особлива увага до дотримання прав інтелектуальної власності в освіті пов'язана передусім із тим, що на етапі навчання відбувається формування світогляду особистості та сприйняття нею вартості певного продукту, засобу чи використання чужої власності. Масове використання нелегального ПЗ або ж результатів чиеїсь праці на безоплатній основі вже в процесі отримання освіти не стимулюватиме дотримання прав інтелектуальної

¹⁶⁹ Антипіратський бюлетень Майкрософт Україна, березень-квітень 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.microsoft.com/Ukraine/Download.aspx?file=/Antipiracy/Partner_Bulletin_March-April_2008.doc.

власності в подальшому житті та веденні економічної діяльності. Культура споживання, сформована особистістю в процесі отримання знань, визначить ставлення до об'єктів інтелектуальної власності відповідно у майбутньому. Тому відповідні роз'яснення та формування культури використання ліцензійних продуктів і дотримання авторського права є набагато важливішими за заборонні методи і покарання, про які переважно дізнаються вже за фактом порушення прав інтелектуальної власності. Такий підхід також може розірвати замкнене коло стосовно слабкого використання альтернативного та вільного ПЗ, адже основна проблема його розповсюдження – масове використання документів і стандартів монополістів платного ПЗ, яким переважно користуються в Україні нелегально. Це призводить до того, що перехід на альтернативні рішення значно утруднюється у зв'язку з малою кількістю користувачів.

Усвідомлення відповідальності та набуття культури використання ліцензійного контенту дасть змогу ретельніше оцінювати витрати та альтернативи більшій кількості людей, що повинно призвести до популяризації останніх. Для прикладу, найбільш показовим проявом цієї проблеми є ситуація з продуктами Microsoft Office, OpenOffice та GoogleDocs. Усі вони призначені для підготовки та редагування офісних документів. При цьому ціна Microsoft Office 2013 (останньої на теперішній момент версії) становить близько 2 тис. грн (300 дол. США). OpenOffice і GoogleDocs – безкоштовні альтернативи з меншим функціоналом, який, однак, задовольнив би вимоги більшості користувачів, які не займаються професійною підготовкою документів, а ведуть звичайний документообіг. Утім в обміні документами переважно використовують саме формати платного Microsoft Office без ліцензій, що не дає змоги іншим використовувати альтернативні рішення і змушує або купувати ліцензії, або використовувати неліцензійні версії.

Отже, злочинність у комп'ютерній сфері має дуже сильний негативний вплив у контексті побудови інформаційного суспільства та стимулювання конструктивних трансформацій регіональних

освітніх систем. Розвиток ІТ, цифрових технологій і телекомунікацій призвів до появи в цих сферах негативних і злочинних проявів, що можуть значно пригальмовувати інноваційний розвиток РОС. Це найбільше стосується периферійних регіонів, де зазвичай відсутні матеріальні засоби, фінансові можливості та спеціалісти потрібної кваліфікації, необхідні для подолання та зменшення негативного впливу. Дослідження окреслених процесів є вкрай необхідним, оскільки у разі повної бездіяльності та неконтрольованості можливе масове розповсюдження нелегального ПЗ в Україні. Очевидно, такі факти можуть дискредитовувати державу на міжнародному рівні, сповільнювати процес загального інноваційного розвитку, в тому числі в освіті.

Підсумовуючи, наголосимо, що злочинність у комп'ютерній сфері виступає не тільки як негативний чинник трансформації регіональних освітніх систем. Вона суттєво погіршує умови побудови інформаційного суспільства, гальмує цей процес загалом.

Розділ 3

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ З ПОЗИЦІЇ ПОБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

3.1. Трансформація української освіти: відрив від національних основ і деформація розвитку регіональних освітніх систем

Розуміння трансформації як процесу, що є переважно притаманним складним структурам, дає змогу розширити спектр виявлення причин і закономірностей формування РОС із подальшими їх змінами у зв'язку з:

- внутрішніми структурними трансформаціями, що виникають на тлі зміни взаємовідносин між інституціями, які формують такі системи;
- зовнішніми впливами на системи, спричиненими явищами і процесами, зокрема інтеграційними орієнтирами та державною освітньою політикою, базованою на концептуальних баченнях відкритості національної освітньої системи;
- зовнішніми впливами на системи, спричиненими мегафакторними явищами і процесами, зокрема новими викликами інформаційного суспільства.

Такий дуже узагальнений причинний підхід дає змогу досягнути всю глибину закономірностей формування і розвитку РОС. Відповідно постає завдання визначити, якими повинні бути трансформаційні зміни з метою недопущення відриву від національних основ (руйнації формованого тисячоліттями інституціонального середовища) та забезпечення максимально можливого стимулюючого впливу системою освіти на соціально-економічний розвиток регіонів. Схематично *логічність трансформації регіональних освітніх систем* показана на рис. 3.1.

Трансформація простору освіти – це передусім зміна його архітектури відповідно до логіки культури¹⁷⁰. Як бачимо з рис. 3.1, основною *метою* трансформації регіональних освітніх систем має бути оптимізація їх стимулюючих впливів на загальний соціально-економічний розвиток регіону та інші його підсистеми¹⁷¹. Чому акцентовано саме на такому ході впливу, а не навпаки, адже може поставати необхідність відстеження детермінацій соціально-економічним станом регіону загалом та окремих підсистем зокрема (особливо економічною) рівня розвитку його освітньої системи? Річ у тім, що якісні модернізаційні зміни повинні розпочинатися насамперед з освіти. Нині це особливо актуально для регіонів України, які за роки незалежності «погрузили» у деструктивних явищах і процесах. Маючи змогу формувати та управляти регіональними освітніми системами, можемо досягти значних позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку регіону на довготривалу перспективу з урахуванням його територіальної специфіки. Тому основною тезою в руслі обґрунтування напрямів трансформації РОС повинно бути забезпечення їх стимулюючих

¹⁷⁰ Конев В. А. Культура и архитектура педагогического пространства / В. А. Конев // Вопросы философии. – 1996. – № 10. – С. 47.

¹⁷¹ Шевчук А. В. Теоретичні підходи до сутнісного розуміння трансформації регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук // Сталий розвиток економіки : всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва»; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмащук. – 2013. – № 4(21). – С. 152.

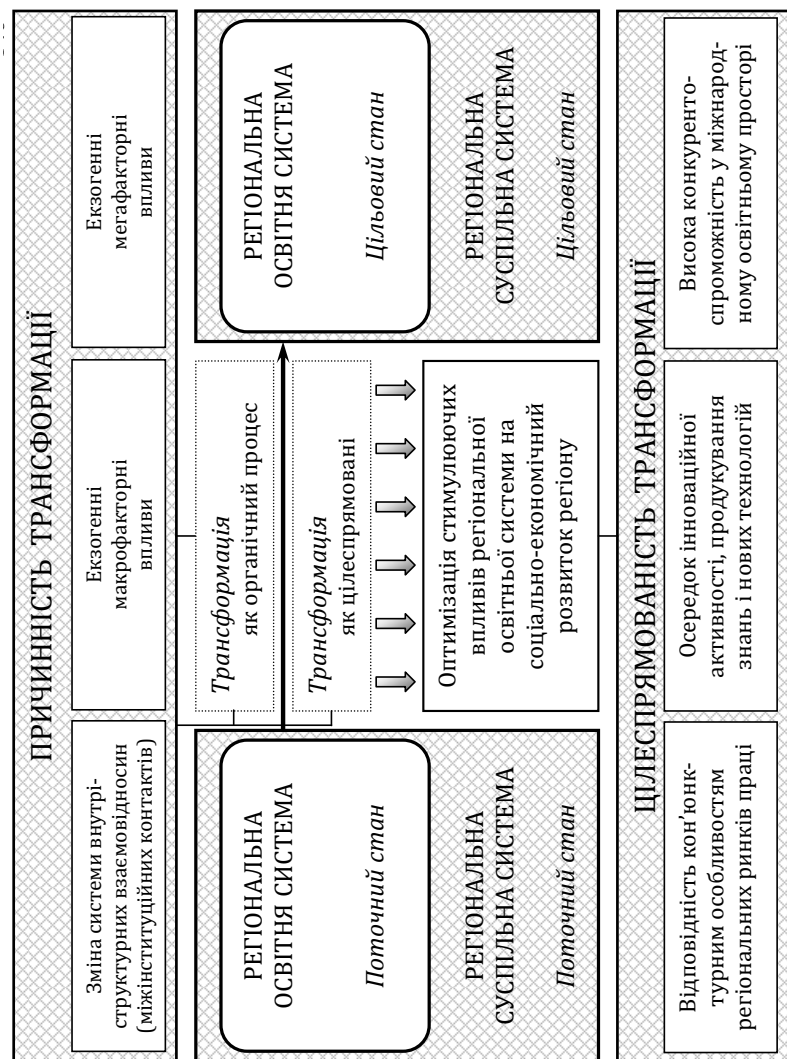

Рис. 3.1. Логічність трансформації регіональних освітніх систем*

* Складено автором.

впливів на загальний розвиток регіону на довготривалу перспективу і зі стратегічним баченням такого розвитку (певним чином це відповідність концепції сталого розвитку території зі створенням сприятливих передумов для життєдіяльності наступних поколінь).

Трансформація регіональних освітніх систем може відбуватися не лише штучно зумовленими впливами. Допускаються трансформаційні зміни як органічні, закономірні процеси, спричинені помірними екзогенними впливами та еволюційними внутріструктурними (в межах системи) зрушеннями. Такі зміни в досконалому середовищі відбуваються з відповідністю новим викликам загально-цивілізаційного прогресу (тобто перший варіант відповідає традиційному розгляду трансформації у генетичному ракурсі). За умов же деструктивних впливів, спричинених зокрема потужними інституціональними пастками, трансформація може набувати негативних ознак, призводячи до деформацій розвитку РОС.

Отож, у трансформації РОС варто відстежувати її наслідковість із неприпустимістю:

- 1) деформації розвитку таких систем, що означає формування деструктивного середовища освітнього процесу та міжінституційних взаємодій, які базуються на суб'єктивній вигідності, невідповідності цілям регіонального розвитку й національним інтересам;
- 2) відриву від національних основ, який виникає внаслідок:
 - вимушених стандартизацій освітнього процесу за умов прагнення пришвидшеної інтеграції у міжнародний (зокрема європейський) освітній простір;
 - штучного, науково необґрунтованого насадження досвіду зарубіжних країн щодо розвитку їх освітніх систем, які для них могли й бути успішними, проте для вітчизняних реалій характеризуються грубими руйнаціями специфічного інституціонального середовища;
 - віртуалізації освітнього процесу з прискоренням та, як наслідок, часто менш якісним рівнем засвоєння знань

(формалізм дистанційного навчання), відсутнім усвідомленням їх специфічності і винятковості відносно окремих регіональних систем;

- ціннісних деформацій як результату вільнішого доступу до знань та інформації з формуванням міграційних установок, підвищенням просторової мобільності, пізнання та сприйняття способу життя інших народів тощо.

Варто підкреслити, що системних напрацювань щодо трансформації РОС у вітчизняній науці наразі немає. Водночас для висвітлення авторського розуміння такого процесу в руслі недопущення деформацій РОС та відриву від національних основ варто виокремити цінні міркування вітчизняних учених. Досить вагомий напрям наукових тверджень тут формується щодо подальших перспектив розвитку освітніх систем. Зокрема Л. Гаєвська з посиланням на Ю. Шленова та Ю. Бойцова вказує, що подальший розвиток системи освіти може відбуватися за одним із двох «сценаріїв»¹⁷²:

- 1) прагматизації та переважно професійної орієнтації освіти, які зводять її сутність до операційних знань. У цьому разі руйнується взаєморозуміння між людьми, які змушені просуватися «слідом» за змінами, що відбуваються, пасивно пристосовуючись до них;
- 2) людиноцентричного підходу до освіти, який орієнтується у виборі змісту й методів навчання на інтереси людини як особистості і як активного суб'єкта різних видів діяльності.

У таких прогностичних оцінках ховається загроза штучної трансформації РОС з метою відповідності новим загально-цивілізаційним викликам, які часто пов'язані з комерціалізацією відносин, домінуванням майнових і фінансових інтересів, свободою вибору віросповідання, місця (країни, регіону) проживання тощо.

¹⁷² Гаєвська Л. А. Управління освітою: Нові пріоритети [Електронний ресурс] / Л. А. Гаєвська. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/Osvita/9.pdf> ; Шленов Ю. Стратегія образования XXI века и качество жизни / Ю. Шленов, Ю. Бойцов // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2003. – № 4. – С. 24.

Усе це руйнує національно-ідентичні характеристики організації освітнього процесу, що виявляються в інституціональній основі регіональних освітніх систем. Орієнтація ж у методиках викладання лише на інтереси людини може призвести до надміру спрощеного подання матеріалу, використання нестандартних підходів, що зумовить поступове обмеження інформаційної охопленості (глибини) освоюваних знань.

Проблемність якісної трансформації РОС затінена також загальними суспільними протиріччями. Зокрема, Ф. Барановський та Ю. Скорченко стверджують, що особливістю трансформаційних процесів, які відбуваються, є тривалість і глибина аномії, зумовлена випереджальним розкладанням старих соціальних інститутів порівняно з формуванням нових, а також прискорений, стрибкоподібний характер нинішніх метаморфоз (перевтілень)¹⁷³. Відповідно трансформація РОС повинна супроводжуватися модернізацією соціальних інститутів, особливо тих, що напряму стосуються освітніх процесів – органів державної влади, закладів культури, спорту, науки, профільних громадських організацій.

Розглядаючи різні моделі освіти (замкнену, прагматичну, розвинену та відкрити), Д. Плинокос вказує, що Україна повинна проводити поступову трансформацію моделі освіти, щоб не втратити позитивні надбання через спробу замінити їх на новітні перетворення, притаманні іншій моделі, що не відповідають ступеню розвитку суспільства. Така трансформація повинна проводитися поступово, з урахуванням існуючих умов функціонування та наслідків переходу від однієї моделі до іншої¹⁷⁴. Повністю

¹⁷³ Барановський Ф. Трансформація українського соціуму: аналіз актуальних проблем [Електронний ресурс] / Фелікс Барановський, Юрій Скорченко // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації : український науковий журнал. – Режим доступу : www.social-science.com.ua/.../726...

¹⁷⁴ Плинокос Д. Д. Трансформація моделей освіти для формування сучасної економіки знань [Електронний ресурс] / Д. Д. Плинокос // II Міжнарод. науч.-практ. інтернет-конф. «Проблеми формування нової економіки XXI века» (25–26 декабря 2009 года). – Режим доступу : <http://www.confcontact.com/2009new/11-plinokos.php>.

підтримуючи такі твердження, варто підкреслити необхідність максимально можливого забезпечення «органічної еволюційності» в трансформації РОС, котра відбувається більшою мірою, виходячи з нових викликів та потреб суспільства.

Теоретичне бачення трансформації у поєднанні зі зміною моделі РОС вимагає врахування висновків вітчизняних учених щодо типології таких моделей. І тут досить вдалий розподіл наводить Г. Педченко з виокремленням тоталітарної, прагматичної, раціональної і відкритої моделей, що за змістовною сутністю корелює з розподілом Д. Плинокос (табл. 3.1)¹⁷⁵. Цінним є також твердження науковця стосовно реалізації в сучасній системі освіти *концепції підтримуючої освіти*, коли підготовка фахівців (робітників, учнів) здійснюється головним чином на основі вимог сьогодення, без урахування того, що чекає на них у майбутньому. Ця система не забезпечує повноцінної підготовки людини до нових швидко мінливих умов існування¹⁷⁶. Отож, серед важливих цілей трансформаційних процесів РОС в Україні має бути власне подолання цього «підтримування» з формуванням натомість нового ідеологічного бачення «випередження» освітою інших суспільних змін, що є характерним для всіх розвинених країн.

Потребу в трансформації освітніх систем обґрунтовує О. Соскін: необхідно змінити загальну парадигму функціонування системи освіти в Україні. Сьогодні в суспільстві існує потреба в багатоманітності, позаяк уніфікованість, характерна для періоду промислових революцій, конвеєрного виробництва, себе вичер-

¹⁷⁵ Педченко Г. П. Трансформація системи вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Г. П. Педченко ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdau/2012_2_4/18-4-45.pdf ; Лодатко Е. Моделирование образовательных систем в контексте ценностной ориентации социокультурного пространства / Е. Лодатко // Научно-культурологический журнал. – 2008. – № 1(164). – С. 2.

¹⁷⁶ Педченко Г. П. Трансформація системи вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Г. П. Педченко ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpdau/2012_2_4/18-4-45.pdf.

Таблиця 3.1

Типологія моделей та їх допустимість для сучасних регіональних освітніх систем*

Тип моделі	Загальна характеристика	Допустимість для сучасних регіональних освітніх систем
1	2	3
Тоталітарна	<ul style="list-style-type: none"> – спрямованість системи освіти на реалізацію інтересів обмеженої кількості людей; – відсутність потреби в набутті нових знань; – практична несумісність дії системи освіти з потребами в розвитку особистості; – ґрунтування освіти на обмеженій уяві про світ; – основна мета освіти – формування ідеологічних цінностей 	Цільова спрямованість на формування ідеологічних цінностей суспільства – патріотизму, любові до праці
Прагматична	<ul style="list-style-type: none"> – спрямованість системи освіти на здобуття знань і вмінь для виконання завдань усередині держави; – дотримання національних інтересів з націленістю на освітнє забезпечення промислових, наукових та інших суспільно значущих довгострокових проектів усередині країни; – формування позитивного ставлення особистості та соціуму до державної політики; – небажане набуття нових знань, непотрібних для розвитку країни 	Відповідність цілей освіти інтересам держави в частині забезпеченості економіки кадрами відповідної кваліфікації

Продовження табл. 3.1.

1	2	3
Раціональна	<ul style="list-style-type: none"> – спрямованість системи освіти на отримання знань у «чистому» вигляді; – збалансованість освітніх потреб і потреб особистості; – підтримка і стимулювання суспільством освітніх досягнень учнівської та студентської громадськості; – базування навчального процесу на гнучких підходах 	Усі ознаки є конструктивними для загального соціально-економічного розвитку
Відкрита	<ul style="list-style-type: none"> – поєднання спрямованості на набуття нових знань і розвиток особистості; – основна мета освіти – не лише передача знань, а й продукування нових, вищого порядку; – базування навчального процесу на значному обсязі знань, накопичених у суспільстві; – високий ступінь мобільності та полі-культурність випускника навчального закладу 	Усі ознаки є конструктивними для загального соціально-економічного розвитку за винятком останньої з огляду на поточну неготовність вітчизняних систем до міжнародної конкуренції

* Складено автором на основі джерел [175].

пала. У сучасну добу інформаційних технологій та безлюдних виробництв важливо створити умови для підготовки людини як особистості, носія креативного потенціалу, фахівця, спроможного самостійно виконувати накреслені завдання, не чекаючи наказу чи директиви згори¹⁷⁷. Такі висновки вченого є очевидними. Водночас для вітчизняних регіональних систем така кардинальна зміна концептуального бачення підготовки фахівця наразі є неприпустима, адже молодь поки не володіє достатньою самосвідомістю та винятковою потребою в набутті високого рівня знань. Часта працевлаштованість не за спеціальністю, суб'єктивні впливи на перспективи кар'єрного зростання, по суті, демотивують осіб, які навчаються, до якісного оволодіння новими знаннями. Натомість схильності до списування, прогулів, неформальних домовленостей, низький рівень поваги до викладацького складу (особливо такі процеси сьогодні спостерігаються на рівнях шкіл, де має місце поступова заміна моделі взаємодії «вчитель-учень» з винятковою повагою та послухом на високі права учня відстоювати свою думку, що часто супроводжується неналежною поведінкою) наразі не дають змоги ефективно побудувати освітній процес так, щоб результатом його вимірником був випускник із високим рівнем креативного потенціалу. На теперішньому етапі це має бути випускник, спроможний критично мислити, чинити спротив існуючим системним деструктивам, всебічно розвинений із потребою в розвитку та високими моральними цінностями (чесність, здатність осудити асоціальну поведінку інших членів суспільства, доброта тощо). І лише надалі систему навчання треба будувати з орієнтацією на формування креативного потенціалу учня чи студента, спроможного створювати нові знання із притаманним інноваційним типом поведінки, який активно бере участь в науково-дослідній роботі навчального закладу, що співпрацює з регіональним бізнесом та виробничою сферою.

¹⁷⁷ Соскін О. Трансформація системи вищої освіти в контексті європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / Олег Соскін // Освіта : Інтернет-холдинг Олега Соскіна. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2005/5-6/20050514.html>.

Про необхідність домінування в трансформаційних процесах системи освіти соціокультурних підходів стверджує Н. Гітун: ставлячи питання про шляхи і способи якісного підвищення рівня освіти в молодій Українській державі, ми маємо усвідомлювати, що цей рівень визначатиметься зрештою ступенем освоєння в процесі виховання і навчання загальної та національної культури, бо ж обсяг та глибина знань, розвинуті творчі задатки небагато значать без наявності в суб'єктів цих знань і високої культури, вищих духовних запитів та інтересів, служіння Добру¹⁷⁸. Як бачимо, висновки вченої підсилюють нашу ідею щодо необхідності на сучасному етапі трансформації РОС виховання в осіб, які навчаються, моральних цінностей, які наразі є дуже деформованими, а українське суспільство перебуває на рубежі пошуку нових ціннісних орієнтирів з «вливанням» світових стандартів і збереженням національно-ідентичних особливостей.

Досить комплексне бачення проблеми трансформації вітчизняної системи освіти знаходимо у праці О. Марченко, де констатовано, що звернення до проблеми трансформації освітнього простору пов'язане з актуалізацією так званої нової антропологічної реальності, яка покликана до життя глобальними зрушеннями в сучасній економіці та культурі. Виникає необхідність переходу до «випереджального» характеру функціонування освітніх систем, їхньої переорієнтації із засвоєння минулого на відкриття (проекування) майбутнього¹⁷⁹. Вчена також досить вдало визначає модуси трансформації освітнього простору, що спрямовані на подолання кризи освіти – фундаменталізацію, гуманітаризацію і неперервність (очевидно автор для розуміння модусу застосовує філософський підхід із його трактуванням як способу існування,

¹⁷⁸ Гітун Н. І. Трансформація вищої освіти: соціокультурний підхід / Н. І. Гітун // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 8. – С. 113.

¹⁷⁹ Марченко О. В. Трансформація сучасного простору освіти: тенденції та пріоритети / О. В. Марченко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 4. – С. 62–63.

функціонування). На рис. 3.2¹⁸⁰ показано загальну характеристику таких модусів, що важливі до врахування під час здійснення трансформації РОС в Україні згідно з означеними нами цільовими орієнтирами.

Як бачимо, твердження вчених стосовно трансформаційних перспектив у сфері освіти, які можуть бути адаптованими до РОС, здебільшого є досить концептуальними та слабоприкладними. Це є цілком закономірним через обмежене бачення стратегічних орієнтирів розвитку національної системи освіти зі збереженням національних основ та інституціональних засад організації освітнього процесу. Значна увага приділена соціокультурологічним передумовам і необхідності фундаменталізації, гуманітаризації та неперервності (на противагу дискретним властивостям) знань, які здобувають особи у ході освітнього процесу та після його завершення через самоосвіту і несистематичні споживання послуг РОС¹⁸¹. На початку розділу ми вже звертали увагу на причинність трансформації. Вона може виникати як у структурі самих РОС, так і внаслідок екзогенних факторних впливів. За висновками вітчизняних учених і власними спостереженнями, *екзогенними причинами* нинішніх трансформаційних процесів у сфері освіти є такі, що виникають в політико-управлінській, економічній, соціокультурній та інформаційно-комунікаційній (інноваційно-технологічній) площинах (табл. 3.2). Ці причини розподілено в розрізі деструктивних і конструктивних відносно розвитку вітчизняних РОС. Щоправда, такий розподіл є дещо умовним. Для прикладу,

¹⁸⁰ Марченко О. В. Трансформація сучасного простору освіти: тенденції та пріоритети / О. В. Марченко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 4. – С. 64–67; Матвеева Н. А. Образование: инерция ценности и ценность инерции / Н. А. Матвеева // Актуальные проблемы образования: сб. научн. тр. – М.: НИИВО, 2003. – С. 31.

¹⁸¹ Шевчук А. В. Закономірність трансформації освіти та її роль в побудові інформаційного суспільства / А. В. Шевчук // Сталий розвиток економіки: всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПІІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва»; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмащук. – 2010. – №1. – С. 20–23.

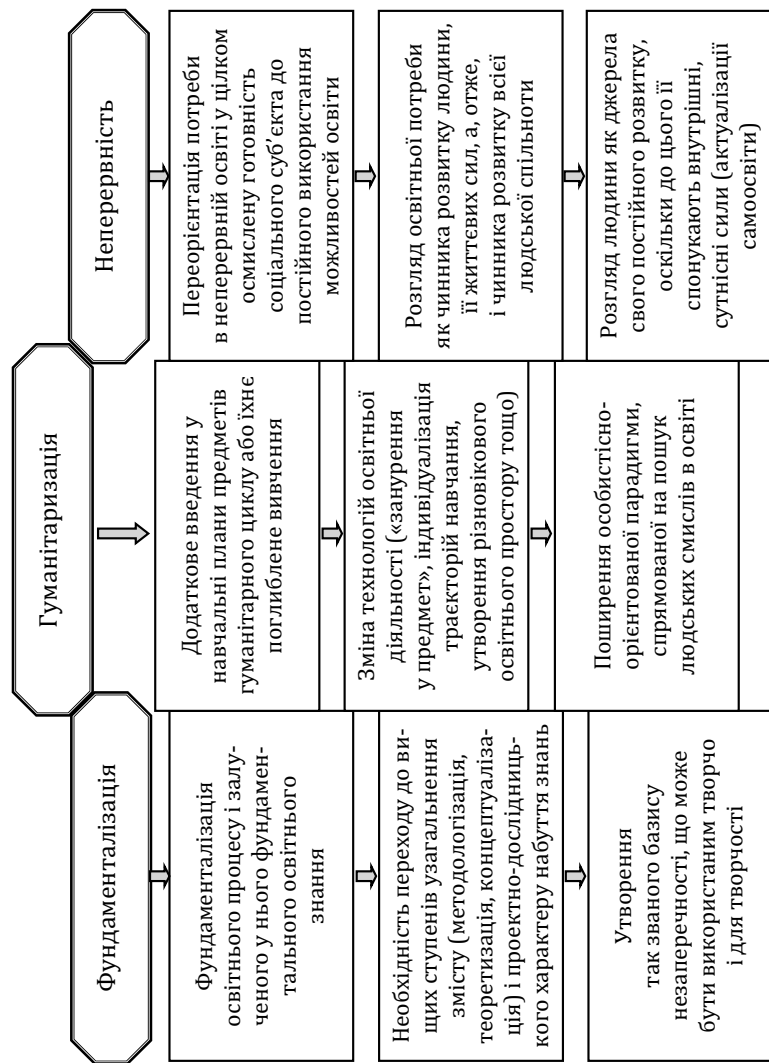

Рис. 3.2. Основні модули трансформації регіональних освітніх систем*

* Складено автором на основі джерел [180].

Таблиця 3.2

Основні причини трансформації регіональних освітніх систем в Україні з погляду впливу екзогенних факторів*

ПРИЧИНИ	
що зумовлюють деструктивні трансформації	що зумовлюють конструктивні трансформації
Прояви недобросовісної конкуренції на регіональних ринках праці, у т.ч. стосовно перспектив кар'єрного зростання, можливостей підвищення кваліфікації	Нові виклики інформаційного суспільства та необхідність переходу до економіки знань
Періодичні передвибірні спекуляції щодо проведення освітніх реформ	Глобалізаційні процеси з активним впровадженням різних форм дистанційного навчання
Значна диференціація (розрив) населення в доходах, активні міграційні процеси, що підвищують можливості оплати навчання окремих осіб, створюючи недобросовісне конкурентне середовище між споживачами освітніх послуг	Сформовані у населення схильності до обов'язковості навчання (інституціональне середовище), докладання значних зусиль щодо інвестицій у людський капітал
Інтеграційна невизначеність із формальним полівекторним підходом, що обмежує можливості громадян України в навчанні та подальшому працевлаштуванні в європейському просторі (у т.ч. в плані нострифікації дипломів про освіту)	Широка мережа освітніх закладів, на базі яких у разі грамотного покращання їх матеріально-технічного стану та відповідної інфраструктури можна реалізовувати освітні реформи
Поширення неформальних домовленостей, корупції у різних сферах суспільного життя, відсутність розвинутого механізму захисту прав і свобод людини (у т.ч. осіб, які навчаються)	Високий інтелектуальний потенціал науково-педагогічних кадрів, який у разі достатнього стимулювання (передусім матеріального) дасть змогу ефективізувати його використання та розвивати, що слугуватиме вагомою конкурентною перевагою для вітчизняних регіональних освітніх систем

* Складено автором.

ті самі нові виклики інформаційного суспільства у разі надмірного прагнення нововведень в освітній процес та формального характеру більшості реформ відповідно до нових вимог можуть у результаті призвести до деформації розвитку РОС. Окрім того, причини конструктивних трансформацій виділено з погляду нових «шансів» для покращення якісних параметрів РОС та навіть виходу на провідні конкурентні позиції (згідно з положеннями теорії переваг відставання О. Гершекрона, коли менш розвинені країни мають змогу наздогнати розвинені, які, досягши певного рівня розвитку, опинилися в «заторі»¹⁸²).

Серед перелічених причин варто звернути увагу на деструктивність періодичних передвиборних спекуляцій стосовно освітніх реформ в Україні, що прямо стосуються вітчизняних РОС. На цю проблему звертає увагу О. Паращак, констатує, що система освіти в Україні підвладна постійним змінам. Реформування освіти – вже традиційна компонента і декларованих, і здійснюваних новацій, під гаслом яких проходять виборчі кампанії, і вони, тією чи іншою мірою, визначають політичну стратегію розвитку країни (від створення приватних навчальних закладів до формування освітнього процесу з професійною компетентною складовою)¹⁸³. Деструктивність політичних спекуляцій у сфері освіти за умов частих змін уряду призводить до непослідовних змін із вибірковою націленістю на знову ж таки наздоганяння освітніх стандартів розвинених країн. У результаті конструктивні процеси трансформації РОС є неможливими та лише поглиблюють деформації в їх структурі.

Серед інших виділених у табл. 3.2 основних причин трансформації регіональних освітніх систем, які надають їм «шанс

¹⁸² Дерлугьян Г. Тупик как историческая развилка / Г. Дерлугьян // Эксперт-Украина. – 2007. – № 44. – С. 50–54.

¹⁸³ Паращак О. Неформальное образование в Украине [Электронный ресурс] / Оксана Паращак // Неформальна освіта для регіональних демократичних трансформацій. – С. 87. – Режим доступу : <http://www.europexxi.kiev.ua/sites/default/files/book%20final.pdf>.

наздоганяння» розвинених країн, хочемо зупинитися на нових викликах інформаційного суспільства та переходу до економіки знань. Як відомо, згідно з теорією інформаційного суспільства основною ознакою та якісним його параметром є особлива роль знань і побудованих на них технологій, домінування інформації, пришвидшення технічного прогресу, зменшення частки матеріального виробництва у валовому суспільному продукті, розвиток сфери послуг, підвищення якості життя¹⁸⁴. Такі кардинальні зміни в підходах до побудови економіки, суспільних відносин формують нові виклики перед освітою. Для вітчизняних РОС прагнення України до відповідності вимогам та переходу до інформаційного суспільства (варто констатувати, що наразі для нашої держави такий перехід є не дуже успішним і часто формальним через труднощі економічного розвитку і непослідовність державної політики в різних сферах суспільного життя) потрібно реалізовувати, починаючи з реформ в освітній системі. Вважаємо, що цього можна досягти через формування та розвиток РОС на нових прогресивних засадах із подоланням деструктивних явищ і процесів, збереженням усталених інституціональних конструкцій у взаємовідносинах (йдеться про систему цінностей, традицій, норм поведінки) та введенням нових ефективних рішень у руслі відповідності стратегічним перспективам загальноцивілізаційного розвитку. Для теоретико-методологічного обґрунтування таких змін слід сформулювати *концепцію трансформації регіональних освітніх систем в умовах переходу країни до інформаційного суспільства* (рис. 3.3).

Основною ідеєю такої концепції є обґрунтування необхідності формування і розвитку регіональних освітніх систем через здій-

¹⁸⁴ Костина А. В. Тенденции развития культуры информационного общества: анализ современных информационных и постиндустриальных концепций [Электронный ресурс] / А. В. Костина // Знание. Понимание. Умение : электронный журнал. – 2009. – № 4. – Режим доступа : http://zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Kostina_Information_Society/.

снення трансформації у сфері освіти з переходом від централізованої урегульованості до регіоналізації освітнього простору.

Річ у тім, що здійснення освітніх реформ на основі національної освітньої системи з існуванням в її структурі численних проблем та укоріненням інституціональних пасток не дасть змогу сприяти органічному переходу України до інформаційного суспільства. Виникає потреба в розвитку нових просторових освітніх утворень – регіональних освітніх систем, які б на засадах нової системи інституційних взаємовідносин організовували виконання цілеорієнтирів освітнього процесу. Досягнення визначених на рис. 3.3 цілеорієнтирів трансформації РОС в умовах переходу до інформаційного суспільства повинно супроводжуватися та водночас зумовлювати якісну інтеграцію таких систем у світовий освітній простір. Це досить складне завдання, адже понад 85% світового ринку освітніх послуг припадає лише на 22 країни, серед яких провідними експортерами є США, Великобританія, Німеччина та Франція¹⁸⁵.

Для вітчизняних РОС трансформаційні зміни на нових якісних засадах можуть дати змогу у пришвидшеному варіанті досягти конкурентних переваг на міжнародному ринку освітніх послуг¹⁸⁶. Важливо, щоб трансформація РОС в умовах переходу до інформаційного суспільства була націленою на забезпечення органічного взаємозв'язку з регіональною економікою. Побутує думка, що регіоналізація освітнього простору «розмиває» со-

¹⁸⁵ Красовська О. Ю. Розвиток світового ринку вищої освіти : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. Ю. Красовська. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 10 ; Демченко О. П. Економічна інтеграція у системі вищої освіти [Електронний ресурс] / О. П. Демченко ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vcndtu/2011_48/26.htm.

¹⁸⁶ Шевчук А. В. Концепція трансформації регіональних освітніх систем: нові виклики інформаційного суспільства забезпечення / А. В. Шевчук // Вісник Донецького університету економіки та права : зб. наук. пр. / ред. кол. В. К. Мамутов, О. І. Амоша, А. Я. Берсуцький та ін.; гол. ред. А. Я. Берсуцький. – Донецьк : ДонУЕП, 2013. – № 1. – С. 171–177.

ціально-історичну та мовно-культурну спільність українського народу, нівелюючи потреби в його національній ідентичності¹⁸⁷. Такі міркування є зрозумілими, проте саме регіоналізація в освіті, зокрема в управлінні нею, дасть змогу подолати тривалий розрив між освітньо-кваліфікаційною структурою випущених фахівців і робітників та реальною потребою економіки регіону у відповідному рівні кваліфікації кадрів. Для ефективного функціонування регіональної економіки та забезпечення потреб населення необхідно сформувати таку систему ринків, яка зможе не тільки забезпечити раціональне використання ресурсів регіону, а й буде спроможною регулювати економічні відносини між організаціями та підприємствами сфери виробництва, гуртової та роздрібною торгівлі, кредитно-фінансової системи, невиробничої сфери і населенням регіону¹⁸⁸. Тому в межах РОС важливо формувати такі «оптимуми» зі створенням сприятливих передумов збалансованого розвитку регіону (несуперечливості розвитку одних видів економічної діяльності іншим).

Окрім того, в умовах переходу до інформаційного суспільства особливу увагу слід звернути на домінування національно-ідентифікаційної основи організації освітнього процесу. В Україні нині йдеться не лише про безпеку життя людини, її соціальний захист, а й про збереження етнічної ідентичності українського народу як цілісності за умов, коли він ще не викристалізувався як модерна нація; коли від граней його національного «Я» ще не відстали вікові нашарування колоніальної системи – мовно-асиміляційної, екологічно-руйнівної, системи економічного, творчо-інтелектуального визиску, рідкісного у світі державного методу геноциду та інтелектоциду – масового голодомору народу, нищення його

¹⁸⁷ Рижак Л. Освітній простір України та його національна ідентифікація / Людмила Рижак // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2012. – № 6. – С. 88.

¹⁸⁸ Коломієць І. Ф. Особливості формування економічних зв'язків на регіональному ринку / І. Ф. Коломієць, М. І. Коломієць ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2012. – Вип. 4(96). – С. 229.

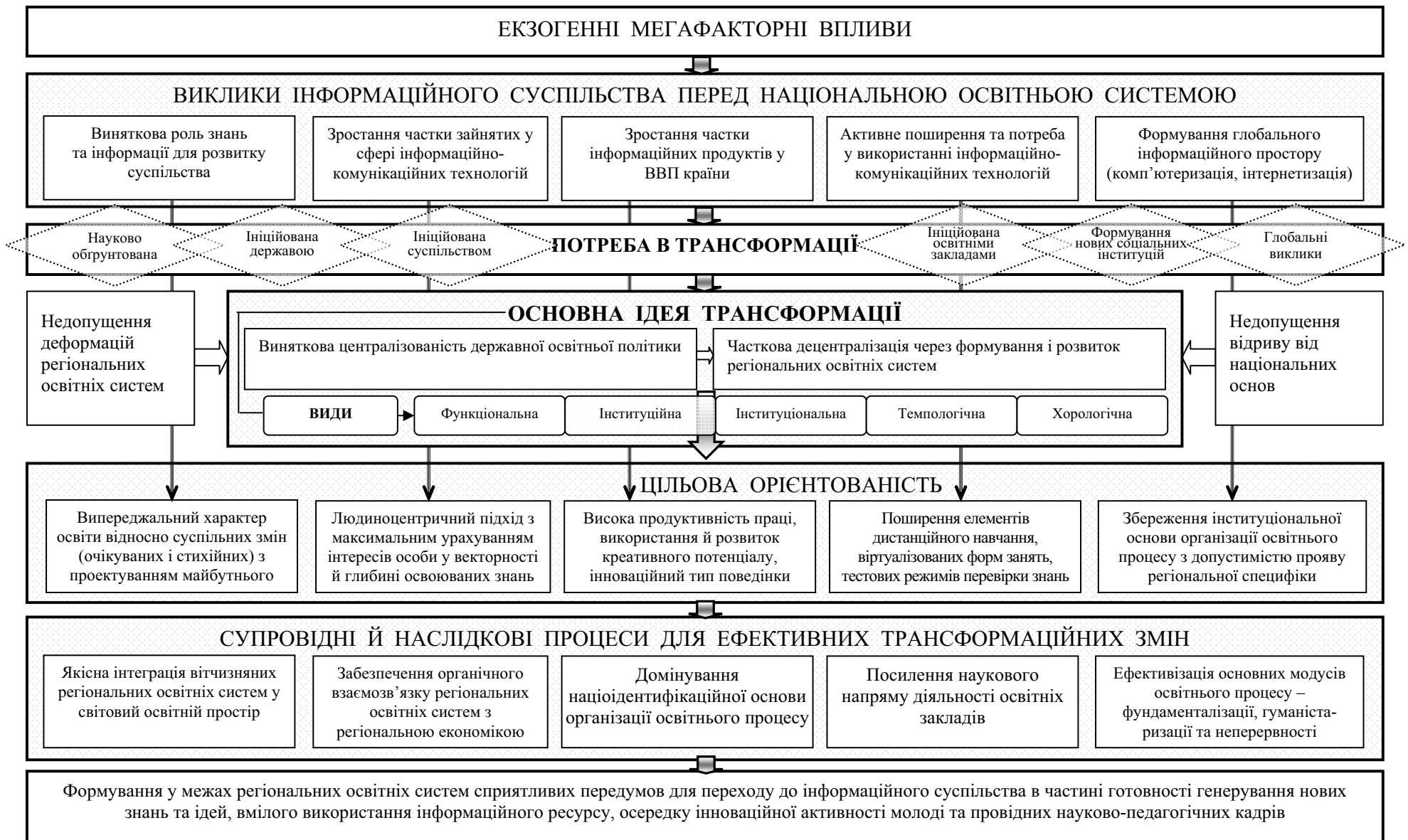

Рис. 3.3. Концепція трансформації регіональних освітніх систем в умовах переходу країни до інформаційного суспільства*

* Складено автором.

національної еліти, церкви, системи освіти, науки, культури¹⁸⁹. Тобто в ході трансформації РОС виняткову увагу варто звертати на збереження й укорінення інституціональної основи організації освітнього процесу зі збереженням поведінкових установок, морально-етичних цінностей взаємодії учня й вчителя, прагнення здобуття знань, їх використання на благо рідного народу.

Отже, виходячи з викладених міркувань, основними положеннями концепції трансформації регіональних освітніх систем в умовах переходу країни до інформаційного суспільства є такі:

1. Стихійність формування РОС на основі неврегульованих освітніх міграцій внутрірегіонального, внутрідержавного та міждержавного характеру потребує їх якісних трансформаційних змін із метою відповідності новим викликам інформаційного суспільства. Трансформація регіональних освітніх систем за таких умов повинна передбачати формування нової системи міжінституційних взаємодій, базованих на сформованих століттями морально-етичних, національно-об'єднувальних засадах з одночасною адаптацією кращих моделей розвитку освіти зарубіжних країн.
2. Трансформація регіональних освітніх систем може слугувати відмінною передумовою забезпечення якісних модернізаційних змін суспільства та органічного переходу до інформаційного суспільства без штучного наздоганяння новітніх стандартів розвинених країн. Цього можна досягти через дотримання концептуальних засад випереджальної освіти із формуванням у світогляді молоді прагнення неперервного навчання, розвитку креативного потенціалу, інноваційного типу поведінки з подальшою продуктивною інноваційною активністю. На тлі зміни поколінь такі концептуальні зсуви в організації освітнього процесу та просвітницько-виховному його напрямі дадуть змогу сформуванню нового суспільства

¹⁸⁹ Вовканич С. Й. Активізація наукової діяльності молоді в системі інноваційного розвитку / С. Й. Вовканич, О. Т. Риндзак. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – С. 15–16.

з високим рівнем інноваційності й креативності, що є запорукою розвитку країни в нинішніх умовах інформаційного суспільства.

3. Трансформація регіональних освітніх систем повинна відбуватися за потреби згідно з чітко визначеними моделями. Тобто такі зміни повинні бути зумовленими вимогами загальносуспільного розвитку, переходом на нову формацію соціальних взаємовідносин, а не штучно ініційованими відповідними інститутами з огляду на суб'єктивні чинники.
4. У ході трансформації регіональних освітніх систем повинна чітко викристалізуватися основна мета такого процесу – стимулювання органічного переходу країни та її регіонів до інформаційного суспільства, що через наслідкові прояви дасть змогу здійснювати потужний конструктивний вплив на загальний соціально-економічний розвиток – через формування нової генерації освічених людей з розвинутою системою цінностей, притаманним інноваційним типом поведінки, спроможних генерувати прогресивні ідеї та рішення згідно з новими потребами суспільства й відповідно до концепцій сталого і збалансованого розвитку території, гуманізації суспільства.
5. Важливою умовою ефективної трансформації регіональних освітніх систем є їх розвиток з урахуванням територіальної специфіки та одночасним збереженням централізованих підходів до управління у сфері освіти. Допустимим є функціонування лише тих РОС, які не дисонують у своїх стратегічних орієнтирах і поточній діяльності з національними інтересами, а натомість підсилюють національно-об'єднувальні процеси через просвітницько-виховну та навчальну діяльність. Результуючим вимірником трансформації РОС повинен бути високий інтелектуальний потенціал нації з посиленням конкурентних позицій на міжнародному ринку освітніх послуг. Тобто загальна освітня модель має набувати ознак відкритої замість раціональної (див. табл. 3.2) з недопущенням втрат

людського капіталу та надмірних еміграційних потоків осіб із найвищим особистісним трудовим потенціалом.

Узагальнюючи основні положення концепції трансформації регіональних освітніх систем в умовах переходу країни до інформаційного суспільства, слід чітко дотримуватися поетапного підходу. Для прикладу, той самий перехід від раціональної до відкритої моделі РОС повинен здійснюватися на науково обґрунтованих засадах із достатніми конкурентними перевагами вітчизняних регіональних освітніх систем і недопущенням надмірних еміграційних потоків, за яких спостерігається заміщення особами з менш розвинених країн, які з огляду на особистісні характеристики можуть виступати носіями додаткової соціальної напруги в суспільстві.

І ще один аспект, на який належить звернути увагу. Як відомо, існують різні рівні людської енергії, що відповідають п'яти видам праці: мускульна енергія – важка фізична праця; нервова енергія – легка фізична праця; логічна енергія – проста розумова праця; інтелектуальна енергія – складна розумова праця; духовна енергія – творча праця¹⁹⁰. І завданням РОС у цьому ключі повинно поставати поетапне формування й уміння використовувати такі види енергій людини з виходом на вищий рівень розвитку духовної енергії для творчої праці, що відповідає вимозі формування у споживачів освітніх послуг креативного потенціалу.

Отже, сучасний вітчизняний освітній простір характеризується хаотичним формуванням РОС, які у визначених координатах простору й часу (з потужними детермінаціями геополітичним розташуванням) усе більше проявляються через тяжіння потоків освітніх міграцій. Оскільки така ситуація не відповідає завданням побудови інформаційного суспільства, вона вимагає концептуального бачення держави щодо припустимості процесів регіоналізації освітнього простору. Враховуючи величезне

¹⁹⁰ Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди : монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна // наук. ред., проф. І. Л. Петрова. – К. : Дорадо, 2010. – С. 7.

значення освіти для нації, зокрема необхідність виникнення нових підсистем і окремих об'єктів, спроможних забезпечити прискорений розвиток інформаційного суспільства в Україні, потреба в урегульованості формування регіональних освітніх систем є більш, ніж очевидною. За таких умов варто проводити ефективні трансформаційні зміни з метою такого їх розвитку, щоб вони слугували відмінною передумовою для органічного переходу країни до інформаційного суспільства. У цьому контексті завданням вітчизняних РОС постає не просто організація освітнього процесу на інноваційних засадах з активним застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, а й виховання нового покоління громадян України, спроможного безперервно освоювати знання, критично осмислювати отриману інформацію та вміло використовувати здобуті вміння й навички на благо рідного народу. Таке нове покоління повинно чітко розуміти перспективи розвитку людства та орієнтуватися винятково на високопродуктивну працю, результат якої мав би відчутний позитивний ефект для суспільства з мінімальними негативними наслідками. Тому трансформація вітчизняних РОС є потребою часу для країни, яка прагне побудувати інформаційне суспільство і увійти в коло найбільш розвинених держав світу.

3.2. Оцінка змін дошкільної та шкільної освіти

Сукупності об'єктів дошкільної і шкільної освіти є важливими підсистемами регіональних освітніх систем. Досвід дослідження підсистем у структурі систем засвідчує, що суттєві зміни в розвитку перших зумовлюють трансформацію системи (РОС) загалом. Ось чому так важливо дослідити дошкільну і шкільну освіту як підсистеми РОС, зміни, які в них відбулися за роки незалежності України, щоб виявити проблеми, подолання котрих дало б змогу поліпшити умови побудови інформаційного суспільства.

Підсистеми дошкільної та загальної середньої освіти РОС України були успадковані від радянської системи освіти, тому зі здобуттям нашою державою незалежності розпочалися процеси трансформації та формування їх в структурі національної системи освіти. Зокрема прийнято законодавчі акти, які регулюють взаємовідносини у певних підсистемах освіти. Законодавство в галузі дошкільної та шкільної освіти базується на Конституції і законах України: «Про освіту» (від 23.05.1991 № 1060-XII), «Про загальну середню освіту» (від 13.05.1999 № 651-XIV), «Про позашкільну освіту» (від 22.06.2000 № 1841-III), «Про дошкільну освіту» (від 11.07.2001 № 2628-III) тощо.

На жаль, протягом двадцяти років незалежності України система освіти не зазнала комплексного реформування, винятком стало лише введення зовнішнього незалежного оцінювання на національному рівні у 2008 році¹⁹¹. За окреслений період в освіті проявилися негативні тенденції, що було зумовлено нестабільною економічною ситуацією в державі, депопуляцією та загальним старінням населення, як наслідок – суттєво зменшилася кількість дошкільних установ, продовжує зменшуватися кількість загальноосвітніх навчальних закладів.

Найбільших деструктивних змін зазнала дошкільна освіта, рівень охоплення дошкільним вихованням суттєво знизився за період 1990–2000 рр., що було пов'язано з економічною кризою, небажанням батьків віддавати дітей у дошкільні заклади, скороченням рівня народжуваності. За 2000–2012 рр. охоплення дошкільною освітою майже досягло рівня 1990 р. (рис. 3.4)¹⁹², однак переважно за рахунок «ущільнення» груп.

У чотирнадцяти регіонах України, зокрема в АРК, Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській,

¹⁹¹ Реформа освіти в Україні [Електронний ресурс] // Проект «Популярна економіка: моніторинг реформ» (№ 8) 17 лютого 2013 р., Місячний звіт. – Режим доступу : www.eba.com.ua/.../Case_Study_17_02_2013.

¹⁹² Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р. : стат. бюл. – К., 2011. – С. 7 ; Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 7.

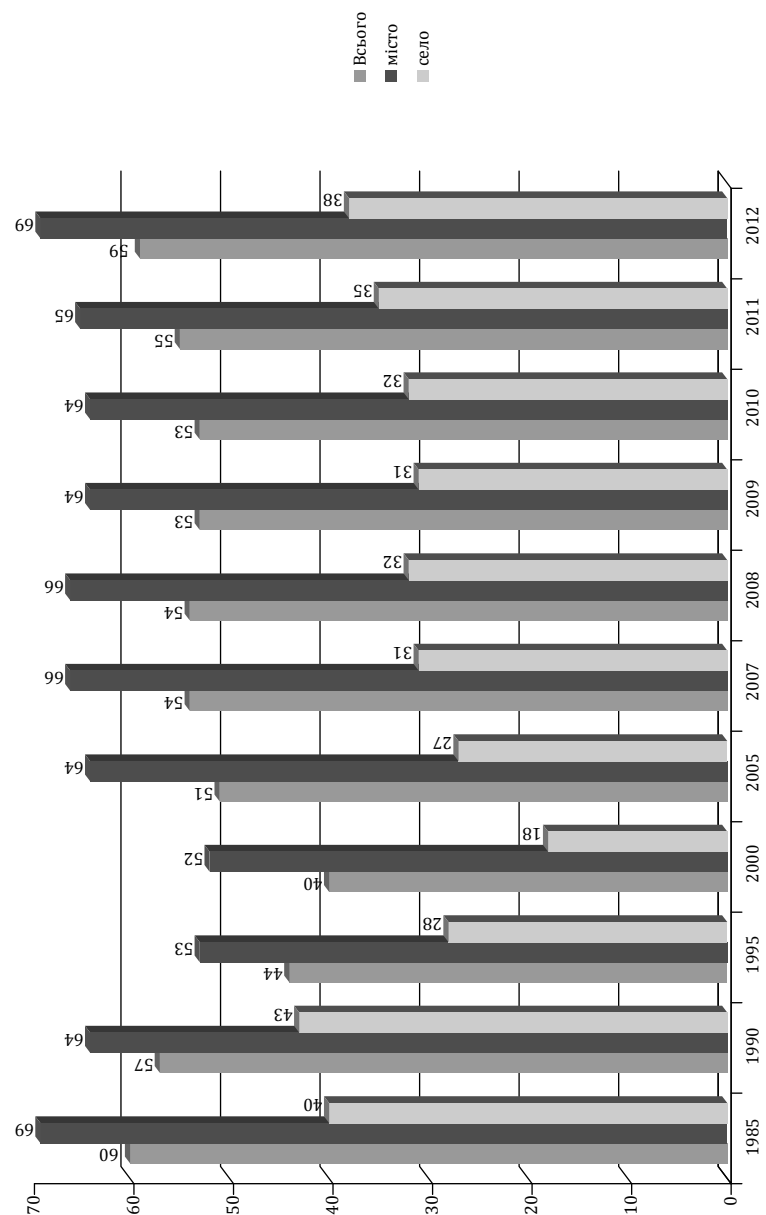

Рис. 3.4. Динаміка охоплення дошкільною освітою, 1985–2012 рр., %*

* Складено автором за [192]

Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Чернівецькій областях, за 1990–2000 рр. рівень охоплення дошкільним виховання зменшився у два рази (рис. 3.5)¹⁹³. До 2012 р. досить високого охоплення досягнуто у Сумській (72%) та Черкаській (71%) областях, найнижчий рівень залишався в Івано-Франківській області – 38%. У більшості регіонів рівень охоплення дошкільною освітою у 2012 р. перевищив показник 1990 р., наприклад, у Чернівецькій та Житомирській областях – на 14%, Львівській – 11%, Тернопільській – 8% тощо.

Серед міських поселень у регіонах України найстрімніше скорочення рівня охоплення дошкільною освітою за період 1990–2000 рр. було зафіксоване у Волинській області – 1,6 раза, Івано-Франківській та Херсонській областях – 1,4 раза. Водночас у міських поселеннях рівень охоплення дошкільною освітою підвищувався швидше і вже до 2012 р. практично в усіх регіонах перевищував рівень 1990 р. (рис. 3.6)¹⁹⁴, на жаль, такі високі показники було досягнуто за рахунок переповненості груп і зниження якості освіти.

Для сільських поселень України завжди були характерні нижчі показники охоплення дошкільним вихованням порівняно з містами, а враховуючи структурні перетворення в економіці країни у 90-х роках минулого століття (масову ліквідацію колективних господарств), охоплення дошкільною освітою у сільських регіонах знизилося у кілька разів (рис. 3.7)¹⁹⁵. За 1990–2000 рр. у 4,7 раза скоротився рівень охоплення дошкільним вихованням в АРК, у понад три рази – у Волинській, Житомирській, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Рівненській, Чернівецькій, Чернігівській областях, у понад два рази – у Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Херсонській областях. Стрімке скорочення рівня охоплення дошкільним вихованням стало наслідком

¹⁹³ Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 11.

¹⁹⁴ Там само. – С. 12.

¹⁹⁵ Там само. – С. 13.

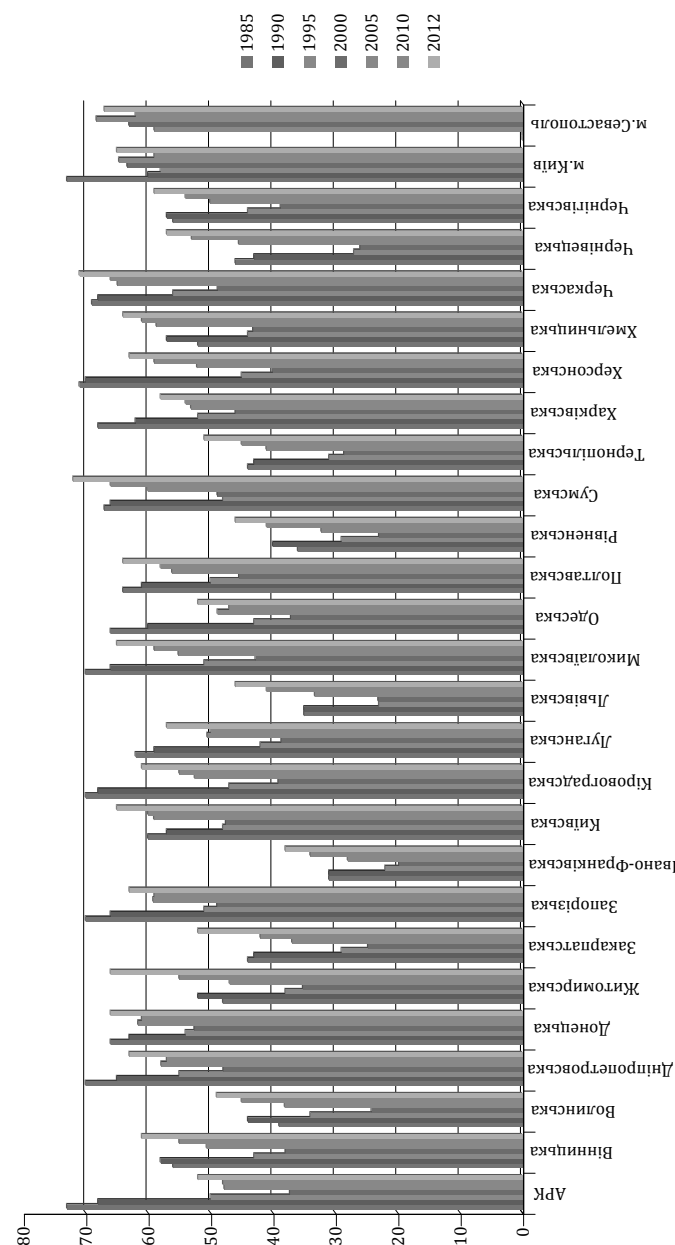

Рис. 3.5. Динаміка охоплення дошкільною освітою в регіонах України, 1985–2012 рр., %*

* Складено автором за [193].

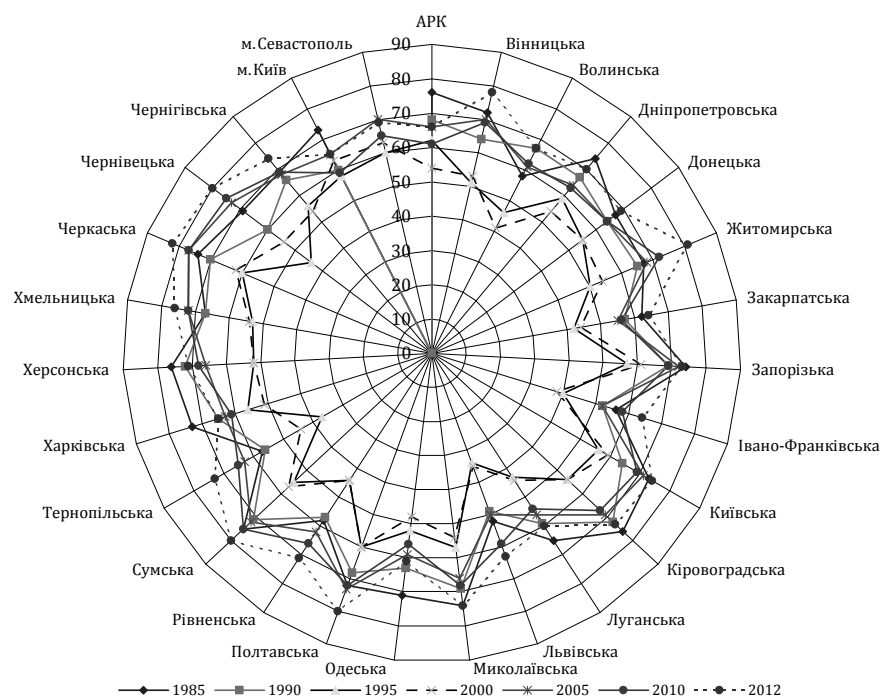

Рис. 3.6. Динаміка охоплення дошкільною освітою у міських поселеннях регіонів України за 1985–2012 рр., %*

* Складено автором за [194].

економічної кризи, перебудови економічної системи країни у 90-х роках минулого століття, що спричинило масове закриття дошкільних установ, особливо відомчих (разом із закриттям заводів, фабрик, розвалом колгоспів поступово зникали і належні їм дошкільні заклади). Зокрема з 1990 до 2005 р. кількість дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) зменшилася у 1,6 раза, у містах – 1,8 раза, у сільській місцевості – 1,5 раза (рис. 3.8)¹⁹⁶. Починаючи з 2007 р. кількість ДНЗ починає поступово збіль-

¹⁹⁶ Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р. : стат. бюл. – К., 2011. – С. 7 ; Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 7.

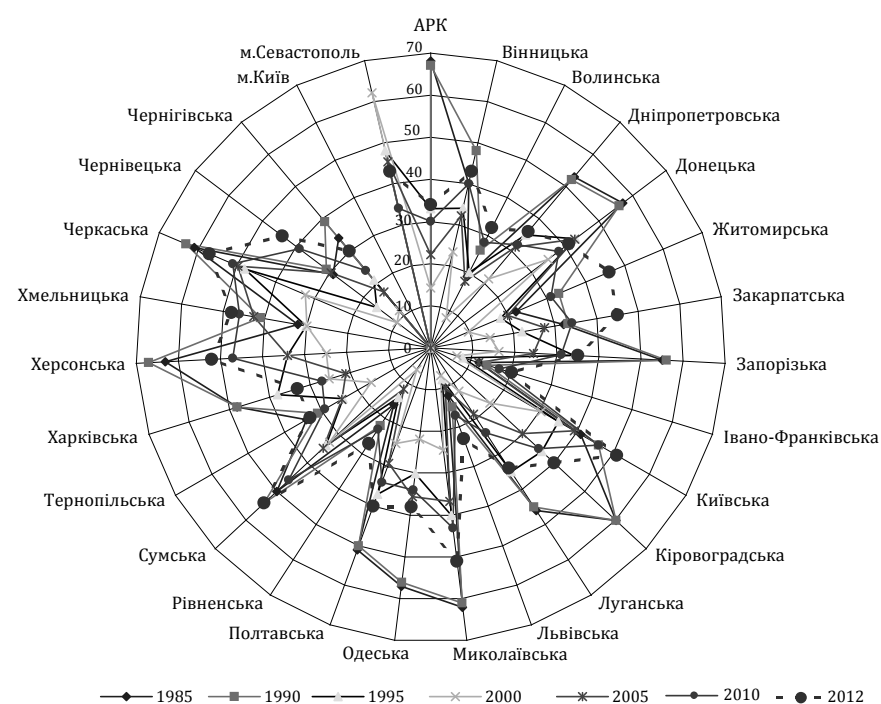

Рис. 3.7. Динаміка охоплення дошкільною освітою у сільській місцевості регіонів України, за 1985–2012 рр., %*

* Складено автором за [195].

шуватися, однак не забезпечує зростаючий попит населення на дошкільні послуги. На кінець 2012 року в Україні налічувалося 16396 ДНЗ різних типів, що на 318 закладів (1,9%) більше, ніж у попередньому році. Кількість місць збільшилася на 32524 (2,7%) і склала 1203918 одиниць¹⁹⁷.

У розрізі регіонів найстрімкіше скорочення кількості дошкільних закладів за 1990–2005 рр. спостерігали у Харківській

¹⁹⁷ Дошкільні навчальні заклади у 2012 році [Електронний ресурс] / Експрес випуск 22.03.2013 р. № 05.4-119/55. – Режим доступу : ukrstat.org/uk/express/expr2013/03_13/72.zip.

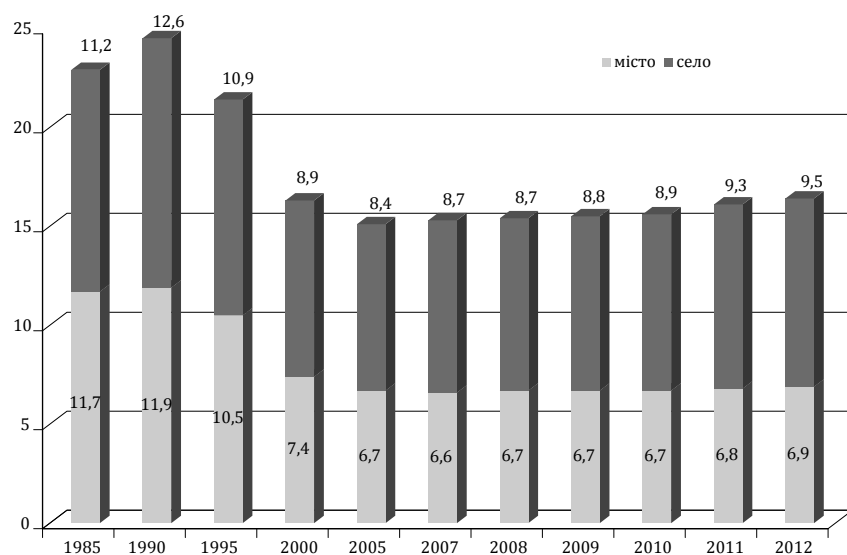

Рис. 3.8. Кількість ДНЗ у міських поселеннях і сільській місцевості у 1985–2012 рр., тис.*

* Складено автором за [196].

(2,2 раза, Луганській (2,1 раза, Донецькій (2 рази) областях, в 1,8 раза – у Вінницькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській, Полтавській, Рівненській областях. Найменше скорочення відбулося у Чернівецькій (1,2 раза) та Хмельницькій (1,1 раза) областях (рис. 3.9)¹⁹⁸.

Зростаючий попит на дошкільні послуги без систематичного розширення та повноцінного фінансування мережі ДНЗ спричинює суттєве перевантаження дошкільних закладів, що негативно позначається на якості освіти¹⁹⁹. Якщо у 1990-х рр. у дошкільних закладах були надлишкові потужності, то з 2000 р. кількість ді-

¹⁹⁸ Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 9.

¹⁹⁹ Шевчук А. В. Проблемы развития систем образования малых городов Украины / А. В. Шевчук // Экономическая теория города : ключевые аспекты : матер. семинаров с междунар. участ. / Пермский филиал ФГБУН Института экономики

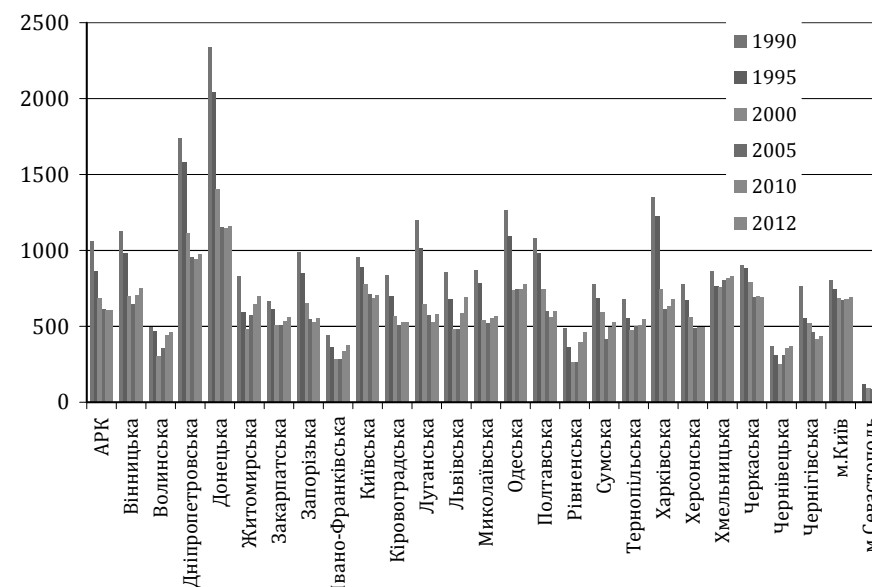

Рис. 3.9. Динаміка кількості ДНЗ у розрізі регіонів України, 1985–2012 рр., тис.*

* Складено автором за [198].

тей починає перевищувати кількість місць (особливо в містах), наприклад, у 2012 р. – в 1,3 раза (рис. 3.10)²⁰⁰. Станом на 2012 р. у дитячих садках кількість дітей на 100 місць становила 97 осіб, в яслах-садках – 124 особи, в навчально-виховних комплексах – 107 осіб. Як бачимо з табл. 3.3²⁰¹ найбільш перевантаженими є дошкільні заклади у містах, однак у сільській місцевості, враховуючи низький рівень охоплення дошкільною освітою ситуація не краща.

УрО РАН ; отв. ред. А. Н. Пыткин. – Екатеринбург : Изд-во ФГБУН Института экономики УрО РАН, 2012. – Вып. 11. – С. 196–201.

²⁰⁰ Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р. : стат. бюл. – К., 2011. – С. 7 ; Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 7.

²⁰¹ Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 18.

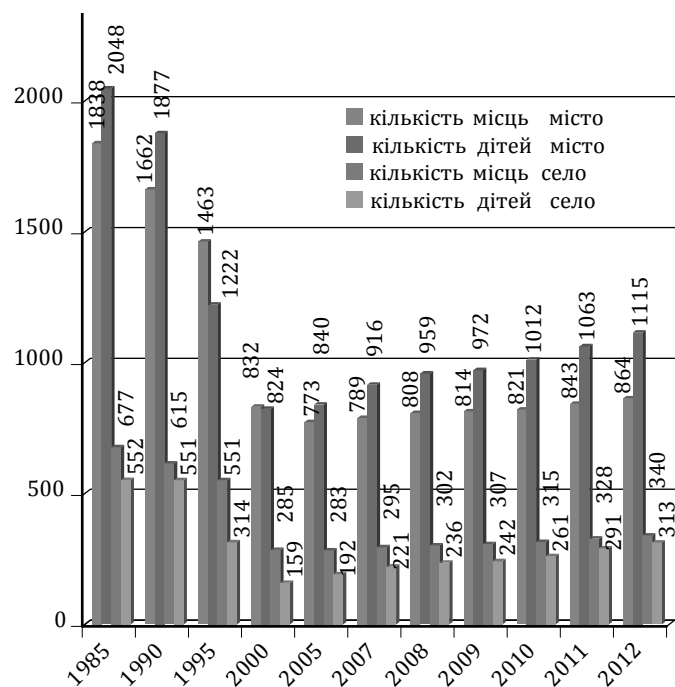

Рис. 3.10. Співвідношення кількості місць у ДНЗ та кількості дітей, які відвідують ДНЗ у міських поселеннях і сільській місцевості, 1985–2012 рр., тис.*

* Складено автором за [200].

Таблиця 3.3

Кількість дітей на 100 місць у дошкільних закладах різного типу у 2012 р.*

ДНЗ	Україна	Міські поселення	Сільська місцевість
дитячі садки	96,7	123,6	89,7
ясла-садки	124,2	130,2	93,2
навчально-виховні комплекси	106,6	118,1	94,6

* Розраховано автором на основі [201].

Водночас у сільській місцевості ще існують невикористані потужності, однак у більшості сільських поселень проблеми з доступом до дошкільної освіти ще гостріші, ніж у містах.

У розрізі регіонів відчувається гостра нестача місць у дошкільних установах. У всіх областях України, окрім Херсонської, у 2012 р. спостерігали значну перевантаженість дошкільних закладів, враховуючи лише ту кількість дітей, які ці заклади відвідували. Найбільш «ущільненими» (кількість дітей перевищувала кількість місць) були ДНЗ у Донецькій, Львівській, Дніпропетровській областях та м. Києві (понад 15 тис.), у Закарпатській та Київській областях понад 10 тис. (рис. 3.11²⁰², табл. 3.4²⁰³).

Із-посеред міст населенням понад 100 тис. осіб найбільш переповненими були садочки (кількість дітей на 100 місць перевищує 150 осіб) у Сімферополі, Ужгороді, Івано-Франківську, Львові, Одесі, Тернополі, Хмельницькому, Чернівцях.

Окрім того, в усіх регіонах існують постійні черги на влаштування дітей у дошкільні установи, що ще більше погіршує загальну ситуацію із забезпеченістю місцями у дошкільних установах.

Для підвищення рівня доступності дошкільної освіти у 2010 р. було прийнято Концепцію державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року та Закон України від 06.07.2010 № 2442-VI «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», якими вводилося здобуття обов'язкової дошкільної освіти дітьми п'ятирічного віку. Таке нововведення не сприяло покращанню якості дошкільної освіти, про що яскраво свідчить перевантаженість ДНЗ та недостатня кількість місць для всіх бажаних. Водночас необхідно брати до

²⁰² Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р: стат. бюл. – К., 2011. – С. 16; Дошкільна освіта України у 2012 р.: стат. бюл. – К., 2011. – С. 19.

²⁰³ Там само.

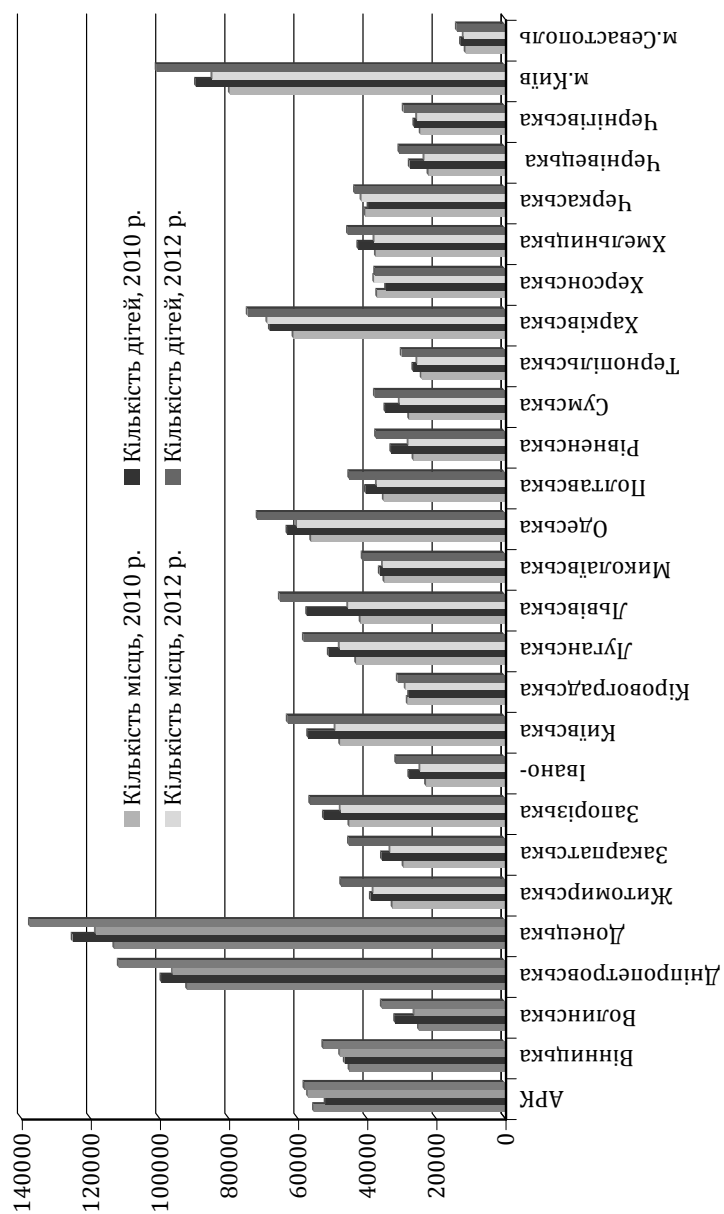

Рис. 3.11. Співвідношення кількості місць у ДНЗ та кількості дітей, які їх відвідують, 2010 і 2012 рр.*

* Складено автором за [202].

Таблиця 3.4

Кількість місць, у ДНЗ і кількість дітей, які на них претендують*

Область	Рік			
	2010		2012	
	Кількість дітей у розрахунку на 100 місць, осіб	Необхідна кількість місць, од.	Кількість дітей у розрахунку на 100 місць, осіб	Необхідна кількість місць, од.
1	2	3	4	5
АРК	93,9	3379	102	-999
Вінницька	103,1	-1370	110	-4857
Волинська	127,8	-6883	136	-9460
Дніпропетровська	108,1	-7460	116	-15665
Донецька	110,7	-12070	116	-19118
Житомирська	119,4	-6291	125	-9376
Закарпатська	121,4	-6257	136	-12001
Запорізька	116,4	-7353	119	-8811
Івано-Франківська	121,3	-4837	129	-7007
Київська	119,4	-9245	128	-13839
Кіровоградська	98,5	408	108	-2291
Луганська	118,4	-7887	122	-10402
Львівська	137,2	-15482	144	-19793
Миколаївська	103,9	-1341	117	-5880
Одеська	112,3	-6874	119	-11425
Полтавська	114,8	-5173	122	-8004
Рівненська	124,3	-6416	134	-9428
Сумська	124,9	-6884	124	-7225
Тернопільська	110	-2409	118	-4546
Харківська	111,2	-6832	108	-5683

Продовження табл. 3.4

1	2	3	4	5
Херсонська	93	2596	99	316
Хмельницька	113,6	-5076	120	-7706
Черкаська	97,7	947	105	-1888
Чернівецька	124,7	-5437	132	-7275
Чернігівська	107,6	-1837	115	-3893
м. Київ	112,3	-9801	119	-16139
м. Севастополь	112,1	-1356	117	-2005
Україна	93,9	-137241	119	-224400

*Розраховано автором на основі даних [203].

уваги тенденції міжнародної практики: країни, в яких дошкільна освіта є обов'язковою, – в меншості²⁰⁴.

Незважаючи на дефіцит місць у дошкільних установах та введення обов'язкової дошкільної освіти для дітей п'ятирічного віку розвиток мережі ДНЗ відбувається повільно, що не задовольняє зростаючий попит населення, оскільки разом із розширенням мережі спостерігається збільшення кількості дітей у дошкільних закладах з 1354,4 тис. осіб у 2011 р. до 1428,4 тис. осіб (на 5,2%) у 2012 р. Зі 16396 ДНЗ тих, що працювали у 2012 р., було 95,6% (у містах – 96,6%, у сільській місцевості – 94,8%) із тих, що не працювали, 0,5% перебувало на капремонті (у містах – 0,6%, у сільській місцевості – 0,5%), 1% закладів – непридатні для використання (у містах – 0,4%, у сільській місцевості – 1,4%), не працювали з інших причин 2,4% закладів (у містах – 2,4%, у сільській місцевості – 3,3%), з яких 69,1% закладів не працювало понад шість років²⁰⁵. Одним із варіантів покращання забезпеченості місцями в існуючих державних і комунальних дошкільних закладах є відновлення мережі раніше діючих ДНЗ через по-

вернення їх приміщень, раніше переданих для використання за іншим призначенням, для роботи з дітьми.

За сферою управління основна частка ДНЗ підпорядкована МОН – 97% (97,7% місць та 98,1% дітей), решта – 3% – до всіх інших відомств, включаючи приватні заклади.

Основними формами власності у сфері дошкільної освіти продовжують залишатися комунальна (97,2% закладів та 97,9% дітей) та державна (близько 0,9 % закладів та 1,2% дітей), на приватну припадає 1,9% закладів та 0,9% дітей (станом на 2012 р.). Приватні ДНЗ можуть дещо поліпшити ситуацію з охопленням дітей дошкільною освітою, однак вони не набули особливого поширення через високу вартість таких послуг для значної частини населення й досить тривалу та важку процедуру реєстрації, що не сприяє їх розвитку, а навпаки, призводить до згортання. Якщо у 2010 р. кількість приватних закладів становила 373 одиниці, то у 2012 р. – 305 одиниць (на 18,2% менше). Серед регіонів найбільше скорочення мережі приватних ДНЗ за 2010–2012 рр. відбулося у Полтавській та Херсонській областях на 30% (рис. 3.12)²⁰⁶.

Щоб збільшити показник охоплення дітей дошкільною освітою, в регіонах запроваджують різні форми залучення до неї. Зокрема станом на 2010/11 н. р. понад 16 тис. дітей відвідували групи з короткотривалим перебуванням, було організовано роботу 3645 груп з підготовки дітей до шкільного навчання при загальноосвітніх навчальних закладах, які відвідувало понад 44 тис. дітей.

З метою розширення доступу до послуг ДНЗ впродовж 2010/11 н. р. вдалося відновити діяльність 163 таких установ (міська місцевість – 12, сільська місцевість – 151), введено в дію додатково 257 дитячих садків, з них: 4 новобудови у сільській місцевості, 236 закладів комунальної форми власності (міська місцевість –

²⁰⁴ Реформа освіти в Україні [Електронний ресурс] // Проект «Популярна економіка: моніторинг реформ» (№ 8) 17 лютого 2013 р., Місячний звіт. – Режим доступу : www.eba.com.ua/.../Case_Study_17_02_2013.

²⁰⁵ Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 29.

²⁰⁶ Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р. : стат. бюл. – К., 2011. – С. 34 ; Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 37.

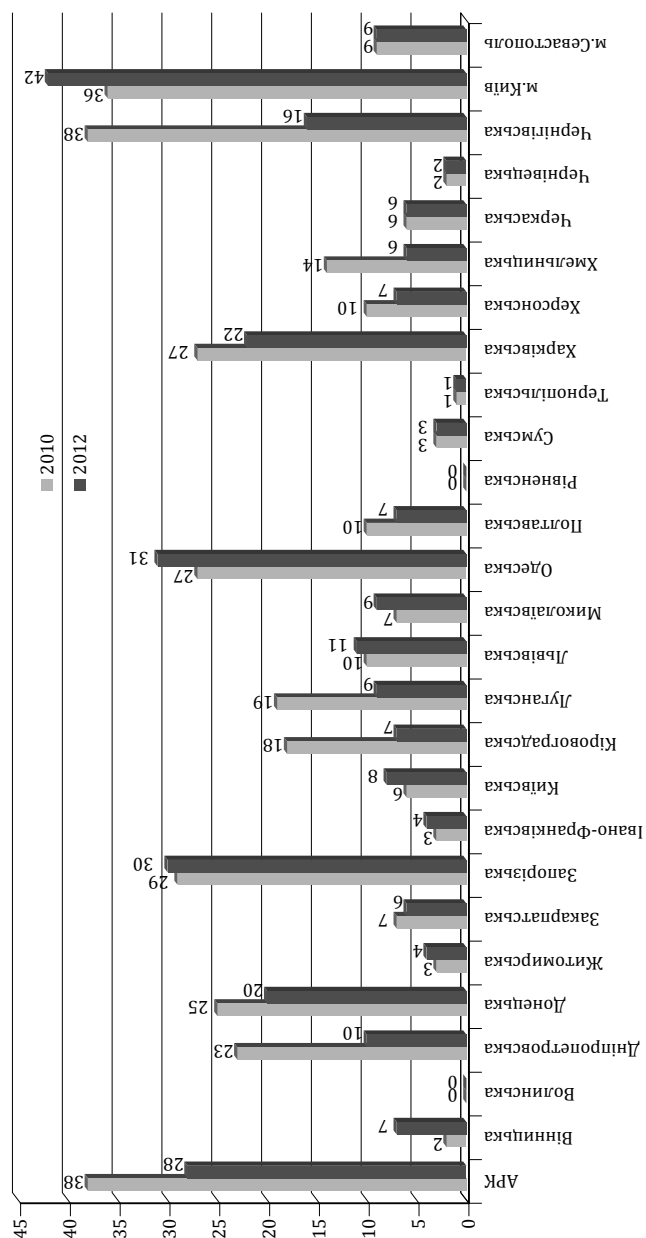

Рис. 3.12. Мережа приватних ДНЗ у регіонах у 2010 та 2012 рр.*.

* Складено автором за [206].

20, сільська місцевість – 216) та 17 приватної – у пристосованих приміщеннях, передано до комунальної власності 45 закладів²⁰⁷.

Протягом 2012 р. введено в експлуатацію лише 7 нових будівель дошкільних навчальних закладів та прийнято в експлуатацію всього 2382 місця. Немає змоги відновити повноцінне функціонування уже існуючих ДНЗ через обмежене фінансування, як наслідок – створення місць у таких установах не має систематичного характеру, а відтак не спроможне задовольнити зростаючий попит на дошкільну освіту, додаткові місця з'являються не в усіх областях, хоча потреба в них повсюдна (рис. 3.13)²⁰⁸.

Важливе значення для якісного надання освітніх послуг, окрім розширення мережі ДНЗ, має належне матеріальне забезпечення останніх. На жаль, поступове зростання рівня охоплення дошкільною освітою відбувається переважно за рахунок ущільнення груп, а не покращання матеріального забезпечення закладів. Для створення атмосфери, найбільш сприятливої для активного та всебічного розвитку дошкільнят, приміщення ДНЗ повинні розташовуватися у приміщеннях, спеціально побудованих за типовим проектом. Станом на 2012 р. у таких приміщеннях розташовувалося лише 59% ДНЗ, які відвідувало 83,5% дошкільнят. У розрізі регіонів найбільша частка закладів, розташованих у пристосованих приміщеннях (понад 50%), у 2012 р. припадала на Львівську, Житомирську, Закарпатську, Одеську, Сумську, Хмельницьку, Чернігівську області (рис. 3.14)²⁰⁹.

Найвища частка дітей, які відвідували ДНЗ, розташовані у пристосованих приміщеннях (понад 40%), була у Львівській та Одеській областях (рис. 3.15)²¹⁰.

²⁰⁷ Загальні відомості. Дошкільна освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/690/zagalni_vidomosti/.

²⁰⁸ Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р. : стат. бюл. – К., 2011. – С. 80; Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 83.

²⁰⁹ Там само.

²¹⁰ Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р. : стат. бюл. – К., 2011. – С. 80; Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 83.

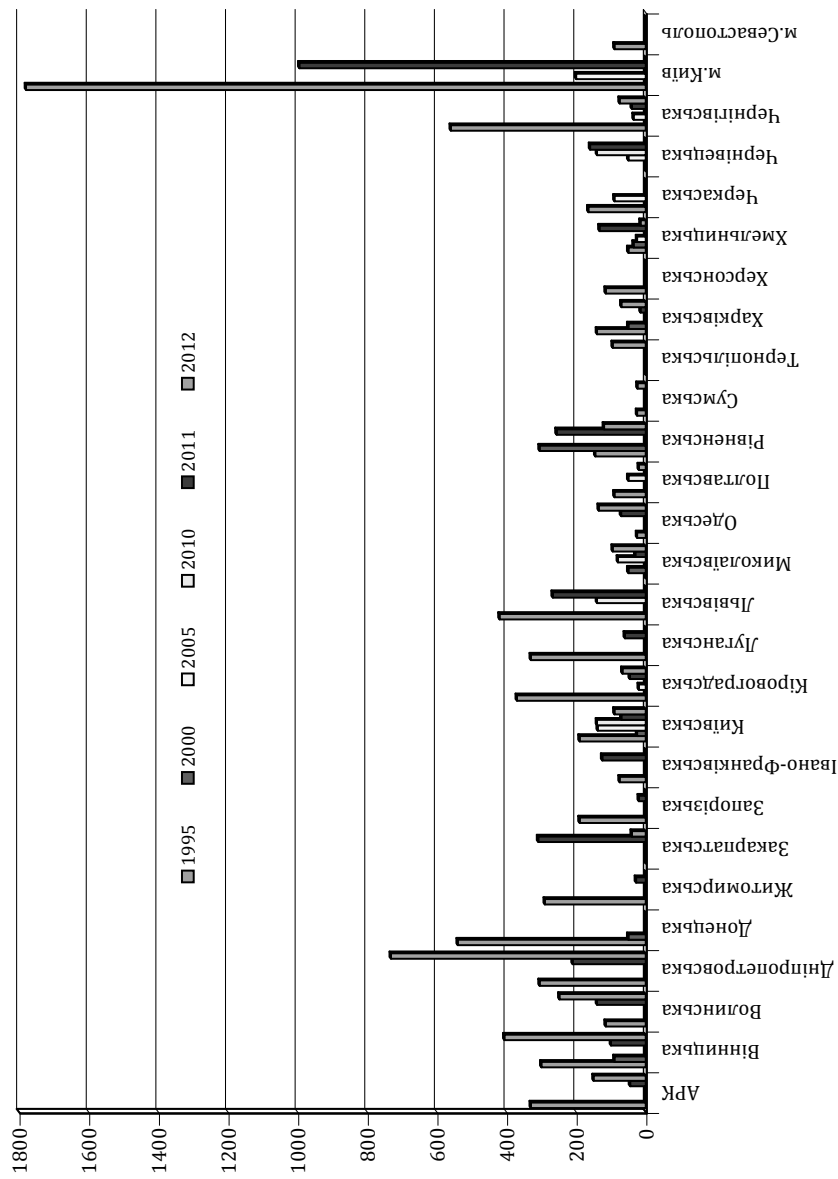

Рис. 3.13. Введення в експлуатацію місць у ДНЗ за регіонами України у 1995–2012 рр., од.*
* Складено автором за даними [208].

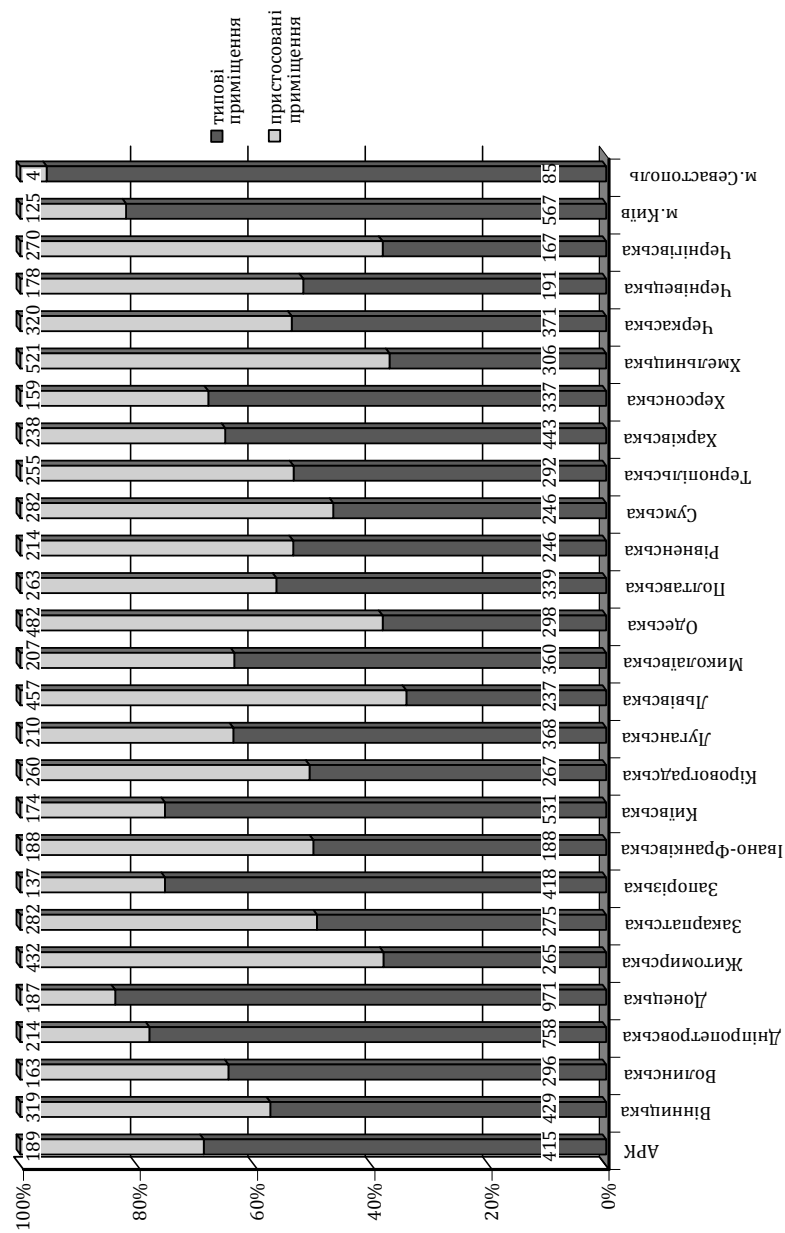

Рис. 3.14. Розташування ДНЗ у регіонах України у 2012 р. за типом приміщень, %*
* Складено автором за даними [209].

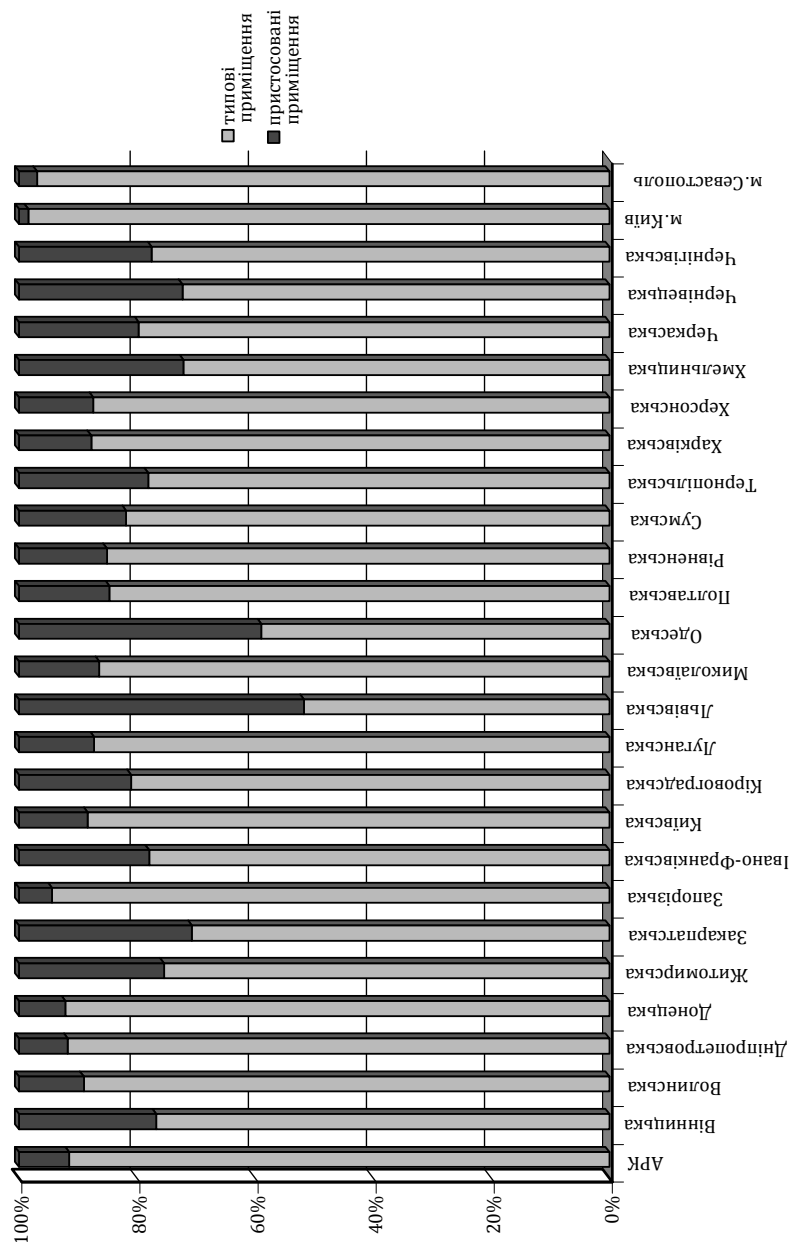

Рис. 3.15. Частка дітей, які відвідують ДНЗ у регіонах України (2012 р.) з огляду на тип приміщень, %*
* Складено автором за даними [210].

Перевантаженість ДНЗ негативно впливає і на показники їх матеріального забезпечення. Згідно з нормативними документами до групових приміщень ДНЗ входять роздягальня, ігрова, спальня, туалетне та буфетне приміщення. У сукупності на них повинно припадати 13 м² на одного вихованця в ясельних групах та 11,9 м² на одного вихованця – у дошкільних²¹¹. Зазначені нормативні площі у 2012 р. не були витримані в жодній з областей України, що ще раз вказує на вкрай незадовільне матеріальне становище закладів, в яких не витримуються елементарні санітарні норми, а навпаки, з кожним роком погіршуються (рис. 3.16)²¹².

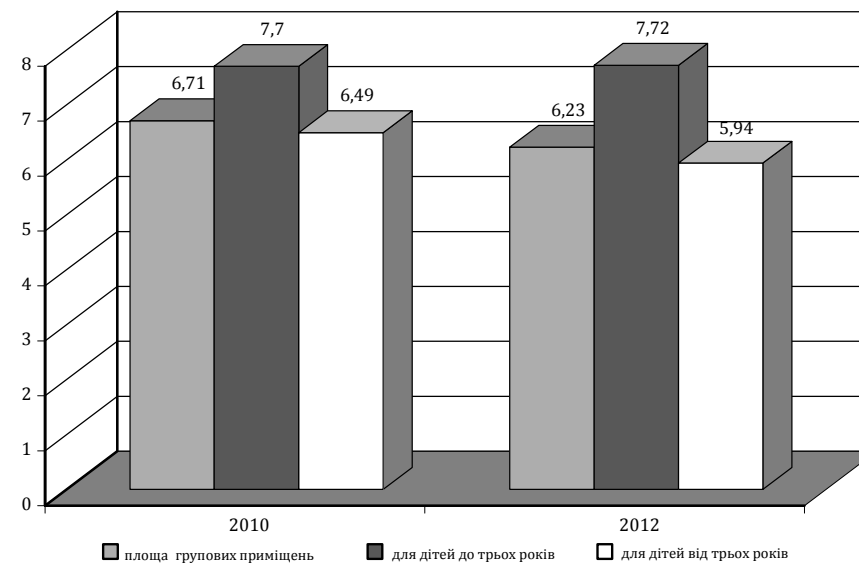

Рис. 3.16. Розподіл приміщень ДНЗ у розрахунку на одного вихованця у 2010 та 2012 рр., м²*

* Складено автором за даними [212].

²¹¹ Будинки та споруди дитячих дошкільних закладів : ДБН В.2.2-4-97. – К., 1998. – С. 9–10.

²¹² Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р. : стат. бюл. – К., 2011. – С. 44 ; Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – С. 47.

У міських поселеннях дефіцит необхідних нормативних площ спостерігається повсюдно, у більшості регіонів наявні площі у два і більше разів менші за нормативні. Водночас у сільських поселеннях можуть зустрічатися надлишкові площі, які, однак, у деяких областях теж менші за нормативні (рис. 3.17)²¹³.

У сфері загальної середньої освіти останніми роками теж спостерігається загальне зниження якісних показників. У зв'язку із загальним скороченням кількості населення, а відповідно й кількості учнів, зростає частка малокомплектних закладів, особливо у сільській місцевості, населення якої невгамовно старіє. Така ситуація спонукає до пошуку шляхів оптимізації мережі шкільних закладів, яка здебільшого зводиться до закриття шкіл, що викликає протести з боку сільської громади та ще більше маргіналізує село²¹⁴.

За 1990–2012 рр. кількість учнів у ЗНЗ скоротилася в 1,7 раза або на 2,91 млн осіб, а кількість ЗНЗ – в 1,1 раза або на 2,1 тис. закладів (рис. 3.18)²¹⁵.

За період із 1990 р. відбулася певна диверсифікація освіти, тобто деяке розширення освітніх послуг, що спричинено необхідністю задовольнити зростаючий попит споживачів, що, залежно від кон'юнктури²¹⁶.

Згідно зі ст. 36 Закону України «Про освіту» середня загальноосвітня школа поділяється на три ступені: перший – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту; другий – основна школа, що забезпечує базову загальну середню освіту; третій –

²¹³ Дошкільна освіта України у 2012 р.: стат. бюл. – К., 2013. – С. 49, 51.

²¹⁴ Карандаш М. М. Аналіз сучасного стану розвитку системи освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. М. Карандаш. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2012_22/files/P2212_03.pdf.

²¹⁵ Загальноосвітні навчальні заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

²¹⁶ Лунячек В. Е. Стратегія розвитку освіти в Україні в контексті загальноцивілізаційних тенденцій / В. Е. Лунячек // Персонал. – 2009. – № 12. – С. 27.

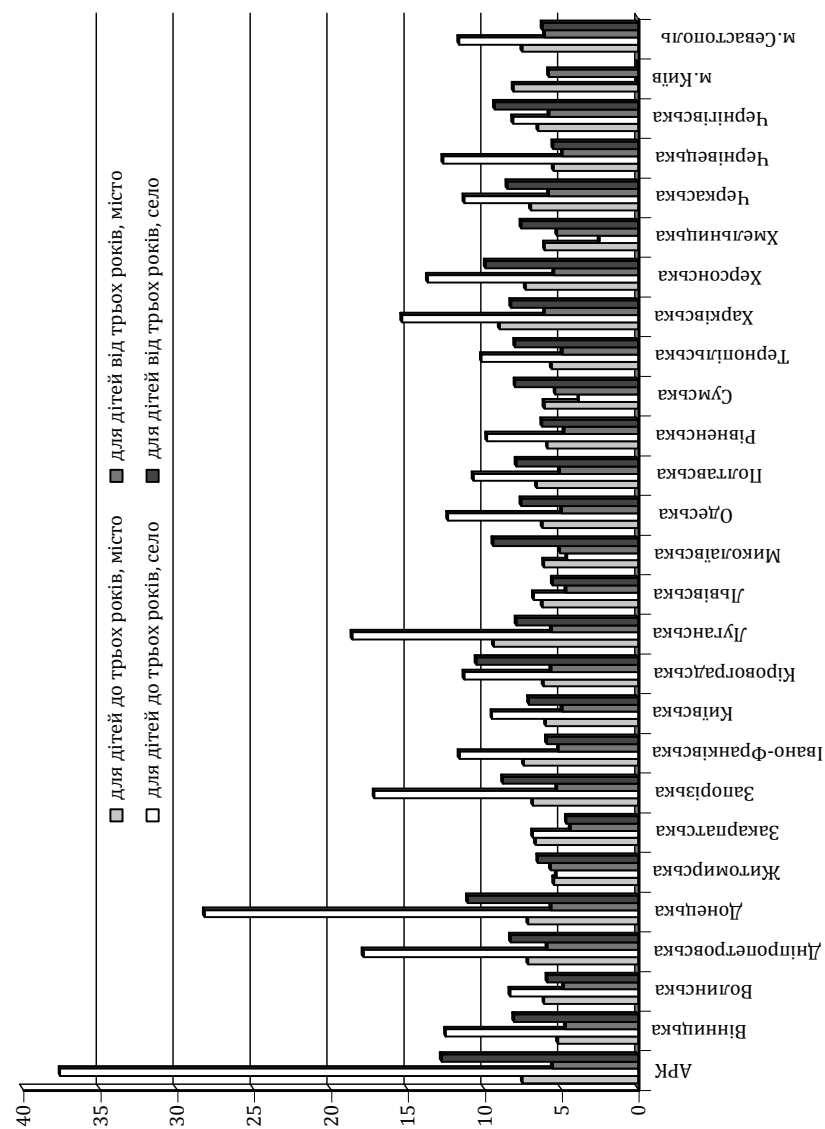

Рис. 3.17. Розподіл приміщень ДНЗ у розрахунку на одного вихованця у містах і сільській місцевості, 2012 р., м²*

* Складено автором за даними [213].

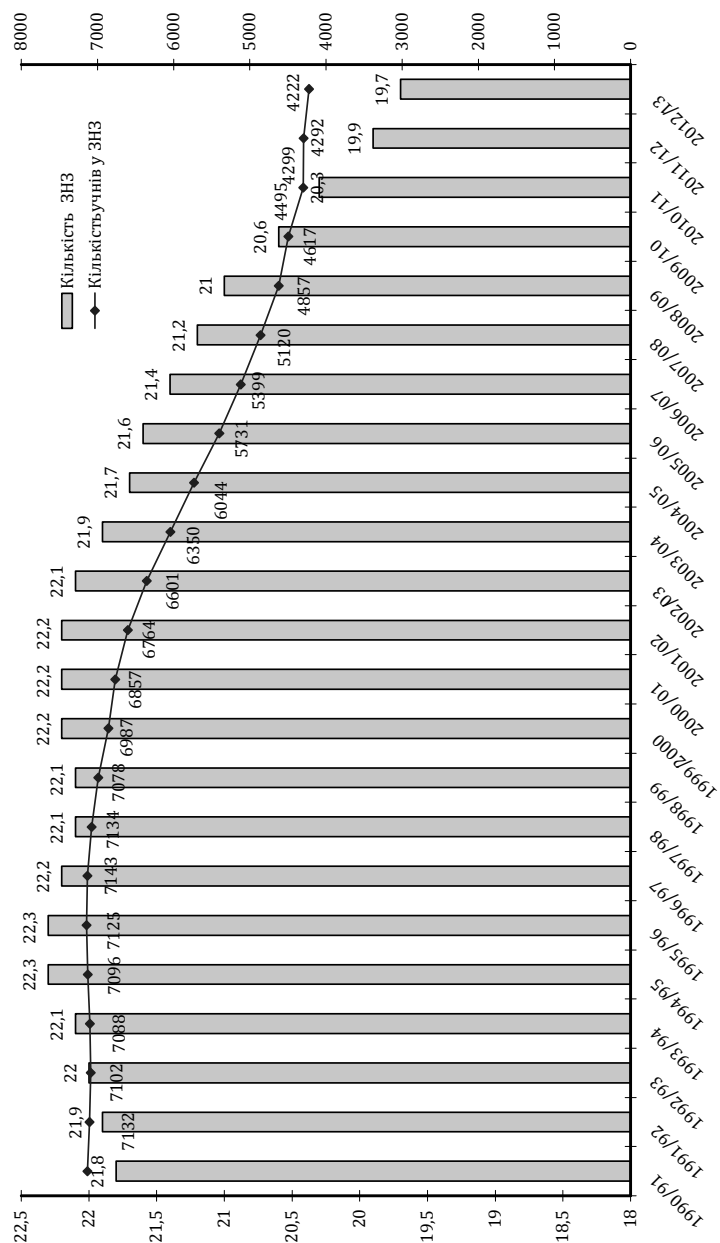

Рис. 3.18. Динаміка кількості учнів та ЗНЗ за 1990–2012 рр.

* Складено автором за даними [215].

старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту²¹⁷. Відповідно усі ЗНЗ поділяються на заклади I ступеня, I–II ступеня, I–III ступеня, II–III ступеня, спеціальні школи (школи-інтернати) та школи соціальної реабілітації. Станом на 2012/13 н. р. основна частка припадала на школи I–III ступеня – понад 63% закладів, на заклади I–II ступеня – 26%, на усі інші типи закладів – 11,0 % (рис. 3.19)²¹⁸.

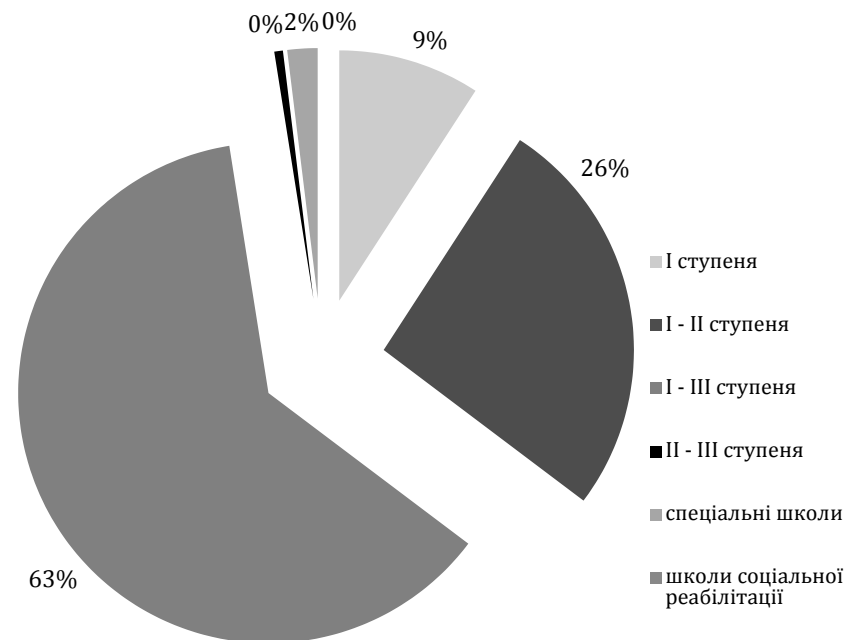

Рис. 3.19. Структура денних ЗНЗ за ступеннями у 2012/13 н. р.*

* Складено автором за даними [28].

²¹⁷ Про освіту : Закон України від 04.06.91 № 1144-XII [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

²¹⁸ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року : стат. бюл. – К., 2013 – С. 20.

Для сільської місцевості найбільш характерні ЗНЗ I–II ступеня – 90,4%, I ступеня – 80,1%, I–III ступеня – 54,8%, на міста припадає 89,3% закладів II–III ступеня, шкіл соціальної реабілітації – 83,3%, спеціалізованих шкіл – 76,3% (рис. 3.20)²¹⁹.

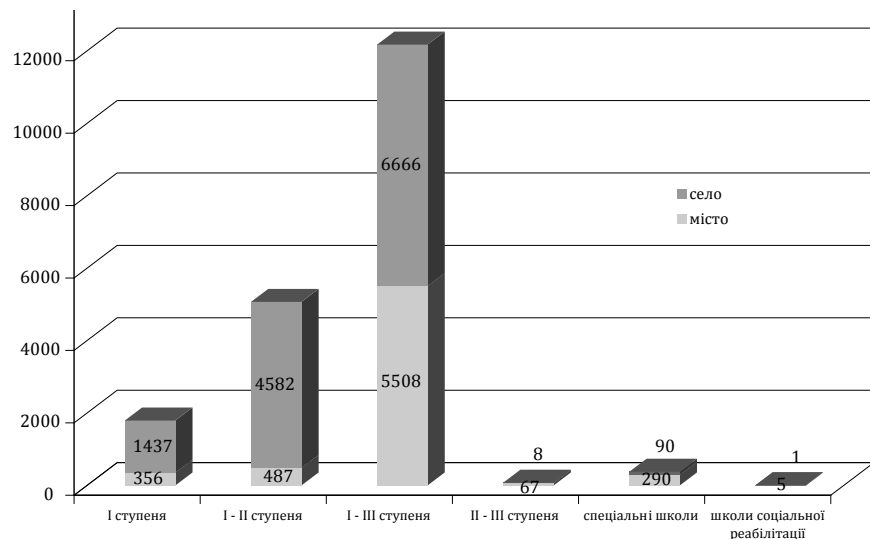

Рис. 3.20. Структура денних ЗНЗ за ступенями у містах і сільських поселеннях у 2012/13 н. р.*

* Складено автором за даними [219].

Згідно із законом України «Про середню освіту» загально-освітні навчальні заклади можуть створювати навчально-виховні комплекси у складі навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації, а також навчально-виховні об'єднання з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб²²⁰. Також з'явилася мережа

²¹⁹ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року : стат. бюл. – К., 2013 – С. 20.

²²⁰ Про середню освіту : Закон України від 06.04.2000 № 1642-III [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.

ЗНЗ нового типу (гімназії, ліцеї, колегіуми), які прийшли на зміну системі професійно-технічного навчання у старшій школі, однак тут існують певні обмеження у рівному доступі дітей до здобуття якісної освіти у них. Насамперед географія розташування закладів нового типу досить неоднорідна, оскільки основна частка з них припадає на міські поселення, у сільській місцевості переважає частка навчально-виховних комплексів, зокрема школа-садок (рис. 3.21–3.22)^{221, 222}.

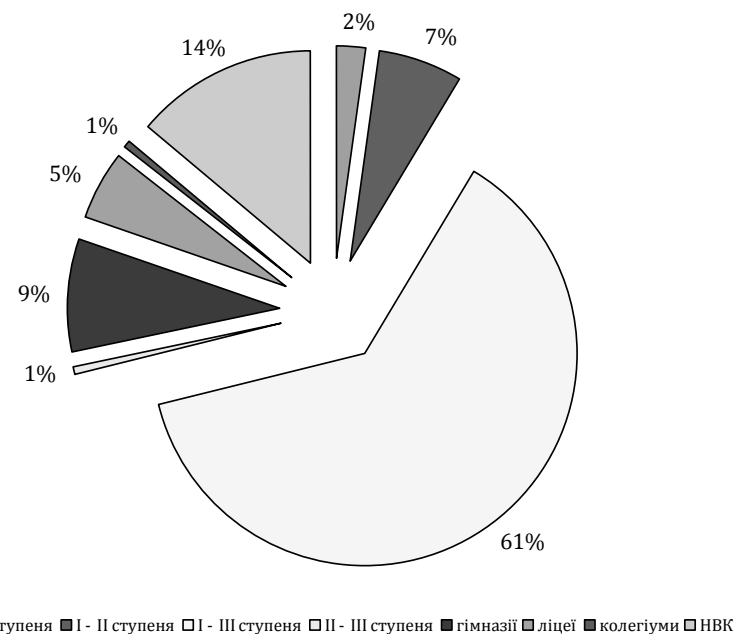

Рис. 3.21. Структура ЗНЗ за видами у містах у 2012/13 н. р.*

* Складено автором за даними [221].

²²¹ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року: стат. бюл. – К., 2013 – С. 20.

²²² Там само.

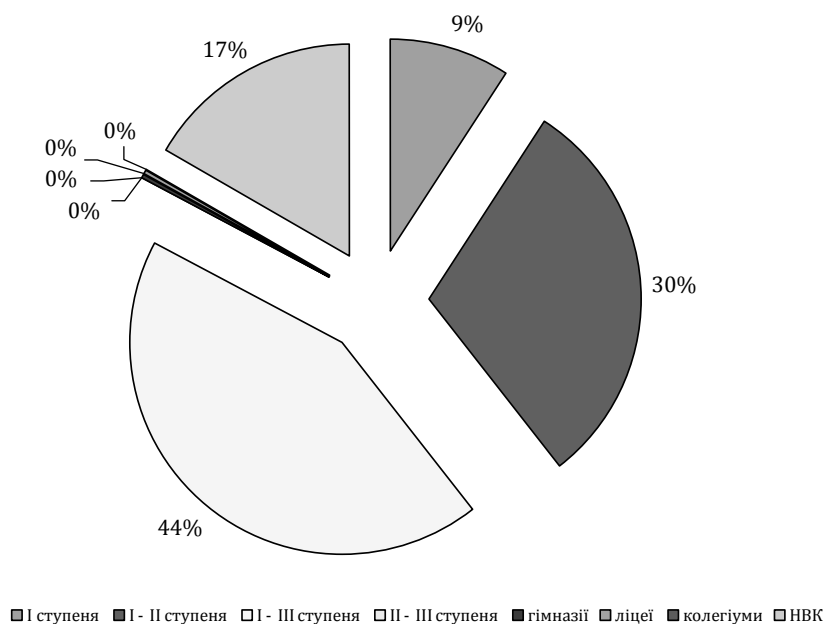

Рис. 3.22. Структура ЗНЗ за видами у сільській місцевості у 2012/13 н. р.*

* Складено автором за даними [222].

Окрім державних і комунальних ЗНЗ, з'явилися заклади приватної форми власності. Кількість таких незначна – лише 1% і навчаються в них 0,45% учнів від загальної кількості. У сільській місцевості функціонує лише 4,8% від загальної кількості приватних ЗНЗ, де навчається 3% учнів. За 1995–2005 рр. кількість закладів зросла в 3,7 раза та почала зменшуватися, досягши у 2013 р. 205 одиниць (рис. 3.23)²²³.

Найбільша частка приватних ЗНЗ припадає на м. Київ – 22%, Одеську – 14,2%, Харківську область – 10,2%, взагалі відсутні

²²³ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року : стат. бюл. – К., 2013. – С. 13.

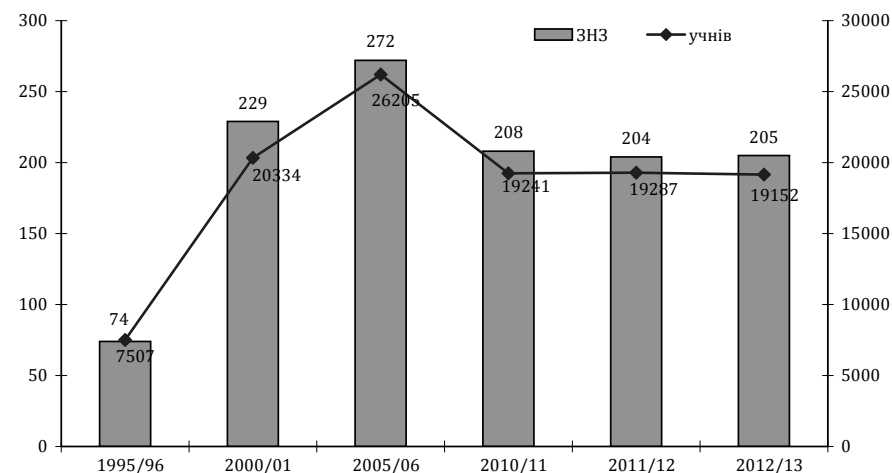

Рис. 3.23. Динаміка кількості закладів та учнів у них у ЗНЗ приватної форми власності*

* Складено автором за даними [223].

приватні ЗНЗ у Рівненській, Тернопільській та Чернігівській областях (рис. 3.24)²²⁴.

Основна частка ЗНЗ продовжує припадати на заклади державної та комунальної форм власності, що пов'язано з їх загальною доступністю, нижчими фінансовими затратами для батьків, а також відносною важкістю організації та ведення бізнесу у секторі загальної освіти.

Оптимізація мережі вимагає створення рівного доступу для здобуття освіти у будь-якому державному закладі країни. На жаль, зауважимо, що на практиці цей принцип не має твердого підґрунтя. Нерідко батькам доводиться вносити додаткові кошти для навчання в школі, що не дає змоги менш заможним сім'ям навчати своїх дітей у кращих державних школах, насамперед

²²⁴ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року : стат. бюл. – К., 2013. – С. 16.

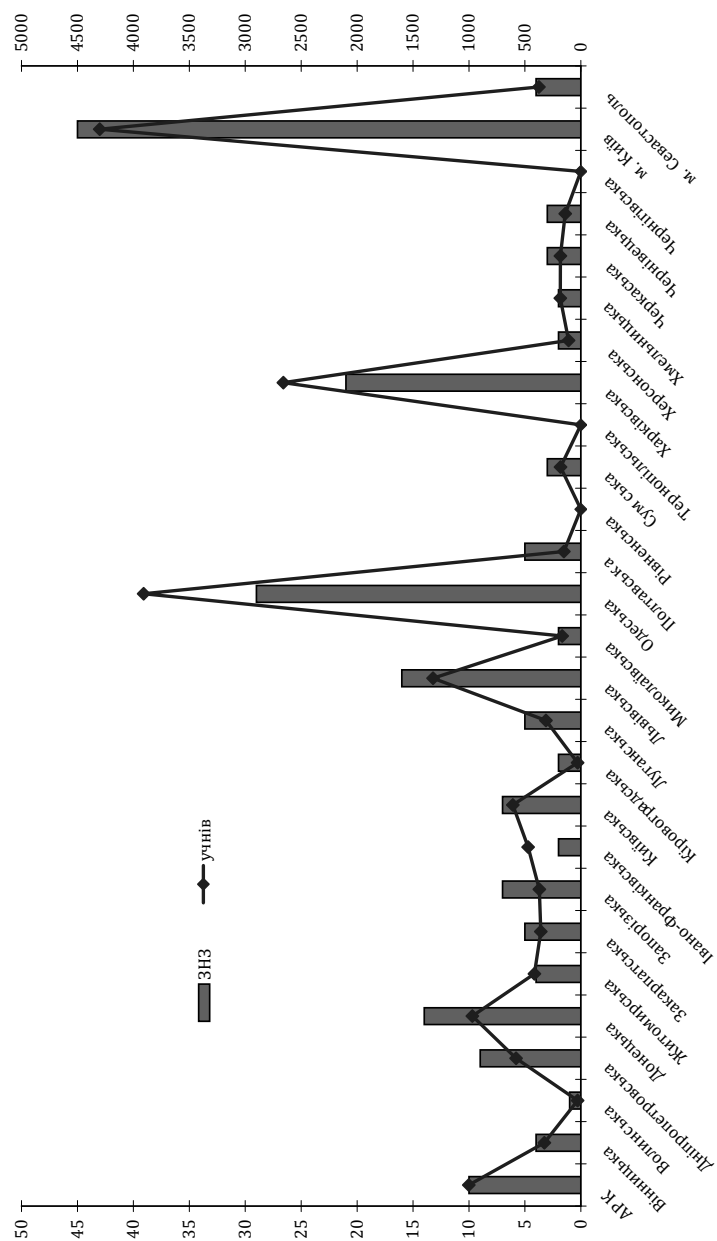

Рис. 3.24. Кількість закладів приватної форми власності та учнів у них за регіонами*

* Складено автором за даними [224].

у тих закладах, які використовують інноваційні програми навчання за державний кошт²²⁵.

Проблемою рівного доступу до освіти, особливо для сільських поселень, є організація підвезення до навчальних закладів, що розташовані за межею пішохідної доступності учнів. В Україні у 2012/13 н. р. майже 8% дітей проживали за межею пішохідної доступності до навчального закладу (3 км), з яких лише для 90% було організовано транспортне підвезення і з них тільки для 82,5% за програмою «Шкільний автобус», а це означає що понад 32 тис. школярів добираються до навчального закладу самостійно, тобто батьківським коштом. Кількість учнів, які потребують підвезення звичайно більша у сільській місцевості (230,1 тис. школярів), з яких для 96% учнів організовано підвезення і лише для 86,6% за програмою «Шкільний автобус». Водночас серед міських школярів, які потребують підвезення (а це 93,6 тис. осіб) воно організоване лише для 74% школярів, з них за програмою «Шкільний автобус» – лише для 69%.

У розрізі регіонів у сільській місцевості для всіх потребуючих школярів підвезення організовано в АРК, Дніпропетровській, Одеській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій областях, програмою «Шкільний автобус» повністю охоплені лише школярі в Одеській області (рис. 3.25)²²⁶.

Здобуття якісної освіти сьогодні неможливе без інформатизації освітнього процесу, що стає основним аспектом інноваційного розвитку освітніх систем. Протягом останнього десятиріччя з'явилася суттєва позитивна динаміка цього напрямку, однак із року в рік залишається низка проблем, які не вирішуються і відповідно не дають змогу системі освіти вийти на новий якісний етап її розвитку. Паралельно із процесом встановлення навчальних

²²⁵ Карандаш М. М. Аналіз сучасного стану розвитку системи освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. М. Карандаш. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2012_22/files/P2212_03.pdf.

²²⁶ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року: стат. бюл. – К., 2013 – С. 80.

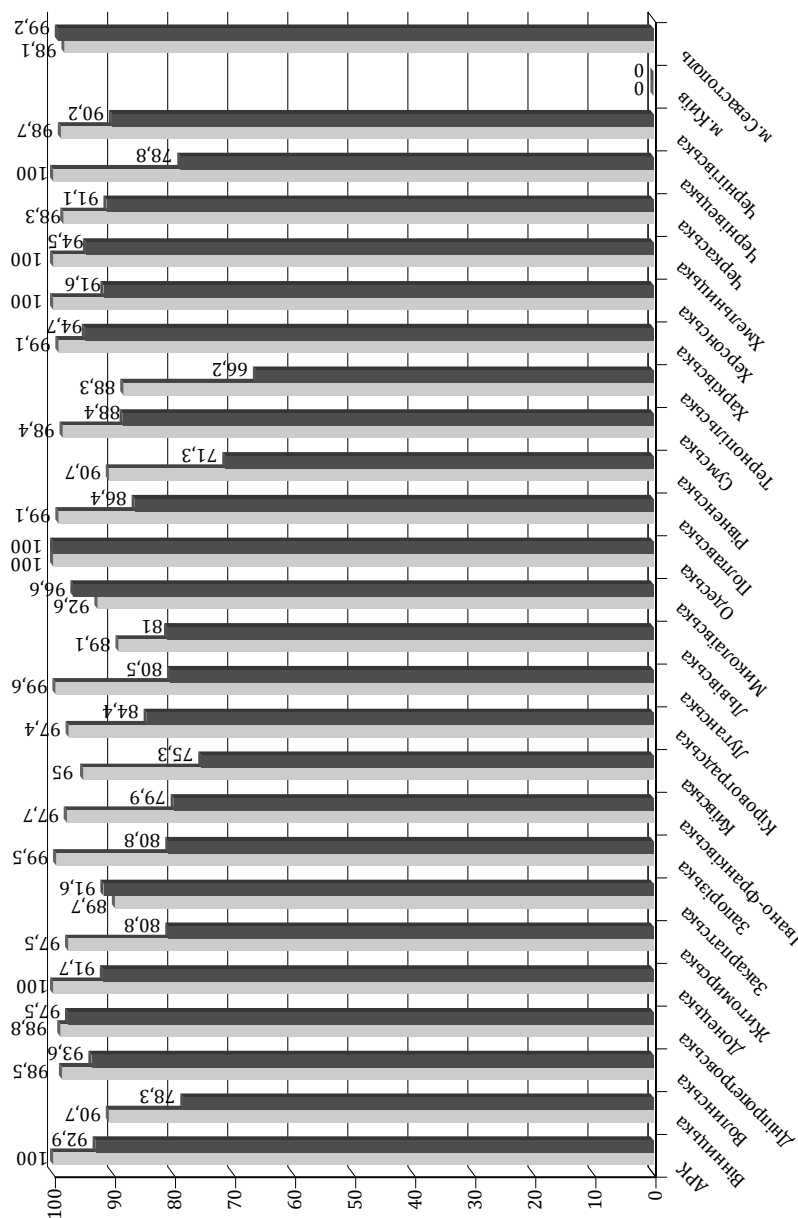

Рис. 3.25. Організація підвезення дітей, які проживають за межею пішохідної доступності у сільській місцевості в регіонах у 2012/13 н. р., %*
* Складено та розраховано автором за даними [226].

комп'ютерних комплексів у загальноосвітніх навчальних закладах України уже сьогодні актуальним є питання щодо модернізації комп'ютерної техніки та поетапного її оновлення²²⁷. Станом на початок 2012/13 н. р. 17828, або 91% ЗНЗ, мали в наявності комп'ютери, 74% були під'єднані до мережі інтернет, лише 26,3% мали змогу використовувати інтерактивні комплекси, а у 64% ЗНЗ були комп'ютерні програмні засоби навчання. У ЗНЗ, розташованих у сільській місцевості, забезпеченість комп'ютерною технікою та можливості доступу до мережі інтернет традиційно набагато нижчі, що негативно впливає на якісне забезпечення навчального процесу (рис. 3.26)²²⁸.

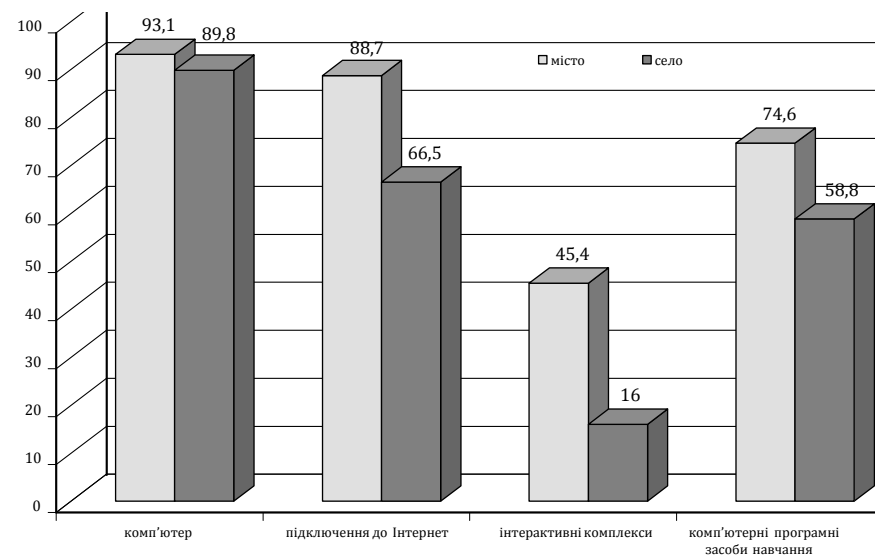

Рис. 3.26. Забезпеченість комп'ютерною технікою ЗНЗ у містах та сільській місцевості у 2012/2013 н. р., %*

* Складено та розраховано автором за даними [228].

²²⁷ Лунячек В. Е. Стратегія розвитку освіти в Україні в контексті загально цивілізаційних тенденцій / В. Е. Лунячек // Персонал. – 2009. – № 12. – С. 28.

²²⁸ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року: стат. бюл. – К., 2013. – С. 78.

Окрім наявності комп'ютерної техніки у навчальному закладі, більше значення має її якісний стан, від якого залежить можливість правильно та ефективно організувати навчальну діяльність. Серед наявної кількості комп'ютерної техніки у навчальних закладах лише 43,6% (52,3% у міських поселеннях, 31,8% у сільській місцевості) під'єднано до мережі інтернет, 12,7% (13% у містах, 12,4% у сільській місцевості) обладнання є технічно несправним, понад 50% техніки придбано більше, ніж п'ять років тому, а отже, уже потребує поступового оновлення (рис. 3.27)²²⁹.

Невід'ємною складовою освітнього процесу є наявність якісного бібліотечного фонду, спеціалізованих кабінетів, фізкультурних залів, допоміжних приміщень та інженерних мереж у ЗНЗ. У містах близько 99% ЗНЗ I–III ступенів мають у своєму розпорядженні бібліотеки, у сільських поселеннях таких закладів лише 95%.

Забезпеченість спеціалізованими навчальними кабінетами у містах є недостатньою, а у сільських поселеннях – ще нижчою. Наявність кабінетів фізики, хімії, які забезпечені необхідним лабораторним обладнанням та реактивами є необхідною умовою для здійснення якісного навчального процесу. На жаль, закладів, що мають кабінети фізики, у містах 80,2% у сільській місцевості – 55%, кабінети хімії – 76,8% та 41,4% відповідно, кабінети інформатики – 92,8% у містах та 74,5% у сільській місцевості (рис. 3.28)²³⁰.

Щодо забезпеченості фізкультурними залами, то у міських поселеннях вони наявні у 91,4% закладів, у селі – лише у 67,6%, басейни залишаються справжньою «розкішшю» для українських школярів (лише 3,8% міських і 0,3% сільських ЗНЗ мають їх у своєму розпорядженні). Невирішеною є проблема наявності водогону, а отже й внутрішніх вбиралень, що безпосередньо впливає на стан здоров'я школярів. Водогоном обладнані лише 85% шкіл у сільській місцевості та 98,4% у містах (рис. 3.29)²³¹.

²²⁹ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року: стат. бюл. – К., 2013. – С. 78.

²³⁰ Там само. – С. 77.

²³¹ Там само. – С. 78.

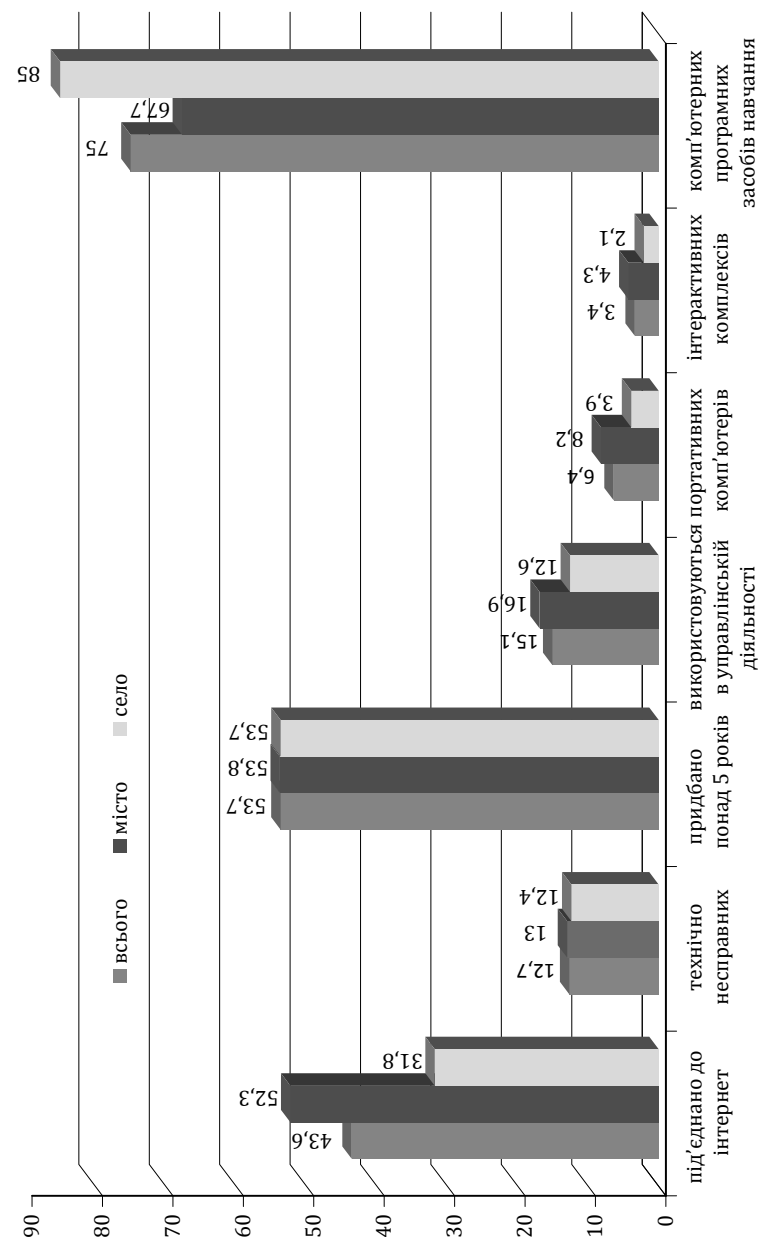

Рис. 3.27. Якісний стан комп'ютерної техніки ЗНЗ у містах та сільській місцевості у 2012/2013 н. р., %*

* Складено та розраховано автором за даними [229].

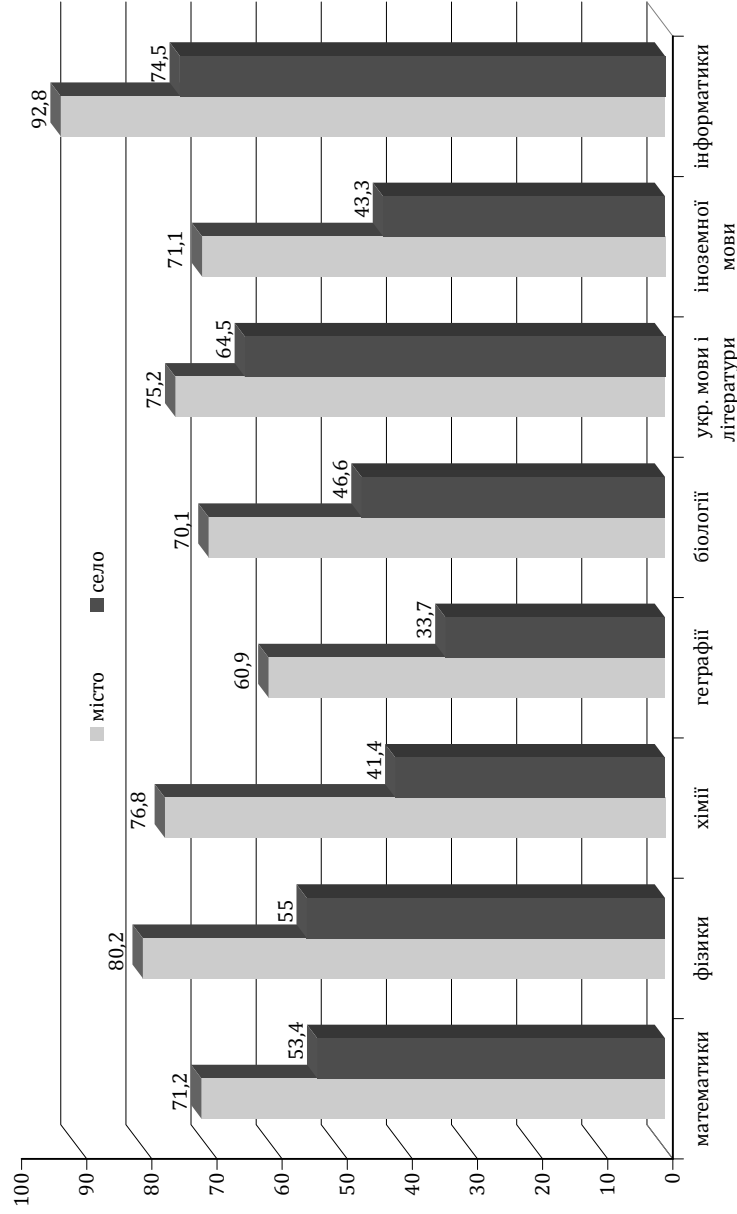

Рис. 3.28. Забезпеченість денних ЗНЗ спеціалізованими навчальними кабінетами, %*

* Складено та розраховано автором за даними [230]:

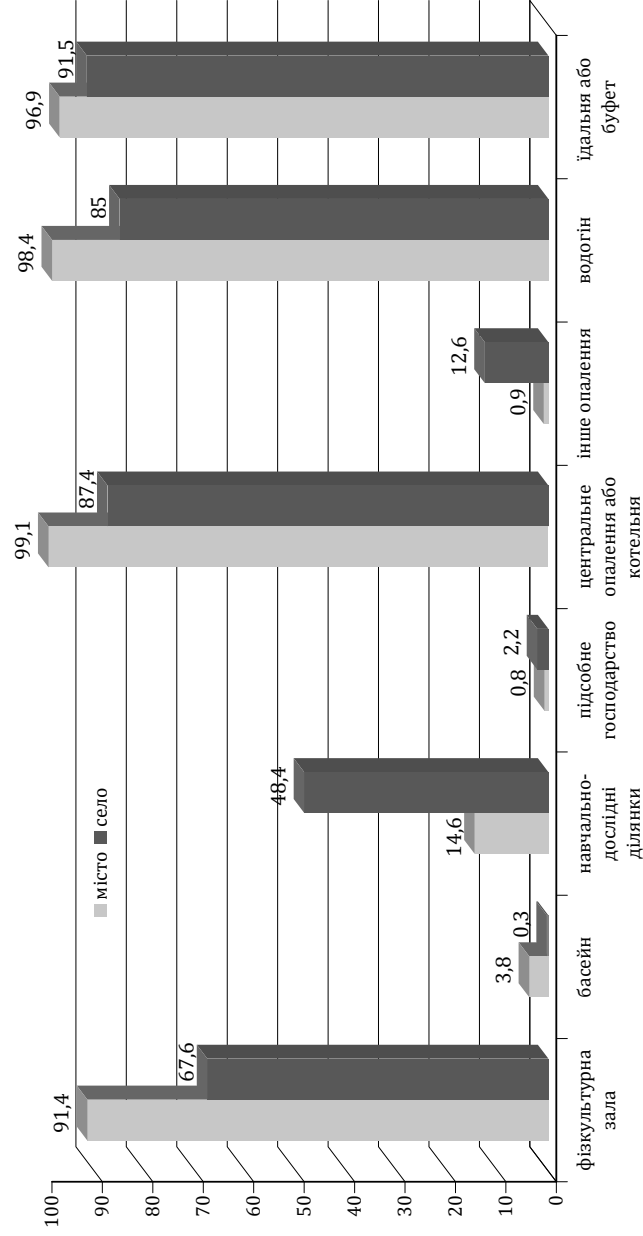

Рис. 3.29. Матеріальне забезпечення ЗНЗ у 2012/13 н. р., %*

* Складено та розраховано автором за даними [231].

Отже, наголосимо: обидві аналізовані підсистеми в усіх регіонах не перебувають у збалансованому стані, їм бракує низки об'єктів, від яких залежить ефективність функціонування. Поряд із позитивними тенденціями їх розвитку мають місце й негативні. Підсистеми слабо реагують на потреби, пов'язані з побудовою інформаційного суспільства. Надзвичайно важливо розробити і вжити систему заходів, спрямовану на поліпшення ситуації.

3.3. Трансформація системи середніх спеціальних освітніх закладів

Середні спеціальні заклади освіти є особливо важливою ланкою освіти України. Причому, з одного боку, вони є підсистемою освіти України, а з іншого – їх можна розглядати, виходячи із загальної теорії систем, як відносно автономну систему. Це означає, що сукупність таких закладів у регіонах цілком правомірно розглядати як важливі підсистеми РОС. Усі такі підсистеми пройшли власний історичний шлях розвитку й становлення, який є аналогічний історичному шляху розвитку й становлення усіх середніх спеціальних закладів освіти України загалом.

Історію професійно-технічної освіти досліджували М. Пузанова, Г. Терещенко, І. Лікарчук та ін. Зокрема І. Лікарчук²³² виділяє шість періодів розвитку системи професійної підготовки. На нашу думку, така періодизація є найбільш повною, оскільки вона охоплює всі основні моменти історичного розвитку професійної освіти на території України у ХХ столітті. Тому ми, беручи цю класифікацію за основу, проаналізуємо розвиток трансформаційних процесів у системі середніх спеціальних освітніх закладів.

²³² Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888–1998 роки) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / І. Л. Лікарчук. – К., 1999. – 476 с.

Перший період (з кінця 80-х років ХІХ століття – до 1920 р.) – це період зародження середньої спеціальної освіти. Він характеризується початком створення системи промислової, сільськогосподарської та жіночої освіти, яка існувала до 1917 року. У 1917–1920 рр. жодному з урядів, що діяли на території України, не вдалося створити систему професійно-технічної освіти. Але у 1914/15 навчальному році функціонувало вже 88 середніх спеціальних навчальних закладів, в яких навчалось 12,5 тис. учнів²³³.

Другий період (1920–1929 рр.) характеризується становленням української системи нижчої професійної освіти, прийняттям урядових і партійних рішень про уніфікацію освітніх систем Росії і України. У 1929 р. в Україні постановою ЦВК і РНК СРСР «Про встановлення єдиної системи індустріально-технічної освіти» було визначено три форми підготовки і перепідготовки кваліфікованих робітників у системі індустріально-технічної освіти: шкільне навчання, додаткова (курсова) освіта для зайнятих на виробництві, заочне навчання; два типи освітніх закладів школи: фабрично-заводського учеництва (ФЗУ) та нижчі професійно-технічні школи²³⁴. Кількість закладів у 1927/28 н. р. зросла до 158, а кількість учнів у них – до 31,2 тис. осіб²³⁵.

У третій період (1929–1940 рр.) підготовку робітничих кадрів було підпорядковано господарським наркоматам. Функціонували галузеві системи підготовки кваліфікованих робітників. До 1940 р. кількість середніх спеціальних освітніх закладів (ССОЗ) збільшилася в 7,9 раза (порівняно з 1914 р.) і досягла 693 одиниць, а кількість учнів у них – у 15,7 раза – 196,2 тис. учнів²³⁶.

²³³ Народне господарство Української РСР у 1965 році : стат. щорічник. – К., 1966 – С. 609–619.

²³⁴ Дубницька О. М. Тенденції розвитку професійно-технічної освіти Західного регіону України [Електронний ресурс] / О. М. Дубницька. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/23_D_2009/Pedagogica/49822.doc.htm.

²³⁵ Народне господарство Української РСР у 1961 році : стат. щорічник. – К. : Державне статистичне видавництво, 1962. – С. 640–641.

²³⁶ Там само.

У четвертий період (1940–1959 рр.) була створена та діяла державна система трудових резервів, яка забезпечувала потреби народногосподарського комплексу країни у кваліфікованих робітничих кадрах. У повоєнні роки створювалися школи робітничої молоді, а згодом – школи сільської молоді з навчанням без відриву від виробництва. Указом Президії Верховної Ради СРСР була створена державна система трудових резервів, якій передали у підпорядкування всі школи фабрично-заводського учеництва. У 1958 р. усі навчальні заклади трудових резервів було реорганізовано в професійно-технічні училища (ПТУ)²³⁷.

Внаслідок реорганізації кількість ССОЗ у цей період зменшилася на 97 одиниць, а кількість учнів, які у них навчалися, зросла в 1,9 раза (рис. 3.30).²³⁸

У п'ятому періоді (1959–1991 рр.) відбулися: утвердження єдиного типу закладів освіти, які здійснювали підготовку робітничих кадрів – середніх профтехучилищ; перехід до єдиних навчальних планів і програм; інтеграція професійно-технічної і народної освіти в єдину систему. У цей період значно зросла кількість учнів і випускників у закладах середньої спеціальної освіти: з 1959 до 1985 р. кількість учнів збільшилася у 2,2 раза від 351,1 тис. до 811,1 тис. осіб.

Шостий період розпочався з 1991 року, з часу проголошення незалежності України²³⁹.

²³⁷ Дубницька О. М. Тенденції розвитку професійно-технічної освіти Західного регіону України [Електронний ресурс]. / О. М. Дубницька. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_D_2009/Pedagogica/49822.doc.htm.

²³⁸ Народне господарство Української РСР у 1961 році : стат. щорічник. – К. : Державне статистичне видавництво, 1962. – С. 640–641 ; Народне господарство Української РСР у 1975 році : стат. щорічник. – К. : Статистика, 1976. – С. 465–495 ; Народное хозяйство Украинской ССР в 1985 году : стат. ежегодник. – К. : Техника, 1986. – С. 334–348 ; Народное хозяйство Украинської РСР у 1990 році : стат. щорічник. – К. : Техніка, 1991. – С. 186–192.

²³⁹ Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні : педагогічний аспект (1888–1998 роки) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / І. Л. Лікарчук. – К., 1999. – С. 42–43.

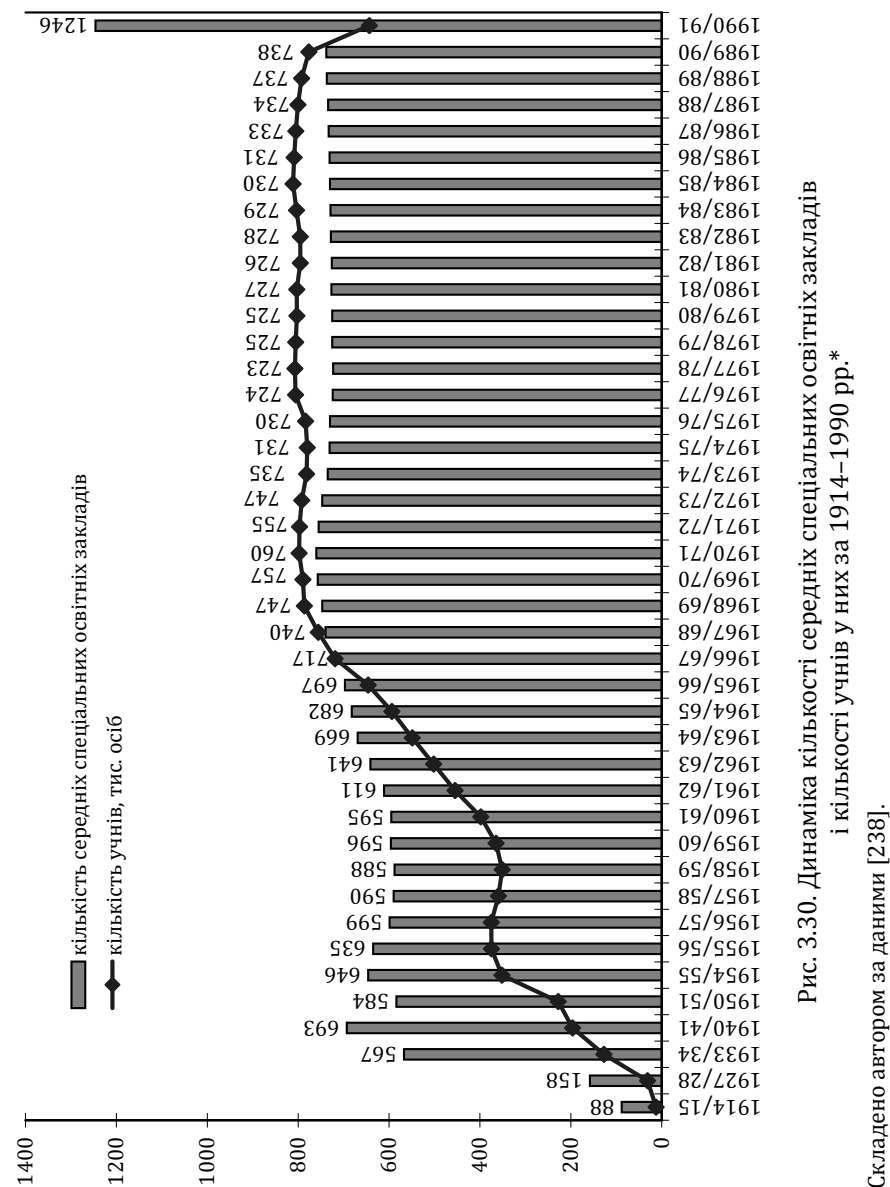

Рис. 3.30. Динаміка кількості середніх спеціальних освітніх закладів і кількості учнів у них за 1914–1990 рр.*

* Складено автором за даними [238].

Розвиток економіки держави у 1950–1990 рр. визначав і потреби у підготовці кваліфікованих працівників певного галузевого спрямування. У 1950–1960 рр. почали активно розвиватися технічні спеціальності, що було зумовлено відновленням зруйнованого післявоєнного господарства, житлового фонду, а також (у зв'язку з політичним становищем) посиленням розвитком військово-промислового комплексу. Інтенсивний розвиток промисловості та будівництва вимагав щораз більшої кількості працівників, тому підготовка учнів для галузі у 1960–1980 рр. зроста удвічі. Швидкий розвиток комунікацій і транспорту зумовив постійно зростаючу потребу у працівниках для забезпечення обслуговування цього сектору економіки, відтак сформувалася стійка тенденція до розширення підготовки фахівців по спеціальності транспорт і зв'язок. За 1960–1990 рр. кількість учнів, які здобували фах для цих галузевих груп, збільшилася майже утричі. Зростання рівня індустріалізації й технічного оснащення у сільському господарстві сприяло зменшенню кількості зайнятих, а відповідно й скороченню підготовки кваліфікованих працівників за окресленим напрямом. За 1965–1990 рр. кількість учнів, які здобули фах за ним скоротилася удвічі (рис. 3.31)²⁴⁰.

Для соціально-економічного розвитку України від 1965 р. до 1985 р. були характерні диспропорційність, сповільнення розвитку підсистем середніх спеціальних освітніх закладів в розрізі регіонів, тенденція до стагнації, що зумовлювало й особливості підготовки працівників. Водночас розвиток господарства й потреба в постійно зростаючій кількості кваліфікованих робітників сприяли підвищенню загального рівня освіченості населення. Кількість учнів ССОЗ у розрахунку на 10 тис. населення зроста за 1940–1970 рр. у 3,5 раза, але пізніше, впритул 90-х років минулого століття тенденція набула зворотного характеру, що було

²⁴⁰ Народне господарство Української РСР у 1965 році : стат. щорічник. – К., 1966. – С. 609–619 ; Народне господарство Української РСР у 1980 році : стат. щорічник. – К. : Техніка, 1981. – С. 325–335 ; Народне господарство Української РСР у 1990 році : стат. щорічник. – К.: Техніка 1991. – С. 186–192.

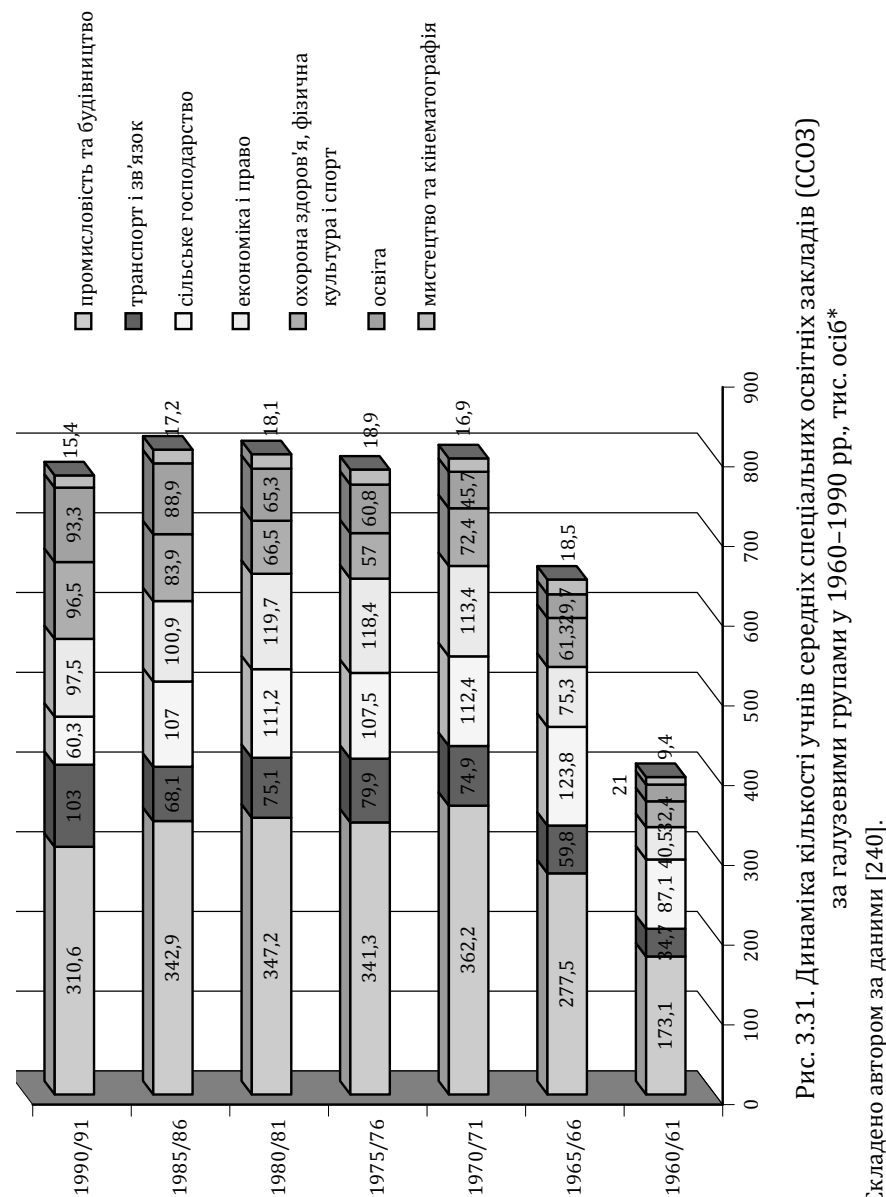

Рис. 3.31. Динаміка кількості учнів середніх спеціальних освітніх закладів (ССОЗ) за галузевими групами у 1960–1990 рр., тис. осіб*
* Складено автором за даними [240].

зумовлено сповільненням темпів розвитку народного господарства, зниженням престижу професійної освіти та збільшенням кількості осіб, які бажали здобувати вищу освіту (рис. 3.32)²⁴¹.

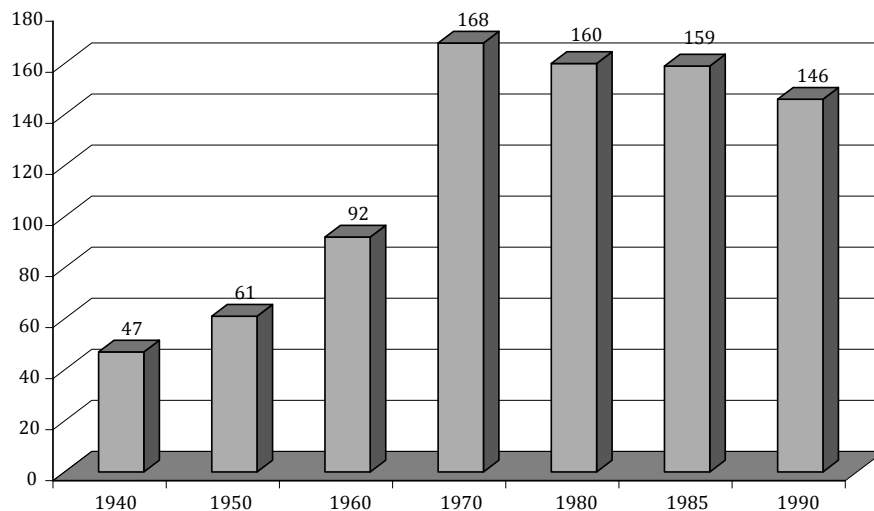

Рис. 3.32. Кількість учнів середніх спеціальних освітніх закладів у розрахунку на 10 тис. населення*.

*Складено автором за даними [241].

Щодо форм навчання, то найпоширенішою і надалі залишалася денна. Основна частка учнів протягом усього досліджуваного нами періоду навчалася на денних відділеннях (рис. 3.33)²⁴².

Найвищі кількісні показники ССОЗ спостерігали у регіонах, які характеризувалися високим промислово-індустріальним

²⁴¹ Народне господарство Української РСР у 1970 році : стат. щорічник. – К. : Статистика, 1971. – С. 488–495 ; Народное хозяйство Украинской ССР в 1985 году : стат. ежегодник. – К. : Техника, 1986. – С. 334–348 ; Народне господарство Української РСР у 1990 році : стат. щорічник. – К. : Техніка, 1991. – С. 186–192.

²⁴² Народне господарство Української РСР у 1970 році : стат. щорічник. – К. : Статистика, 1971. – С. 488 ; Народне господарство Української РСР у 1980 році : стат. щорічник. – К. : Техніка, 1981. – С. 324.

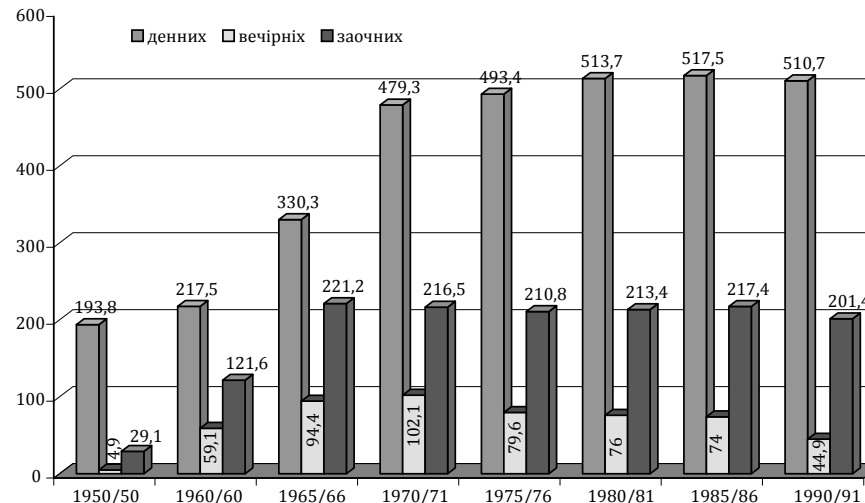

Рис. 3.33. Динаміка кількості учнів середніх спеціальних освітніх закладів за формами навчання у 1950–1990 рр., тис. осіб*

* Складено автором за даними [242].

розвитком. Зокрема на Донецьку, Дніпропетровську, Харківську, Львівську, Луганську, Одеську області та м. Київ у 1980 р. припадало 49,4% усіх закладів ССОЗ та 56,2% учнів, які навчалися у закладах зазначеного типу (рис. 3.34²⁴³, рис. 3.35²⁴⁴).

Із проголошенням незалежності України у 1991 р. системі професійно-технічної освіти довелося адаптуватися до законів ринкової економіки, що призвело до її реформування. Законодавчою основою розвитку трансформаційних процесів у ССОЗ стали Закони України «Про освіту» (1991 р.)²⁴⁵, та «Про профе-

²⁴³ Народне господарство Української РСР у 1970 році : стат. щорічник. – К. : Статистика, 1971. – С. 489 ; Народне господарство Української РСР у 1990 році : стат. щорічник. – К. : Техніка, 1991. – С. 189.

²⁴⁴ Там само.

²⁴⁵ Про освіту : Закон України від 04.06.91 № 1144-XII [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

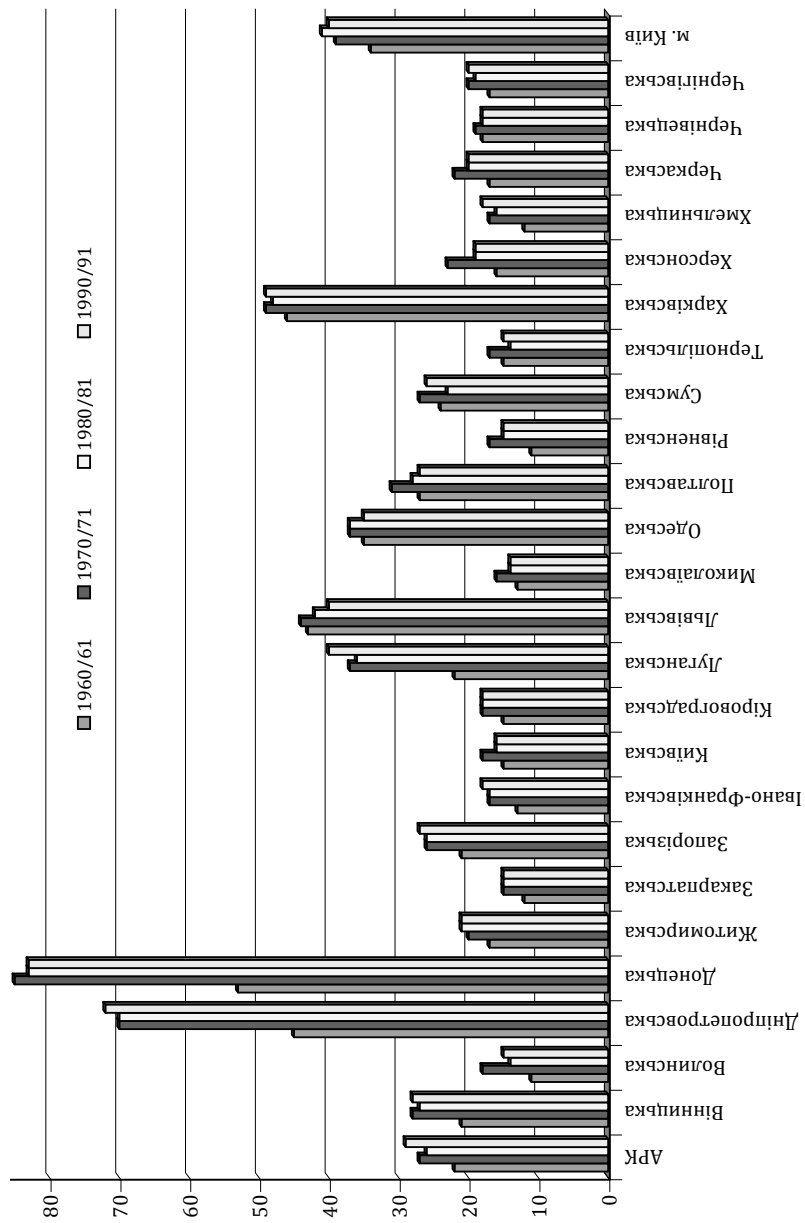

Рис. 3.34. Динаміка кількості ССО₂ у регіонах України у 1960–1990 рр., од.*
* Складено автором за даними [243].

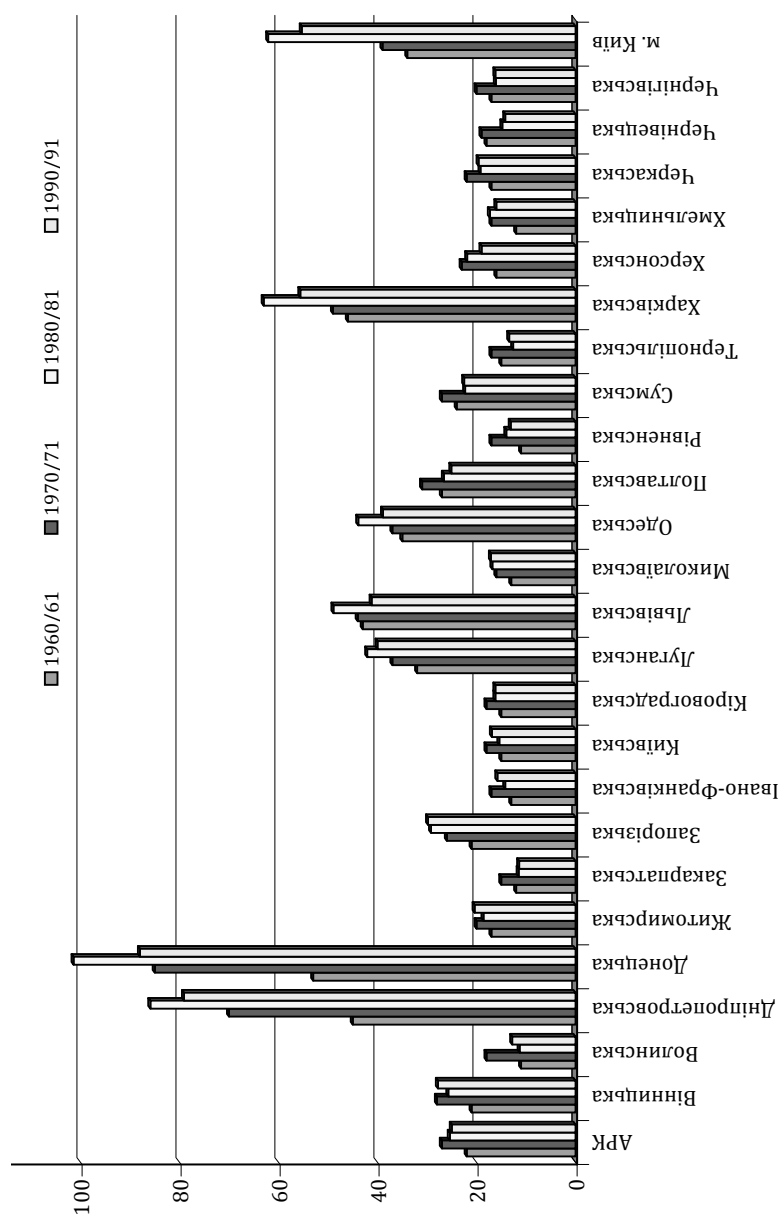

Рис. 3.35. Динаміка кількості учнів у ССО₂ у регіонах України у 1960–1990 рр., тис. осіб*
*Складено автором за даними [244].

сійно-технічну освіту» (№ 103/98 від 10.02.1998 р.),²⁴⁶ якими було регламентовано управлінські та організаційні особливості середніх спеціалізованих освітніх закладів, освітньо-кваліфікаційні рівні, визначено основні напрями діяльності навчальних закладів. Законом України «Про зайнятість населення» (№5067-VI від 05.07.2012 р.)²⁴⁷ визначено право громадян на професійне навчання та право особи на професійну орієнтацію.

Окрім того, прийнято низку указів Президента України, серед яких «Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні» (1996 р.), «Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року» (1999 р., у тому числі щодо питань розвитку професійно-технічної освіти), «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні» (2004 р.), «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», (2010 р., у тому числі щодо професійно-технічної освіти)²⁴⁸. Прийнято також низку нормативних актів Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України, серед яких «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки» (2006 р., у тому числі професійно-технічної освіти), «Про схвалення плану заходів, спрямованих на задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах» (2007 р.), «Про внесення змін до плану заходів, спрямованих на задоволення потреби ринку праці у кваліфікованих робітничих кадрах» (2008 р.), «Про схвалення

²⁴⁶ Про професійно-технічну освіту : Закон України від 10.02.1998 №103/98 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>.

²⁴⁷ Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 №5067-VI [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

²⁴⁸ Головні події розвитку системи професійно-технічної освіти в Україні у 1991–2012 роках та її законодавче і нормативно-правове забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=CA9632BBE92AC338AA81B45DFCCAC29?art_id=53444&cat_id=44731.

Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки» (2010 р.), «Про затвердження Порядку працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів, підготовка яких проводилася за державним замовленням» (2010 р.) та ін. Незважаючи на прийняття значної кількості законодавчих і правових актів, які покликані забезпечити ефективне функціонування системи ССОЗ професійна освіта і надалі втрачає свої позиції і не спроможна забезпечувати економіку країни необхідними кадрами²⁴⁹.

Серед основних проблем ССОЗ варто виокремити неспроможність системи освіти задовольнити потреби роботодавців, що спричиняє нестачу робітничих кадрів; невідповідність освітніх стандартів і програм світовим вимогам і тенденціям; незадіяність роботодавців у системі підготовки кадрів. Як стверджують самі працедавці: «Система повністю централізована, сама визначає потребу у кількості учнів, сама формує собі держзамовлення, існує за бюджетні кошти, не зацікавлена в кінцевому результаті – тобто працевлаштуванні і якості підготовки професійних кадрів»²⁵⁰.

Перехід економіки країни на ринкові засади чітко визначив, що основною метою всіх суб'єктів освітньої діяльності постає необхідність врахування соціально-економічних реалій ринку праці і трансформування їх у конкретні програми підготовки робітників²⁵¹. Насамперед, варто зазначити, що статистичні дані щодо системи професійно-технічної освіти до 1994 р. враховували

²⁴⁹ Шевчук А. В. Місце малих міст в регіональних освітніх системах та проблеми їх розвитку / А. В. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Малі міста регіону: діагностика соціально-економічного стану, посткризові завдання розвитку : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2011. – Вип. 4/90. – С. 210–221.

²⁵⁰ Оцінка якості професійно-технічної освіти в Україні та рекомендації щодо її покращення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.confueu.org/ua/presscentre/comments/238.html>.

²⁵¹ Ничкало Н. Ринок праці і проблеми модернізації підготовки кваліфікованих робітників / Н. Ничкало // Проф.-техн. освіта. – 2004. – № 1. – С. 5.

лише заклади, підпорядковані МОН України, з 1995 р. – заклади МОН та інших міністерств (відомств), що не дає змоги в повному обсязі відобразити реальні розміри й тенденції змін системи ССОЗ упродовж 1990–2010 рр.

Починаючи з 1992 р. формується тенденція до стійкого скорочення кількості навчальних закладів та учнів у них, що зумовлено зміною кон'юнктури на ринку праці, незатребуваністю значної частини випускників робітничих спеціальностей, стійкою депопуляцією населення та зниженням престижу робітничих професій (рис. 3.36)²⁵².

Про зниження престижності професійної освіти свідчить також постійне і стрімке зменшення кількості учнів, які навчаються у ССОЗ, у розрахунку на 10 тис. населення (рис. 3.37)²⁵³.

Із запровадженням ступеневої освіти в Україні основними закладами, які надають послуги середньої спеціальної освіти, є: заклади першого рівня – технікуми, а також подібні до них училища й школи, що готують молодших спеціалістів, та заклади другого рівня – коледжі, які готують бакалаврів за чотирирічною програмою на базі повної загальної середньої освіти²⁵⁴, та мережа професійно-технічних навчальних закладів.

У розрізі регіонів також спостерігається скорочення кількості закладів і кількості учнів, які здобувають середню спеціальну освіту. За 1995–2011 рр. кількість ВНЗ I–II рівнів акредитації скоротилася в 1,5 раза, у розрізі регіонів найбільше скорочення відбулося у Сумській (2,6 раза), Дніпропетровській (2,4 раза),

²⁵² Статистичний щорічник України за 1995 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Техніка, 1996. – С. 449–457; Статистичний щорічник України за 2000 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Техніка, 2001. – С. 450–453; Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август-Трейд, 2011. – С. 443–449; Професійно-технічні навчальні заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

²⁵³ Продовження навчання та здобуття професії : стат. бюл. – К., 2012. – С. 13.

²⁵⁴ Фінніков Т. Загальний огляд системи вищої освіти України [Електронний ресурс] / Т. Фінніков. – Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc.

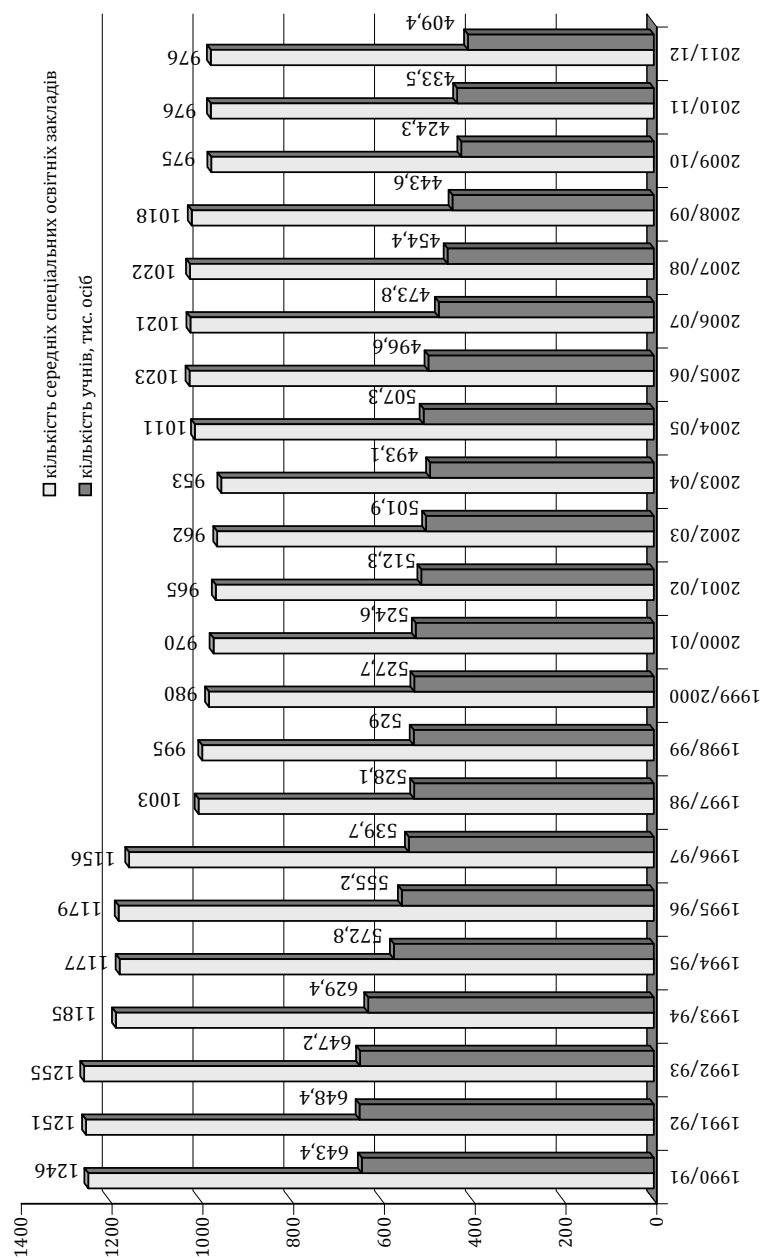

Рис. 3.36. Динаміка кількості середніх спеціальних освітніх закладів та учнів у них за 1990–2012 рр.*

* Складено автором за даними [252].

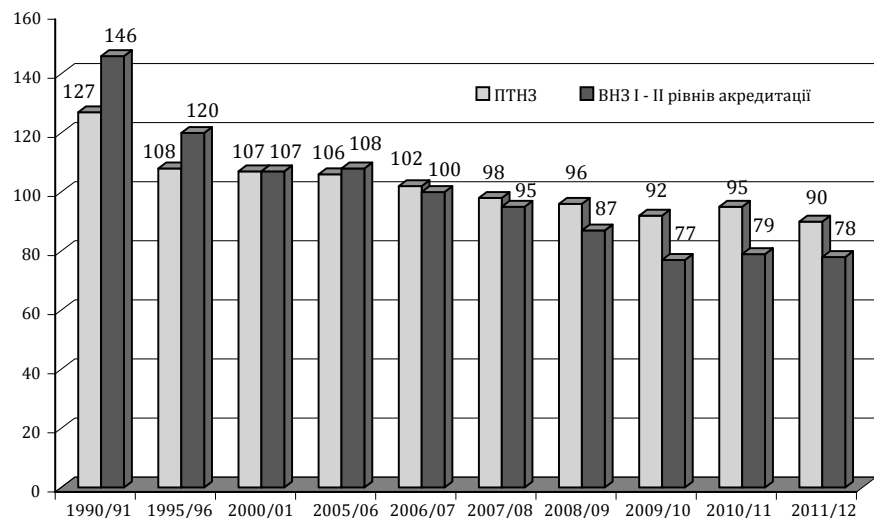

Рис. 3.37. Динаміка кількості осіб, які навчалися у ССОЗ у розрахунку на 10 тис. населення у 1990–2011 рр.*

* Складено автором за даними [253].

Луганській (2 рази) областях та АРК (1,9 рази), в 1,8 рази – у Запорізькій, Херсонській, Хмельницькій областях (рис. 3.38)²⁵⁵. Ситуація була зумовлена головним чином тим, що на початку 90-х років цей сектор був долучений до системи вищої освіти. З того часу скорочення мережі закладів відбувалося через об'єднання із закладами вищого рівня акредитації із втратою юридичної самостійності. Також частина цих закладів змінила традиційний статус технікуму або училища на статус коледжу, здобувши право підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», які юридично прирівнюються до бакалаврів – випускників університетів, академій та інститутів²⁵⁶.

²⁵⁵ Статистичний щорічник України за 2011 р. – К. : Август Трейд, 2012. – С. 446.

²⁵⁶ Фінніков Т. Загальний огляд системи вищої освіти України [Електронний ресурс] / Т. Фінніков. – Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc.

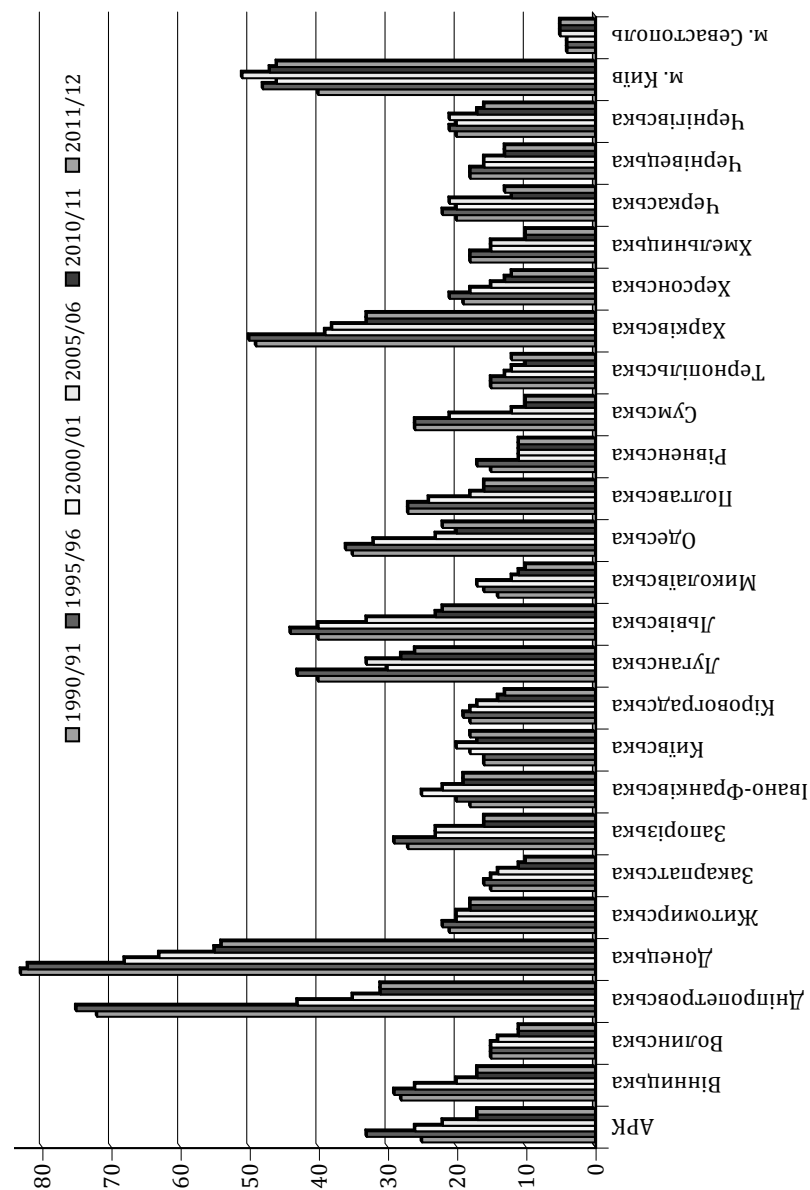

Рис. 3.38. Динаміка кількості закладів I-II рівнів акредитації у 1990–2011 рр.*

* Складено автором за даними [255].

Аналогічна ситуація спостерігається із кількістю учнів, які навчалися у закладах I–II рівнів акредитації. За 1990–2010 рр. кількість учнів скоротилася у 2,1 раза, найбільше у Сумській (у 4,2 раза) та Дніпропетровській (3,4 раза) областях, більш ніж удвічі кількість учнів скоротилася в АРК, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Харківській, Хмельницькій, Херсонській областях (рис. 3.39)²⁵⁷.

Аналогічна ситуація спостерігається і серед випускників професійно-технічних навчальних закладів. У межах України кількість учнів скоротилася в 1,6 раза, серед регіонів найвищі темпи скорочення спостерігаються у Харківській області (2,1 раза). Окрім того, у низці регіонів скорочення відбулося майже удвічі (Житомирській, Одеській, Черкаській областях, м. Києві) (рис. 3.40)²⁵⁸.

Однією з причин такого скорочення є також стійка депопуляція населення. За дослідженнями науковців,²⁵⁹ існує тісний зв'язок між зменшенням кількості населення (особливо у віці до 24 років) та кількості учнів ПТНЗ.

У структурі ССОЗ станом на 2011 р. майже 50% склали професійні ліцеї, 19% – вищі професійні училища, 14% – професійно-технічні училища, частка усіх інших закладів – 19% (рис. 3.41)²⁶⁰.

Серед закладів I–II рівнів акредитації заклади державної та комунальної форми власності займають майже рівні частки, а заклади приватної форми власності складають лише 15% (рис. 3.42)²⁶¹.

²⁵⁷ Статистичний щорічник України за 2011 р. – К. : Август Трейд, 2012. – С. 446.

²⁵⁸ Там само. – С. 444.

²⁵⁹ Заюков І. В. Перспективи розвитку професійно-технічної освіти в умовах демографічної кризи України [Електронний ресурс] / І. В. Заюков. – Режим доступу : <http://intkonf.org/ken-zayukov-iv-perspektivi-rozvitku-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-v-umovah-demografichnoyi-krizi-ukrayini/>.

²⁶⁰ Продовження навчання та здобуття професії : стат. бюл. – К., 2012. – С. 14.

²⁶¹ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012. – С. 12.

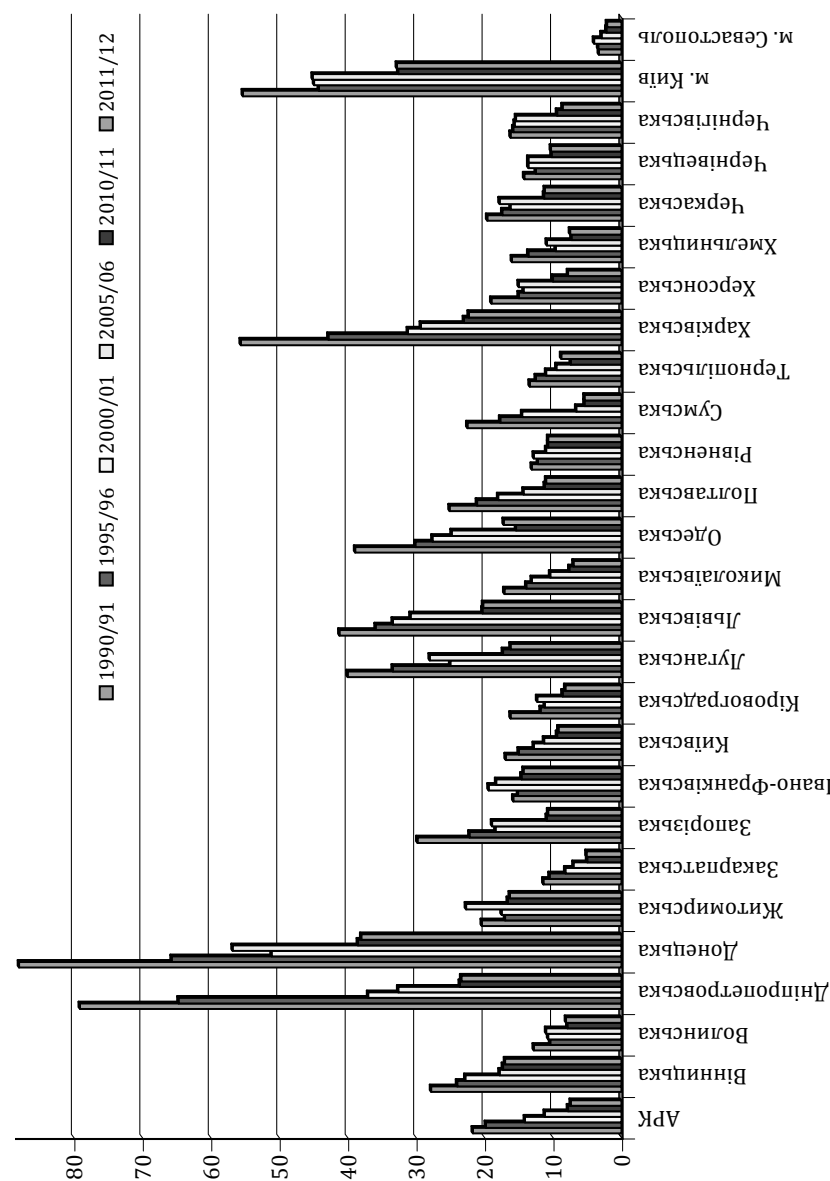

Рис. 3.39. Динаміка кількості учнів I–II рівнів акредитації у 1990–2011 рр.*

*Складено автором за даними [257].

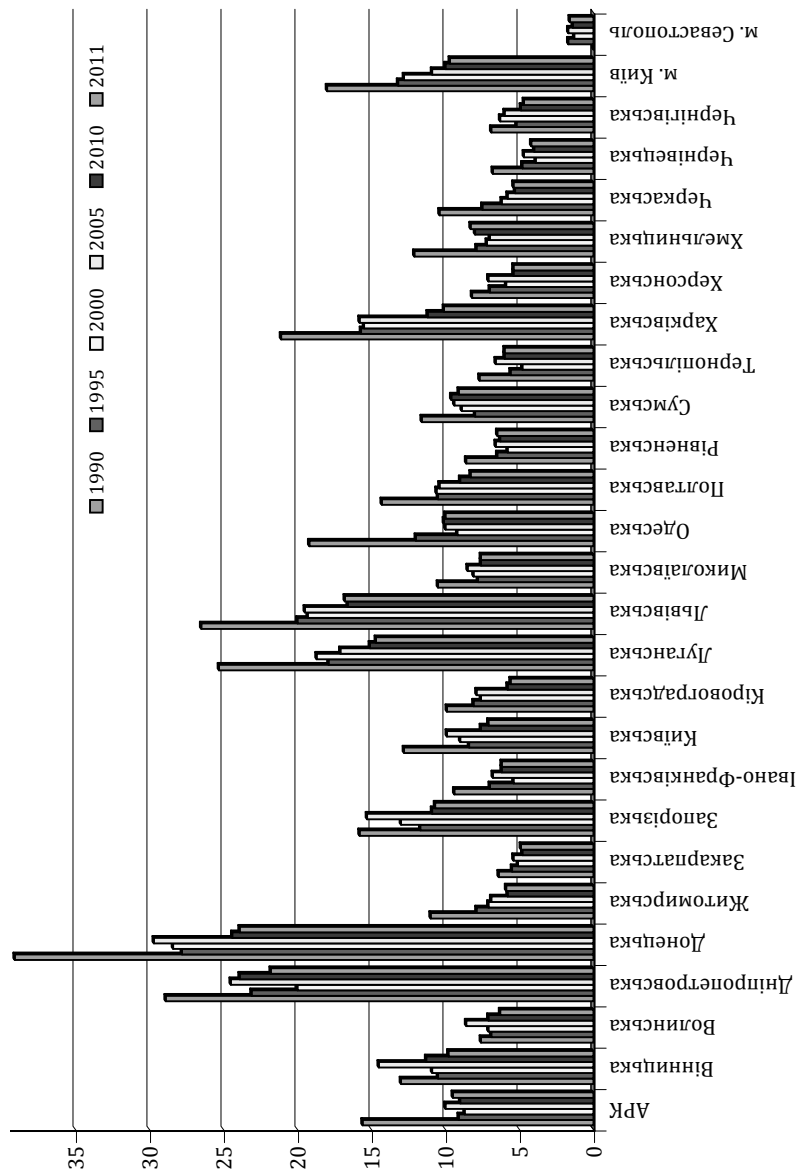

Рис. 3.40. Динаміка підготовки кваліфікованих робітників професійно-технічними навчальними закладами у 1990–2010 рр.*

* Складено автором за даними [258]

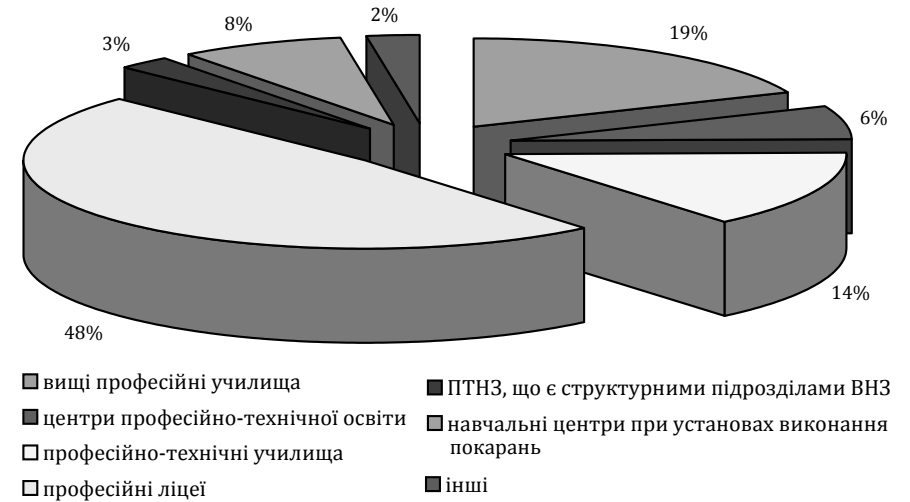

Рис. 3.41. Структура ССОЗ за типами у 2011 р.*

* Складено автором за даними [260].

Рис. 3.42. Структура закладів I–II рівнів акредитації за формами власності у 2011/12 н. р.*

* Складено автором за [261].

Серед джерел фінансування навчання у закладах I–II рівнів основну частку становлять кошти фізичних осіб (рис. 3.43)²⁶².

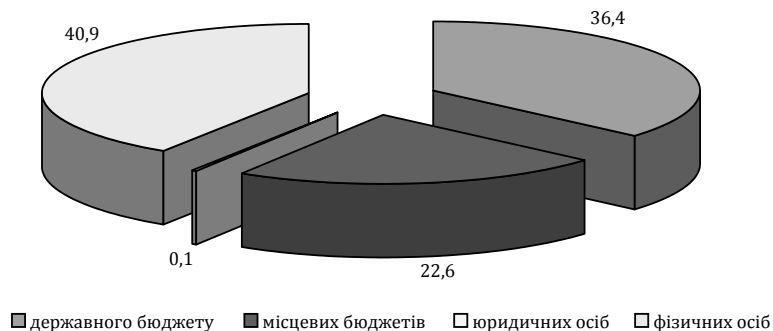

Рис. 3.43. Структура розподілу студентів за джерелами фінансування їх навчання у закладах I–II рівнів акредитації у 2011/12 н. р.

* Складено автором за [262].

Одним із найважливіших критеріїв професійної освіти є можливість працевлаштування після здобуття професії. Із усієї кількості випущених у 2011/12 н. р. лише 83,2% випускників змогли влаштуватися за професією, 7,6% продовжили навчання у ВНЗ, 1,7% було призвано на військову службу та 7,7% не змогли працевлаштуватися. Основними галузями працевлаштування є промисловість, торгівля, транспорт і будівництво (частка працевлаштованих у цих секторах економіки склала 79,9%) (рис. 3.44)²⁶³. Анкетування серед випускників 2010 р.²⁶⁴ показало, що близько 90% з-посеред них працевлаштувалося за отриманою професією протягом трьох місяців після закінчення навчального закладу,

²⁶² Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012. – С. 13.

²⁶³ Продовження навчання та здобуття професії : стат. бюл. – К., 2012. – С. 27.

²⁶⁴ Професійно-технічна освіта в Україні : зведена інформація щодо анкетування випускників 2010 року (анкетування проведене протягом 2010–2011 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/statistika/?order_by=date_of_pub#.

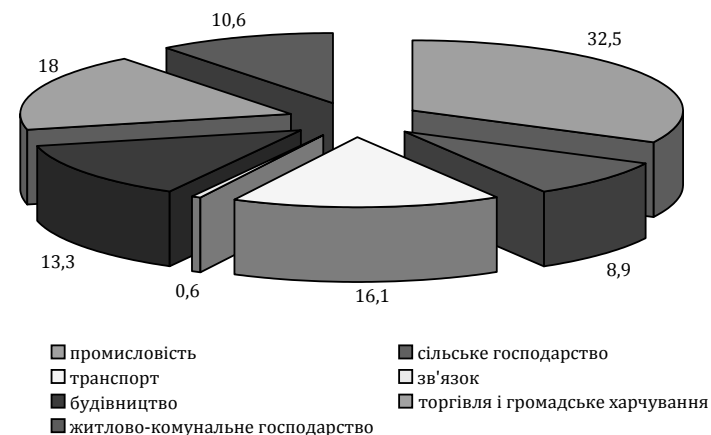

Рис. 3.44. Структура працевлаштування випускників професійно-технічних закладів за галузями у 2011/12 н. р., %*

* Складено автором за даними [263].

а понад 80% влаштовано на роботу за допомогою навчального закладу у регіоні, де навчалися. Водночас високий рівень задоволеності отриманою професією мали лише 59,6% працівників, а високий рівень задоволеності робочим місцем – лише 39%. Основними причинами звільнення стали незадоволеність заробітною платою, умовами праці, вступ до ВНЗ. Серед основних проблем профтехосвіти випускники зазначили недостатній рівень практичної підготовки – 39,7% опитаних. У 2008 р. для проходження виробничої практики підприємства виділили лише 386 місць.

На жаль, формування обсягів державного замовлення робітничих кадрів проводиться формально, обсяги замовлень здебільшого є умовними, без урахування пропозицій, сформованих на регіональному рівні, не враховуються пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку регіонів, відсутня інформація щодо перспективного розвитку і кадрового забезпечення окремих галузей, відсутня співпраця між Міністерством та місцевими органами виконавчої влади, державної служби зайнятості та органів статистики, відсутня система узгодження підготовки робітничих

кадрів за державним замовленням за певними напрямками з подальшим їх працевлаштуванням, відсутня співпраця між ПТНЗ і потенційними роботодавцями, які здебільшого застосовують формальний підхід до надання заявок з підготовки кваліфікованих робітників із подальшим їх працевлаштуванням²⁶⁵.

Однією з причин недостатньо високого рівня практичної підготовки випускників є незадовільний рівень матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів, який фінансується за залишковим принципом. Наприклад, серед транспортних засобів, які використовуються закладами, з терміном експлуатації до 10 років є лише 13% тракторів, 27% автомобілів, 23% комбайнів зернозбиральних та 15% комбайнів спеціальних²⁶⁶, забезпеченість твердим паливом у 2010/11 н. р. складала лише 33% від потреби. Станом на 2008 р. ще 24,3% навчальних закладів розміщувалися у пристосованих приміщеннях, бракувало 222 кабінетів (166 кабінетів професійно-технічного циклу та 56 з електронно-обчислювальної техніки), 81 лабораторії, 44 виробничих майстерень²⁶⁷. Забезпеченість підручниками професійно-технічного циклу у 2010/11 н. р. складала лише 76%, а підручниками із загальноосвітніх дисциплін – 68%²⁶⁸.

²⁶⁵ Про результати перевірки використання коштів Державного бюджету України, виділених Міністерству освіти і науки України на підготовку робітничих кадрів [Електронний ресурс] / Підготовлено департаментом з питань науки та гуманітарної сфери і затверджено постановою Колегії Рахункової палати від 27.12.2005 № 31-3. – К. : Рахункова палата України, 2006. – Вип. 4.– Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/549029;jsessionid=9AF097FCDF12E39AD07D7A05B170A98C>.

²⁶⁶ Основні показники професійно-технічної освіти України станом на 01.01.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/statistika/?order_by=date_of_pub#.

²⁶⁷ Інформаційні матеріали (за статистичними формами №1, №2 (проф.-тех.) за 2007/2008 навчальний рік) : зведені звіти / за ред. Т. М. Десятова. – К., 2009. – С. 11.

²⁶⁸ Інформація за результатами опрацювання зведеного звіту про підготовку ПТНЗ до нового навчального року за формою 7 В (проф.-тех.) станом на 01.07.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/statistika/>.

Серед регіонів найвищі показники нестачі навчально-виробничих приміщень були у Полтавській, Харківській, Хмельницькій, Львівській областях (рис. 3.45)²⁶⁹.

Скорочення кількості бажаючих здобувати середню спеціальну освіту створює ситуацію, коли у навчальних закладах залишаються незадіяні потужності, що негативно позначається на їх економічному стані. Наприклад, в Україні загалом фактично використовується лише 81,8% від загальної кількості спроектованих навчальних місць, найбільше вільних потужностей у Луганській області (використовується лише 66,4% місць), менше ніж 80% потужностей використовується у Дніпропетровській, Донецькій, Полтавській, Сумській, Харківській, Черкаській областях. Натомість перевантаженість навчальних закладів спостерігалася лише у Запорізькій області. Обсяги використання місць у гуртожитках та їдальнях є ще нижчими. Загалом в Україні використовують лише 54,2% місць у гуртожитках та 72,4% місць у їдальнях. Наприклад, у Луганській області використовують лише 26,8% місць у гуртожитках та 33,7% місць у їдальнях, такі показники є найнижчими серед регіонів (рис. 3.46)²⁷⁰.

Оскільки відбувається постійне прискорення процесів науково-технічного розвитку, поява нових технологій, засобів виробництва, електронно-обчислювальної техніки та програмних продуктів до неї, то однією з передумов якісної освіти є стан і рівень комп'ютеризації навчальних закладів, вміння ефективно використовувати сучасне програмне забезпечення відповідно до новітніх світових розробок. Станом на 2008 р. у навчально-виробничому процесі було задіяно 26 тис. комп'ютерів (додаткова потреба становила 1736 персональних комп'ютерів), 848 сучасних навчальних комп'ютерних комплексів, 57 кабінетів з природничо-математичних і технологічних дисциплін. Кількість

²⁶⁹ Інформаційні матеріали (за даними державної статистичної звітності за формами № 1, № 2 (проф.-тех.) за 2008/2009 навчальний рік) / упоряд. : Д. О. Балашов, Т. М. Беренда, О. В. Вовкодавєць та ін. – К., 2009. – С. 55.

²⁷⁰ Там само. – С. 54.

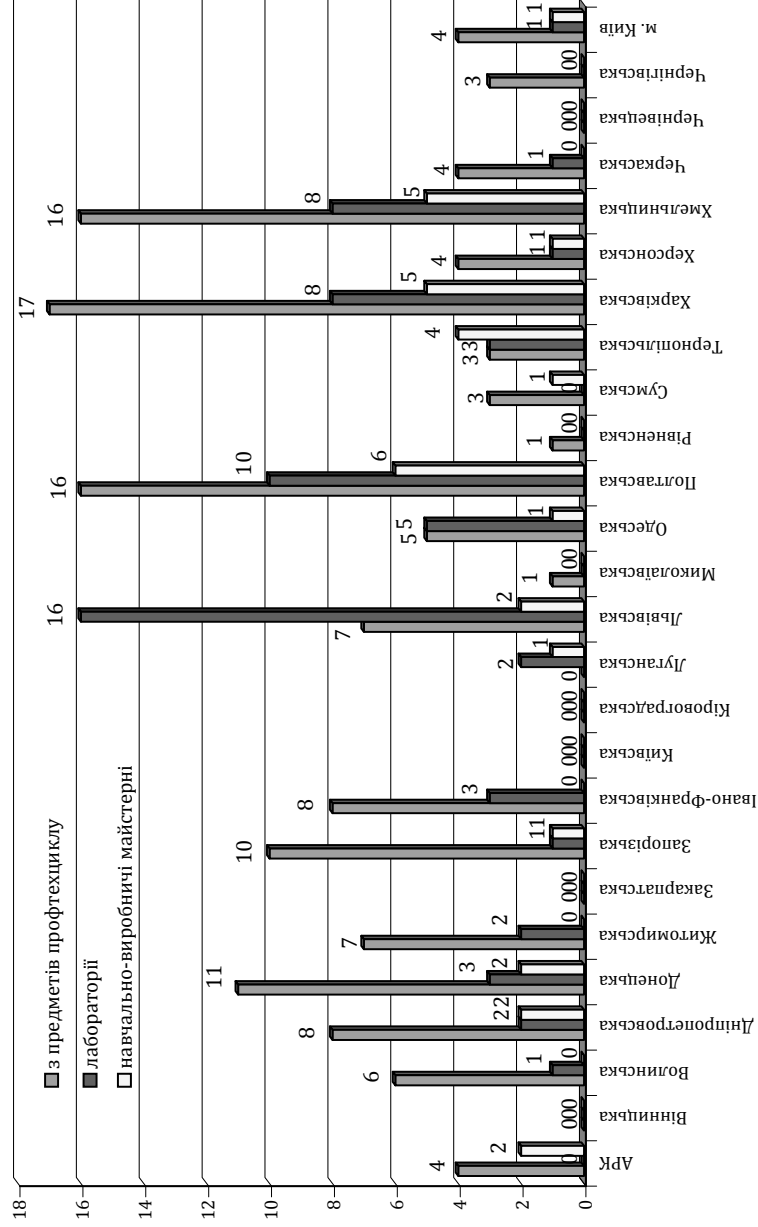

Рис. 3.45. Потреба у навчально-виробничих приміщеннях у регіонах України станом на 01.09.2009 р.*

* Складено автором за даними [269].

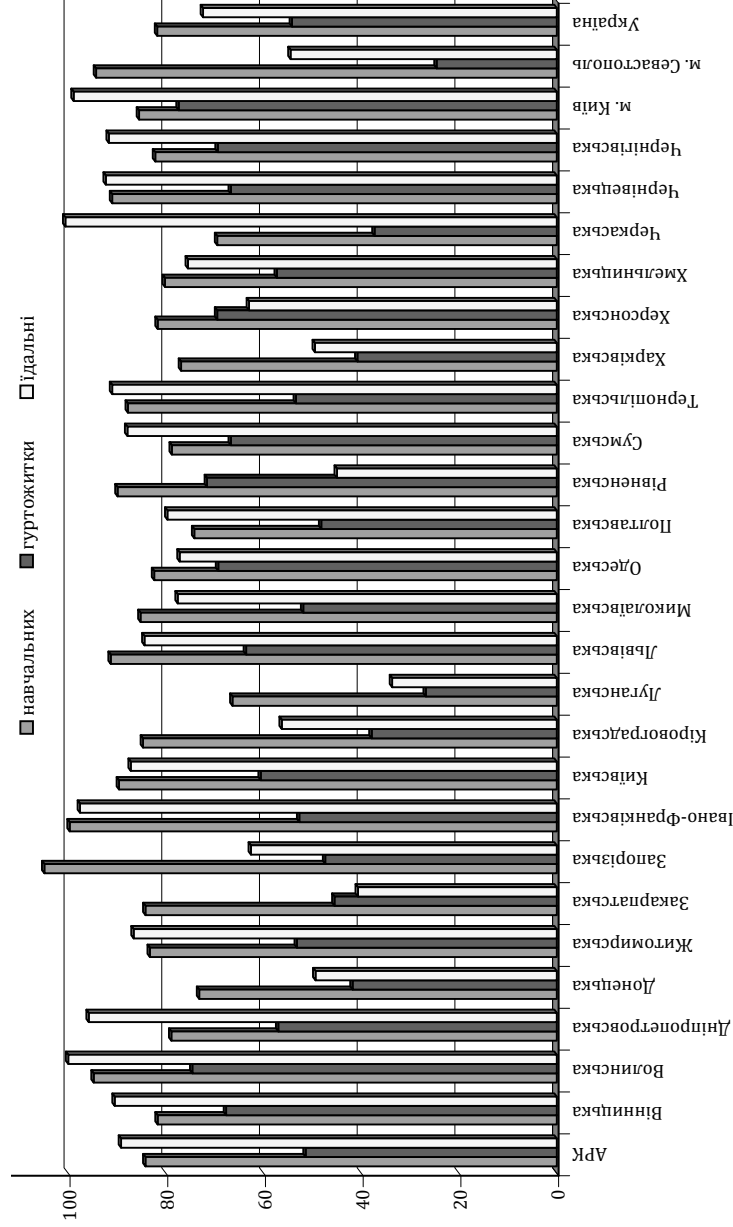

Рис. 3.46. Обсяги використання приміщень професійно-технічних навчальних закладів (на 01.09.2009), %*

* Складено та розраховано автором за даними [270].

учнів, які припадали на один комп'ютер становила 15. У розрізі регіонів: найкраща ситуація у м. Києві та м. Севастополі – менше ніж 10 учнів, найгірша – у Кіровоградській області – 20,7 учня на один комп'ютер (рис. 3.47)²⁷¹.

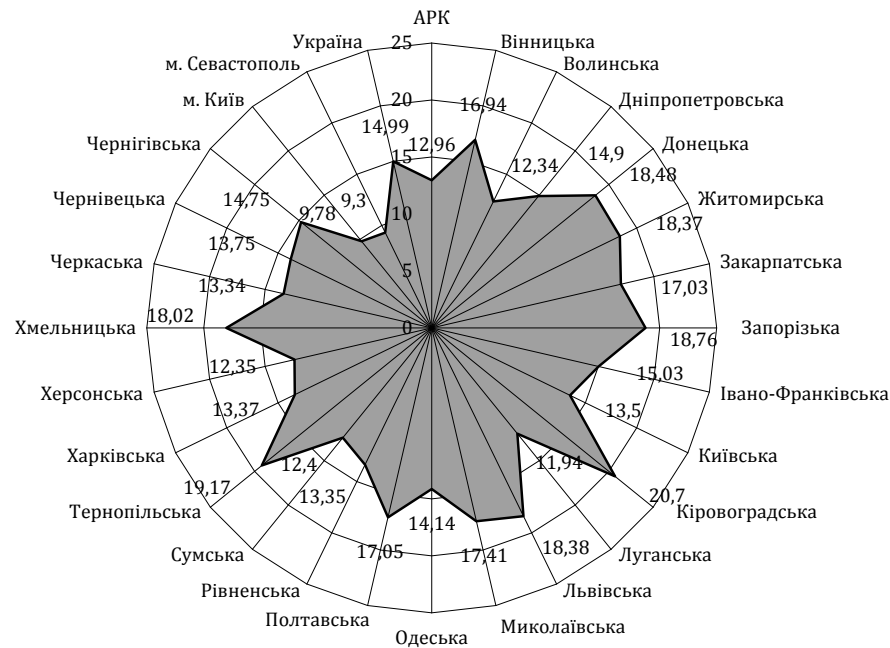

Рис. 3.47. Розподіл кількості учнів, які припадають на один комп'ютер, у розрізі регіонів України станом на 01.09.2009 р.*

* Складено автором за даними [271].

До 2011 р. рівень оснащення комп'ютерною технікою зріс, а в ПТНЗ на один комп'ютер уже припадало 13 учнів. До мережі інтернет було під'єднано 92% від загальної кількості закладів,

²⁷¹ Інформаційні матеріали (за даними державної статистичної звітності за формами № 1, № 2 (проф.-тех.) за 2008/2009 навчальний рік) / упоряд.: Д. О. Балашов, Т. М. Беренда, О. В. Вовкодавець та ін. – К., 2009. – С. 56.

68% з-посеред яких мали власні веб-сайти²⁷². Як бачимо, рівень комп'ютерного забезпечення навчальних закладів не є достатнім, а більшість робітників, які зайняті на виробництві, у сфері послуг мають низький або середній рівень кваліфікації, не володіють навичками роботи зі сучасними матеріалами й технологіями, комп'ютерною грамотністю. Водночас підготовка працівника, який зможе працювати за новітніми технологіями в умовах сучасного виробництва, повинна стати основою стратегії загальнодержавного розвитку професійної освіти. Якісна підготовка кваліфікованого робітника залежить від кваліфікації педагогів, рівня володіння виробничими та педагогічними технологіями й вміння застосовувати їх у навчально-виробничому процесі. Навчальний процес у професійно-технічних навчальних закладах здійснюють 46,3 тис. педагогічних працівників. На жаль, така кількість педагогів не задовольняє потребу у повному обсязі. Забезпеченість педагогічними працівниками становила 81,1%, а майстрами виробничого навчання – 87,3% (рис. 3.48)²⁷³. Однією з причин недостатнього рівня забезпеченості необхідними кадрами є ненадлежає матеріальне забезпечення (середня заробітна плата педагогічних працівників у 2010 р. – 1851 грн) викладацького складу.

Важливе значення має освітньо-кваліфікаційний рівень працівників ССОЗ. На жаль, 43% майстрів виробничого навчання мають третій розряд, який відповідає рівню випускника ПТНЗ, що є суттєвою причиною низької якості освіти. У низці регіонів, зокрема у Дніпропетровській, Запорізькій, Сумській, Харківській, Херсонській, Черкаській областях, кількість майстрів із низьким рівнем кваліфікації перевищує 50% (рис. 3.49)²⁷⁴.

²⁷² Професійно-технічна освіта України у 1991–2011 роках (перелік головних подій розвитку, проблемні питання, інформаційно-аналітичні, статистичні матеріали) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=50897&cat_id=46939.

²⁷³ Інформаційні матеріали (за даними державної статистичної звітності за формами №1, №2 (проф.-тех.) за 2008/2009 навчальний рік) / упоряд.: Д. О. Балашов, Т. М. Беренда, О. В. Вовкодавець та ін. – К., 2009. – С. 65–66.

²⁷⁴ Там само. – С. 66–67.

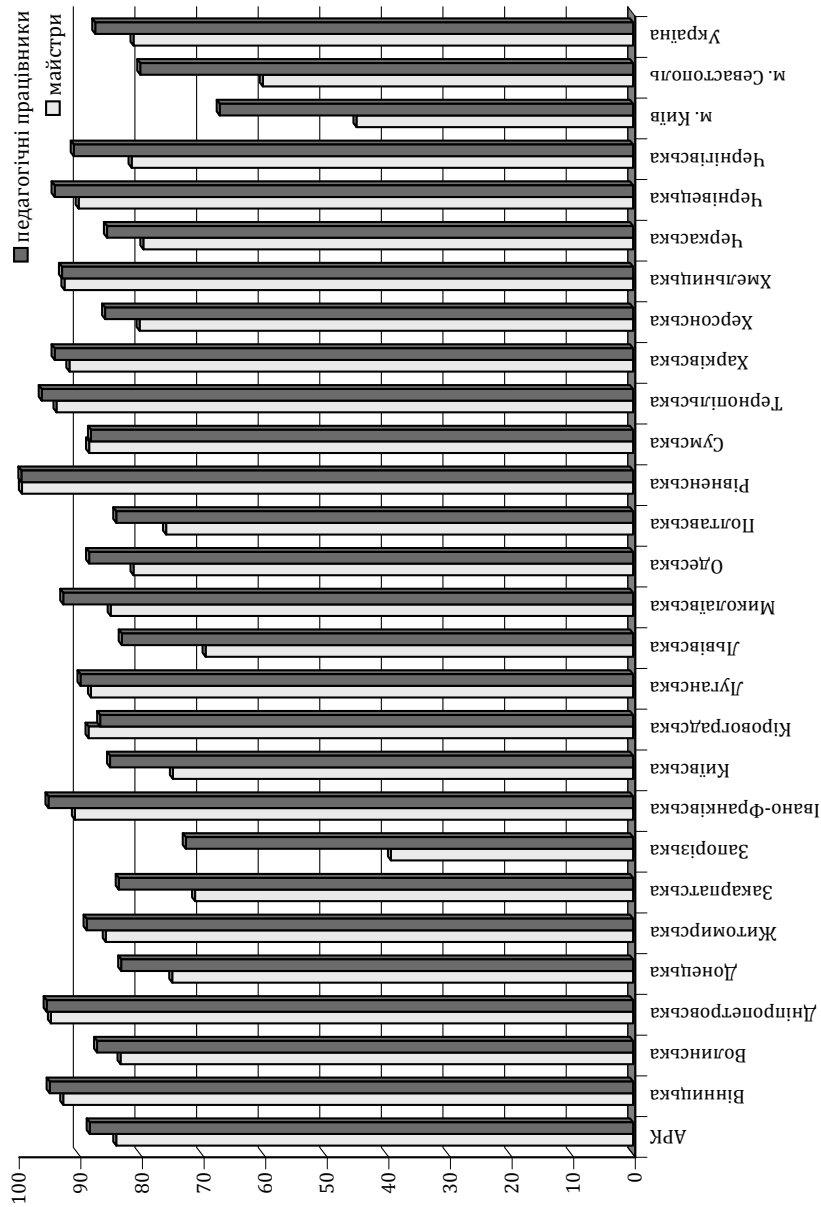

Рис. 3.48. Рівень кадрового забезпечення професійно-технічних навчальних закладів, %*
 * Складено автором за даними [273].

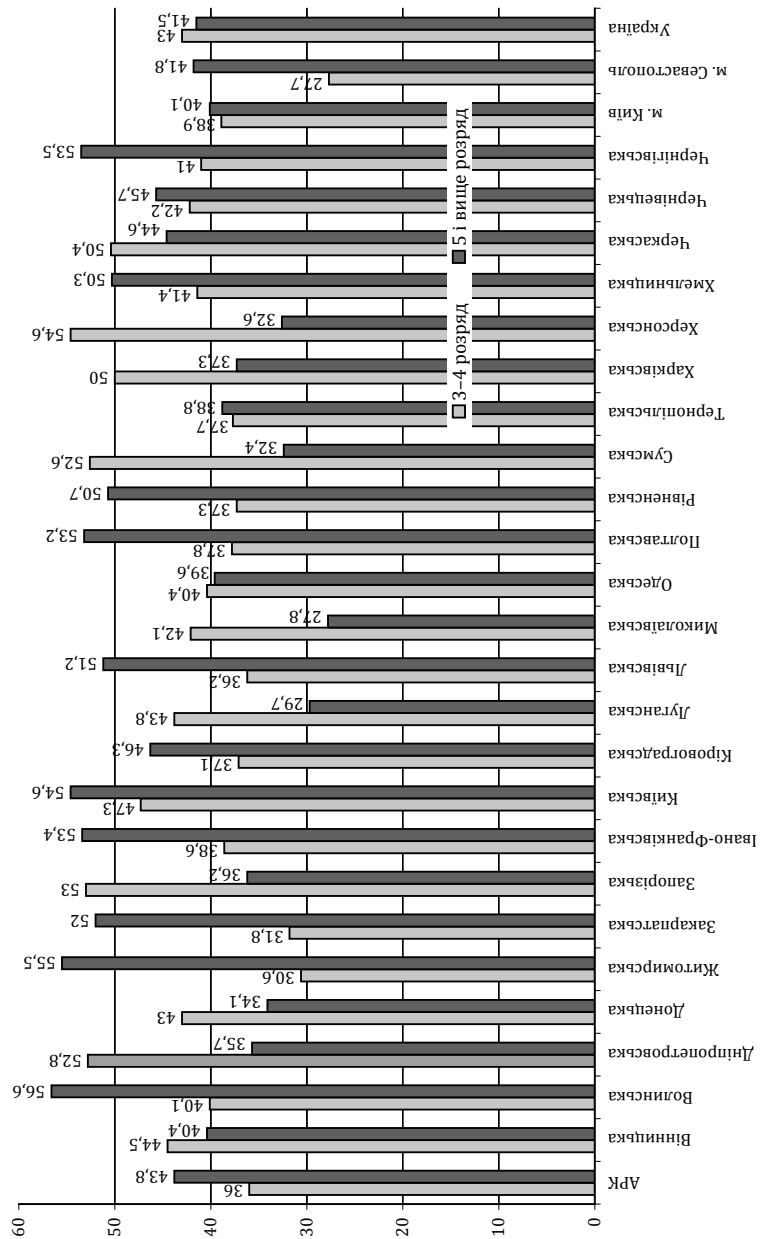

Рис. 3.49. Забезпеченість майстрами за робітничою кваліфікацією, %*
 * Складено автором за даними [274].

Недостатній кількісний склад педагогічних працівників доповнюється ще й незадовільною якісною підготовкою. Наприклад, підготовка викладачів і майстрів за спеціальністю «Професійне навчання» здійснюється лише за 20 профілями, а у профтехучилищах підготовка робітничих кадрів – за 39 напрямками, на виробництві використовується понад 5 тис. спеціальностей. У результаті виникає ситуація, коли великі корпорації залучають іноземних робітників, відмовляючи місцевому випускнику ПТНЗ на підставі низької кваліфікації та невідповідності професійної підготовки вимогам робочого місця²⁷⁵.

Для стимулювання розвитку професійно-технічної освіти в Україні в руслі сучасних світових тенденцій Міністерством освіти і науки було розроблено проект Концепції розвитку професійно-технічної освіти на 2010–2020 рр., прийнято Державну цільову програму розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 рр. Метою цих документів є підвищення конкурентоспроможності професійної освіти на ринку праці, створення сприятливих умов для якісної підготовки кваліфікованих робітників.

Основними засадами концепції, що покликані підняти розвиток освіти на якісно новий рівень, є: створення системи забезпечення якості професійно-технічної освіти; оптимізація системи й джерел фінансування; модернізація системи управління професійно-технічною освітою; оновлення існуючої нормативно-правової бази; розвиток і впровадження проектів соціальної реклами, спрямованої на підняття престижності робітничих професій²⁷⁶.

Отож, очевидно, що в наш час підсистема середньої спеціальної освіти практично в кожній РОС України втратила свої позиції, незважаючи на те, що побудова інформаційного суспільства ви-

²⁷⁵ Сенічева К. Про деякі особливості еволюції системи професійної освіти в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / К. Сенічева. – Режим доступу : http://www.vmurol.com.ua/index.php?id=us_publication&group=10&us_publication=354.

²⁷⁶ Концепція розвитку професійно-технічної освіти в Україні на 2010–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rvosvita.org.ua/pto_inf_materialy.html.

сунула нові вимоги до професійної підготовки спеціалістів, які готуються в її закладах, до переліку необхідних спеціальностей в сучасних умовах, до вміння володіти новітніми інформаційно-комунікативними технологіями.

3.4. Зміни системи вищих навчальних закладів

Вища освіта в Україні має давню історію, яка сягає своїм корінням ще часів братських шкіл, що почали виникати наприкінці XVI – на початку XVII ст. у Львові (1585), Києві (1615), Луцьку (1620), Вінниці, Немирові, Кам'янці-Подільському й деяких інших містах. Проте зосередимо увагу на тому періоді, включаючи радянський, що став базою для розвитку вищої освіти за часів незалежності.

Розвиток вищої освіти України у XX ст. легше аналізувати й оцінювати завдяки ширшому доступу до статистичної інформації. Мережа ВНЗ почала інтенсивно розширюватися в період перед Другою світовою війною: якщо у 1914/15 н. р. на території України налічувалося 27 ВНЗ, то у 1933/34 н. р. їх кількість зросла до 173 (у 6,4 раза більше).

Радянська система вищої освіти України була частково сформована у 1939 р., після приєднання західноукраїнських земель. До початку 1938/39 н. р. в УРСР працювало шість класичних університетів: Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський і Чернівецький. У 1950–1960 рр. розпочалася реформа з укрупнення ВНЗ, внаслідок чого їх кількість скоротилася зі 160 (у 1950/51 н. р.) до 134 у 1955/56 н. р.

Разом із розширенням мережі ВНЗ відбувалося збільшення кількості студентів. У період з 1914/15 н. р. до 1955/56 н. р. кількість студентів зросла в 9,3 раза (від 35,2 до 325,9 тис. осіб). Розширювалася географія ВНЗ, проте головними центрами вищої освіти продовжували залишатися Харків, Київ, Одеса і Львів.

У 1958/59 н. р. у цих містах знаходилося 70 вищих навчальних закладів зі 140, в них навчалось 59% від загальної кількості студентів. У Харкові було 24 вищі навчальні заклади, у Києві – 18, в Одесі – 16, у Львові – 12.

Протягом 1960–1980 рр. кількість ВНЗ збільшилася від 132 у 1965/1966 н. р. до 149 у 1990/91 н. р. (в 1,2 раза), кількість студентів за аналогічний період – в 1,3 раза (від 690 тис. до 881,3 тис. осіб) (рис. 3.50).

Збільшення кількісних показників ВНЗ, безумовно, вплинуло на зростання загального рівня освіченості населення. Зокрема, якщо у 1940/41 н. р. на 10 тис. осіб населення припадало 47 студентів ВНЗ, то у 1980/1981 н. р. – 176 (у 3,74 раза більше) (рис. 3.51).

Разом зі зміною кількісних показників ВНЗ відбувалися й структурні зміни у вищій освіті. Суттєво змінилося співвідношення кількості студентів, які навчаються на денному, вечірньому та заочному відділеннях. Кількість студентів денної форми навчання зросла у 3,5 раза за 1950–1990 рр., заочної – у 6 разів, а вечірньої – в 17,1 раза. Частка студентів на денній формі навчання у 1950/51 н. р. становила 74%, проте до 1965/66 н. р. знизилася до 39%, а до 1990/91 н. р. зросла до 59%. Частка студентів на вечірній формі навчання у 1950/51 н. р. становила лише 2%, до 1970/71 н. р. зросла до 16% і поступово знизилася до 8% у 1990/91 н. р. Частка студентів заочної форми навчання у 1950/51 н. р. склала 24%, у 1965/66 н. р. зросла до 45% і, поступово знижуючись, досягла у 1990/91 н. р. 33%.

Як бачимо, денна форма навчання продовжувала залишатися переважаючою протягом усього досліджуваного періоду, а коливання кількості студентів на різних формах навчання було зумовлене вимогами й потребами централізовано-планової економіки, інтенсивним розвитком народного господарства УРСР. Суттєве збільшення кількості студентів вечірньої форми навчання пов'язане з необхідністю поєднувати професійну діяльність із потребою або необхідністю підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня робітників (рис. 3.52).

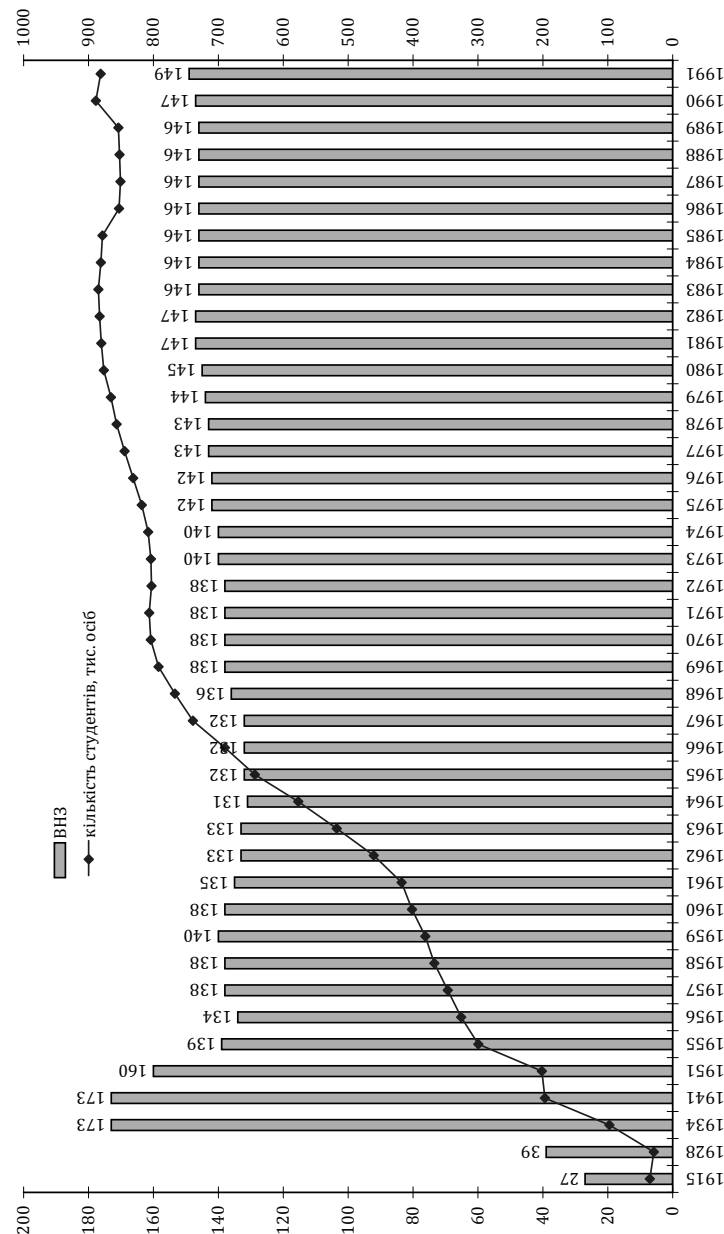

Рис. 3.50. Динаміка зміни показників ВНЗ на території України за період 1915–1991 рр.*

*Складено автором за даними статистичних щорічників.

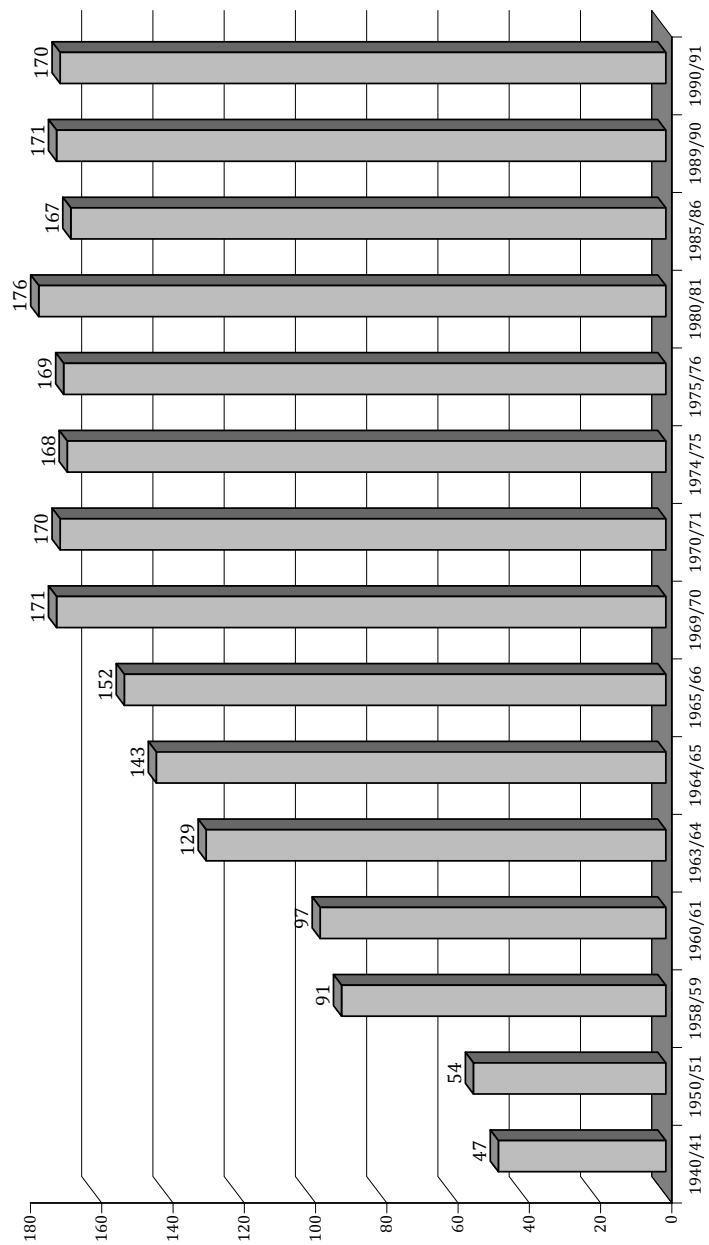

Рис. 3.51. Динаміка зростання кількості студентів ВНЗ у розрахунку на 10 тис. осіб населення за 1940–1991 рр.*

*Складено автором за даними статистичних щорічників.

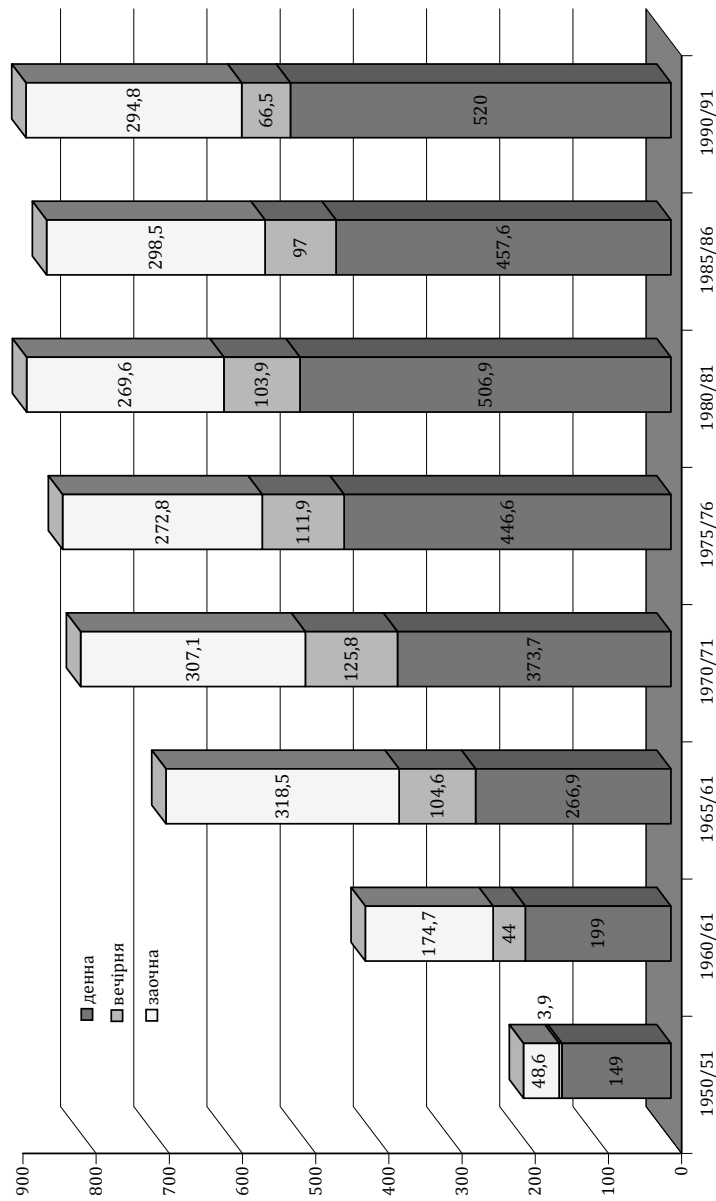

Рис. 3.52. Співвідношення кількості студентів за різними формами навчання у 1950–1991 рр.*

* Складено автором за даними статистичних щорічників.

Потреби в розбудові післявоєнного господарства та централизованної економіки визначали й основні напрями підготовки фахівців у ВНЗ (рис. 3.53). Основна частка у підготовці фахівців забезпечувала потреби промисловості та будівництва (31% від загальної кількості студентів ВНЗ у 1958 р. та 36% у 1991 р.), а також освіти (36% у 1958 р. та 32% у 1991 р.). До 90-х років минулого століття поступово почала збільшуватися кількість студентів у сфері економіки та права, транспорту та зв'язку.

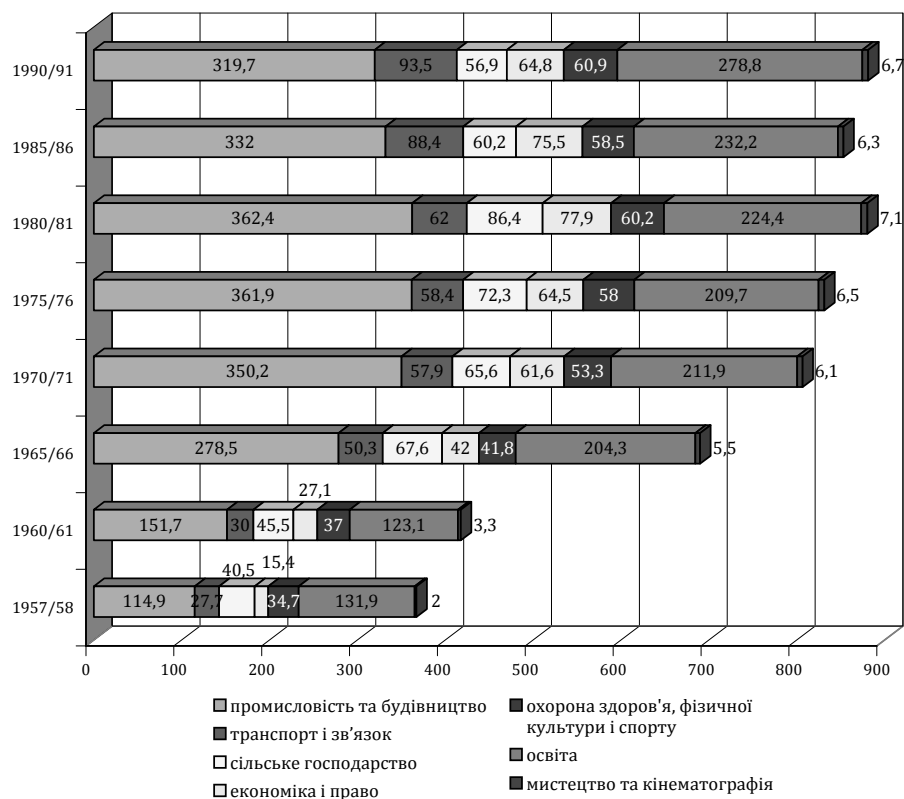

Рис. 3.53. Динаміка зміни кількості студентів ВНЗ за галузевими групами у 1957–1991 рр.*

* Складено автором за даними статистичних щорічників.

Серед регіонів України найбільшими освітніми центрами продовжували залишатися Харківська, Київська, Одеська, Львівська, Дніпропетровська області, тут сконцентрована понад 60% навчальних закладів і студентів (рис. 3.54, рис. 3.55).

Поступово підвищувався рівень освіченості серед жіночого населення: частка жінок у загальній кількості студентів ВНЗ зростає від 41,7% у 1960 р. до 56,7% у 1985 р. (рис. 3.56).

До 1984 р. в УРСР функціонувало 146 вищих навчальних закладів, у тому числі: університетів – 9; технічних вищих навчальних закладів – 50; сільськогосподарських вищих навчальних закладів – 17; вищих навчальних закладів економіки і права – 10; педінститутів – 30; вищих навчальних закладів охорони здоров'я – 15; вищих навчальних закладів фізкультури і спорту – 3; культури і мистецтва – 12. Мережу вищих навчальних закладів доповнювали також 25 філій, 7 спеціалізованих факультетів і відділень та 12 загально-технічних факультетів²⁷⁷.

Після здобуття незалежності в Україні розпочалися активні трансформаційні процеси у вищій освіті, що були зумовлені новими політико-економічними реаліями та вимогами часу.

Законодавчою основою розвитку трансформаційних процесів у ВНЗ стало прийняття Закону України «Про освіту» у 1991 р., який засвідчив право громадян на здобуття освіти в усіх державних закладах, а також регламентував діяльність ВНЗ, їх організаційну структуру, основні напрями діяльності, уможливив появу нових навчальних закладів різного типу і форм власності, перехід державних вузів на частково платну систему навчання, запровадив систему освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої школи²⁷⁸.

Наступним важливим етапом стало утворення Міністерства освіти України замість Міністерства народної освіти та Міністер-

²⁷⁷ Вища освіта України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-2563e9143ffb/list-21cead78727>.

²⁷⁸ Про освіту : Закон України від 04.06.91 № 1144-XII [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

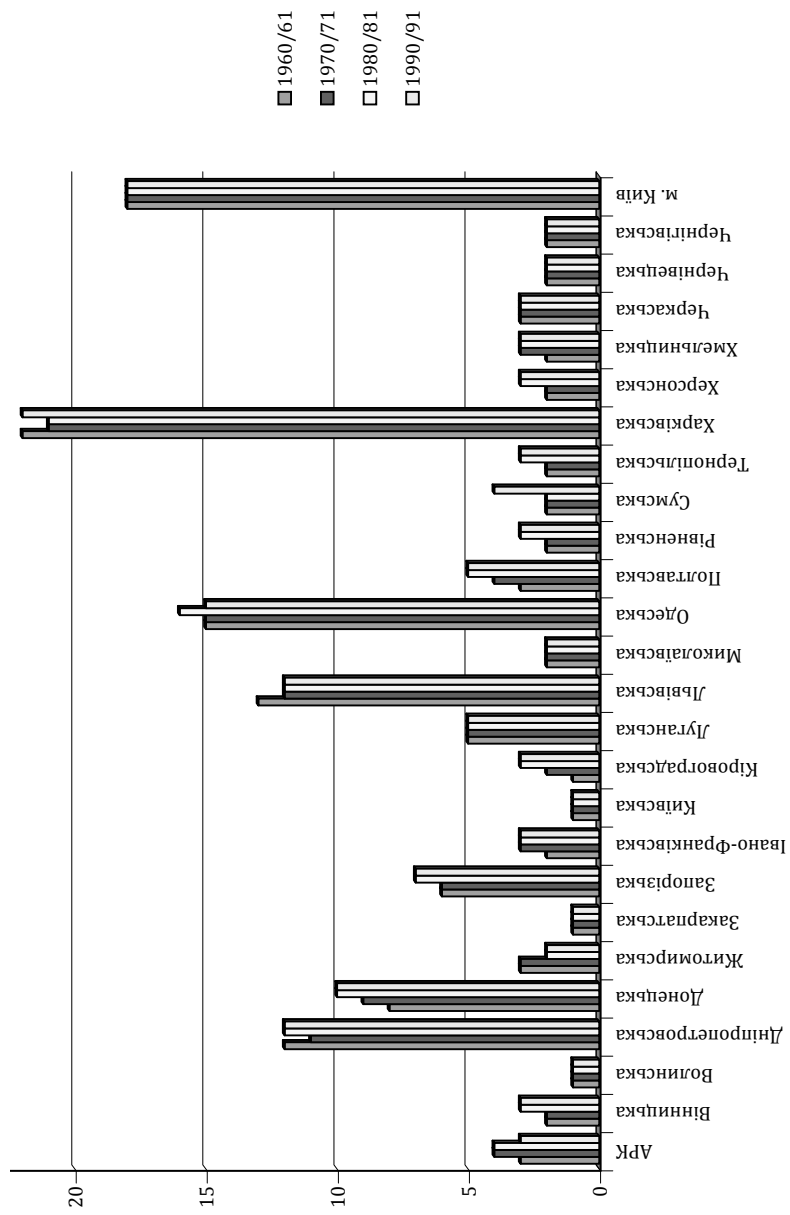

Рис. 3.54. Динаміка зміни кількості ВНЗ у регіонах України у 1960–1990 рр.*

*Складено автором за даними статистичних щорічників

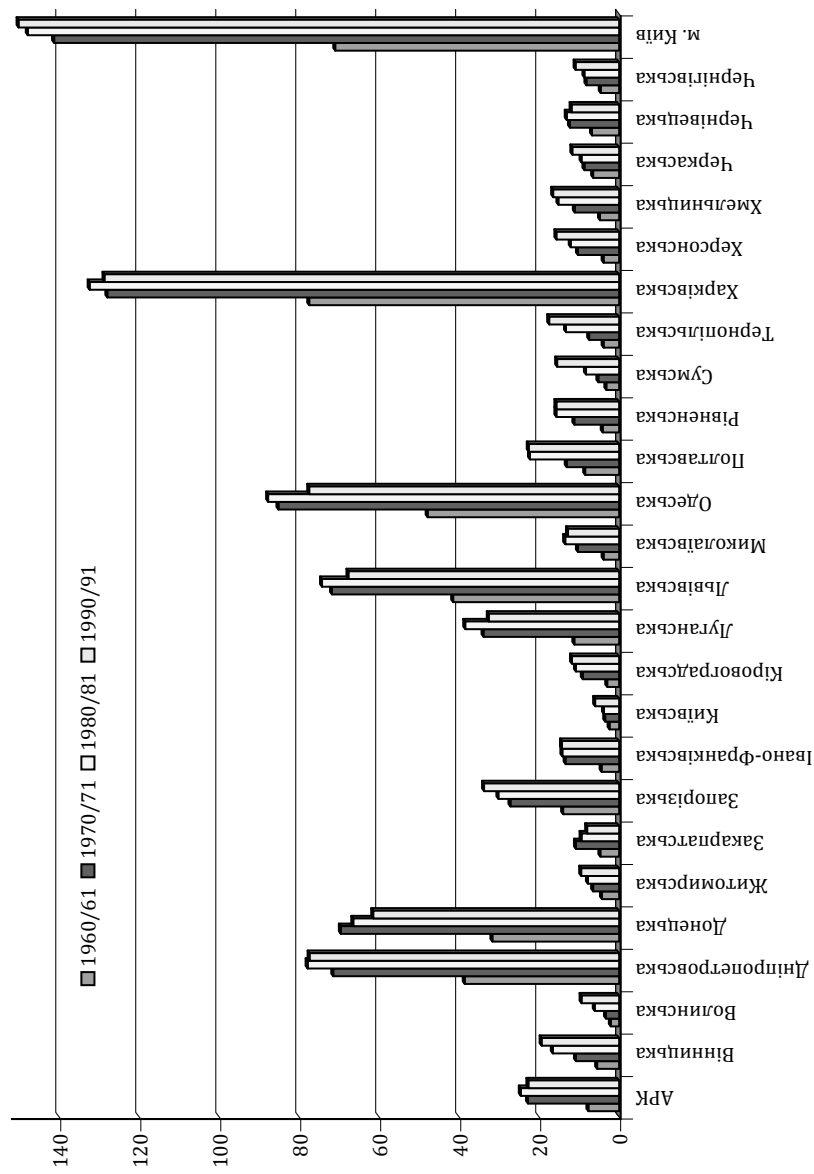

Рис. 3.55. Динаміка зміни кількості студентів у регіонах України у 1960–1990 рр.

*Складено автором за даними статистичних щорічників

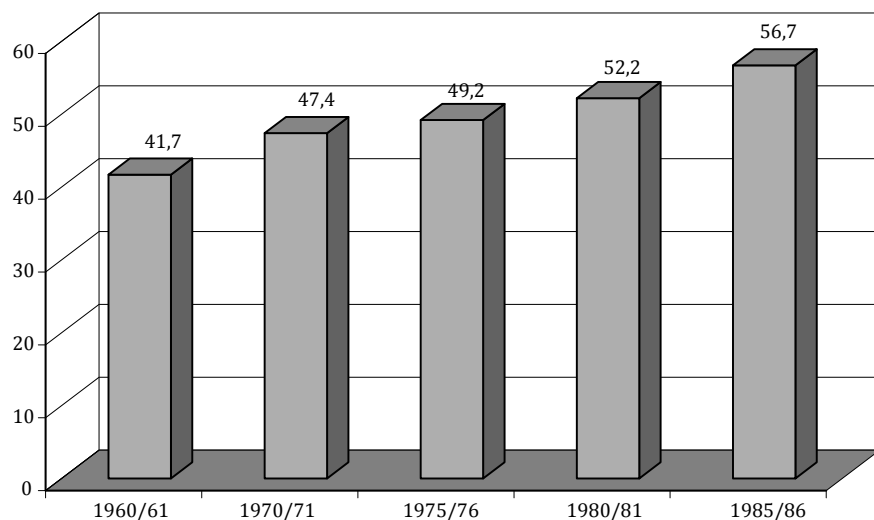

Рис. 3.56. Динаміка кількості жінок у структурі студентів ВНЗ

*Складено автором за даними статистичних щорічників

ства вищої освіти²⁷⁹, що сприяло ліквідації державної монополії на надання освітніх послуг і розвитку автономії освітніх закладів.

Із здобуттям незалежності кількість навчальних закладів в Україні продовжує зростати, розширюється не лише географія ВНЗ, а й починають виникати заклади нових типів і форм власності. Розвитку таких процесів сприяв зростаючий попит населення на послуги освіти, що підживлювався структурними перетвореннями в економіці та новими вимогами часу до освітньо-кваліфікаційного та фахового рівня працівників.

Починаючи з 1991 р. кількість закладів в Україні збільшилася у 2,3 раза (рис. 3.57), а кількість студентів до 2008 р. зросла у 2,7 раза та почала поступово зменшуватися, що зумовлено демографічними процесами.

²⁷⁹ Про утворення Міністерства освіти України та ліквідацію Міністерства народної освіти України і Міністерства вищої освіти України: Указ Президента України від 12.12.1991 № 2 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2/91>.

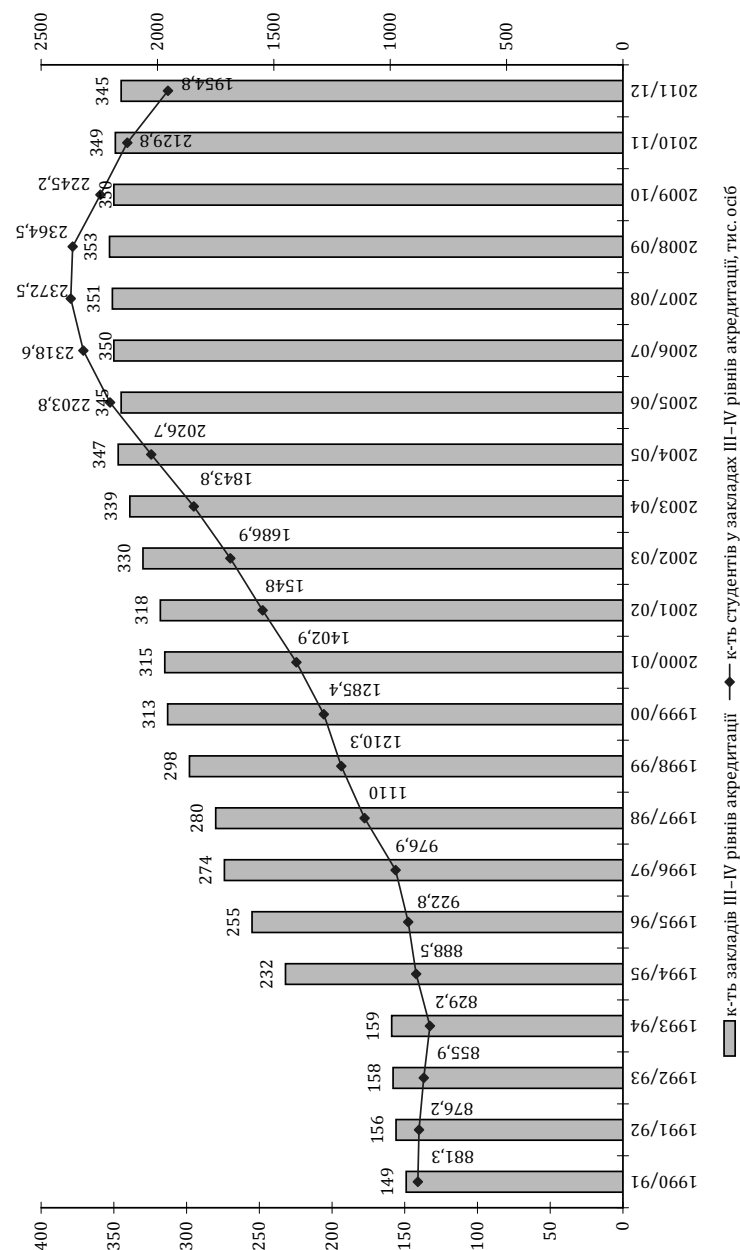

Рис. 3.57. Динаміка кількості ВНЗ та студентів у них за 1990–2012 рр.

*Складено автором за даними статистичних щорічників

Розширенню мережі закладів вищої освіти сприяло створення нової нормативної бази. Зокрема Указами Президента України було ухвалено «Основні напрями реформування вищої освіти» та «Про заходи реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів освіти». Зазначений комплекс нормативно-правових документів загалом окреслив ідеологію трансформації всієї освітньої галузі. Низка нормативних актів Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України сприяли створенню механізмів реалізації зазначених документів, гуманізації та демократизації вищої освіти, формуванню нового змісту вищої освіти, підвищенню якості освітніх послуг²⁸⁰.

Істотний негативний вплив на розвиток і діяльність ВНЗ мала перманентна економічна криза, яка проявилася у постійному зменшенні обсягів централізованого фінансування, припиненні фінансування вищої освіти з боку підприємств та організацій, фактичному руйнуванні сектору науково-дослідних установ²⁸¹.

У регіональному розрізі спостерігалось значне збільшення кількості ВНЗ, що, з одного боку, створило ширші можливості для доступу населення до освітніх послуг (рис. 3.58), але з іншого – така широка мережа навчальних закладів не завжди забезпечує належну якість наданих послуг.

Новостворені навчальні заклади не мають у своєму складі достатньої кількості кваліфікованого науково-педагогічного персоналу, потужної матеріальної бази для здійснення наукових досліджень, навчально-освітні програми не забезпечують надання належного освітньо-кваліфікаційного рівня, як наслідок трапляються випадки визнання дипломів недійсними ще до закінчення навчання в обраному вузі.

²⁸⁰ Фінніков Т. Загальний огляд системи вищої освіти України [Електронний ресурс] / Т. Фінніков. – Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc.

²⁸¹ Шевчук А. В. Трансформація вищої освіти в Україні: ретроспективний аспект / А. В. Шевчук // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 11-12(1). – С. 77.

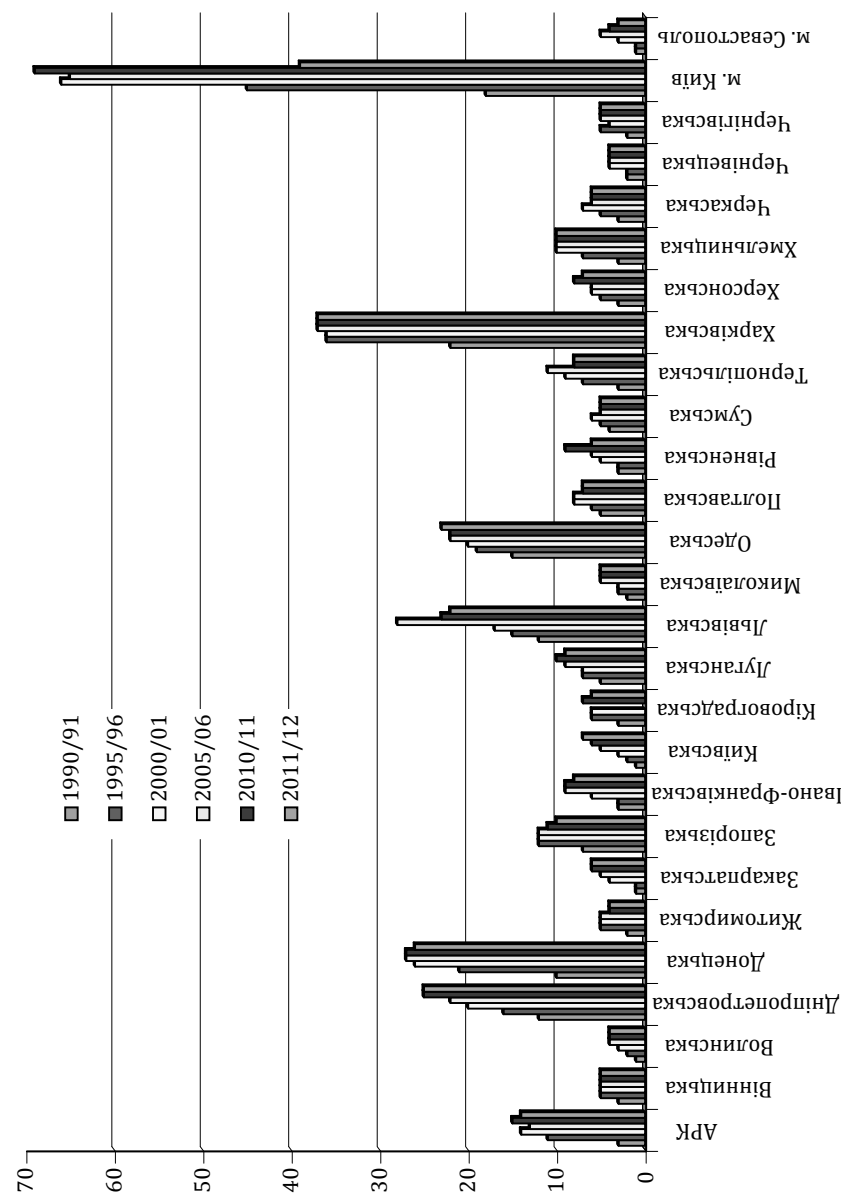

Рис. 3.58. Динаміка кількості навчальних закладів у регіонах України за 1990–2012 рр.*

*Складено автором за даними статистичних щорічників.

Розподілу ВНЗ за регіонами сприяло кілька основних чинників, зокрема: вплив планового принципу організації радянського суспільства, що визначав залежність ВНЗ та спрямованість підготовки у них від адміністративного поділу, кількості населення, промислового потенціалу регіону; наявність платоспроможного попиту організацій та населення, їх можливостей та готовності до інвестування коштів у вищу освіту. Як наслідок, була сформована регіональна структура мережі ВНЗ, що характеризується наявністю кількох великих центрів освіти у найбільших містах України Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Львові, Донецьку, угрупованням середньорозвинених регіонів (Автономна Республіка Крим, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Хмельницька, Івано-Франківська, Полтавська області тощо) та збідненою мережею переважно в аграрних областях (Житомирській, Волинській, Рівненській, Миколаївській, Чернігівській, Чернівецькій тощо).

Як бачимо, однією з найпомітніших особливостей розвитку системи вищої освіти стала регіоналізація, яка поряд зі створенням нових навчальних закладів проявилася у відкритті численних філій. Процес регіоналізації сприяє зростанню кількості місцевих викладацьких кадрів (зокрема із наукових та інженерних працівників), мобільності навчального закладу, його викладацького складу, розширенню навчально-матеріальної бази, залученню нових інвестицій. Трапляються випадки, коли маловідомі провінційні ВНЗ відкривають філії та підрозділи у провідних університетських центрах країни. Надаючи освітні послуги невисокої якості за демпінговими цінами вони спромоглися сформувати власні ніші на відповідних ринках освітніх послуг. Розвиток мережі філій та підрозділів ВНЗ, з одного боку, підтримується Міністерством освіти та науки, оскільки відбувається наближення центрів надання освітніх послуг до місця проживання студентів, а з іншого – встановлення вимог з ліцензування до філій як до головних закладів суттєво стримує розвиток мережі.

За дослідженнями Т. Фіннікова²⁸² процес трансформації системи вищої освіти України можна охарактеризувати за певними особливостями, серед яких, на нашу думку, слід відзначити: запровадження ступеневої системи вищої освіти; початок процесу формальної деідеологізації вищої освіти; зосередження необмеженої влади в руках управлінського менеджменту університетів, що сприяло посиленню бюрократизованості та корумпованості у ВНЗ; вироблення нового погляду на гуманізацію вищої школи; отримання більшої свободи у визначенні програм, введенні нових авторських методик та альтернативних підручників; демілітаризація навчального процесу у цивільних ВНЗ, скорочення мережі військових ВНЗ.

Разом із структурними змінами в економіці відбулася зміна структури підготовки фахівців у бік збільшення випуску економістів, юристів, менеджерів та інших фахівців соціального спрямування, зокрема за рахунок приватних інвестицій.

Відбулося зародження приватного сектору освіти. Перші недержавні ВНЗ відкрилися в Україні на початку 90-х років минулого століття. Умовами їх бурхливого розвитку в цей період була впровадження нових підходів до організації освітньої діяльності, високі економічні показники, державне визнання. Погіршення загальноекономічної кон'юнктури, насичення ринку освітніх послуг і посилення державного регулювання у сфері вищої освіти призвели до уповільнення темпів зростання сектору та його стабілізації в наступний період. У 2012 р. питома вага недержавних ВНЗ III–IV рівнів акредитації серед усіх закладів цієї категорії склала 31%, а кількість студентів, які навчаються в них – становила 11,7%. Це свідчить про невеликі розміри приватних навчальних закладів, їх мобільність, можливість чутливо реагувати на інновації, зміни рейтингу професій. Водночас за рейтингами ВНЗ серед основних проблем приватних вишів можна простежити

²⁸² Фінніков Т. Загальний огляд системи вищої освіти України [Електронний ресурс] / Т. Фінніков. – Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc.

проблеми з якістю науково-педагогічного персоналу та науково-технічної діяльності²⁸³.

Разом з утворенням ВНЗ нових типів і форм власності відбувся процес диверсифікації джерел фінансування вищої освіти у бік збільшення отримання освіти за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб (рис. 3.59)²⁸⁴. Найбільша частка у фінансуванні освіти припадає на кошти фізичних осіб (понад 60%), що свідчить про стабільно високий попит на вищу освіту, який підкріплений

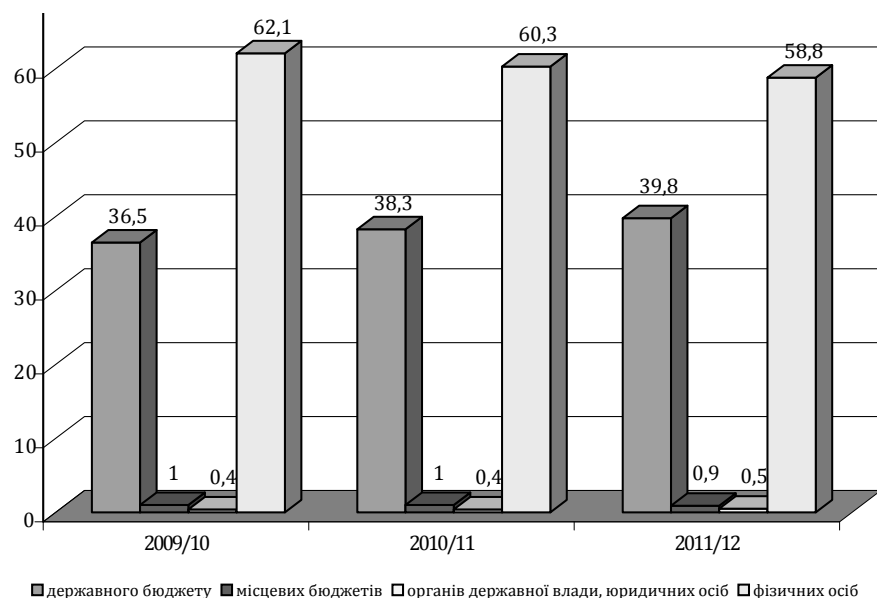

Рис. 3.59. Структура чисельності студентів ВНЗ

III–IV рівнів акредитації за джерелами фінансування їх навчання, %*

* Складено автором за [284].

²⁸³ Рейтинг вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації МОНмолодьспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/rejting/>.

²⁸⁴ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012. – С. 13.

платоспроможністю населення, а також законодавчо затвердженим правом державних ВНЗ надавати платні послуги.

Аналогічна ситуація спостерігається у регіональному розрізі: практично в усіх областях частка фінансування навчання фізичними особами складає понад 55%. Найбільша частка в Івано-Франківській області – понад 72%, найменша у Київській – 49,5% (рис. 3.60)²⁸⁵.

У більшості регіонів України ВНЗ державної форми власності продовжують залишатися переважаючими на тлі значного зростання кількості навчальних закладів приватної форми власності (рис. 3.61)²⁸⁶. Відносна кількість студентів, які навчаються у ВНЗ державної форми власності, теж продовжує залишатися переважаючою (рис. 3.62)²⁸⁷.

У регіональному розрізі в усіх областях частка студентів, які навчаються у державних закладах, теж є переважаючою (рис. 3.63)²⁸⁸.

Кількість студентів у розрахунку на 10 тис. осіб населення у 2011 р. також суттєво різнилася за регіонами. У чотирьох областях (Харківській, Одеській, Львівській, Запорізькій) та м. Києві зазначений показник вищий за середній в Україні (рис. 3.64)²⁸⁹.

Актуальною невирішеною проблемою є незатребуваність випускників ВНЗ на регіональних ринках праці. Кількість випускників, які отримали скерування на роботу у 2011/12 н. р. склала лише 27,2% (рис. 3.65)²⁹⁰.

²⁸⁵ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012. – С. 13.

²⁸⁶ Там само. – С. 23.

²⁸⁷ Там само. – С. 24.

²⁸⁸ Там само. – С. 28.

²⁸⁹ Розподіл постійного населення України за статтю та віком станом на 1 січня 2012 року : стат. зб. [Електронний ресурс]. – К., 2012. – С. 8. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. [Електронний ресурс]. – К., 2012. – С. 24. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

²⁹⁰ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012. – 220 с.

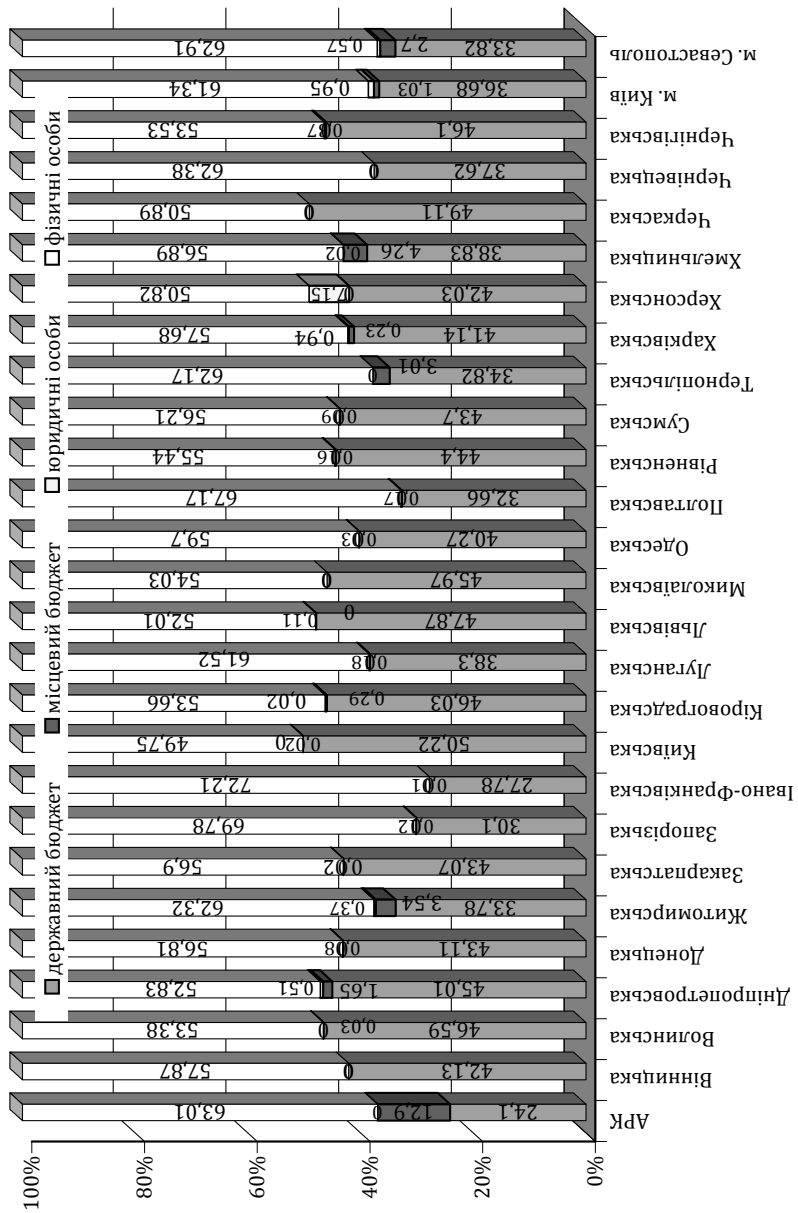

Рис. 3.60. Структура студентів за джерелами фінансування їх навчання у 2011/12 н. р. у регіональному розрізі, %
* Складено автором за даними [285].

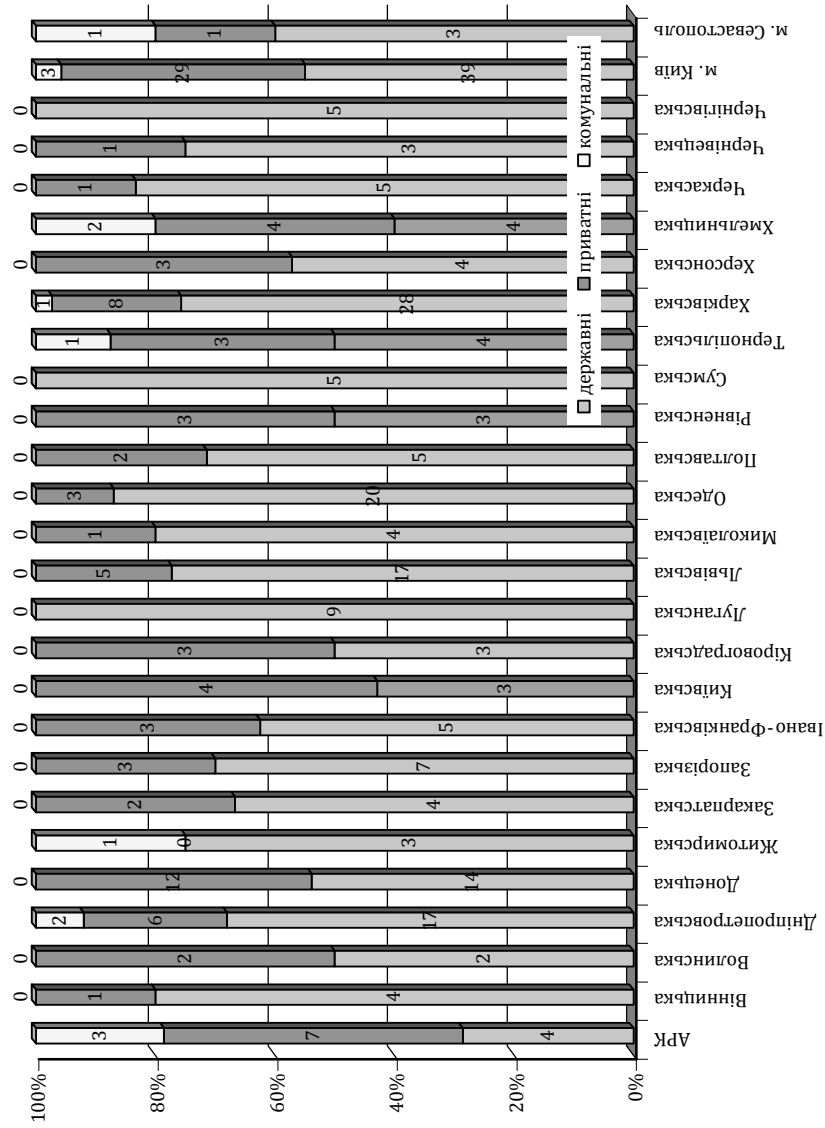

Рис. 3.61. Структура ВНЗ за формою власності у розрізі регіонів України*
*Складено автором за [286].

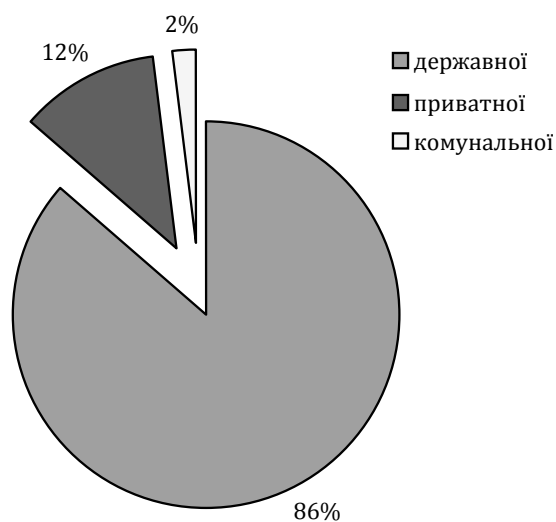

Рис. 3.62. Відносна частка студентів, які навчалися у ВНЗ різних форм власності у 2011/12 н. р.*

* Складено автором за [287].

Найменше значення показника зафіксовано у Тернопільській області – лише 15,6%, а найбільше у м. Севастополі – 43,4%, а це свідчить про те, що функціонування освітніх та економічних центрів у державі не збігається, ВНЗ випускають студентів, не затребуваних на ринку праці, і водночас з певними технічними й робітничими спеціальностями відчувається суттєвий дефіцит робочої сили.

Ще одним важливим показником, який визначає якість освітнього процесу ВНЗ, є структура викладацького складу, його освітньо-кваліфікаційний рівень. За даними Міністерства освіти та науки у 2011 р. з-посеред 126 керівників ВНЗ 112 були докторами наук (88,9%) та 14 – кандидатами наук (11,1%). У структурі науково-педагогічних працівників 48,2% склали кандидати наук, 9,7% – доктори наук, а 42,1% працівників не мали наукового ступеня. У регіональному розрізі найменш забезпеченими

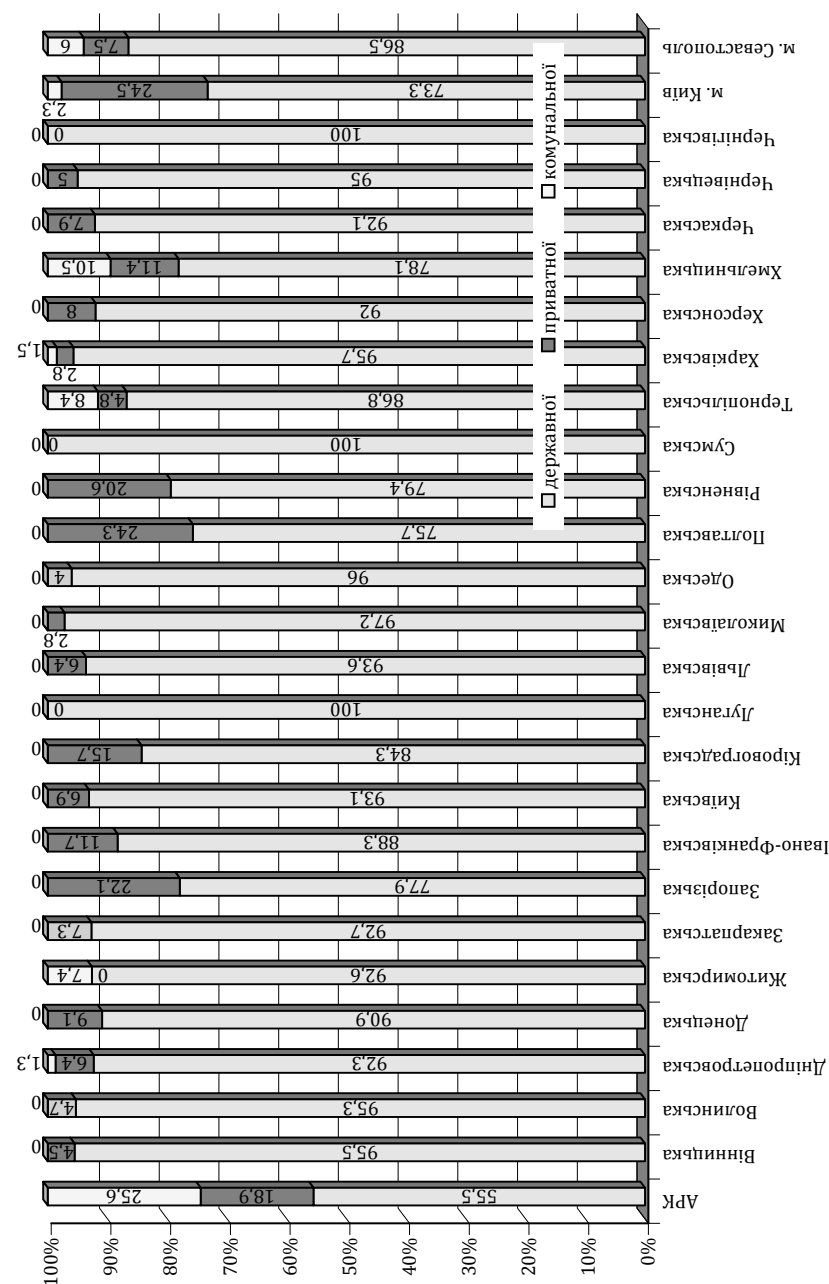

Рис. 3.63. Структура чисельності студентів за формами навчання у регіонах у 2011/12 н. р., %*

* Складено та розраховано автором за даними [288].

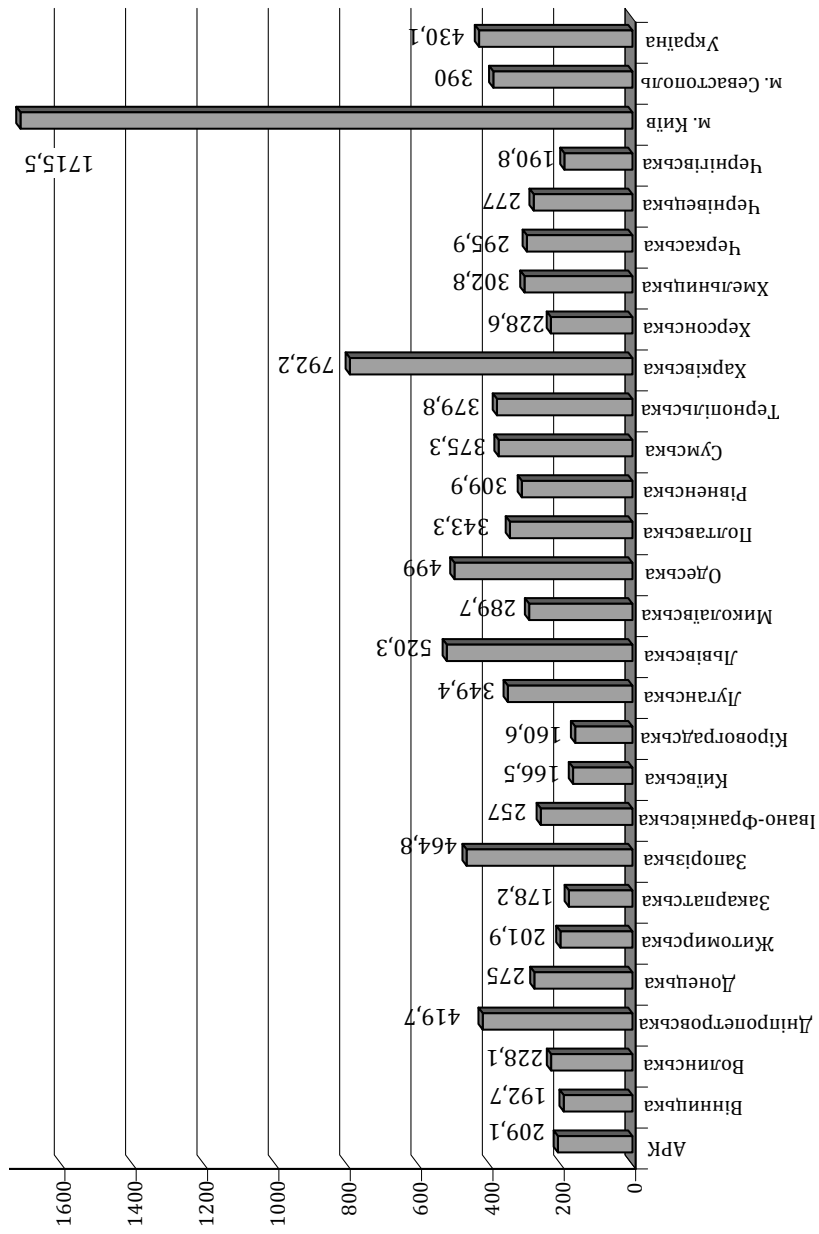

Рис. 3.64. Кількість студентів у розрахунку на 10 тис. осіб населення у розрізі регіонів України у 2011 р. * Складено автором за даними [289].

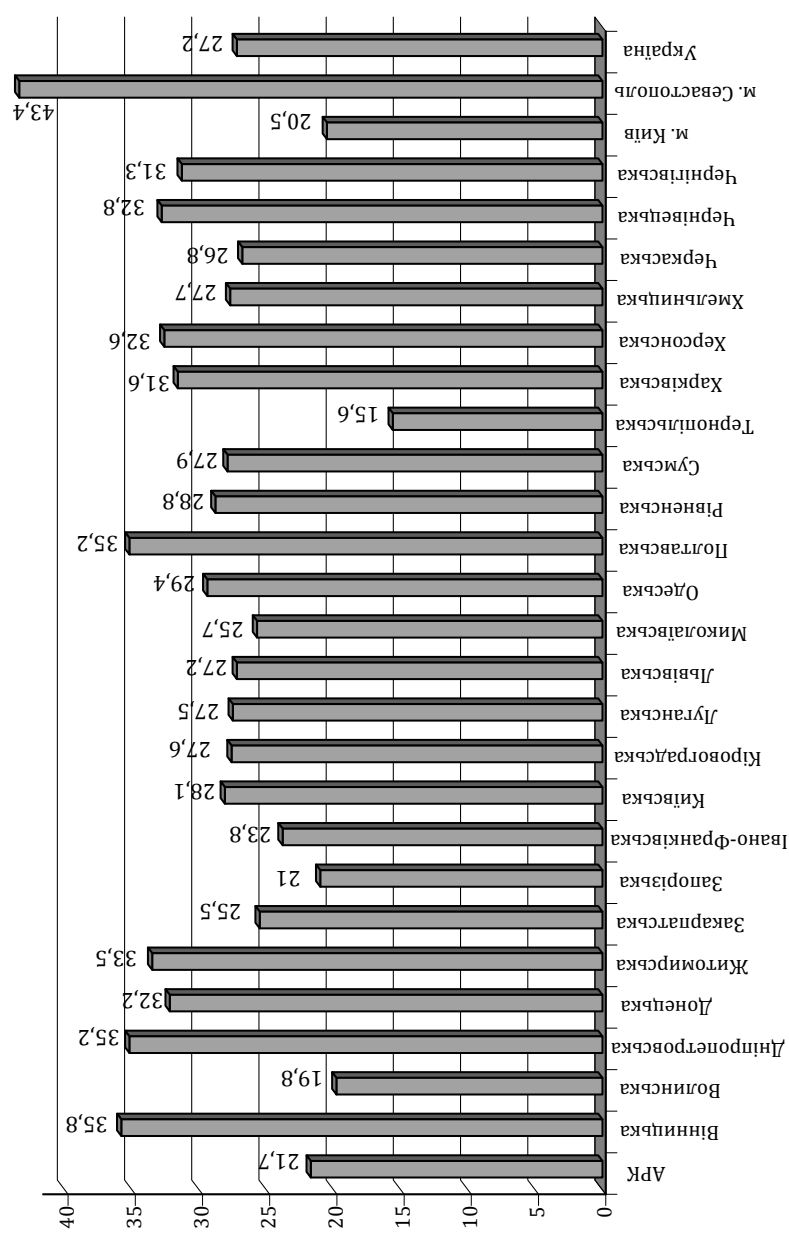

Рис. 3.65. Частка випускників ВНЗ, які у 2011/12 н. р. отримали скерування на роботу, у регіональному розрізі, % * Складено автором за даними [290].

кваліфікованими викладацькими кадрами є м. Севастополь (без наукового ступеня працюють понад 54,2% працівників) та Кіровоградська область (50,5% працівників) (рис. 3.66)²⁹¹.

Серед педагогічних працівників ситуація є ще гіршою: тут без наукового ступеня працює понад 90% працівників у всіх регіонах України (рис. 3.67)²⁹².

Загалом досить високим є відсоток докторів наук-сумісників до загальної кількості докторів наук – 33,3%, а кандидатів наук-сумісників до загальної кількості працюючих кандидатів наук – відповідно 14,1%²⁹³.

Ще одним важливим показником, що характеризує рівень забезпеченості кваліфікованими викладацькими кадрами та якість освітніх послуг, є кількість студентів, що припадає на одного викладача. За цим співвідношенням можна виділити регіони-лідери – АРК, Закарпатська область та м. Сімферополь, де співвідношення становить менше ніж 6 осіб, та регіони-аутсайтери – Миколаївська область (10 осіб серед студентів денної форми навчання). Схожий розподіл простежується, якщо брати до уваги усіх студентів. Найкращі значення показника забезпеченості викладацькими кадрами у Закарпатській області та м. Севастополі (менше ніж 10 осіб), а найгірші – Запорізька, Київська, Миколаївська (понад 15 осіб) області (рис. 3.68)²⁹⁴.

В умовах постійного збільшення кількості студентів спостерігаються невисокі питомі показники викладачів – докторів наук і доцентів у розрахунку на 100 студентів денної форми навчання. Найвищі показники у забезпечені докторами наук у Закарпатській області (1,8), АРК (1,7), Харківській області (1,4) та м. Києві (1,4),

²⁹¹ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012. – 219 с.

²⁹² Там само.

²⁹³ Освіта України – 2011 : інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2011 році / уклад. : О. А. Удод, К. М. Левківський, В. П. Погребняк та ін. – К., 2012. – 422 с.

²⁹⁴ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012. – 219 с.

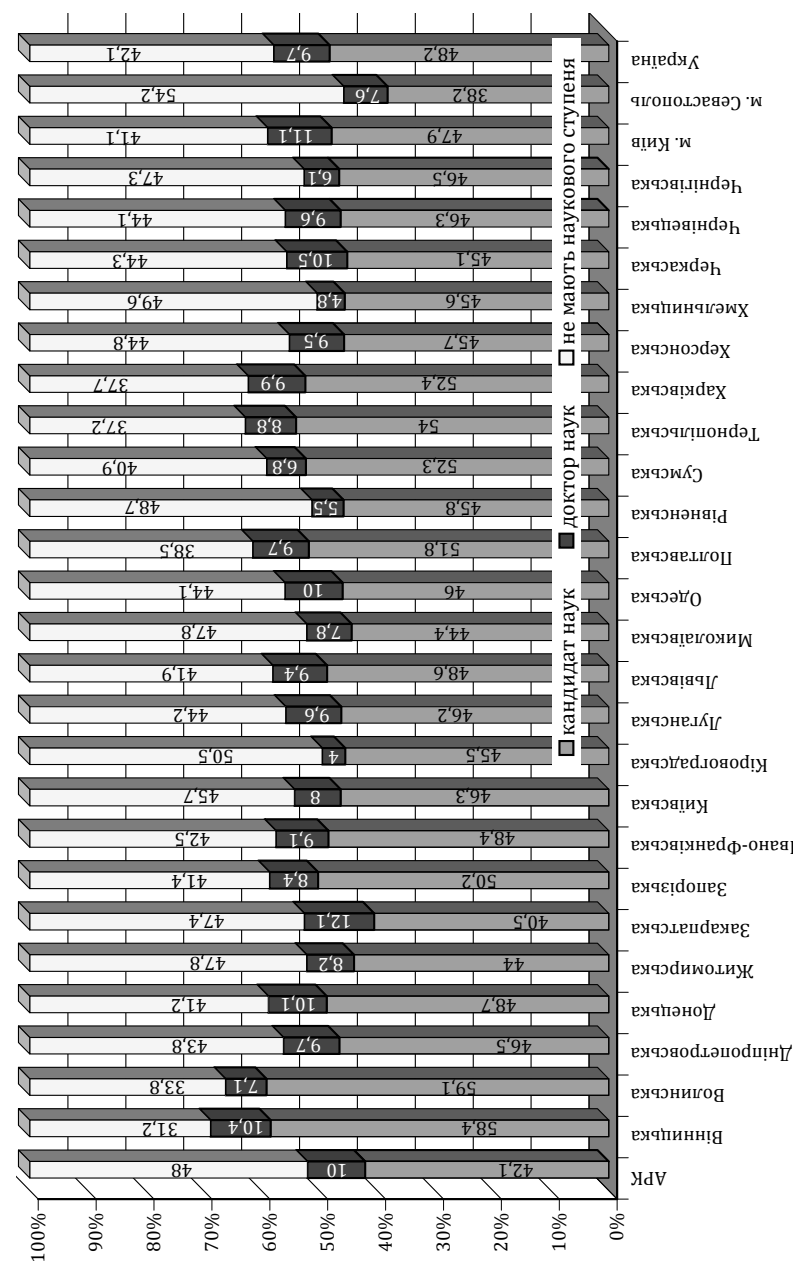

Рис. 3.66. Структура науково-педагогічних працівників за науковим ступенем у 2011 р. у регіонах України, %*

* Складено автором за даними [291].

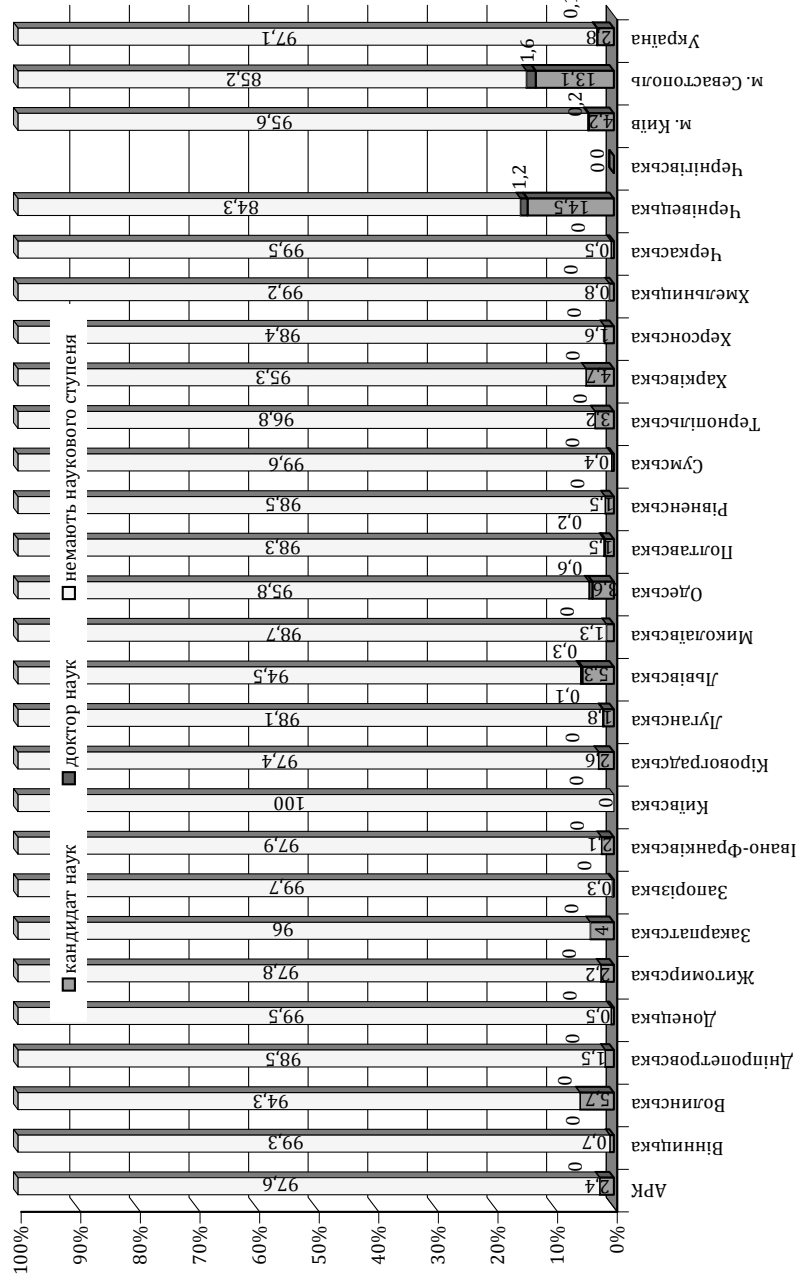

Рис. 3.67. Структура педагогічних працівників за науковим ступенем у 2011 р. в регіонах України, %*
Складено автором за даними [292].

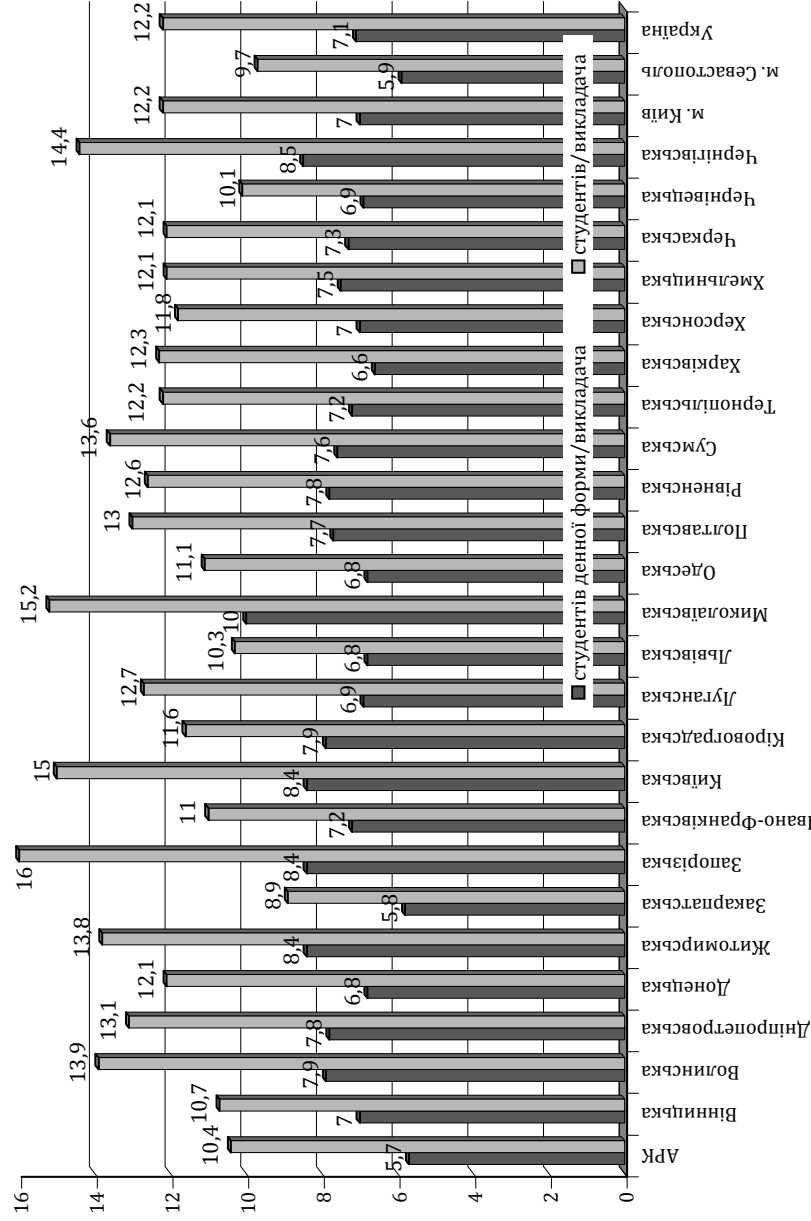

Рис. 3.68. Кількість студентів, які припадають на одного викладача, у регіонах у 2011 р.*

*Складено та розраховано автором за даними [294].

найнижчі – у Кіровоградській (0,5), Миколаївській (0,6), Рівненській (0,5) та Хмельницькій (0,5) областях. Найкраща забезпеченість кандидатами наук у Харківській (7,6), Вінницькій (7,1) областях та АРК (7,1), найгірша – у Миколаївській (3,6), Рівненській (4,2) та Київській (4,3) областях (рис. 3.69)²⁹⁵.

Створення великої кількості ВНЗ та їх структурних підрозділів у регіонах розглядається сьогодні як один із недоліків вищої освіти, оскільки навчальні заклади переважно невеликі за розмірами, не мають сформованої науково-дослідної бази та викладацького складу, а відповідно не надають послуги належного рівня. На часі постало нове питання оптимізації мережі закладів вищої освіти України через укрупнення й створення навчально-наукових комплексів із наскрізними програмами починаючи від дитячого садочка та закінчуючи ВНЗ. Найбільш поширеними пропозиціями є укрупнення навчальних закладів, створення університетських центрів, які б об'єднали у своєму підпорядкуванні кілька менших навчальних закладів.

За світовим рейтингом освітніх систем, складеним мережею дослідницьких університетів «Universitas 21» вища освіта України отримала 25 місце, випередивши такі держави, як Чехія, Польща, Словенія, Італія та Росія²⁹⁶. Водночас жоден вуз України не увійшов до світового рейтингу навчальних закладів, жоден з-посеред них не може конкурувати у світовому глобальному освітньому просторі. Альтернативою може стати створення потужних регіональних університетів із розвинутою наукою, сучасними науково-педагогічними школами і відповідною навчально-матеріальною базою. Прикладом такого укрупнення є об'єднання чотирьох вищих навчальних закладів і двох науково-дослідних інститутів в один Криворізький національний університет у 2011 р. у м. Криво-

²⁹⁵ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012 – 220 с.

²⁹⁶ Українська система вищої освіти отримала 25-ту позицію у світовому рейтингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/news/29487/print>.

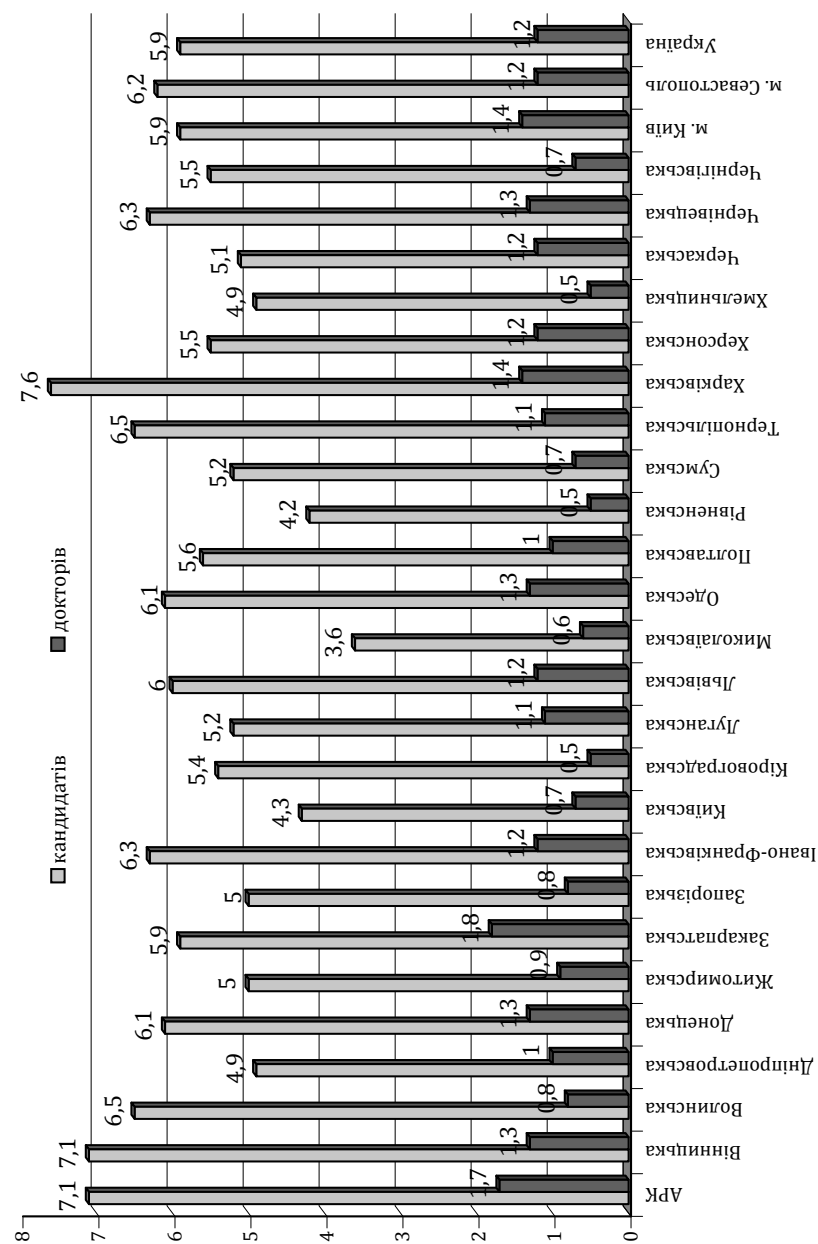

Рис. 3.69. Кількість викладачів на 100 студентів денної форми навчання у 2011 р. *

* Складено автором за даними:

му Розі²⁹⁷. Окрім того, важливим завданням постало утворення дослідницьких університетів. У 2011 р. розпочалося створення у провідних університетах країни (Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, Львівському національному університеті імені Івана Франка, Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут», Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, Національному авіаційному університеті тощо) науково-навчальних центрів, які повинні поєднувати потенціал сформованих наукових шкіл, новітні форми навчання.

До основних здобутків у розвитку системи вищої освіти також можна віднести запровадження незалежного зовнішнього оцінювання знань абітурієнтів, яке деякою мірою зменшило завуальованість та корумпованість вступу до вузу, розширило можливості сільської молоді та збільшило мобільність абітурієнтів.

Одним із показників, що характеризує рівень розвитку вищої освіти у регіональному масштабі, є індекс локалізації. Він дає змогу виявити відповідність розташування ВНЗ до типу поселень та диспропорції у забезпеченні населення регіону послугами вищої освіти. Коефіцієнт I_{λ} було розраховано за формулою:

$$I_{\lambda} = \frac{pN}{Pn} \quad (3.1)$$

де P – кількість ВНЗ в Україні,

p – кількість ВНЗ в населеному пункті,

N – кількість населення в Україні,

n – кількість населення в населеному пункті.

Як бачимо з табл. 3.5, розташування ВНЗ за регіонами є нерівномірним, а показник наближається до свого ідеального значення (1) лише у кількох населених пунктах (Надвірна, Коломия,

²⁹⁷ Кремень В. Чому і що потрібно змінювати в українській освіті? [Електронний ресурс] / В. Кремень // Урядовий кур'єр. – 2012. – 1 лист. – Режим доступу : http://ukurier.gov.ua/media/documents/2012/10/31/200_4844s.pdf.

Переяслав-Хмельницький, Тернопіль, Черкаси, Феодосія та ін.). Недостатнім є значення індексу у Дніпропетровську, Кривому Розі, Дніпродзержинську, Києві, Білій Церкві, Луганську, Кременчуку, натомість значне перевищення спостерігається у більшості обласних центрів (див. табл. 3.5)²⁹⁸.

Таблиця 3.5

Індекс локалізації ВНЗ у регіонах України*

№ з/п	Населений пункт	Кількість ВНЗ разом із філіями, факультетами, центрами на 01.09.2011 р., од.			Кількість населення на 1.01.2012 р., осіб	Індекс локалізації
		державні, комунальні	приватні	всього		
1	2	3	4	5	6	7
1	Вінниця	10	5	15	370814	3,7
2	Луцьк	2	5	7	213063	3
3	Дніпропетровськ	13	1	14	10011962	0,13
4	Кривий Ріг	1	0	1	662982	0,16
5	Дніпродзержинськ	1	0	1	249550	0,12
6	Жовті Води	1	0	1	48441	14,76
7	Павлоград	0	1	1	110470	6
8	Донецьк	10	9	19	971096	4,88
9	Краматорськ	1	2	3	199020	0,73
10	Слов'янськ	1	0	1	138450	0,8

²⁹⁸ Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 року / Державна служба статистики України – К., 2012 – 112 с.; Списки вищих навчальних закладів станом на 01.09.2011 [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/1349438350/>.

Продовження табл. 3.5

1	2	3	4	5	6	7
11	Горлівка	1	0	1	279500	0,18
12	Маріуполь	3	0	3	486320	0,41
13	Красноармійськ	1	0	1	77891	1,78
14	Макіївка	1	1	2	394604	1,42
15	Житомир	6	8	14	271895	8,35
16	Ужгород	3	1	4	116556	2,67
17	Мукачево	1	0	1	84630	2,33
18	Берегово	0	1	1	24505	0,79
19	Запоріжжя	7	3	10	772627	0,38
20	Мелітополь	3	1	4	156885	2,16
21	Бердянськ	2	1	3	119697	0,61
22	Івано-Франківськ	5	5	10	241753	3,2
23	Калуш	1	0	1	67562	0,58
24	Косів	1	0	1	8517	4,68
25	Надвірна	1	0	1	22093	1,09
26	Коломия	0	1	1	61290	1,1
27	Київ	50	43	93	2814258	0,28
28	Біла Церква	1	0	1	210551	0,1
29	Ірпінь	1	0	1	41693	1,47
30	Переяслав-Хмельницький	1	0	1	27923	1,08
31	Бровари	0	2	2	97146	4,33
32	Кіровоград	3	5	8	243557	1,37
33	Луганськ	6	0	6	466627	0,36
34	Алчевськ	1	0	1	112071	0,43
35	Львів	16	5	21	758130	0,84
36	Дубляни	1	0	1	10417	7,47
37	Дрогобич	1	0	1	98127	1,14
38	Миколаїв	8	4	12	497032	0,87
39	Первомайськ	3	0	3	66828	0,47

Продовження табл. 3.5

1	2	3	4	5	6	7
40	Одеса	21	0	21	1008162	2,04
41	Ізмаїл	1	0	1	73651	0,56
42	Полтава	6	0	6	297589	0,45
43	Кременчук	0	1	1	226434	0,21
44	Рівне	4	4	8	250174	2,36
45	Острог	1	0	1	15569	3,19
46	Дубно	0	1	1	38011	5,96
47	Березне	0	1	1	13372	2,34
48	Кузнецовськ	0	1	1	41273	0,38
49	Суми	5	0	5	272540	0,7
50	Глухів	1	0	1	35017	0,38
51	Тернопіль	4	2	6	217300	1,14
52	Бережани	1	0	1	18119	3,01
53	Бучач	0	1	1	12547	2,79
54	Кременець	1	0	1	21639	1,67
55	Харків	30	12	42	1441362	0,53
56	Мала Данилівка	1	0	1	7975	1,57
57	Херсон	9	5	14	338685	0,89
58	Скадовськ	1	0	1	19069	1,8
59	Генічеськ	2	0	2	20466	0,78
60	Каховка	1	0	1	37379	0,65
61	Нова Каховка	0	2	2	48038	0,79
62	Хмельницький	4	8	12	263703	0,474
63	Кам'янець-Подільський	4	0	4	102969	1,45
64	Шепетівка	1	0	1	43501	0,55
65	Черкаси	4	1	5	286163	1,92
66	Умань	2	0	2	87425	0,59
67	Чернівці	8	2	10	255929	1,7
68	Сторожинець	1	0	1	14505	3,95

Продовження табл. 3.5

1	2	3	4	5	6	7
69	Чернігів	8	5	13	296723	1,92
70	Ніжин	2	0	2	73597	0,7
71	Сімферополь	22	7	29	335582	1,25
72	Феодосія	3	1	4	105283	0,87
73	Керч	4	1	5	145845	1,26
74	Євпаторія	5	1	6	123344	0,56
75	Ялта	7	2	9	141365	1,68
76	Алушта	1	0	1	52284	0,56
77	Арм'янськ	2	0	2	24875	1,65
78	Джанкой	2	0	2	36458	0,86

* Складено та розраховано автором за даними [298].

Як бачимо, у великих містах, де розташовується значна частка ВНЗ та їх філій, I_n є далеким від ідеального, натомість у малих містах, де кількість закладів не перевищує 1-2, показник наближається до ідеального значення.

Розділ 4

СЕЛЕКТИВНЕ ФОРМУВАННЯ ПІДґРУНТЯ ДЛЯ РОЗРОБКИ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

4.1. Удосконалення нормативно-правового поля розвитку регіональних освітніх систем у незалежній Україні

Нормативно-правове регулювання традиційно залишається надзвичайно важливим і пріоритетним методом державного управління різними сферами людської діяльності. Регулювання освітніх процесів правовими методами (з прямим та опосередкованим впливом) – надзвичайно складний процес, що вимагає ґрунтовних теоретико-методологічних напрацювань, врахування зарубіжного досвіду та чіткого окреслення цільової спрямованості очікуваних результатів.

Нормативно-правове поле реалізації освітніх процесів в Україні формують нормативно-правові документи, прийняті на різних управлінських рівнях, що регламентують відносини в освітній сфері, відповідають національним інтересам і нормам міжнародного права.

Відповідно до рівня прийняття того чи іншого документа, його розробником можуть виступати визначені інституції – державні та недержавні. Державні інституції здебільшого здійснюють організаційне й ресурсне (фінансове, матеріально-технічне) забезпечення затвердження та впровадження нормативно-правових документів, а недержавні структури (громадські організації, освітні та наукові заклади, суб'єкти підприємницької діяльності, окремі фізичні особи) через різні форми соціального партнерства можуть вносити конструктивні пропозиції щодо різних аспектів нормативно-правового регулювання освітньої сфери. Можливих розробників нормативно-правових документів, що регулюють освітні процеси в Україні, показано на рис. 4.1.

Особливу увагу хочемо звернути на те, що на загальнодержавному рівні такими розробниками також можуть бути міністерства, яким підпорядковані заклади освіти, зокрема:

- Міністерство внутрішніх справ України;
- Міністерство аграрної політики та продовольства України;
- Міністерство культури України;
- Міністерство фінансів України;
- Міністерство охорони здоров'я України та ін.

На жаль, якісні характеристики вітчизняного законодавства щодо регулювання освітніх процесів традиційно спричиняють величезну кількість проблемних питань. Насамперед проблеми виникають на стику необхідності конвергенції положень нормативно-правових документів із положеннями документів Європейського Співтовариства, а також стосовно ефективності їх впровадження²⁹⁹. Другий проблемний момент стосується здебільшого програм з цільовим фінансуванням. Прикро, але в Україні стало вже нормою прийняття відповідної програми, у

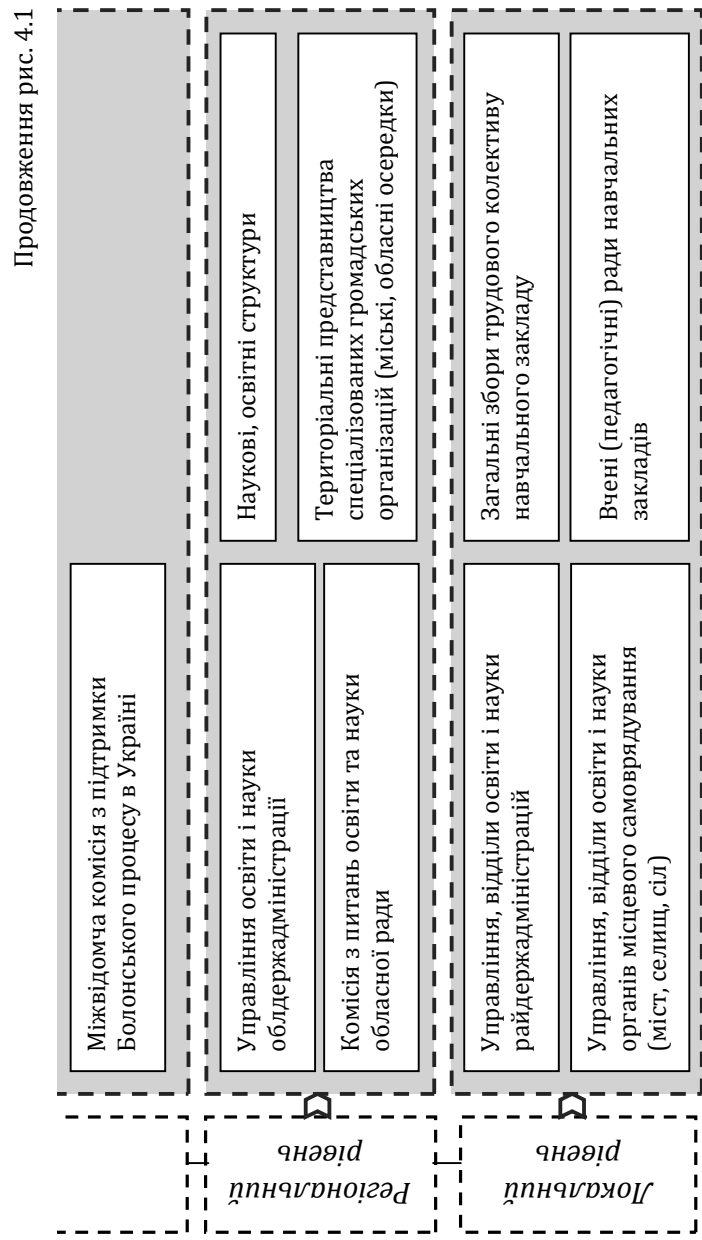
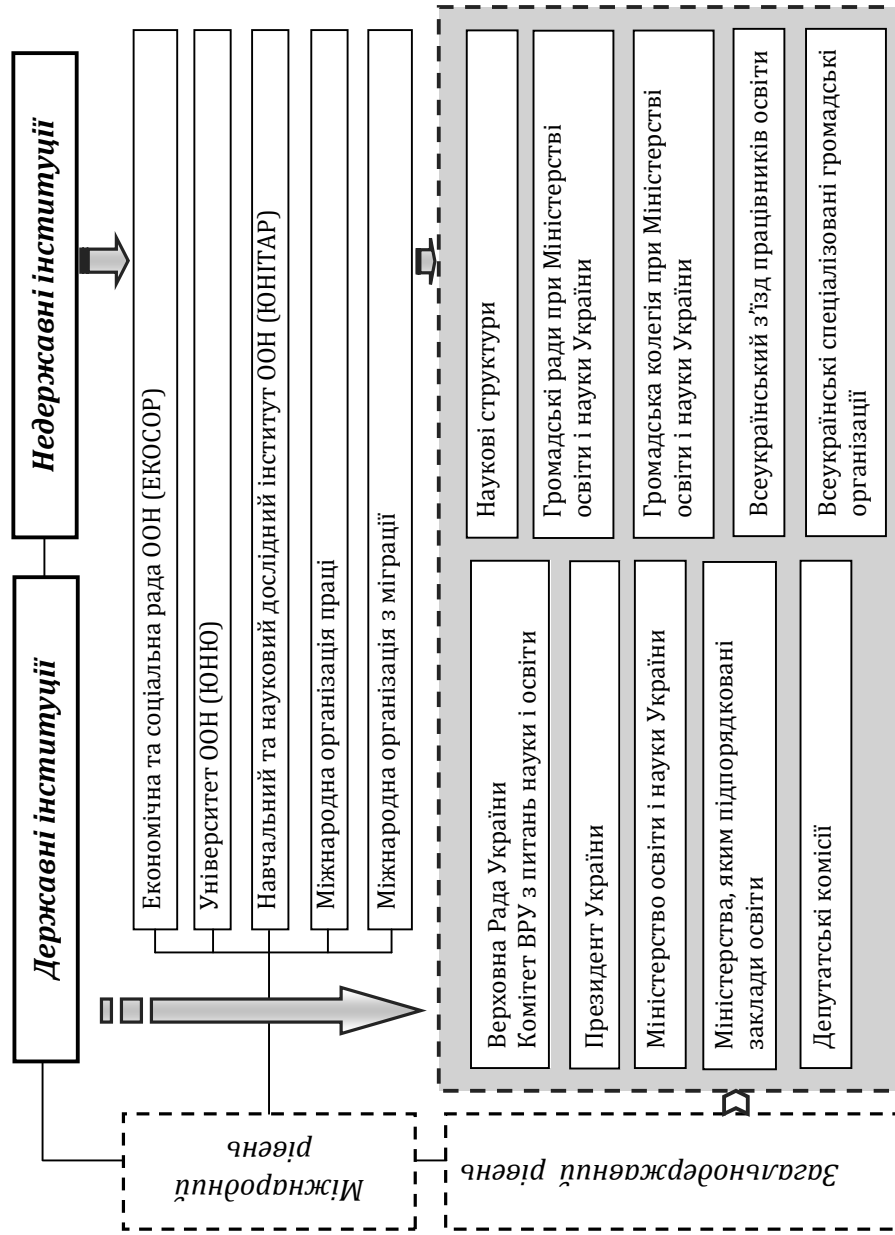
²⁹⁹ Шевчук А. В. Нормативно-правове поле реалізації освітніх процесів у незалежній Україні / А. В. Шевчук // Сталій розвиток економіки : всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПІІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва» ; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмащук, – 2011. – № 4. – С. 181.

тому числі в освітній сфері, з недотриманням її положень щодо фінансування. Ба більше того, якщо програма фінансується на понад 50%, то це вже вважається успішним впровадженням. Очевидно, що за такого стану справ потрібно чітко окреслити пріоритетні заходи у сфері нормативно-правового регулювання освітніх процесів із врахуванням сучасних трансформацій в умовах розвитку інформаційного суспільства. Для цього спочатку проведемо огляд чинних нормативно-правових документів, згрупувавши їх для конкретизації аналізу за окремими групами, а також розглянемо низку важливих положень, зокрема щодо процесу розроблення, затвердження та впровадження документів, що дасть нам змогу окреслити пріоритети вдосконалення у вітчизняному законодавстві.

Стратегічним завданням нормативно-правового поля реалізації освітніх процесів в Україні повинно бути створення оптимальних умов для реалізації інтелектуально-трудоного потенціалу нації³⁰⁰. Виклики сьогодення стимулюють новітні підходи до конкретизації концептуальних засад нормативно-правового регулювання освітніх процесів в Україні. Це наочно показано в табл. 4.1, де чітко простежується відмінність підходів за різними напрямками управління освітою в попередніх умовах індустріального суспільства (більшість з-посеред них досі мають місце в українських реаліях) та сучасних умовах становлення і розвитку інформаційного суспільства.

Як вже зазначено, якісні характеристики вітчизняного законодавства щодо регулювання освітніх процесів в Україні не такі, як би хотілося. Більшість проблем розпочинаються вже з моменту розроблення документа. Огляд проектів законів щодо регулювання освітніх процесів, скерованих на розгляд до Верхов-

³⁰⁰ Шевчук А. В. Досвід України у формуванні нормативно-правового поля реалізації освітніх процесів / А. В. Шевчук // Наукова спадщина професора Злупка С. М. у світлі формування сучасної парадигми економічної науки в Україні : матер. Всеукр. меморіальної наук. конф., Львів, 29–30 вересня 2011 р. – Львів, 2011. – С. 214–216.

Продовження рис. 4.1

Рис. 4.1. Розробники документів нормативно-правового регулювання освітніх процесів в Україні *

* Складено автором.

Таблиця 4.1
Освітня сфера в інформаційному суспільстві та основні напрямки впливу на неї *

Ознака в освітній сфері	Індустріальне суспільство		Інформаційне суспільство		Основні напрямки впливу держави
	2	узагальнені прояви	3	4	
Стратегічне значення освіти	Отримання базових знань для трудової діяльності	Отримання необхідних знань для реалізації особистісного потенціалу з перспективою професійного зростання			Нормативно-правове регламентування пріоритетів розвитку держави (економічного, демографічного, інтелектуального тощо), створення сприятливих умов для навчання
Освітній процес	Майже завжди обмежений	Майже завжди безперервний			Нормативно-правове регламентування можливості забезпечення освіти. Матеріально-технічне забезпечення такого процесу
Доступність освіти	Обмежена	На високому рівні			Нормативно-правове регламентування права людини на навчання, в тому числі на здобуття вищої освіти за рахунок коштів держави та іншого пільгового сприяння. Контроль за недопущенням відмови в прийнятті в освітні установи, якщо це не передбачено законодавством
Методи навчання	Традиційні зі спрямуванням	Новітні з особистісним підходом,			Нормативно-правове регламентування використання визначеного інструментарію в навчальному процесі. Ресурсне (фінансове,

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4
	на дисципліну та несуперечливість	використанням комп'ютерних технологій	матеріально-технічне) забезпечення впровадження новітніх методик навчання. Кримінальна відповідальність за порушення у навчальному процесі
Методи оцінювання	Стандартні згідно з установленими методами	Гнучкі з врахуванням особистісних характеристик	Нормативно-правове регламентування критеріїв оцінювання знань. Ресурсне (фінансове, матеріально-технічне) забезпечення використання автоматизованих пристроїв, що залучаються до контролю (виміру) знань
Умови навчання	Базово необхідні (задовільні)	Сприятливі з необхідним матеріально-технічним забезпеченням	Нормативно-правове регламентування базових умов навчання, ліцензування, стандартизація, акредитація. Ресурсне (фінансове, матеріально-технічне) забезпечення, сприяння покращенню умов навчання
Домінанти у сунках «батьки-дитина»	Повага, страх	Взаємоповага, рівність	Нормативно-правове регламентування взаємовідносин через ювенально-правові положення
Домінанти у сунках «вихователь-вихованець», «вчитель-учень», «викладач-студент»	Повага, страх	Взаємоповага, рівність	Нормативно-правове регламентування взаємовідносин. Кримінальна відповідальність за порушення

* Складено автором.

ної Ради України, демонструє, що більшість із них мають суто політичний характер, відзначаються лобістським спрямуванням на ту чи іншу політичну силу, у зв'язку з чим до затвердження доходить незначна частка законопроектів. Вважаємо, що механізм розроблення, прийняття та впровадження в дію якісного нормативно-правового документа в освітній сфері повинен відповідати схемі, яка передбачає етапи розроблення, попереднього розгляду, затвердження, впровадження, моніторингу виконання та оцінки результатів, кожен з яких охоплює величезний спектр дій, що призводить до досить ресурсозатратного процесу, основні ділянки якого показано на рис. 4.2.

Освітня сфера є досить комплексною за глибиною та охопленням різних напрямів освітньої діяльності, тому нормативно-правове поле реалізації освітніх процесів стосується регулювання не лише освіти, а й дотичних сфер людської діяльності. Тому в огляді нормативно-правового законодавства освітніх процесів доцільно розділяти законодавство загальної дії та законодавство спеціальної дії.

Законодавство загальної дії детермінує загальні освітні процеси, виходячи з потенціалу держави, яку формують демографічна, економічна, природна, інтелектуальна, духовно-культурна, інноваційна та інші складові. Сюди належать такі важливі нормативно-правові документи, як:

- 1) Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР;
- 2) Кодекс законів про працю України, затверджений Законом УРСР від 10.12.1971 року;
- 3) Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 року від 22.07.2009 року № 851-р;
- 4) Загальнодержавні стратегії: Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року від 24.06.2006 року № 879; Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки від 28.04.2004 року № 493/2004; Державна стратегія регіональ-

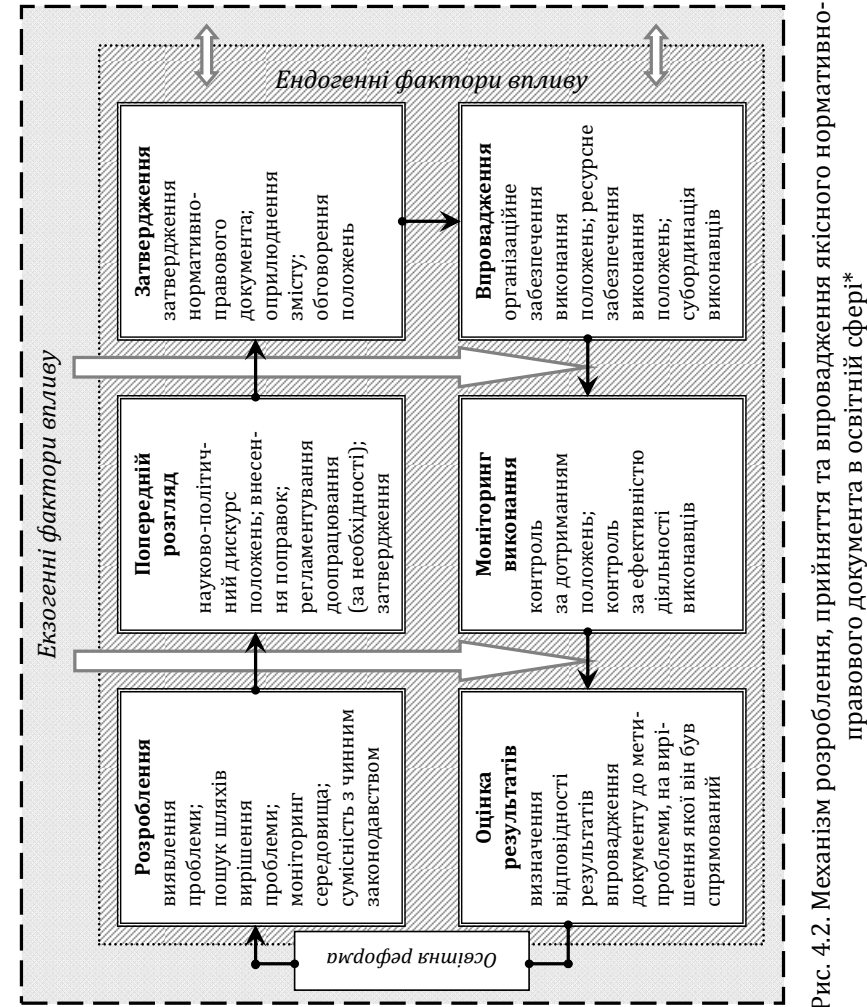

Рис. 4.2. Механізм розроблення, прийняття та впровадження якісного нормативно-правового документа в освітній сфері*

* Складено автором.

Таблиця 4.2

Положення Конституції України,
що регламентують освітні процеси*

№ з/п	Положення	Тлумачення з врахуванням викликів інформаційного суспільства
1	2	3
1	Стаття 53. Кожен має право на освіту	Це основоположна стаття, яка базово детермінує можливість людини навчатися, розвиватися, реалізувати особистісний інтелектуальний потенціал
1.1	Повна загальна середня освіта є обов'язковою	Особа без повної загальної середньої освіти не може бути конкурентоспроможною в умовах розвитку економіки знань, коли інтелектуальна складова трудового потенціалу стає домінантною
1.2	Держава забезпечує: доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам	Держава повинна створювати сприятливі умови для поетапного здобуття освіти її громадянами з метою продукування нової генерації інтелектуальної еліти, висококваліфікованих спеціалістів і робітничих кадрів відповідно до потреб регіональних ринків праці. Для цього забезпечуються доступ до необхідної для здобуття знань інформації, базова матеріальна особистісна захищеність
1.3	Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі	Держава повинна створити рівні умови для здобуття якісної вищої освіти для всіх соціальних груп населення незалежно від їх матеріального рівня, а ґрунтуючись на рівні особистісних інтелектуальних здібностей

ного розвитку до 2015 року від 21.07.2006 року № 1001; Стратегія національної безпеки України від 12.02.2007 року № 105/2007; Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу від 11.06.1998 року №615/98;

- 5) *Загальнодержавні програми* (у тому числі з цільовим фінансуванням): Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»; Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки від 28.01.2009 року № 41; Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» від 01.09.1998 року № 963а/98;
- 6) *Закони загальнодержавного рівня*, що регламентують відносини в інформаційному просторі: Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2657-XII; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 року №1977-XII; Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 року № 3322-XII.

Детальніше хочемо зупинитися на положеннях Конституції України, що стосуються освітньої сфери. *Конституція України* – основний закон країни, що закладає концептуальні підходи в управлінні освітою, а її положення лягають в основу всіх нормативно-правових документів, які регламентують освітні процеси в нашій державі. Положення Конституції України, що прямо стосуються освітньої сфери (є ще такі, що безпосередньо впливають через регламентування інтелектуальної, трудової діяльності, щодо найвищої цінності людини тощо) та їх тлумачення в умовах розвитку інформаційного суспільства наведена в табл. 4.2³⁰¹.

У сучасних умовах політико-економічних реформ особливого стратегічного значення набуває *Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»*, яка одним із напрямів підви-

³⁰¹ Конституція України від 28.06.1996 року №254к/96-ВР [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

Продовження табл. 4.2

1	2	3
1.4	Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства	Держава повинна нівелювати прояви дискримінації прав національних меншин щодо навчання рідною мовою з дотриманням мовних пріоритетів національного характеру, формувати в глобальному просторі імідж країни з рівними та достатніми умовами для саморозвитку особистості незалежно від громадянства
2	<i>Стаття 24.</i> Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї	Жінки мають такі самі можливості для формування та реалізації особистісного інтелектуального потенціалу, як і чоловіки, а також можуть виступати генераторами ідей, що спрямовані на подальший поступ людства
3	<i>Стаття 92.</i> Виключно законами України визначаються: основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки	Значення освітніх процесів для соціально-економічного розвитку країни в умовах переходу до інформаційного суспільства обумовлює регламентування відносин освітньої сфери базового спрямування лише законодавством найвищого рівня
4	<i>Стаття 116.</i> Кабінет Міністрів України забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи та екологічної безпеки	Значення освітніх процесів для соціально-економічного розвитку країни в умовах переходу до інформаційного суспільства зумовлює необхідність управління відносинами освітньої сфери найвищим державним органом виконавчої влади

* Складено автором на основі джерела [301].

щення стандартів життя передбачає реформу систему освіти³⁰². Виділені в цьому документі проблеми, причини їх виникнення та необхідні кроки подолання в процесі освітньої реформи показані на рис. 4.3³⁰³.

Законодавство спеціальної дії передбачає прямий вплив на освітні процеси та охоплює комплекс нормативно-правових документів різних управлінських рівнів. Законодавство спеціальної дії систематизуємо за групами:

- I. *Законодавство загальнодержавного рівня;*
- II. *Законодавство регіонального рівня;*
- III. *Законодавство міжнародного рівня* (міжнародні нормативно-правові документи, ратифіковані Україною).

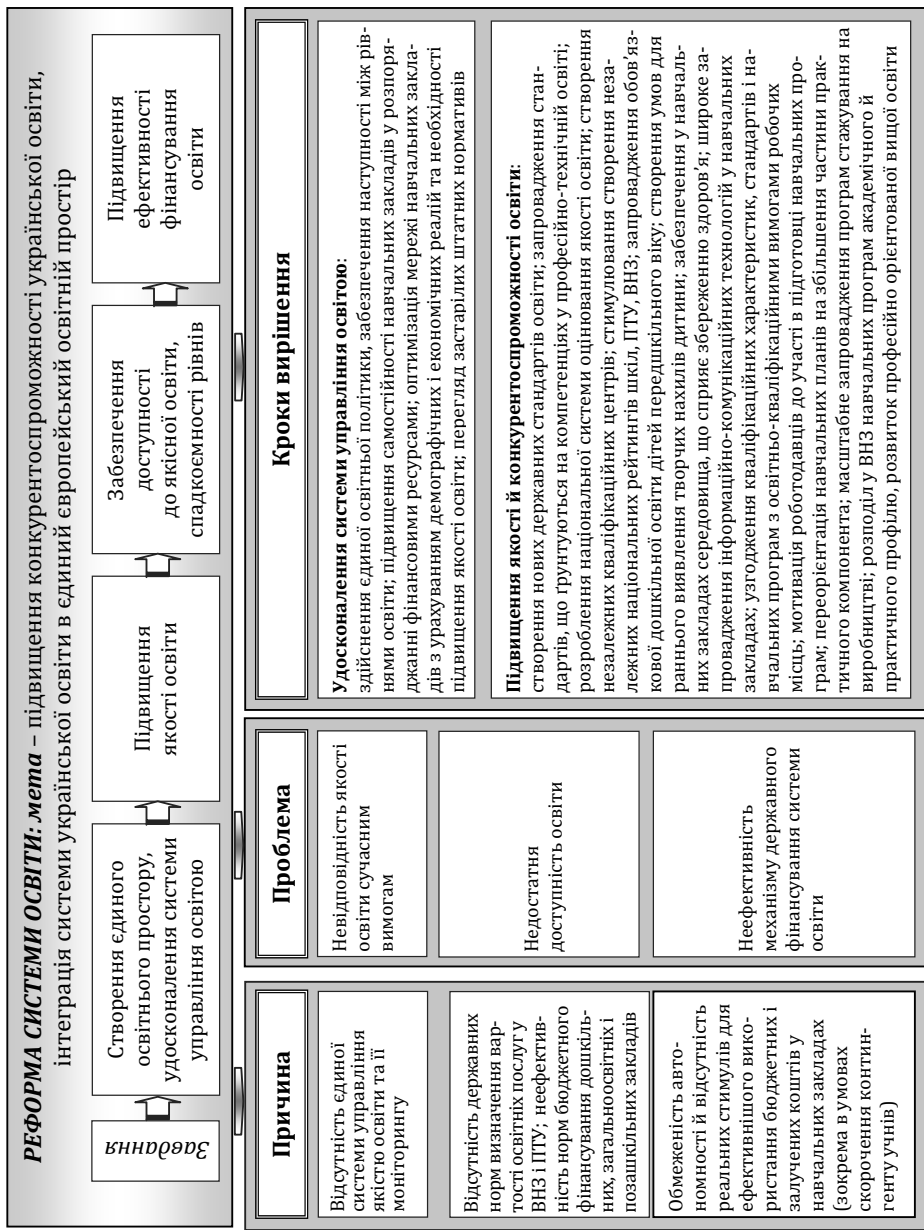
Законодавство загальнодержавного рівня

Законодавство загальнодержавного рівня охоплює:

- нормативно-правові документи **базового спрямування** – основоположні, домінантні до виконання документи, що передбачають регулювання освіти на різних етапах її здобуття. Сюди належать:
 - Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 року №1060-XII;
 - Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 року № 2628-III;
 - Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 року № 651-XIV;
 - Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 року № 1841-III;
 - Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10.02.1998 року № 103/98-ВР;

³⁰² Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: програма економічних реформ на 2010-2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0030.html.

³⁰³ Там само.

Продовження рис. 4.3

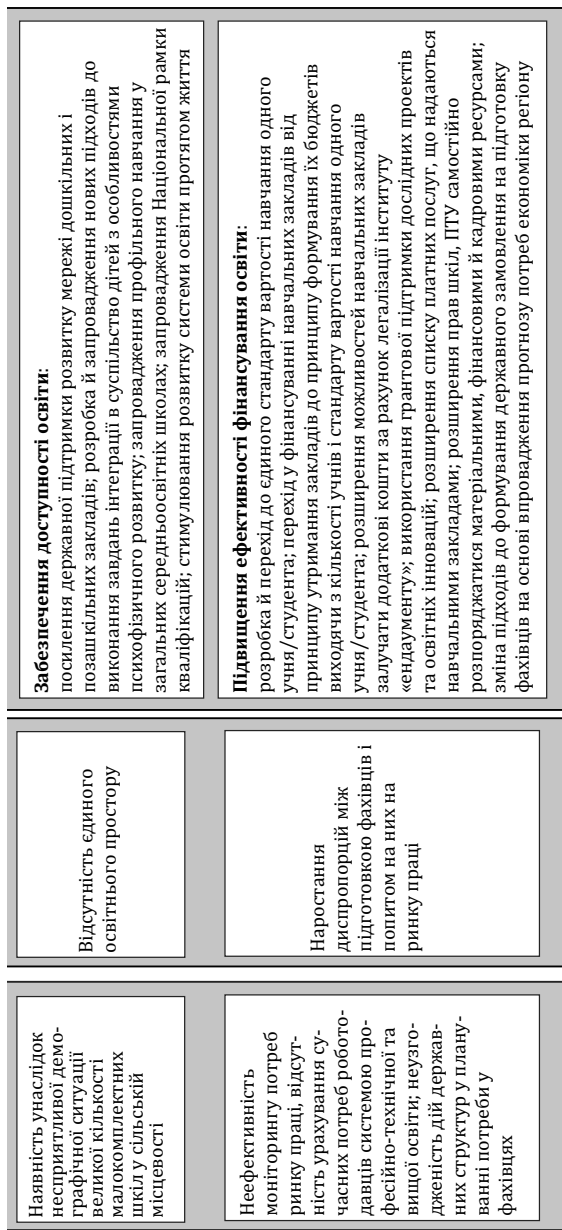

Рис. 4.3. Пріоритети реформи системи освіти згідно з Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»*

* Складено автором за [303].

- Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 року № 2984-III;
- нормативно-правові документи, що регламентують **конкретні заходи** державної освітньої політики, зокрема:
 - Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» від 30.09.2010 року № 926/2010;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо розвитку вищої освіти на період до 2015 року» від 27.08.2010 року № 1728-р;
 - Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» від 04.07.2005 року № 1013/2005;
 - Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України» від 17.02.2004 року №199/2004;
- **державні цільові програми**, зокрема:
 - Державна цільова програма підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008-2011 роки від 05.11.2008 року №974;
 - Державна цільова соціальна програма розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року від 27.08.2010 року № 785;
 - Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008–2012 роки від 19.09.2007 року № 1155;
- **державні стандарти освіти**, зокрема³⁰⁴:
 - у дошкільній освіті: Положення про дошкільну освіту; Загальні відомості про дошкільну освіту; Перелік дошкільних закладів м. Києва;

³⁰⁴ Державні стандарти освіти: Освіта: Громадянам України: Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=29511.

- у середній освіті: Положення про загальну середню освіту в Україні; Положення про вечірню (змінну) середню загальноосвітню школу;
- у військовій освіті: Військова освіта в Україні; Військові навчальні заклади; Військова освіта: засади реформування;
- у вищій освіті: Перелік документів, необхідних для вступу до вищого навчального закладу; Вища освіта для абітурієнта; Вищі навчальні заклади України; Пільги на вступ до вищих навчальних закладів;
- у професійно-технічній освіті: Державні стандарти професійно-технічної освіти; Положення «Про професійно-технічний навчальний заклад»; Положення «Про ступеневу професійно-технічну освіту»; Професійно-технічні навчальні заклади Києва та Київської області;
 - Державні рівні акредитації у навчальних закладах;
- нормативно-правові документи, що регламентують **створення, ліквідацію та повноваження органів державної влади** у сфері освіти, їх підпорядкованість вищим структурам, підпорядкованість їхніх підрозділів тощо, зокрема:
 - Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 року № 1085/2010 (цей документ регламентував реорганізацію Міністерства освіти і науки України в Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України³⁰⁵);
 - Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з підтримки Болонського процесу в Україні» від 01.02.2006 року № 82;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про реорганізацію науково-дослідних інститутів, що належать до

³⁰⁵ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 року №1085/2010 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1085%2F2010>.

- сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту» від 05.01.2011 року № 4-р;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про передачу деяких навчальних закладів до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту» від 05.01.2011 року № 49-р;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про віднесення державних вищих навчальних закладів та установ до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту» від 29.12.2010 року № 2357-р;
 - нормативно-правові документи, що регламентують **призначення та звільнення осіб** на посади в органи державної влади у сфері освіти, наприклад:
 - Указ Президента України «Про призначення Д. Табачника Міністром освіти і науки, молоді та спорту України» від 09.12.2010 року № 1115/2010;
 - Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про призначення Зайцевої І.П. директором Українського центру оцінювання якості освіти» від 05.01.2011 року № 6-р;
 - нормативно-правові документи, що регламентують **конкретні аспекти** освітнього процесу за різними етапами його здобуття, зокрема:
 - Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження нормативно-правових актів щодо проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти в 2011 році» від 06.12.2010 року № 1207;
 - Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти» від 16.06.2003 року № 916;
 - нормативно-правові документи, що регламентують **компетенції закладів освіти**, зокрема:
 - Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися на-

- вчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» від 27.08.2010 року № 796;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» від 27.08.2010 року № 787;
 - нормативно-правові документи, що регламентують **подальше працевлаштування** після (в процесі) здобуття освіти, зокрема:
 - Закон України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» від 04.11.2004 року № 2150-IV;
 - нормативно-правові документи, що регламентують **мотиваційні аспекти** освітньої діяльності, зокрема:
 - Указ Президента України «Про Державну премію України в галузі освіти» від 30.09.2010 року № 929/2010;
 - Розпорядження Президента України «Про призначення державних стипендій видатним діячам освіти» від 30.09.2010 року № 1092/2010-рп;
 - Указ Президента України «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня працівників освіти» від 29.09.2010 року № 925/2010;
 - нормативно-правові документи, що регламентують **напрями міжнародного співробітництва** в освітній сфері, зокрема:
 - Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Російської Федерації про першочергові заходи з розвитку науково-освітнього співробітництва на 2010–2012 роки від 17.05.2010 року;
 - Протокол про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти,

досліджень та молоді Румунії на 2008–2009, 2009–2010 та 2010–2011 навчальні роки від 18.07.2008 року;

- Меморандум про взаєморозуміння стосовно співробітництва в галузі освіти і науки між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти й науки Ірландії від 08.02.2006 року;
- Протокол між Міністерством освіти і науки України та Міністерством просвіти Республіки Молдова про співробітництво в галузі освіти на 2010–2011, 2011–2012 та 2012–2013 навчальні роки від 29.06.2010 року.

Очевидно, що перелічити всі нормативно-правові документи загальнодержавного рівня в розрізі зазначених груп неможливо з погляду обсягу матеріалу, проте наведені їх приклади підкреслюють комплексність нормативно-правового регулювання освітніх процесів в Україні та, як наслідок, складність контролю за різновекторністю їх проявів.

Щодо **законодавства регіонального рівня** регулювання освітніх процесів в Україні, то тут варто зазначити, що місцеві органи державної влади (територіальні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування) володіють визначеними компетенціями прийняття рішень, спрямованих на розвиток інтелектуально-освітнього простору регіону та міжрегіонального співробітництва у сфері освіти³⁰⁶. Нормативно-правове поле реалізації освітніх процесів на регіональному рівні в Україні повинна відповідати Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року, обласним стратегіям розвитку, загальнодержавним пріоритетам і положенням законодавства, що регламентує владні повноваження регіонів на загальнодержавному рівні (Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня

³⁰⁶ Шевчук А. В. Нормативно-правове поле реалізації освітніх процесів у незалежній Україні / А. В. Шевчук // Сталій розвиток економіки : всеукр. наук.-виробн. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ІІІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва»; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмащук. – 2011. – № 4. – С. 184.

2005 року № 2850-IV, «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР, «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року № 586-XIV).

Групу нормативно-правових документів регіонального рівня формують:

- регіональні програми, затверджені рішеннями сесій обласних рад;
- інструкції, положення, накази місцевих органів державної влади, що володіють компетенціями регулювання у сфері освіти;
- угоди про співробітництво з освітніми, науковими структурами;
- угоди про міжрегіональне співробітництво у сфері освіти;
- накази на преміювання в освітній сфері.

Окрему увагу хочемо звернути на **законодавство міжнародного рівня**, яке формують міжнародні нормативно-правові документи, що ратифіковані Україною. До цієї групи відносимо такі важливі документи, як:

- Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (Болонья, 19.06.1999 року) від 19.06.1999 року;
- Рекомендацію Європейського Парламенту «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» від 23.04.2008 року №2008/С111/01;
- Комюніке Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей» (Берген, 19–20.05.2005 року) від 20.05.2005 року;
- Комюніке конференції міністрів вищої освіти Європи (Берлін, 19.09.2003 року) від 19.09.2003 року та ін.

У дослідженні трансформації освіти в умовах побудови *інформаційного суспільства* також важливо враховувати положення нормативно-правових документів, що регламентують цей важ-

ливий етап еволюційного розвитку людства та економічних відносин. Тут найважливішими законодавчими актами загальнодержавного рівня є:

- Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 8.07.2009 року № 514/2009;
- Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007 року №537-V;
- Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства (Окінава, 22.07.2000 року).

Отже, складність та обсяг нормативно-правового поля реалізації освітніх процесів в Україні ще раз підкреслює необхідність використання особливих підходів до управління сферою освіти, що підсилюється її значенням для розвитку інтелектуально-трудоного потенціалу країни. Аналіз документів щодо нормативно-правового регулювання освіти в Україні за різними управлінськими рівнями дав нам змогу окреслити основні проблемні напрями дії таких документів та визначити пріоритетні заходи з удосконалення вітчизняного законодавства. Традиційно у наукових дослідженнях вітчизняних учених, в якій би галузі знань вони не здійснювалися, питання недосконалості нормативно-правового регулювання посідає основне місце. На жаль, не є винятком і освітня сфера. Тому вважаємо, що в сучасних умовах інтеграції України в європейський освітній простір, розвитку інформаційного та громадянського суспільства вкрай гостро постає питання нівелювання основних негативних проявів у площині нормативно-правового поля. Для цього домінують необхідно зробити такі кроки:

- 1) усунення політизації управлінських рішень у сфері освіти. Проблема освіти є дуже близькою кожній людині, тому часто виступає предметом політичних маніпуляцій і заполітизованих гострих безплідних дискусій, особливо в передвибірчий період;
- 2) усталеність стратегічних напрямів реформ у сфері освіти. Часті зміни влади з кардинально полярними підходами до

управління освітою спричинюють періодичні переорієнтації вітчизняного законодавства, в результаті чого виникають значні часові й ресурсні (людські, матеріальні, фінансові) втрати та, що гірше, диспропорції у взаємозв'язку освітнього процесу з іншими напрямками людської діяльності, зокрема трудової;

- 3) постійний моніторинг ефективності впровадження нормативно-правових документів з обов'язковим висвітленням його результатів у засобах масової інформації. Ще раз підкреслюємо, що більшість державних і регіональних програм із цільовим фінансуванням за основною частиною передбачених статей мають суто декларативний характер. Постає питання не наявності необхідної програми, а ефективності її впровадження, адже формальне існування відповідного документа не спричинює достатній цілеспрямований вплив на об'єкт фінансування. Ба більше того, за умов неповного фінансування вибірково фінансові ресурси не дають змоги забезпечити оптимальний та очікуваний ефект від такого рішення;
- 4) налагодження соціального партнерства у сфері освіти. Це надзвичайно важливий момент, адже лише тісна співпраця органів державної влади з недержавними управлінськими структурами (передусім освітніми, а також науковими, громадськими та підприємницькими) дасть змогу останнім декларувати свої інтереси з їх наближенням до владного апарату.

Ми окреслили основні домінують щодо вдосконалення вітчизняного нормативно-правового поля реалізації освітніх процесів в Україні. Водночас, існує величезна кількість більш локалізованих проблемних питань. Серед них – тривалий розгляд низки важливих законопроектів (як-от Закону України «Про кредитування на здобуття вищої освіти», Концепції Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки, Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти

на період до 2017 року), неперіодичність прийняття галузевих програм (наприклад, Державна програма розвитку освіти чи Державна програма «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» діяли лише до 2010 року). Усе це дає підстави стверджувати про вкрай необхідну увагу науковців, інших недержавних інститутів до зазначених питань і необхідність використання всіх важелів впливу на органи державної влади з метою покращання існуючої сьогодні ситуації, яка здебільшого виникає через фінансування освіти за «залишковим» принципом та політизацію управлінських рішень.

4.2. Використання зарубіжного досвіду щодо трансформації регіональних освітніх систем в Україні

Сучасний стан формування і розвитку РОС підтверджує стихійність і неконтрольованість таких процесів. У результаті усталюється деформованість їхньої структури, яка дисгармоніює з іншими регіональними підсистемами (регіональним ринком праці, регіональною економічною (у тому числі виробничою) системою, системою розселення і мережею об'єктів соціальної інфраструктури, регіональною управлінською системою та ін.). І з плином часом долати таку деформованість вкрай важко, адже низка суб'єктів адаптується до її негативних проявів, одержуючи підвищені та необґрунтовані вигоди, в той час як інші суб'єкти вимушені здійснювати додаткові витрати (насамперед фінансові в рамках неформальних домовленостей), щоб одержати затребувані послуги. У зв'язку з цим уже сьогодні постає необхідність формування концептуального бачення трансформації РОС з їх органічним введенням у регіональну систему та подоланням тих численних негативів, які в них спостерігаються. Для цього зарубіжний досвід стає важливим інформаційним джерелом із

можливістю адаптації кращих управлінських рішень, системних підходів, у тому числі щодо самоорганізації в межах системи, та способів здобуття конкурентних переваг вітчизняних освітніх систем супроти систем інших держав.

Перш ніж проаналізувати зарубіжний досвід трансформації регіональних освітніх систем, варто конкретизувати сутність *трансформації* як такої. Очевидно, це процес, який стосується тих об'єктів, що мають складну внутрішню будову, тобто відображається в змінах їх *структури*. Підходи вітчизняних учених до розуміння трансформації структури є досить різнобічними. Привертають увагу висновки професора У. Садової щодо типології структури з поділом на хорологічну, темпологічну, функціональну та ізометричну. При цьому трансформаційна структура може мати два виміри – соціально-економічний, або вертикальний та політико-культурний, або горизонтальний. Перший вимір відображає ієрархічну структуру соціальних груп, що замешкують регіон; другий – побудований за спільністю переконань, культури, інтересів соціальних груп³⁰⁷.

Отже, у вивченні зарубіжного досвіду трансформації РОС варто зосереджувати увагу на:

- 1) концептуальних підходах забезпечення трансформацій в освіті на наддержавному (у рамках інтеграційних об'єднань, як-от ЄС, чи на території декількох держав у рамках дії дво- і багатосторонніх угод про співпрацю у сфері освіти), національному і регіональному рівнях;
- 2) характеристиках трансформацій як процесу з відповідними часовими, причинно-наслідковими, органічними (без дисонувань із закономірностями розвитку інших регіональних підсистем і систем вищого порядку), ресурсними (у тому числі з відповідним фінансовим забезпеченням) та іншими ознаками;

³⁰⁷ Садова У. Я. Соціально-демографічний потенціал розвитку Українських Карпат / У. Я. Садова // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 155.

- 3) основних чинниках, що зумовлюють трансформації освітніх систем, володіють певними характеристиками, у тому числі характером і силою впливу, через коригування яких можна здійснювати ефективний (непрямий) вплив на РОС згідно з декларованими цілями;
- 4) детермінації освітніми системами інших суспільних явищ і процесів, виконання цілей національного і регіонального розвитку, особливо стратегічного характеру. Йдеться насамперед про розуміння ролі освіти як потужної детермінанти забезпечення соціально-економічного розвитку регіону і у зв'язку з цим стимулювання освітніх процесів за окремими напрямами, що можуть слугувати потужними каталізаторами покращання ситуації в різних сферах суспільного життя.

Перед детальнішим розглядом зарубіжного досвіду трансформації РОС варто обґрунтувати доцільність його адаптації до вітчизняних реалій узагалі. Першим аргументом на користь заповнення досвіду інших країн є сучасний стан розвитку освіти в регіонах України, який за своїми конкурентними ознаками значно поступається такому в розвинених країнах, незважаючи на потужний «спадок» радянського періоду. Стереотип високого рівня освітньої підготовки в Україні руйнується:

- фактом низької інтегрованості вітчизняного освітнього простору в міжнародний, коли громадяни України все частіше стають споживачами освітніх послуг інших держав (особливо Польщі), у той час як для наших РОС простежується вибіркова практика надання таких послуг особам переважно азійського походження (схожі тенденції також спостерігаються в міграційних процесах). Для прикладу, в Швейцарії, Великобританії, Новій Зеландії, Канаді, Бельгії, Австралії, США, Австрії, Данії, Швеції, Норвегії та Іспанії частка іноземних студентів на докторських (PhD) програмах перевищує 20%. У Великобританії частка іноземних студентів серед усіх студентів докторських (PhD) програм складає понад

- 40%, а в Італії – 4%³⁰⁸. В Україні така практика майже не відстежується та набуває поодиноких ознак;
- частою відсутністю оцінок позицій України у провідних рейтингах країн світу, що стосуються рівня розвитку освіти та її якісних характеристик. Для прикладу, в спільному дослідженні компанії «Pearson» і «The Economist Intelligence Unit», підрозділу журналу «The Economist», що займається складенням рейтингів, на яке посилається ВВС, України немає в переліку країн за рівнем розвитку системи освіти³⁰⁹. Водночас у вітчизняних ЗМІ активно поширюється інформація про результати дослідження вчених університету Мельбурну, що Україна увійшла до 25 країн із найякіснішою вищою освітою³¹⁰. Проте очевидним є той факт, що вітчизняні ВНЗ не увійшли у топ-100 репутації світових вищих навчальних закладів «World Reputation Rankings» газети «The Times»³¹¹. Також Україна не бере участі у дослідженні ОЕСР PISA, що визначає рівень грамотності читання, знання математики та природничих дисциплін;
- укоріненням неформальних домовленостей у вітчизняних РОС, що призводять до невідповідності регламентованих параметрів освітнього процесу (починаючи від ліцензій на підготовку фахівців і завершуючи об'єктивним підсумковим і поточним оцінюванням рівня знань);

³⁰⁸ Бажал Ю. М. Цілі вхідження України в європейський інтелектуальний простір та ефективність реальної освітньої політики [Електронний ресурс] / Ю. М. Бажал. – Режим доступу : old.niss.gov.ua/book/Osvita/4.pdf.

³⁰⁹ Найкраща освіта – у Фінляндії і Південній Кореї. Росія – у 20-ці: Українська правда життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/society/2012/11/27/116481/>.

³¹⁰ Україна увійшла до ТОП-25 країн із найякіснішою вищою освітою: Новини: UZHGOROD.in [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uzhgorod.in/ua/novini/2012/aprel/ukrayina_uvijshla_do_top_25_krayin_iz_najyakisnishoyu_vischoyu_osvitoyu.

³¹¹ Україна опинилася за бортом світового рейтингу репутації ВНЗ: Освіта.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/news/15592/>.

- гонитвою за кількісними показниками функціонування РОС, що передбачають кількість осіб із вищою освітою, аспірантів і докторантів, частки працевлаштованих випускників тощо. Усе це спотворює вітчизняну офіційну статистику й не дає змоги проводити об'єктивні міждержавні порівняння;
- суб'єктивним утискуванням окремих інституцій РОС, виходячи з домінування фінансових і майнових інтересів (навіть із застосуванням практики рейдерських атак, що для сучасного правового суспільства є нелогічним явищем, яке дискредитує країну в очах світової громадськості);
- штучним насадженням заходів реформістського характеру з боку уряду, що сприймаються самими закладами освіти упереджено без усвідомлення необхідності таких нововведень. Це особливо стосується скорочення кількості вищих навчальних закладів через їх об'єднання (укрупнення).

Серед перелічених фактів, що руйнують стереотип високих конкурентних позицій РОС України у міжнародному освітньому просторі, справедливо здійснено акцент на кількісних параметрах їх функціонування. Очевидно, що ефективна трансформація таких систем повинна супроводжуватися переходом кількісних індикаторів у якісні, що б позначалося надалі на рівні соціально-економічного розвитку регіонів загалом. Для прикладу, якщо в Україні станом на жовтень 2011 року налічувалося аж 197 університетів та 171 одиниця інститутів і академій (це без коледжів, адже у вітчизняних РОС низка з них не надає диплом бакалавра), то у Великобританії – 89 університетів і 70 інших закладів вищої освіти. Якщо ж порівнювати окремі індикатори розвитку освіти в Україні з іншими державами, то досить систематизованою інформацією постає доповідь «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР» (Education at a Glance 2011: OECD Indicators) 2011 року, яка визначає рейтингові позиції 42 країн³¹². Нашої держави в цьому

³¹² Education at a glance 2011: OECD Indicators [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf>.

дослідженні нема, проте представлені там аналітичні матеріали можуть слугувати порівняльною базою для вітчизняних даних офіційної статистики. Аналітичний погляд на місце України в зазначеному дослідженні викладений Л. Гриневич³¹³. Незаперечним фактом неефективного управління освітою в Україні, на який звертає увагу вчена, є те, що наша держава витрачає на цю сферу більше, ніж розвинені країни, а саме 6,4% ВВП (для прикладу, для США і Великобританії рівень витрат сягає 5,4% ВВП, Польщі – 5,1%, Росії – 4,1%). Якщо розглядати структуру витрат на освіту в розрізі різних її рівнів, то для України характерне переважання таких витрат супроти розвинених країн на початкову і вищу освіту. Водночас, такі витрати є меншими саме на середню освіту (на близько 1% ВВП). Отож, проблемним в управлінні освітою постає не стільки обсяг бюджетного фінансування, скільки ефективність і цільовість використання виділених коштів.

Рівень заробітної плати працівника освіти в Україні порівняно з розміром оплати праці в інших державах є в десятки разів нижчий. Якщо середньорічна заробітна плата в країнах членах ЄС сягає близько 40 тис. дол., то в Україні – 3 тис. дол. Враховуючи специфічність такого виду професійної діяльності, рівень її стресовості такий розмір оплати праці априорі руйнує можливість якісної організації освітнього процесу та спричиняє неформальні домовленості і пошук інших джерел заробітку. У результаті це призводить до суб'єктивного оцінювання та формальності безоплатного навчання, що гарантується конституційними нормами³¹⁴.

Вкрай негативним є той факт, що неможливо порівняти такі індикатори розвитку освіти в Україні та інших державах, як об-

³¹³ Гриневич Л. М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (на прикладі доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР») [Електронний ресурс] / Л. М. Гриневич // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/...7/3.pdf.

³¹⁴ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

сяг витрат на одного учня чи студента, рівень освіти в розрізі різних вікових груп, розмір заробітної плати працівника сфери освіти залежно від стажу тощо. Усі вони аналізуються в доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР».

Серед інших важливих показників, які би мали збиратися й активно аналізуватися та які висвітлені в аналітичних матеріалах зарубіжних країн, – ті, що стосуються дошкільної освіти (для прикладу, частки дітей, що розпочали навчання в загальноосвітніх закладах швидше за регламентований термін – 6 років), а також неперервного навчання. Наразі в Україні вони практично не обліковуються³¹⁵.

Звичайно, повне копіювання будь-яких освітніх моделей і феноменів інших країн є непродуктивним. Національні моделі освіти слід розбудовувати, керуючись національними потребами та особливостями³¹⁶. Тому запозичення досвіду інших країн може викликати спротив щодо специфічності інституціональної основи регіону загалом та його РОС зокрема, яка базується на укоріненій тисячоліттями системі цінностей українського народу та окремих етносів, що проживають у межах визначених територіальних суспільних систем. З метою недопущення втрати такої специфічності, що сьогодні особливо актуально для європейських країн унаслідок впровадження Болонського процесу, важливо конкретизувати механізм адаптації зарубіжного досвіду трансформації РОС до вітчизняного інституціонального середовища. Схематично його будова показана на рис. 4.4. Виняткову увагу тут слід зосереджувати на спільних середовищних характеристиках вітчизняних і зарубіжних як освітніх, так і суспільних систем загалом. У цьому контексті на часі вивчення історичних передумов державотворення, інституціональних основ способу

³¹⁵ Education today. The OECD perspective [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-today-2013_edu_today-2012-en.

³¹⁶ Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16.

життя, системи цінностей, традицій, релігійних характеристик у межах визначених територій.

Основний ризик адаптації зарубіжного досвіду прихований у тій самій площині, що й глобалізаційні процеси, адже глобалізаційну динаміку світу задають чотири імперативи – імператив ринку, імператив ресурсів, імператив інформації і технології та екологічний імператив, які проникають крізь державні кордони та здійснюють гомогенізацію суспільного життя. Відповідно складові одиниці сконструйовані в умовах дедалі глобальнішої динаміки. Така динаміка стосується конституювання й глобального освітнього простору, суттєво впливаючи на функціонування національних систем освіти, їхню інституційну конфігурацію, місію та завдання у життєдіяльності суспільства³¹⁷. Тому збереження інституціональної основи РОС у ході адаптації кращого зарубіжного досвіду постає обов'язковою умовою успішності такого процесу.

Узагальнюючи проведений огляд досвіду зарубіжних країн щодо регулювання освітньої сфери, у тому числі стосовно трансформаційних процесів, виокремимо основні напрями його запозичення для вітчизняних РОС (табл. 4.3).

Розглянемо вказані в табл. 4.3 напрями детальніше.

Передусім варто звернутися до досвіду зарубіжних країн стосовно формування концептуального бачення розвитку освіти як основної детермінанти соціально-економічного розвитку регіону загалом. У ретроспективному зрізі в середині ХХ століття у розвитку освіти більшості країн проявилися два важливі чинники, що ніяк не вписувалися в традиційні системи: по-перше, школа почала катастрофічно відставати від темпу розвитку й оновлення знань; по-друге, у зв'язку із соціокультурними зрушеннями ХХ століття освіта стала масовою, розрахованою «на всіх». Відтоді ці чинники зумовили чимало спроб реформування та якісних

³¹⁷ Робертсон Р. Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність / Р. Робертсон // Глобальні модерності. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С. 59–60 ; Рижак Л. Освітній простір України та його національна ідентифікація / Людмила Рижак // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2012. – № 6. – С. 84.

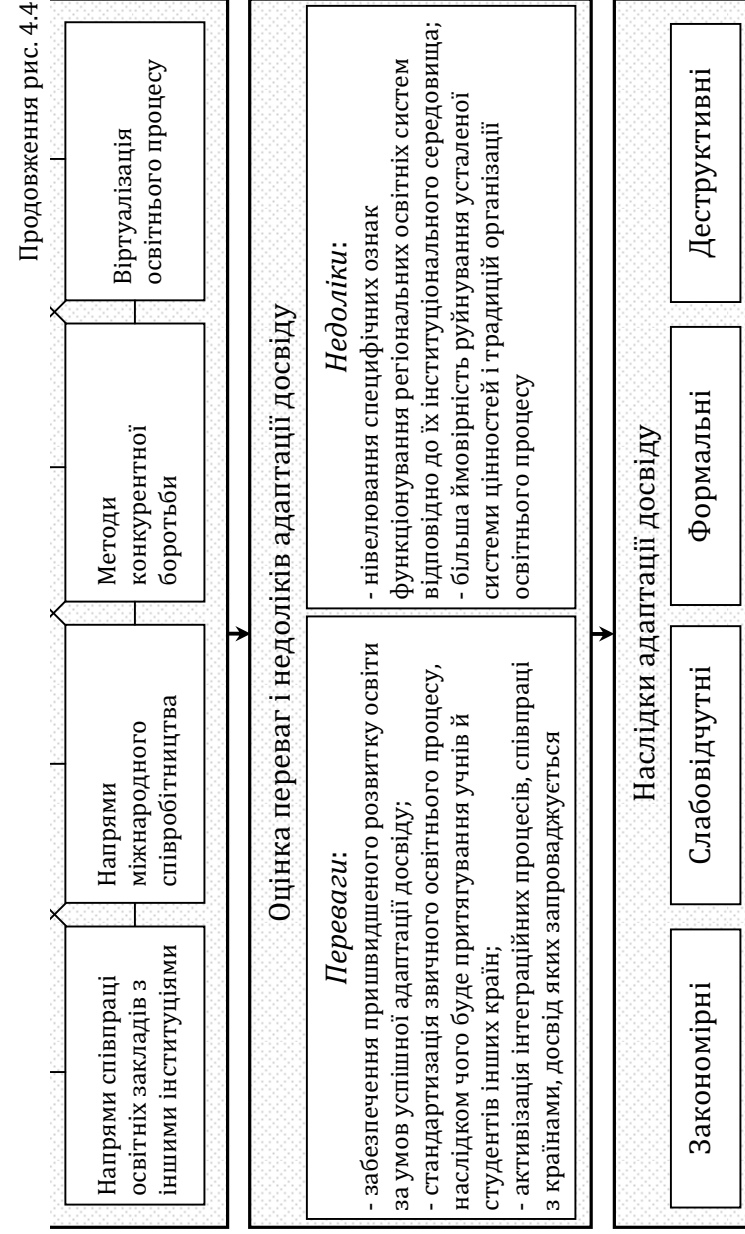
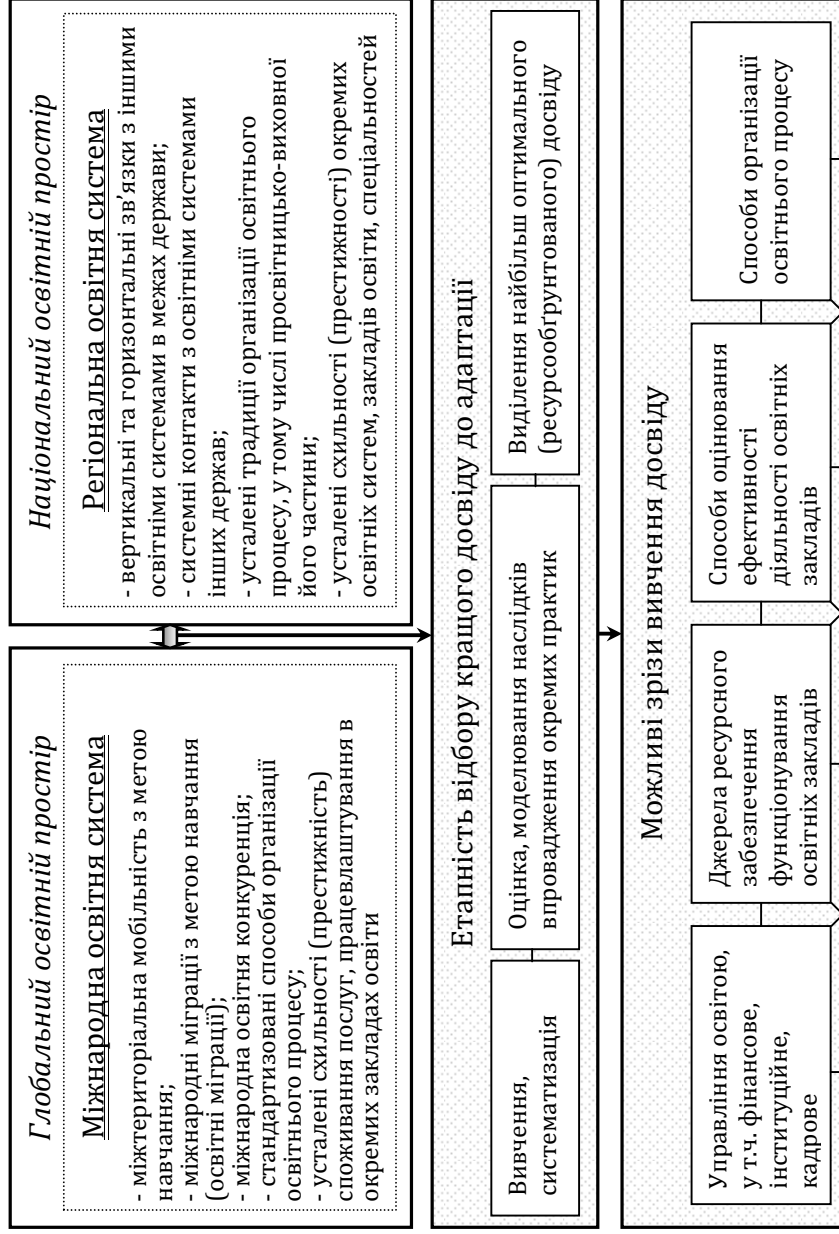

Рис. 4.4. Варіативність адаптації зарубіжного досвіду трансформації регіональних освітніх систем до вітчизняного інституціонального середовища*

* Складено автором.

Таблиця 4.3

**Основні напрями адаптації
зарубіжного досвіду в контексті забезпечення
трансформації регіональних освітніх систем***

№ з/п	Напрямок	Загальна характеристика	Значення для трансформації регіональних освітніх систем
1	2	3	4
1	Структурно-рольовий	Формування концептуального бачення розвитку освіти як основної детермінанти соціально-економічного розвитку регіону загалом	Підвищення ефективності управління, у т.ч. ресурсного забезпечення, регіональних освітніх систем, їх якісних параметрів
2	Інформаційно-обліковий	Удосконалення (поглиблення) інформаційної бази регулювання розвитку регіональних освітніх систем	Можливість міждержавних порівнянь, прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень
3	Майновий	Плюралізм форм власності навчальних закладів, допустимість приватної освіти	Формування конкурентного середовища між освітніми закладами різної форми власності
4	Фінансово-прибутковий	Додаткові можливості фінансового забезпечення функціонування освітніх закладів	Посилення конкурентних позицій окремих освітніх закладів, спроможних диференціювати джерела доходу та ефективно їх перерозподіляти
5	Науковий	Посилення наукового напрямку діяльності освітніх закладів	Підвищення можливостей розвитку осіб, які навчаються, реалізації їх творчості й інноваційності; підвищення

Продовження табл. 4.3

1	2	3	4
			рівня професіоналізму викладацького складу; посилення прикладного характеру дисциплін
6	Організаційний	Адаптивне інституційне забезпечення	Дієвіший та конкретизований вплив на розвиток освітніх систем з прямими системними контактами, незалежним контролем за якістю освітнього процесу
7	Комунікаційний	Забезпечення доступності освіти	Залучення осіб із найвищим інтелектуальним потенціалом супроти вищих фінансових чи фізичних (у плані здоров'я) можливостей
8	Мотиваційний	Мотивація професійної діяльності та розвитку науково-педагогічних кадрів	Підвищення якісних характеристик через більш продуктивну та інноваційну наукову і педагогічну діяльність професійних кадрів у сфері освіти
9	Компетентнісно-змістовний	Реалізація компетентнісного підходу в організації освітнього процесу	Підвищення компетентності педагогічних кадрів, фахівців у сфері управління освітою
10	Темпологічний	Забезпечення якісної неперервної освіти	Підтримка на належному рівні професіоналізму осіб, недопущення старіння знань
11	Законнісний	Подолання формалізму, суб'єктивних оцінок рівня знань, права надання освітніх послуг	Формування добросовісного конкурентного середовища розвитку регіональних освітніх систем

Продовження табл. 4.3

1	2	3	4
12	Міжсуб'єктний	Подолання бар'єрів між особою, що навчається та педагогом	Підвищення якісних результуючих характеристик освітнього процесу та рівня підготовки осіб, які навчаються
13	Змістовний	Посилення профорієнтаційної діяльності	Залучення у вищі освітні рівні більш цілеорієнтованих і мотивованих до навчання осіб
14	Інституціональний	Збереження укорінених традицій організації освітнього процесу	Одержання додаткових конкурентних переваг за рахунок винятковості інституціонального середовища, традицій організації освітнього процесу

* Складено автором.

зрушень в освітніх системах більшості країн світу. У зв'язку з цим спрямованість освіти на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, спроможних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих та економічних завдань³¹⁸. Тобто нинішня вагомість освіти для соціально-економічного розвитку повинна проявлятися у підготовці професіоналів і всебічно розвинених особистостей, спроможних через свою працю поліпшувати середовище та способи людської життєдіяльності. З іншого боку, освітня система повинна слугувати інноваційним середовищем

³¹⁸ Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 15.

реалізації інтелектуального потенціалу осіб, які навчаються, й тих, хто тут працює.

На жаль, наразі в Україні домінує характерний для розвинених країн середини ХХ століття підхід «масовості» освіти, тому якісні результуючі характеристики вітчизняних РОС значно поступаються закордонним аналогам.

Виокремлення напряму адаптації зарубіжного досвіду «вдосконалення (поглиблення) інформаційної бази регулювання розвитку РОС» є закономірним з огляду на наведені аргументи практичної неможливості міждержавних порівнянь даних освітньої статистики. Як неодноразово зазначалося, статистичні дані, що подаються на загальнодержавному рівні та в регіональному розрізі, не відображають повною мірою ситуацію щодо кількісно-якісних характеристик освітнього процесу. У зв'язку з цим, на наш погляд, було б корисним запозичити практику ведення обліку в сфері освіти відповідно до індикаторів, представлених у доповіді ОЕСР «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР»³¹⁹. Наведені тут показники дають змогу комплексно оцінити поточний та перспективний стан розвитку РОС. Зокрема заслуговує на увагу той факт, що зазначені показники подаються в розрізі тих, що відображають³²⁰:

- результати навчання на різних рівнях освіти, що передбачають навчальні досягнення, перехід на інший ступінь освіти й працевлаштування, а також довготермінові, що передбачають рівень зайнятості, заробітної плати тощо;
- факторні ознаки з позитивним чи негативним впливом на досягнення відповідних результатів навчання;

³¹⁹ Education at a glance 2011: OECD Indicators [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf>.

³²⁰ Гриневич Л. М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (на прикладі доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР») [Електронний ресурс] / Л. М. Гриневич // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tmuo/...7/3.pdf; Гриневич Л. М. Основи побудови національних систем моніторингу якості освіти / Л. М. Гриневич // Педагогіка і психологія : вісник НАПН України. – 2011. – № 2(71). – С. 80–89.

- ресурси, зокрема через інвестиції в освіту (людський капітал);
- процес, зокрема доступність до освіти, умови та методики освітнього процесу тощо.

Отже, інформаційна база регулювання розвитку РОС повинна бути комплексною, відображати, окрім суто кількісних індикаторів, якісні параметри та формуватися за результатами багаторівневої системи моніторингу, яка б передбачала збирання й аналіз інформації на рівнях учня, групи учнів, навчального закладу, на регіональному, національному і міжнародному. Дані, отримані з різних джерел і за допомогою різних форм моніторингу, мали б інтегруватися в інформаційній системі управління освітою різних рівнів, які спроможні здійснювати між собою обмін даними³²¹. Такий обмін є дуже важливим, адже дасть змогу у межах РОС балансувати освітній процес в єдину логічну послідовність вивченого матеріалу, а також забезпечувати координацію діяльності з метою превентивних, профорієнтаційних заходів.

Актуальним для вітчизняних РОС є досвід інших країн у контексті доцільності *плюралізму форм власності навчальних закладів, допустимості приватної освіти*. Як відомо, Конституцією України регламентовано право кожного на освіту і те, що держава забезпечує доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах³²². Згідно з Декларацією прав людини ООН теж регламентовано, що кожна людина має право на освіту. Освіта має бути безплатною, хоча б у тому, що стосується початкової і загальної. Початкова освіта повинна бути обов'язковою, технічна і професійна – загально-

³²¹ Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні / МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти»; [І. І. Бабин, Л. М. Гриневич, І. Л. Лікарчук та ін.]; за заг. ред. І. Л. Лікарчука. – К.: МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти». – Харків: Факт, 2011. – С. 10.

³²² Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

доступною, а вища – однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного³²³. В Україні наразі кількість приватних навчальних закладів невпинно зростає, що змушує оцінювати доцільність таких процесів. Слід констатувати, що наявність приватних закладів освіти є поширеною в розвинених країнах. Для прикладу, понад половина вузів США є приватними, проте 79% студентів навчаються в громадських вузах³²⁴. Освіта лише за державний кошт характерна, для прикладу, скандинавським країнам, де високі соціальні стандарти. Переважання приватного інвестування в людський капітал спостерігається серед коледжів «Ліги плюща» у США. За міжнародними критеріями, освіта є рентабельною галуззю. Проте це не означає, що вона повинна повністю заробляти на свій розвиток і вносити частку в бюджет держави. Освіта робить це опосередковано, через свій продукт – навчання і підготовку фахівців. За оцінкою експертів, 56% ВВП у кожній державі створюють працівники, які здобули вищу освіту³²⁵. Виходячи з таких міркувань, для вітчизняних РОС основна частина осіб повинна навчатися у закладах державної форми власності із жорстким контролем неприпустимості розриву в якісних характеристиках організації освітнього процесу від приватних, де сегментна орієнтованість на заможних громадян допускати більше потуги для здобуття конкурентних переваг.

³²³ Всеобщая декларация прав человека, принята и провозглашена в резолюции 217А(III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года // [Електронний ресурс]: Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

³²⁴ Остудімова В. А. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення вищої освіти / В. А. Остудімова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 4. – С. 304.

³²⁵ Бескид Й. Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку / Й. Бескид // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 103–106; Дегтяр А. О. Адаптація зарубіжного досвіду державного фінансування вищої освіти [Електронний ресурс] / А. О. Дегтяр, Я. В. Календжян. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2010_4/doc/.../01.pdf.

Отже, щонайменше три чверті осіб мають навчатися в освітніх закладах державної форми власності.

Поряд із попереднім напрямом постає необхідність пошуку *додаткових можливостей фінансового забезпечення функціонування освітніх закладів*, незважаючи на їх основне джерело ресурсного наповнення – видатки з державного бюджету. Як відомо, у світі є три типи фінансування освіти, у тому числі вищої: лише за рахунок державних коштів; лише за рахунок приватних коштів; використання, окрім приватних, і суспільних коштів³²⁶. Для вітчизняних закладів освіти пошук додаткових джерел доходу дуже актуальне завдання і адаптація зарубіжного досвіду в цьому напрямі є досить важливою. Особливо це стосується практики отримання додаткових доходів освітніми закладами розвинених країн через видавничу діяльність, а також продаж авторських прав на запатентовані винаходи з одночасним фінансуванням різних дослідницьких проектів. Для вітчизняних реалій досвід останнього наразі є неможливим з огляду на фактичну відірваність освіти від науки.

У зв'язку з цим ще одним аспектом адаптації досвіду зарубіжних країн, важливого для конструктивної трансформації РОС, є *посилення наукового напрямку діяльності освітніх закладів*. Як уже зазначено, це дасть змогу диференціювати джерела доходів таких структур через можливості продажу авторських прав, ліцензій, патентування винаходів, наукових розробок у рамках угод із комерційними замовниками тощо. Практика високоефективної науково-дослідницької діяльності характерна для закладів вищої освіти усіх розвинених країн. Для прикладу, в

³²⁶ Стратегічне управління вищим навчальним закладом : монографія / [В. М. Огаренко, С. Я. Салига, В. М. Гельман та ін.]. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2009. – С. 36 ; Аніщенко М. А. Зарубіжний досвід фінансування закладів освіти та перспективи його впровадження в Україні [Електронний ресурс] / М. А. Аніщенко ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_pravo/2012_2/files/LA212_11.pdf.

Іспанії закон про реформу університетів визначає університет як суспільний заклад, основною діяльністю якого є навчання і дослідництво³²⁷. Визнаними світовою спільнотою є університетські дослідження США та Великобританії, які мають високий авторитет і ступінь довіри суспільства, слугують потужним маркетинговим аспектом просування освітніх послуг на міжнародному ринку. В Україні такий напрям діяльності освітніх закладів переважно формальний.

Адаптивне інституційне забезпечення як напрям адаптації досвіду передбачає звернення до практики інституційних засад управління освітою. У багатьох зарубіжних країнах відбуваються процеси децентралізації управління зазначеною сферою. Це проявляється в тому, що деякі з функцій, які раніше виконувала держава, все частіше передаються на рівень місцевих органів влади, громадських організацій і приватного сектору. Сталішою є тенденція набуття (виграшу) приватними компаніями тендерів на надання управлінських послуг, підготовку вчителів, організацію освітнього процесу. Зростає роль у цій справі громадських організацій, органів місцевого самоврядування, асоціацій батьків і навчальних закладів³²⁸. Очевидно, що такі загальні процеси є підтвердженням актуальності теми нашого дослідження та ще одним аргументом на користь необхідності розвитку РОС як відносно автономних просторових ареалів зі специфічним інституціональним середовищем надання освітніх послуг та організації освітнього процесу.

Адаптивне інституційне забезпечення передбачає виявлення досвіду інших країн у визначенні керівних і координуючих

³²⁷ Кобилянська І. В. Організація системи освіти в Іспанії [Електронний ресурс] / І. В. Кобилянська ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2011.../11kivovi.pdf; Formacion Profesional del Sistema Educativo en Andalucia: oferta prevista 2010/2011. – Junta de Andalucia, 2010. – 144 p.

³²⁸ Гаєвська Л. А. Управління освітою : нові пріоритети [Електронний ресурс] / Л. А. Гаєвська. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/Osvita/9.pdf>.

структур, які здійснюють регламентовані впливи на сферу освіти. Зокрема для вітчизняних РОС цінним видається той досвід, що в країнах ЄС практикується функціонування незалежних агенцій із забезпечення якості вищої освіти. Такі агенції мають бути офіційно визнані державними компетентними органами, мати повний юридичний статус і відповідати всім вимогам законодавства країни, в якій вони функціонують. Україна у 2008 році стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості освіти (EQAR), однак представники нашої країни останніми роками не відвідують основні заходи Реєстру³²⁹. В Україні створено Центр моніторингу якості освітніх послуг вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації. Також такі центри існують при багатьох освітніх закладах. Проте комплексного відстеження якісних параметрів діяльності освітніх закладів різних рівнів в Україні наразі немає. Тому трансформація РОС на прогресивних засадах обов'язково повинна передбачати додання і цього недоліку.

Забезпечення доступності освіти виділено як один із напрямів адаптації досвіду зарубіжних країн з огляду на актуалізацію цього питання як дещо вторинного (наслідкового) відносно вже охарактеризовано – плюралізму форм власності освітніх закладів. Доступність освіти означає мобільну, фінансову та фізіологічну спроможність кожного громадянина здобути відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень згідно з особистими потребами та очікуваннями. Протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття багато країн світу за допомогою розмаїтих загальнодержавних і галузевих стратегій здійснили перехід від елітарної моделі (вищої) освіти, коли доступ до неї мала лише еліта (аристократична чи фінансова), до масової моделі, коли значна частина випускників

³²⁹ Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні / МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти»; [І. І. Бабин, Л. М. Гриневич, І. Л. Лікарчук та ін.] ; за заг. ред. І. Л. Лікарчука. – К. : МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти». – Харків : Факт, 2011. – С. 15, 82.

середньої школи продовжують навчання у вузах³³⁰. Звичайно, масовість вищої освіти є неприпустимою, тут важливий більшою мірою якісний аспект її здобуття. Проте доступність освіти актуалізується на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях відповідно до потреб та здібностей особистості.

Для забезпечення доступності освіти важливо враховувати також інтереси осіб з обмеженими фізичними можливостями. У межах міжнародного руху «Освіта для всіх» (Education For All – EFA), ініційованого ЮНЕСКО, першочерговим завданням суспільного розвитку стає забезпечення кожного правом на задоволення освітніх потреб, отримання якісної базової освіти. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема задоволення освітніх потреб дітей і молоді з обмеженими можливостями, зокрема проблема інклюзивної освіти. Такий вид освіти може реалізуватися за моделями медичної (надання освітніх послуг в об'єктах закритого типу; характерна для Великобританії й Італії), нормалізації (скандинавські країни, США, Канада) і включення. Інклюзивна освіта займає пріоритетні позиції в законодавстві Канади, Кіпру, Данії, Ісландії, Індії, Мальти, Нідерландів, Норвегії, ПАР, Іспанії, Швеції, Уганди, США, Великої Британії, проте в Україні робляться лише перші кроки щодо її широкого запровадження³³¹. Незважаючи на те, що в нашій державі порівняно нижчі можливості соціального захисту таких осіб, цей напрям забезпечення доступності освіти є також вкрай важливим.

Для запозичення зарубіжного досвіду особливо актуальним залишається фінансовий аспект питання. Не секрет, що вартість освітніх послуг в Україні є надзвичайно висока і не останню роль у цьому відіграє розрізненість українського суспільства за рівнем

³³⁰ Пашков В. О. Стратегії модернізації вищої освіти: світовий досвід (друга половина ХХ – початок ХХІ сторіччя) / В. О. Пашков // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1(22). – С. 138.

³³¹ Лисевич О. М. Інклюзивне навчання – рівний доступ до якісної освіти [Електронний ресурс] / О. М. Лисевич. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-116967.html?page=8>.

доходів (висока платоспроможність окремих категорій громадян), а також потужні «інвестиції» в цій сфері у формі міграційного капіталу (причому такий капітал не спрямовується через розвиток різних видів підприємництва у сфері освіти, а виступає як споживчі витрати – на оплату навчання). У зв'язку з цим адаптація зарубіжного досвіду щодо альтернативних можливостей оплати навчання є досить актуальною. Тут привабливою постає практика соціальних студентських кредитів Франції (7-9% річних)³³². Студентські кредити (позички) можуть передбачати чотири основні моделі: заставні позички з фіксованими платежами; заставні позички з прогресивними платежами; прогресивне оподаткування через податкову та страхову системи; відтермінована плата за навчання³³³. Щодо останнього варіанта, то тут вирізняється досвід Австралії з можливістю відтермінування плати за навчання аж до працевлаштування. Такі виплати здійснюються у формі податкових відрахувань із заробітної плати. Очевидно, цей досвід для України видається на теперішній момент радикальним, проте він може вирішити проблему відірваності здобуття освіти та працевлаштування за умов його поетапного впровадження, забезпечуючи виконання таким чином положень концепції курикулуму³³⁴.

Загалом багато країн практикує надання усякого роду кредитів, що досить змістовно описує у своєму дослідженні В. Остудімова. Тут варто додати, що труднощі запозичення такого досвіду в Україні лежать у суб'єктивній площині. Показово, що у нас уже давно існує практика надання пільгового державного довгострокового кредиту – гроші надаються на 15 років і всього під 3% річних,

³³² Остудімова В. А. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення вищої освіти / В. А. Остудімова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 4. – С. 303.

³³³ Захаревич Г. О. Державне кредитування здобуття вищої освіти: вітчизняний та зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / Г. О. Захаревич ; Інтернет-холдинг Олега Соскіна. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2011/9-10/201117.html>.

³³⁴ Браславски С. Куррикулум [Електронний ресурс] / Сесилия Браславски. – Режим доступу : www.ibe.unesco.org/.../Braslavski_curricul...

що за існуючого рівня інфляції є винятковою вигодою³³⁵. Проте його поширеність вкотре засвідчує надзвичайно низький рівень правової культури громадян України.

Забезпечення доступності освіти також важливе у контексті запозичення досвіду інших країн через поширення так званої параформальної освіти (вечірні школи, дистанційна освіта), яка передбачає програми, що замінюють формальну школу, тобто дає другий шанс тим, хто не зміг відвідувати звичайну школу³³⁶.

Виокремлення окремого напрямку адаптації зарубіжного досвіду *мотивації професійної діяльності та розвитку науково-педагогічних кадрів* є закономірним у зв'язку з численними проблемами для вітчизняних РОС щодо якості наукової та педагогічної діяльності фахівців зазначеної сфери. Досвід країн ОЕСР засвідчує, що в понад 35 країнах введена система додаткових виплат учителям, які показують найвищі результати і мають високу кваліфікацію. Деякі країни – члени ОЕСР підвищують зарплати вчителям, які працюють з важкими підлітками в несприятливих районах³³⁷.

Також варто зазначити унікальну особливість професійної підготовки педагогів Данії й данської системи освіти загалом: кожен громадянин Данії, котрий бере участь у педагогічному процесі, ставить за мету не тільки здобуття освіти, власне професійне та особисте зростання, він позиціонує свою діяльність як необхідну засаду розквіту й стійкого розвитку своєї країни,

³³⁵ Диплом в кредит у держави : освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/student/studying/articles/24.html>.

³³⁶ Бок Д. Университеты и будущее Америки / Д. Бок. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 128 с. ; Кулешова В. В. До проблеми ретроспективного аналізу зарубіжного досвіду функціонування системи неперервної професійної освіти [Електронний ресурс] / В. В. Кулешова. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2011_32.../11kvvlpe.pdf.

³³⁷ Education at a glance 2011: OECD Indicators [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf> ; Гриневич Л. М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (на прикладі доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР») [Електронний ресурс] / Л. М. Гриневич // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/...7/3.pdf.

добробуту свого суспільства. Можливо саме цей підхід кожного громадянина Данії й робить усю систему освіти настільки унікальною та ефективною³³⁸.

Отже, для України важливими є як концептуальний підхід підтримки виняткового патріотизму педагогічної і наукової праці, так і конкретні мотиваційні механізми трудової діяльності в освіті через суттєве підвищення рівня заробітної плати (про колосальну різницю з розвиненими країнами вже згадувалося), прямий зв'язок між рівнем кваліфікації та системою матеріального, морального і соціального стимулювання.

Питання *реалізації компетентнісного підходу в організації освітнього процесу* сьогодні все частіше піднімається вітчизняними вченими, виходячи з досвіду інших країн. Зарубіжні науковці (Cl. Beelisle, M. Linad, B. Rey, L. Turkal, N. Guignon, M. Joras та ін.) пов'язують зміст компетентнісного підходу в освіті з формуванням спроможності або готовності особистості мобілізувати свої ресурси (системно-організаційні знання й уміння, навички, здібності та психічні якості), які необхідні для виконання певного завдання на високому рівні, а також адекватні конкурентні ситуації, тобто відповідно до мети й умов перебігу конкретної дії³³⁹. Отож, цей напрям адаптації зарубіжного досвіду, що тісно корелює із попереднім, передбачає підвищення компетентності педагогічних працівників і фахівців у сфері управління освітою через ефективніше використання мобілізаційних підходів.

Напрямок *забезпечення якісної неперервної освіти* у нинішніх умовах є особливо актуальним. Значною мірою це зумовлено практичною необліковістю таких процесів, на що ми вже звертали

³³⁸ Степаненко Г. О. Післядипломна педагогічна освіта в Данії / Г. О. Степаненко // Післядипломна освіта. Досвід, проблеми та перспективи розвитку : інформ. бюл. Науково-методичного центру аграрної освіти. – К., 2011. – № 4. – С. 18.

³³⁹ Онопрієнко О. В. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті / О. В. Онопрієнко // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 34 ; Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект / Н. С. Побірченко // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – № 3. – С. 26.

увагу. Водночас у розвинених країнах, за даними доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР», 40% дорослих бере участь у програмах формальної та неформальної освіти³⁴⁰. В Україні такий рівень, якщо й досягається, то часто має формальний характер. Тому важливо звертатися до досвіду інших країн, зокрема США, де такий вид освіти називається подовженою; США і Канади, де реалізуються програми кооперативної освіти, Великобританії, де організуються так звані сендвіч-курси, які пропонують оптимальне чергування навчання і роботи. Кооперативне навчання з огляду на поступовий, хоча й проблемний, розвиток бізнес-середовища повинно сьогодні активно підтримуватися і в Україні, поетапно просуваючись на ринок освітніх послуг у межах РОС. Також у розвинених країнах Європи (Німеччині, Великобританії, Швеції, Франції) вдало поширюється концепція «відновлювальної освіти», основною ідеєю якої є розподіл навчання на невеликі дози, які можуть чергуватися або проходити паралельно з трудовою діяльністю протягом життя людини³⁴¹.

Слабкі зв'язки освітніх закладів різного рівня зумовили звернення до досвіду інших країн у *посиленні профорієнтаційної діяльності*. Як приклад, для країн – членів ОЕСР характерне зростання у середніх навчальних закладах кількості розмаїтих програм, що орієнтовані на ринок праці. За матеріалами доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР», 46% молодих людей у віці 15–29 років навчаються за різними програмами вищої та

³⁴⁰ Education at a glance 2011: OECD Indicators [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf> ; Гриневич Л. М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (на прикладі доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР») [Електронний ресурс] / Л. М. Гриневич // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/...7/3.pdf.

³⁴¹ Кулешова В. В. До проблеми ретроспективного аналізу зарубіжного досвіду функціонування системи неперервної професійної освіти [Електронний ресурс] / В. В. Кулешова. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2011_32.../11kvvlpe.pdf.

середньої професійної освіти³⁴². Відповідно така практика повинна впроваджуватися і в Україні.

На тлі всіх зазначених можливих напрямів адаптації зарубіжного досвіду, що дадуть змогу забезпечити конструктивні трансформації РОС, важливим є й досвід *збереження укорінених традицій організації освітнього процесу*. Для прикладу, серед основних напрямів початкової освіти Німеччини фігурує право кожної школи вчити по-різному, мати свою власну методику, свою філософію освіти і концепцію розвитку³⁴³. Серед концептуальних положень європейської інтеграції виокремлено використання нового освітнього базису, який повинен мати узагальнений, стандартизований характер за одночасного збереження історико-культурних традицій і базуватися на найсучасніших наукових досягненнях (передусім у сфері інформаційних технологій)³⁴⁴. Отже, право кожної регіональної освітньої системи на самобутній вияв в організації освітнього процесу та інших напрямках освітньої діяльності є обов'язковим.

У підсумку важливо зазначити, що проблемність впровадження зарубіжного досвіду з метою здійснення трансформації регіональних освітніх систем для організації їх конструктивного (стимулюючого) впливу на загальний соціально-економічний розвиток регіону виникає на тлі величезної кількості успішних практик інших держав, окремі з яких описані нами. Тому варто

³⁴² Education at a glance 2011: OECD Indicators [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf> ; Гриневич Л. М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (на прикладі доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР») [Електронний ресурс] / Л. М. Гриневич // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/...7/3.pdf.

³⁴³ Зарубіжний досвід розвитку початкової освіти: Українські культурні дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culturalstudies.in.ua/2011-7-4.php>.

³⁴⁴ Гук О. Ф. Зарубіжний досвід модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / О. Ф. Гук. – Режим доступу : http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob13_208.pdf.

розуміти пріоритети адаптації зарубіжного досвіду з орієнтацією на критерії послідовності, системності й сили стимулювання інших сфер суспільного життя в регіоні. Вважаємо, що такими пріоритетами повинні бути практики обліку явищ і процесів, пов'язаних з освітньою системою, із публічним відображенням в офіційній статистиці, мотивації науково-педагогічних кадрів, а також подолання формалізму, суб'єктивних оцінок освітнього процесу, права надання освітніх послуг. Саме ці пріоритети мають слугувати своєрідною вихідною точкою забезпечення конструктивних трансформацій РОС із подальшим завоюванням ними вагомих сегментних ніш на міжнародному ринку освітніх послуг.

4.3. Попередження девальвації загальнолюдських і гуманістичних цінностей у сфері підготовки кадрів для забезпечення прогресивної трансформації регіональних освітніх систем

Процеси трансформації РОС в Україні відбуваються в умовах потужних факторних впливів екзогенного характеру, що часто утруднюють їх керованість. Прогресивні трансформації на тлі численних політичних і соціальних протиріч з укоріненням низки деструктивів у сфері освіти (хабарництво, недобросовісна організація освітнього процесу тощо) сьогодні в регіонах України є досить проблемними, а отже, вимагають підвищеної уваги науковців і конкретизації тих національних творчих пріоритетів формування ціннісних орієнтацій суспільства, які б забезпечували його розвиток на ідеях гуманізму, інноваційної орієнтованості, цінності знань й сталого розвитку.

Насправді дослідження ціннісних орієнтацій, що формуються в моральній і культурно-духовній площинах, нині актуалізується з особливою силою, адже останніми роками можна було наочно

простежити численні деструктиви розвитку регіонів та їх освітніх систем, базовані саме на ціннісних дезорієнтаціях суспільства, їх девальваційних процесах. У підсумку маємо ситуацію, коли деморалізація поглинає все нові й нові сфери суспільства, проникає навіть у ті, що були традиційно середовищем, з якого йшли імпульси високих норм суспільної моралі, – освіту, медицину, культуру³⁴⁵. У зв'язку з цим постає питання вищого управлінського рівня щодо необхідності побудови національної моделі лібералізму, яка б враховувала не лише структуру нашої економіки, а й більш фундаментальні чинники – специфіку української етнопсихології, духовність і мораль, що для такої моделі є надзвичайно важливими. Варто акцентувати увагу насамперед на українському індивідуалізмі, що пов'язує Україну з європейською ментальністю³⁴⁶. І, виходячи з таких концептуальних розумінь, важливо розвивати нову систему цінностей, де цінності, пов'язані з освітою, повинні займати чільне місце, а саму систему освіти слід розглядати як основну інституцію формування ціннісних орієнтацій суспільства, що матиме відгомін для майбутніх поколінь.

Із-поміж новітніх векторів загальносуспільного поступу все змістовніших рис набуває процес суспільнізації, що позначає загальноцивілізаційний тренд ускладнення суспільства як синергетичної людиновимірної системи, а також суспільних, колективістських засад людської життєдіяльності³⁴⁷. Окрім того, спостерігаються природна трансформація цінностей людини в умовах інтенсивного ритму життя, збільшення вільного часу, підвищення психологічного навантаження на людський організм, зростання рівня життя, освітнього рівня, погіршення стану

³⁴⁵ Шульга М. О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М. О. Шульга. – К. : Бізнесполіграф, 2011. – С. 5.

³⁴⁶ Канцуров О. Інституціоналізм як теоретико-методологічні засади сучасних реформ / О. Канцуров // Економіка України. – 2011. – № 5. – С. 17 ; Гальчинський А. Лібералізм – еволюційні трансформації / А. Гальчинський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 23–24.

³⁴⁷ Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національних колорит / В. Тарасевич // Економіка України. – 2011. – № 2. – С. 22.

природного середовища тощо. Водночас посилюються потреби у відпочинку, спілкуванні з природою, розвитку духовності³⁴⁸. На тлі таких ускладнень значно трансформуються загальнолюдські і гуманістичні цінності, що відтак проявляються у сфері освітньої підготовки та формування в населення нових світоглядних засад відповідно до вимог інформаційного суспільства.

Ціннісні орієнтації сучасного суспільства постають все популярнішим предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Сучасні дослідники відзначають, що діяльність людини сьогодні, більш ніж коли-небудь раніше, знаменує перехід від нижчих, суто біологічних, форм активності, з яких вона бере витоки, до вищих, суто духовних, форм, до яких вона спрямовується³⁴⁹. На противагу таким прогресивним тенденціям сьогодні спостерігаємо масовість прагнення до наживи, нагромодження матеріальних і грошових благ, жадібність, які й повинні замінитися іншими мотивами нематеріалістичного плану. До цього підштовхує криза, у цей бік поступово змінюється суспільна думка в передових країнах світу³⁵⁰. З іншого боку, цікавою є думка про надання надмірного значення змінам уподобань і деяких поведінкових характеристик, які відбуваються у короткому періоді (наприклад, вибух агресивності, жорстокості, цинізму, заздрісності, пожадливісті, егоцентризму, «мопеу-манії»), які є переважно вимушеними та адаптаційними, а не революційно-кардинальними. Насправді, як вказує професор В. Тарасевич, у дослідженні та визначенні родових, базових опор української ментальності, а отже, й національного колориту

³⁴⁸ Школа І. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / Ігор Школа, Тетяна Ореховська, Ілля Козьменко та ін. ; за ред. проф. І. Школи. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – С. 82.

³⁴⁹ Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества / В. Л. Иноземцев. – М. : Academia ; Наука, 1998 ; Жилінська О. І. Науково-технічна діяльність як об'єкт дослідження / О. І. Жилінська // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1(71). – С. 7.

³⁵⁰ Носова О. Про фундаментальні причини фінансових криз та життєздатність фінансових ринків у сучасній формі / О. Носова // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 53.

ідеологічних доктрин, необхідно враховувати, по-перше, дуже тривалу, тисячолітню історію становлення і протоінституційну природу цієї ментальності, а також стійкість, інерційність і консервативність її зазначених опор³⁵¹.

Отож, наше завдання – визначити, яку роль відіграють цінності у трансформаційних процесах РОС. З іншого боку, важливо відстежувати впливи освітнього процесу на формування цінностей та ціннісних орієнтацій суспільства, адже загальновідомо, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства (гуманістичний зріз), розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, спроможних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу³⁵².

Узагальнено вивчення взаємної детермінації цінностей та освіти можна розглядати в розрізі таких базових підходів:

- 1) розуміння освіти як соціальної цінності, у контексті чого важливо виокремлювати цінності знань, здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, підвищення кваліфікації, безперервного навчання тощо;
- 2) ролі освіти у забезпеченні так званої духовно-інформаційної мобільності населення, у тому числі міжпоколінної;
- 3) взаємного факторного впливу ціннісних орієнтацій та освіти, що передбачає детермінацію існуючою системою цінностей освітнього середовища та, водночас, потужну роль освіти у формуванні ціннісних орієнтацій цілих поколінь.

Визначення закономірностей та загроз девальвації загальнолюдських і гуманістичних цінностей щодо трансформаційних процесів РОС потребує насамперед уточнення того факту, що

³⁵¹ Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національний колорит / В. Тарасевич // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 7.

³⁵² Про освіту : Закон України від 23.05.1991 року №1060-ХІІ [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

багатоаспектність розгляду дефініції освіти досить часто передбачає її розуміння як *соціальної цінності*, що є однією з основних у всіх цивілізованих суспільствах³⁵³. Тому підхід до вивчення освіти як цінності повинен мати місце, зокрема, в частині визначення концептуальних засад формування системи національних цінностей через інститути освіти. Тут також варто визначити місце цінності освіти з-посеред інших соціальних цінностей, що потребує відповідного управлінського коригування у разі потреби в її посиленні. Посилювати соціальну цінність освіти повинен такий факт: приклад розвинутих держав демонструє взаємозалежність між рівнем освіченості їх населення та рівнем їх економічного розвитку³⁵⁴. Отож, суспільство повинно сповна розуміти значення якісної освіти як обов'язкової умови підвищення власного добробуту і забезпечення соціально-економічного розвитку держави та її регіонів загалом.

У розподілі цінностей на загальнолюдські та гуманістичні визначення освіти як цінності вимагає розуміння її ролі:

- за першим напрямом – для формування особистості, її світоглядних засад щодо ідей добра і зла та їх апробації в освітньому процесі;
- за другим напрямом – для ціннісного сприйняття особистої участі та життєдіяльності інших людей, поваги до них і дотримання їх прав у ході освітнього процесу.

Належний рівень цінності освіти дає змогу забезпечити низку переваг для соціально-економічного розвитку регіонів. Такі переваги формуються в економічній, соціальній, культурній, духовній і управлінській площинах (рис. 4.5).

³⁵³ Бутенко А. І. Проблеми та напрямки розвитку підприємництва у сфері освіти / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, А. І. Мергут. – Одеса : Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – С. 8.

³⁵⁴ Ревнівцева О. В. Система вищої освіти України: фінансові аспекти сучасних проблем розвитку / О. В. Ревнівцева // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2(14). – С. 36–45.

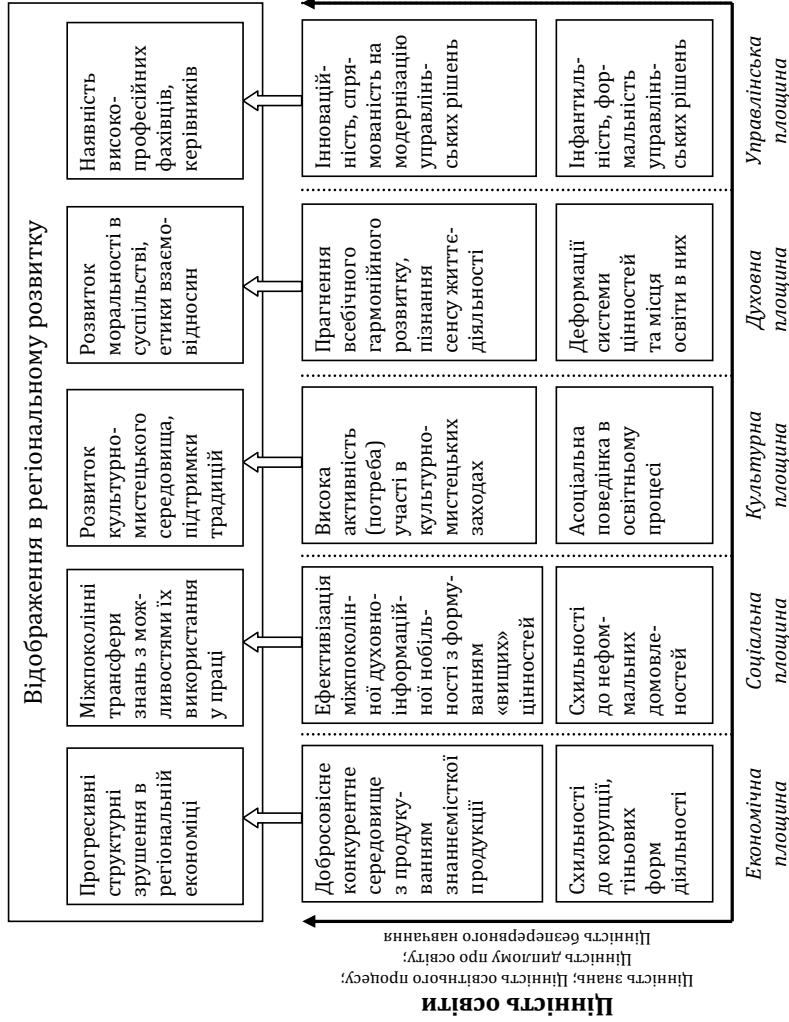

Рис. 4.5. Цільове вираження підвищення цінності освіти* з наслідковим відображенням у регіональному розвитку*

* Складено автором.

Серед показаних на рис. 4.5 нинішніх загроз низької цінності освіти особливу увагу необхідно звернути на управлінську площину, адже укорінення деструктивних явищ і процесів значною мірою зумовлюється недосконалими регуляторними впливами з боку держави та суспільства (необхідна умова розвитку громадянського суспільства). По суті нинішня система управління в державній площині передбачає виняткову увагу до економічних та окремих соціальних аспектів розвитку держави, що становлять підвищений інтерес громадян як виборців. Водночас гуманітарна політика поступово перетворюється на концентрат мовних питань і вибіркової підтримки окремих культурно-мистецьких проектів за спільної участі з іншими державами, коли її аксіологічні засади практично зруйновані. Такий стан справ насамперед зумовлений девальваційними процесами ціннісних орієнтацій в апараті державного управління, що надалі трансформується на нижчі рівні, поглинаючи собою і сферу освіти.

Вивчення процесів девальвації загальнолюдських і гуманістичних цінностей у сфері підготовки кадрів вимагає також урахування того факту, що виникає гостра необхідність підвищення *духовно-інформаційної мобільності нації*, за якої «вертикаль» руху закріплює тяглість (консервативність), а «горизонталь» – відображає креативність (інноваційність) розвитку. Без її активізації важко увійти на рівноправних і конкурентних засадах у вільний світ через національний, духовно-інтелектуальний ренесанс. Вертикальна і горизонтальна форми духовно-інформаційної мобільності детермінують природну тяглість розвитку соціуму «по-вертикалі» через безперервність передавання від покоління до покоління традиційних знань, інформації у сфері рідної мови, національної освіти, народних звичаїв, церковних обрядів тощо. Водночас лише на базі набутої «вертикалі» переважно стимулюється генерування, широка соціалізація нових знань, тобто створення інформації «по-горизонталі» (на рівні одного покоління чи особистості) засобами вітчизняної науки, винахідництва, проектно-пошукових інноваційних робіт, патентно-ліцензійної

діяльності, подання та впровадження різних ноу-хау³⁵⁵. Отож, у разі подальшої девальвації ціннісних орієнтацій українського соціуму це, безумовно, призведе до їх практичної втрати через вертикальні мобільні зв'язки, коли наступні покоління не зможуть отримувати той набутий попередніми століттями досвід, який формувався у ході здобуття знань, практичних навичок і прикладних способів їх застосування (емпіричний вимір). Те саме стосується і горизонталі, коли результативність інноваційної діяльності мінімізується внаслідок ціннісних деформацій щодо творчості, креативності, прагнення поліпшення існуючого стану речей.

На важливості ролі освіти для процесів духовно-інформаційної мобільності наголошує також Л. Шевченко, зазначаючи, що освіта є соціальним інститутом подолання егоїзму людей. Її філософська сутність полягає в сукупності спроб одних індивідумів допомогти своїм досвідом і знаннями іншим, насамперед наступному поколінню. Це гуманний інструмент допомоги і сприяння особистості, інструмент високої етики, благородства і взаємодопомоги³⁵⁶. Отож, навчаючись, особи повинні досягти роль результатів свого навчання для майбутніх поколінь, які через споживання й акумулювання продуктів їх діяльності зможуть удосконалювати середовище людської життєдіяльності.

Загроза девальвації ціннісних орієнтацій з погляду підвищення духовно-інформаційної мобільності посилюється високим рівнем синергізму освітнього потенціалу. Зокрема, Л. Янковська формулює це так: наявність висококваліфікованих кадрів як суми монопотенціалів з індивідуальною ефективністю функціонування за спільного використання є доцільнішою порівняно з простою сумою ефективностей у разі окремого функціонування кожного з елементів. Тому просте нарощування освітньо-фахового потенціала

³⁵⁵ Белебеха І. О. Українські державотворчі діалоги / І. О. Белебеха, С. Й. Вовканич. – Львів, Харків, 2010. – Вип. 1. – С. 22.

³⁵⁶ Шевченко Л. С. Вища освіта: політика «розподілу витрат» та її ризики в Україні / Л. С. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 2. – С. 7.

лу повинно зумовити не лише зростання ефекту від одиничного збільшення індивідуального рівня кожної складової частини монопотенціалу, а й значне збільшення цього ефекту за сумісного використання зазначених складових³⁵⁷. Що ж до розвитку РОС з огляду на загрози впливу девальвації цінностей у сфері підготовки кадрів, ефект синергізму проявлятиметься у ризиковості нерозвиненої системи соціальних взаємовідносин, базованих на вигідності, можливості доступу до додаткових благ та залежності від суб'єктивних впливів і неформальних домовленостей (рис. 4.6). Такі процеси, безумовно, матимуть пряме вираження

Рис. 4.6. Цінності у сфері підготовки кадрів як детермінанта соціального капіталу*

* Складено автором.

³⁵⁷ Янковська Л. А. Розвиток освітньо-фахового потенціалу регіону: теорія, методологія, практика : монографія / Л. А. Янковська. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2007. – С. 35.

у соціальному капіталі як важливому індикаторі рівня розвитку сучасного суспільства з погляду його гуманізму та розвиненості системи цінностей людських взаємовідносин.

Третій означений підхід до вивчення взаємовпливів цінностей та освіти дає змогу простежити їх *взаємні факторні впливи*. Очевидно, що між цими категоріями простежується надзвичайно тісний взаємозв'язок, а отже освітньо-професійний потенціал є важливою складовою компонентної структури в потенціалі людському, який, окрім того, охоплює соціально-ментальний потенціал, що детермінується рівнем світогляду і загальної культури, сформованим менталітетом, а також морально-етичними нормами та цінностями³⁵⁸. Тобто освітньо-професійний потенціал суспільства нарівні зі соціально-ментальним є важливою складовою потенціалу людського.

Оскільки проблем розвитку РОС є надзвичайно багато, то підтримуємо О. Другова, на думку якого доцільним є застосування наукового концептуального підходу, суть якого полягає у виділенні та концентрації дослідження на двох-трьох основних факторах (проблемах), що зумовлюють розвиток явища чи процесу, вплив на які вносить зміни в динаміку інших факторів (проблем) і дасть змогу досягти бажаного результату³⁵⁹. У нас це має бути формування розвиненої системи цінностей у сфері підготовки кадрів, що б слугували ідеологічним базисом розвитку РОС.

На жаль, у вітчизняній науковій думці РОС здебільшого переважають твердження про домінантність зміни статусу основного капіталу для суспільного розвитку, скорочення і зміни механізмів державного фінансування освіти, розвитку нових інформаційних технологій, а також глобалізації, інтернаціоналізації та європеїзації

³⁵⁸ Людський потенціал: механізми збереження та розвитку : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. – Донецьк, 2008. – С. 19.

³⁵⁹ Другов О. О. Сучасний стан і перспективи інвестиційного забезпечення сфер науки та вищої освіти в Україні / О. О. Другов ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. П. Ю. Бєленький. – Львів, 2009. – С. 47.

освіти³⁶⁰. Разом з тим ціннісна система набуває все більшої ваги, особливо зважаючи на її деформації, що зумовлює необхідність першочергового звернення уваги на її факторні впливи. При цьому важливо враховувати, що на ціннісні орієнтації у сфері підготовки кадрів потужно впливають ціннісні трансформації вищого ієрархічного порядку, адже нова система цінностей суспільства вимагає зміни цільових установок стратегії розвитку, коли пріоритетними стають соціальні аспекти, що у свою чергу вимагає переорієнтації поглядів на питання вибору критеріїв розвитку та оцінки ефективності економічного зростання³⁶¹.

Варто зазначити, що в часі і просторі уявлення про цінності у різних народів є неоднаковими у зв'язку з різними типами соціокультурного середовища, специфічними географічними, історичними, політичними, економічними, демографічними та іншими умовами буття³⁶². Те саме стосується й регіонів у межах однієї країни, у зв'язку з чим специфічна структура цінностей населення окремих областей ставить додатковий аргумент щодо доцільності розвитку саме РОС.

Впливи цінностей на підготовку кадрів важливо простежувати на різних етапах такого процесу. Очевидно, що останній не обмежується здобуттям відповідного рівня освіти, а супроводжується безупинними ціннісними трансформаціями у ході подальшої трудової діяльності. Вважаємо, що найбільш потужно на підготовку кадрів під час їх навчання в дошкільних, шкільних, професійно-технічних і вищих навчальних закладах впливають соціальні цінності (прагнення спілкування, авторитетності (поваги) у визначеному соціальному оточенні) та цінності розвитку,

³⁶⁰ Патара Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патара. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 47.

³⁶¹ Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку / І. М. Ляшенко. – К. : Вища школа, 1999. – С. 8–9.

³⁶² Богиня Д. П. Ментальний чинник у сфері праці: проблеми теорії та практики / Д. П. Богиня, М. В. Семикіна ; передмова І. Ф. Кураса. – К. : Штурм, 2003. – 382 с.

що виявляються у поведінці через потреби у пізнанні навколишнього світу, подорожах, відчутті нових емоцій тощо.

На етапі трудової діяльності, що супроводжується процесами підвищення кваліфікації і перекваліфікації кадрів, посилюються ціннісні впливи матеріального характеру, виражаючись у прагненні до зростання рівня власного добробуту, подальшого його накопичення та можливості життєдіяльності на відповідному статусному рівні. На цьому етапі формується система професійних цінностей, що пов'язані з трудовою діяльністю взагалі (трудовою кар'єрою) чи з конкретним підприємством (роботодавцем). Тут важливим є формування цінності праці і цінності посади, що суттєво детермінують продуктивність та ефективність трудової діяльності. Професійні цінності також охоплюють цінності компетенції (посадових повноважень), компетентності, трудового колективу, піклування про клієнтів (споживачів), результатів діяльності тощо, але при цьому матеріальні цінності продовжують залишатися у пріоритетній групі. Водночас, з досвідом їх поступово утискають цінності морального характеру, зокрема усе більшої ваги починають набувати цінності здоров'я, а також сім'ї та родини, що знаходять своє відображення у зміні структури вільного від роботи часу з більшим приділенням уваги спілкуванню з близькими людьми.

Щодо впливу освіти на систему цінностей важливо передусім розуміти, що вона, по суті, працює на майбутнє. Це ствердження навряд чи вимагає розгорнутих доказів, воно доведене багатовіковою історією людського суспільства, насущною турботою якого була підготовка підростаючих поколінь до життя і праці³⁶³. Освіта як духовна сфера поступу цивілізації відображає всі передові тенденції розвитку суспільства, прогножуючи і випереджуючи їх. Враховуючи новітні парадигми, напрацьовані людством у ХХ столітті, стратегічну мету освіти можна уявити у вигляді піраміди

³⁶³ Бутенко А. І. Проблеми та напрямки розвитку підприємництва у сфері освіти / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, А. І. Мергут. – Одеса : Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – С. 9.

пріоритетів та інтересів. На вершині цієї піраміди розташовані інтереси, пов'язані з урятуванням людства, забезпеченням його стійкого розвитку у гармонії з біосферою. Основу її становить задоволення навчально-інформаційних і культурних потреб кожної особи, незалежно від віку, раси, національності, професії³⁶⁴. Водночас, варто констатувати, що сучасна криза освіти пов'язана з тим, що вона залишається прилаштованою до епохи техніко-економічного зростання, у той час як сама ця епоха добігає кінця і мало враховує тенденції, орієнтовані на культуру, суспільство та індивіда, а освітня політика потребує наддисциплінарних, загальнофілософських, ціннісних основ вироблення й прийняття рішень³⁶⁵.

Розглядаючи впливи освіти на систему цінностей, насамперед варто уточнити, наскільки важливим є просвітницько-виховницький напрям діяльності освітніх закладів з-посеред інших. Як відомо, кінцеві результати діяльності проявляються навколо трьох основних напрямів – когнітивного, економічного й соціального. За всіма напрямками формування ціннісних орієнтацій осіб, які навчаються, повинно бути потужною концептуальною основою, що в подальшому дасть змогу сформувати високоморальну особистість, спроможну реалізовувати свій трудовий потенціал і вступати в продуктивні соціальні взаємодії (табл. 4.4).

Як бачимо з табл. 4.4, досить потужним напрямом діяльності закладів освіти як важливих інститутів формування цінностей населення є соціальний, що дає змогу особі, яка навчається, через нові знайомства формувати своє соціальне оточення, що на майбутнє

³⁶⁴ Одерий Л. Образовательная доктрина как элемент национальной стратегии / Л. Одерий, К. Корсак // Персонал. – 2001. – № 5. – С. 48–51 ; Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Роман Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – С. 102.

³⁶⁵ Розов Н. О моделях университета в современной России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.socpolitika.ru/rus/social_policy_research/applied_research/document.10603.shtml ; Шевченко Л. С. Вища освіта в епоху транспрофесіоналів / Л. С. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 6. – С. 10.

Таблиця 4.4

**Формування цінностей
за результатами діяльності освітніх закладів***

Кінцевий результат діяльності освітніх закладів	Сутність кінцевого результату	Формування цінностей
Когнітивний	Здобутий рівень знань, умінь, навичок, необхідний для подальшої трудової діяльності, орієнтації в динамічному зовнішньому середовищі	<ul style="list-style-type: none"> • Професійні: можливості реалізації здобутих потенцій; • Життєві: сенс життя та роль навчання і праці; • Гуманістичні: життя людини
Економічний	Підвищення фактичної вартості працівника через інвестиції в його людський капітал	<ul style="list-style-type: none"> • Вітальні: здоров'я, безпека; • Матеріальні: рівень доходів; • Розвитку: підвищення конкурентоспроможності
Соціальний	Здобутий соціальний капітал (соціальні зв'язки)	<ul style="list-style-type: none"> • Вітальні: сім'я; • Соціальні: соціальний статус; • Міжособистісні: чесність, вірність, безкорисливість; • Громадянські: свобода поглядів, переконань, вибору; • Загальнолюдські: мир, добробут, милосердя; • Партикулярні: віра

* Складено автором.

може відігравати надзвичайно важливу роль у її життєдіяльності, в тому числі і в професійній сфері. Велику роль закладів освіти у формуванні цінностей людини зумовлює закономірно тривалий життєвий період, виділений на навчання, що в процесі підготовки кадрів може продовжуватися через форми післядипломної освіти, підвищення кваліфікації чи перекваліфікації, самонавчання і після

здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. По суті, за цей період відбувається становлення особистості, формування її характеру та проектування цільових установок життєдіяльності. Тому складові освітнього процесу просвітницько-виховницького спрямування повинні передбачати формування конкретних ціннісних орієнтацій у розрізі різних етапів навчання – дошкільного, шкільного, професійно-технічного, здобуття вищої освіти та післядипломного навчання, у тому числі в рамках розвитку персоналу на підприємствах. Такий розподіл повинен бути узгодженим із загальнонаціональними ціннісними орієнтирами з відповідністю «українському ліберальному ідеологічному проекту», який немислимий без чуттєвої емоційності й образності, кордоцентричності, толерантності, персоналістичності, соціальної відповідальності особи, сублімації ідей безумовної свободи, перетворення інтровертних пошуків в екстривертну активність³⁶⁶. Виходячи з таких тверджень, важливо уточнити, на якому етапі навчання повинно домінувати формування відповідних ціннісних орієнтацій (рис. 4.7). Лише за умов регламентованого комплексного і системного підходу до формування таких орієнтацій можливим є виховання свідомого громадянина, спроможного надалі здійснювати продуктивну трудову діяльність, оптимізувати використання та розвивати свої трудові потенції, продукувати нові інноваційні рішення та ідеї тощо.

Дуже важливо, щоб у системі освіти в ході формування цінностей та ціннісних орієнтацій осіб, які навчаються, активно застосовувалися відповідні санкції формального і неформального характеру. Такі санкції повинні доповнюватися ефектом соціального осуду, який у нинішніх умовах в Україні є, по суті, зруйнованим через побоювання надмірної агресивної реакції особи, до якої він спрямований, та відсутність підтримки з боку інших груп осіб.

³⁶⁶ Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національний колорит / В. Тарасевич // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 11.

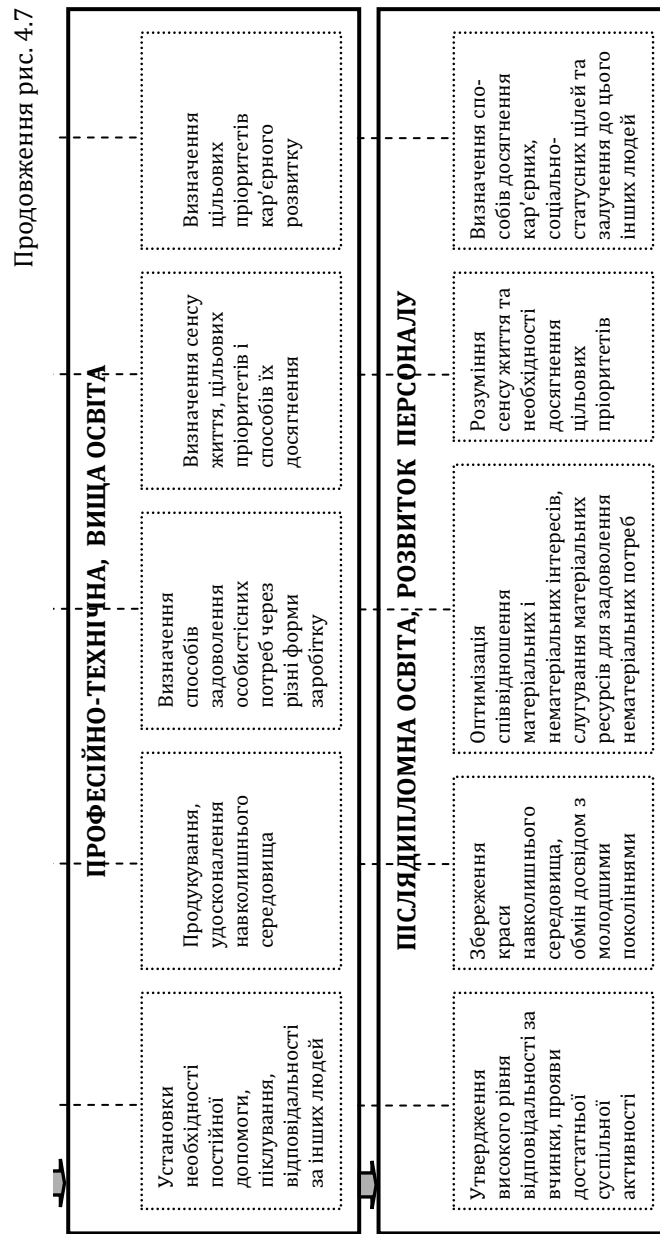
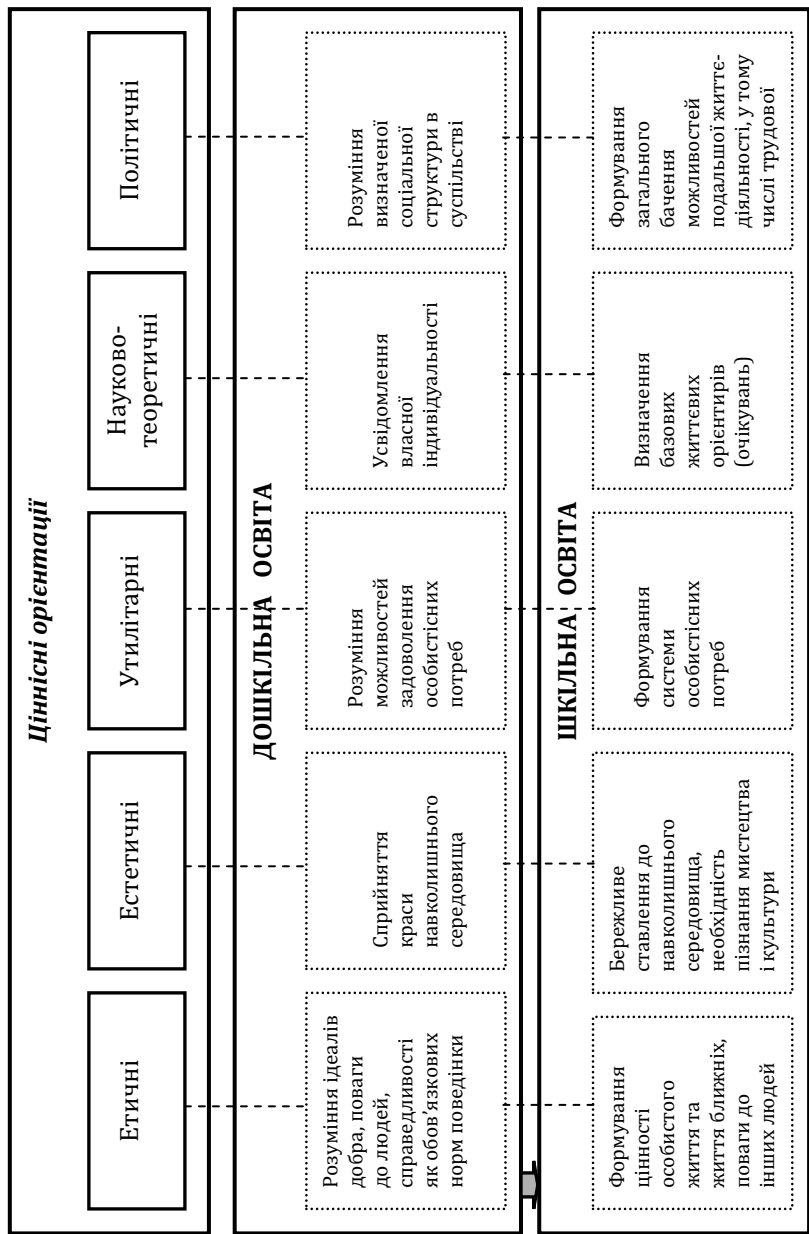

Рис. 4.7. Системність формування ціннісних орієнтацій на різних етапах навчання*

* Складено автором

У підсумку важливо уточнити, які основні прояви девальвації цінностей у сфері підготовки кадрів сьогодні мають місце та яким чином це проявляється у подальшій життєдіяльності людини. Так, девальвація життєвих цінностей спричинює послаблення ролі освіти в житті людини, сприйняття її як формальної необхідності для здобуття відповідного соціального статусу та можливостей трудової діяльності в кращих умовах (з вищим рівнем оплати праці та інших соціальних гарантій). Девальваційні процеси гуманістичних цінностей є передумовою надмірного кар'єризму та інших негативних проявів ставлення до інших людей в контексті досягнення поставлених цілей. Як наслідок, у людини апріорі допускаються вчинки, які можуть завдати суттєвої шкоди ближнім, впливаючи на їхнє здоров'я, можливості життєдіяльності, у тому числі й розвитку³⁶⁷.

Вкрай загрозливою є девальвація вітальних цінностей. Пониження цінності здоров'я та безпеки є особливо наочним для громадян України, які здійснюють свою трудову діяльність у статусі мігранта або ж на засадах нелегальної (напівлегальної) зайнятості, при чому досить часто порушуються регламентовані вимоги до організації праці. Як наслідок, трудова діяльність у шкідливих умовах призводить до передчасної втрати працездатності, професійних захворювань, що унеможлиблює подальшу повноцінну життєдіяльність. Те саме стосується й пониження значущості вітальної цінності сім'ї. Свідома відмова від формування сім'ї, повноцінної участі у вихованні дітей, спілкування з батьками тощо у зв'язку з більшою орієнтацією та затратами часу на інші сфери життя досить часто супроводжується надмірною матеріалізацією, бездуховністю, подальшою втратою моральних засад поведінки.

Окремий пласт досліджень, зокрема у сфері соціально-трудова відносин, що впливає з девальвації цінностей розвитку у сфері

³⁶⁷ Шевчук А. В. Факторні впливи цінностей та освіти у сфері підготовки кадрів / А. В. Шевчук // Проблеми економіки. – 2013. – № 2. – С. 208.

підготовки кадрів, повинно формувати вивчення знецінення неперервного навчання, підвищення рівня професіоналізму, схильності до інноваційної діяльності, цілеспрямованого розширення компетенцій та ініціативності тощо. Апатичність і пасивність трудового колективу призводить до помірному функціонування підприємств, для яких людський чинник перестає слугувати рушієм конкурентоспроможності, відкидаючи їх за результатами діяльності з передових позицій.

Дискусійним є питання завищення матеріальних і соціальних цінностей, тобто надмірного прагнення людини до підвищення власного матеріального добробуту та добробуту своєї сім'ї із здобуттям у суспільстві належного соціального статусу. На жаль, існуюча нині в Україні соціальна структура суспільства засвідчує, що належний (очікуваний) соціальний статус особи є одночасним свідченням його додаткових можливостей доступу до ресурсів і вигідного їх використання. Високий матеріальний дохід та соціальний статус апріорі змушує схилитися до думки про порушення такою особою моральних засад життєдіяльності, притаманність для неї девальваційних процесів гуманістичних, міжособистісних та інших цінностей. Водночас належний рівень матеріальних і соціальних цінностей повинен бути однорідним для всього економічно активного населення, що зумовить гідне ставлення роботодавця до організації праці для кожного працівника.

Девальвація міжособистісних і громадянських цінностей є особливо загрозливою для формування української нації і, власне, на ці проблемні аспекти передусім потрібно звертати увагу в реалізації заходів просвітницько-виховницького напрямку. Система соціальних контактів за таких умов повинна вибудовуватися не на основі власності, а через виявлення спільних інтересів, тих самих ціннісних орієнтирів тощо. Пасивність громадянської позиції, байдужість до державницьких загальносуспільних процесів ставить цінності націоїдентичності, громадянської належності під серйозну загрозу й унеможлиблює подальший соціально-економічний розвиток держави та її регіонів.

Девальвація партикулярних цінностей, що сьогодні характерна для найбільш економічно розвинених країн, ставить систему освіти перед дилемою активної участі у таких процесах. Водночас, декларована християнська спрямованість навчання з наявністю відповідних предметів у системі загальної середньої освіти є важливою складовою виховницько-просвітницької діяльності, яка повинна посилюватися в якісному аспекті, адже християнські засади відповідають сформованим століттями моральним установкам українського народу, типовим характеристикам його щоденної поведінки.

Більшість проявів девальвації цінностей має місце і в ході самого освітнього процесу та стосується як надавачів освітніх послуг, так і їх споживачів. Такі деструктиви формують базис для подальшого укорінення схильностей до асоціальної поведінки з деформованою системою цінностей та ціннісних орієнтацій, що, по суті, деефективізує всі інші результати діяльності закладів освіти, навіть у разі підготовки ними висококваліфікованих професіоналів.

Отже, однозначним висновком щодо впливів процесів ціннісних девальвацій на трансформації в РОС є їх надзвичайна загрозливність. Така підвищена ризиковість зумовлюється подальшим регресивним впливом на майбутні покоління, які через духовно-інформаційну мобільність отримують деформовану систему цінностей, яка й надалі поглиблюватиме проблемність якісної організації освітнього процесу. Тому питання розвитку цінностей знань, якісного здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня та диплому про освіту, безперервного навчання тощо повинні бути серед пріоритетів національної й регіональної політики.

4.4. Впровадження передових технологій в освітні процеси в регіональних освітніх системах

Впровадження передових технологій в освітні процеси в РОС є важливою умовою забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в наш час, з одного боку, та забезпечення виконання завдань побудови інформаційного суспільства – з іншого. Цей процес може підняти рівень освіти й конкурентоспроможність РОС, забезпечити залучення висококваліфікованих спеціалістів на регіональні ринки праці, стимулювати розвиток економіки регіону за рахунок активної діяльності та конкуренції навчальних закладів в ньому, активізувати побудову інформаційного суспільства загалом. Для цього процесу необхідно виконати завдання, які стоять перед РОС як тривимірною структурою, що по вертикалі охоплює навчальні заклади регіону згори донизу – від дитячих садків до вузів та органів управління освітою, та у горизонтальній площині – спеціалізацію освітнього процесу, де особливою частиною повинна виступати регіональна спеціалізація освіти відповідно до економічної спеціалізації регіону та його специфіки. Такими завданнями є:

- забезпечення попиту на необхідні спеціальності, що визначається економічною та промисловою специфікою регіону;
- організація процесу двостороннього трансферу знань між підприємствами та бізнесом регіону і навчальними закладами, визначення його інноваційного розвитку та спрямування;
- впровадження ІКТ в будь-які види освітньої діяльності для забезпечення підвищення якості навчання, його контролю та зростання конкурентоспроможності;
- формування нових інноваційних навчальних закладів та об'єднань (навчальних центрів, лабораторій, університетів третього тисячоліття, центрів дистанційної освіти);
- забезпечення неперервності навчального процесу в регіоні.

Виконання цих завдань неможливе без привнесення новизни в галузь освіти, в процес її взаємодії з реальною економікою і врахування її потреб. Інноваційність впровадження модернізації та перетворень в освітньому процесі повинна стати стимулом до розвитку співпраці бізнесу з навчальними закладами та задоволення попиту в регіоні на фахівців потрібної спеціальності.

Передусім для активізації інноваційних процесів в освіті мала б стати потрібна поступова виважена політика держави щодо поліпшення чинного законодавства. Зокрема в існуючих Законах України «Про освіту»³⁶⁸ та «Наукову і науково-технічну діяльність»³⁶⁹ та проектах змін до них (в ст. 41 «Фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності») розглядаються способи фінансування освітніх та наукових установ та наукових розробок, основним джерелом визначено і фінансування. Якщо можливість фінансування через гранти і благодійні внески згадується в самому законі та окремих постановках, наприклад в Постанові Кабінету Міністрів України від 4.08.2000 № 1122 «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування»³⁷⁰, то внески у вигляді обчислювальної чи експериментальної техніки для наукових досліджень та освіт-

³⁶⁸ Про освіту : Закон України від 04.06.91 № 1144-ХІІ [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

³⁶⁹ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 № 1978-ХІІ [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.

³⁷⁰ Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1222-2000-%D0%BF>.

нього процесу взагалі не згадується. Хоча в розвинутих країнах досить часто науковим установам та університетам роблять подарунки чи внески на розвиток наукових досліджень у вигляді саме обчислювальної техніки. Таку можливість варто згадати в проекті змін до закону та визначити порядок внесення такого типу внесків на баланс державних наукових та освітніх установ. Треба законодавчо передбачити можливості спрощеної співпраці щодо обладнання, результатів діяльності компаній та патентів для освітніх установ.

Очевидно, що на теперішньому етапі розвитку суспільства впровадження передових технологій в освітні процеси в РОС переважно повинно розвиватися в площині інтеграції та використання ІКТ. Найбільш публічно в цьому напрямі себе проявляють гіганти ІТ індустрії, які співпрацюють з органами влади, зокрема і в Україні. Зокрема компанія Microsoft за підтримки Міністерства освіти і науки України у 2010 році проводила онлайн-дослідження у вигляді опитування «Інновації в навчанні», в ході якого 83% респондентів зазначили, що основною перешкодою на шляху поширення інформаційних технологій у навчальному процесі є недостатня кількість комп'ютерів для учнів у навчальних закладах. Метою дослідження був вимір ступеня проникнення інновацій в українську систему освіти та рівня використання сучасних технологій учителями й учнями³⁷¹.

За офіційною статистикою, забезпечення обчислювальною комп'ютерною технікою сільських шкіл в Україні становить 97,8%, а міських – 93,4%. При цьому на початку 2010/11 н. р. в Україні на один персональний комп'ютер припадало 28 учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Для порівняння, в Європі та США аналогічний показник у середньому становить 5–7 осіб на один ПК. За результатами дослідження можна дійти кількох висновків. По-перше, про те, що технологічна база вже комп'ютеризованих

³⁷¹ Українська система освіти потребує інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.microsoft.com/ukraine/news/issues/2010/08/ukrainian-educational-system-needs-innovation.mspx>.

шкіл застаріла й не відповідає сучасним вимогам. По-друге, і це зазначили під час дослідження самі вчителі, існує проблема недостатньої інтеграції наявних ІКТ до освітнього процесу.

Дослідження також показало, що педагоги й учні мають більше доступу до ІКТ за межами школи, ніж у класі. Наприклад, 70% учнів мають доступ до комп'ютерів поза школою, 74% мають мобільний телефон. При цьому яких-небудь істотних відмінностей у цих показниках для різних регіонів України не спостерігається. Звідси випливає, що вчителям необхідно розширити позакласне навчання для підвищення навчального потенціалу, який мають ІКТ³⁷².

Крім того, у дослідженні відзначається, що підготовленість у сфері ІКТ для вчителів уже не є найсерйознішою перешкодою для використання інформаційних технологій у навчанні – про це заявили 67% опитаних. Це свідчить про підвищення рівня володіння ІКТ самими вчителями й сформований потенціал ефективнішого впровадження ІКТ в освіті. Втім існують деякі регіональні відмінності в значенні цього показника. Зокрема, якщо в Чернігівській області не оцінюють як серйозну перешкоду підготовленість у сфері ІКТ 78% учителів, то в Миколаївській області таких лише 61%.

Водночас очевидним є факт, що повальне впровадження ІКТ в освітній процес – більше кількісний спосіб підвищення якості навчання та збереження його конкурентоспроможності в Україні. Якісна ж складова безпосередньо й значним чином залежить від педагогічної та управлінської складової, де основним чинником є підвищення кваліфікації та якості викладацького складу й менеджерів. Зауважимо, що низька оплата праці в освіті не дає змоги залучати в галузь висококваліфікованих працівників. Зокрема, за статистичними даними, рівень заробітної плати вчителя на 30% нижчий, ніж середній рівень зарплати в Україні; в липні 2013 року середня зарплата становила – 3429 грн, а пересічний

³⁷² Українська система освіти потребує інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.microsoft.com/ukraine/news/issues/2010/08/ukrainian-educational-system-needs-innovation.msp>.

вчитель отримував 2650 грн³⁷³. У регіональному розрізі справи ще гірші. У деяких областях цифри різняться майже у два рази. Так найнижчі зарплати у Полтавській – 1627 грн, Вінницькій – 1628 грн та Запорізькій областях – 2112 грн, найбільше отримують вчителі Закарпатської області – 3253 грн, у Криму – 3202 грн та Луганській області – 3146 грн. Якщо говорити про міста, то найбільше отримують вчителі Києва – 3575 грн, Хмельницького – 3565 грн та Чернівців – 3273 грн. Крім того, за результатами загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного Центром дослідження суспільства встановлено, що 43% опитаних викладачів вищих навчальних закладів України отримують зарплатню менш ніж 3 тис. грн³⁷⁴. Такий рівень заробітної плати не дасть змоги залучати до освітнього процесу практиків і посилюватиме суттєву проблему освіти – відрив теоретичних знань від практичних навичок. Уже зараз приватні фірми, що надають послуги навчання ІТ курсів та курсів підвищення кваліфікації вимагають від викладачів певний термін роботи за предметами викладання, що гарантує те, що викладач дійсно орієнтується в зазначеній сфері і зможе подати своїм слухачам не тільки теорію, а й практичні навички. У цьому разі справді кваліфікований працівник і спеціаліст у своїй сфері навряд чи захоче змінювати місце праці на нижчу оплату. Крім того, очевидно, відбуватиметься зворотний процес – відтік викладачів на більш високооплачувану роботу. Отже, необхідно забезпечити матеріальний стимул для вчителів і викладачів, без якого якість освіти й надалі падатиме. Одним з виходів могло би бути повернення практики надання житла вчителям у регіонах, що дало б змогу залучати спеціалістів і підвищувати конкурентоспроможність РОС. Загальносистемні заходи впровадження передових технологій навчання та підвищення якості освіти в РОС можна згрупувати у вигляді табл. 4.5.

³⁷³ Середня зарплата вчителя становить 2650 грн – дослідження. Освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/news/73029.html?from=news_rss.

³⁷⁴ Там само.

Таблиця 4.5

Заходи впровадження передових технологій в РОС*

Заходи	Способи впровадження	Очікуваний результат
1	2	3
1. Покращання законодавства	Розробка та вдосконалення існуючих законів, що сприятимуть розвитку та поліпшення функціонування навчальних закладів, нових видів освітніх послуг, взаємодії бізнесу та освіти	Розвиток освітніх закладів, підвищення їх авторитету та конкурентоспроможності. Підвищення рівня та якості взаємодії навчальних закладів, наукових установ і бізнес структур. Забезпечення економіки регіону висококваліфікованими спеціалістами
2. Впровадження ІКТ в освітній процес	Забезпечення доступу до ПК, мережі Інтернет, цифрових підручників, мультимедійних технологій, онлайн курсів і навчальних матеріалів.	Підвищення якості навчання, конкурентоспроможності РОС, забезпечення економіки регіону висококваліфікованими спеціалістами
3. Підтримка та стимуляція нових видів освітніх послуг	Розвиток дистанційного навчання, університетів третього тисячоліття, корпоративних університетів, дистанційних курсів, лабораторій та навчальних порталів	Підвищення конкурентоспроможності РОС, розвиток навчальних закладів. Забезпечення неперервності навчального процесу, підвищення рівня надання науково-освітніх послуг
4. Залучення в навчальний процес спеціалістів-практиків, перевірка навчальних кадрів	Підвищення зарплати викладачам, залучення до вторинної зайнятості з викладанням у вузах, забезпеченням вчителів житлом у регіонах	Підвищення конкурентоспроможності РОС, розвиток навчальних закладів

Продовження табл. 4.5

1	2	3
5. Забезпечення неперервності навчання в регіонах	Відкриття додаткових навчальних закладів різних рівнів акредитації, на яких дефіцит у регіоні, стимуляція розвитку та впровадження дистанційного навчання	Підвищення конкурентоспроможності РОС, розвиток навчальних закладів
6. Залучення передових великих компаній до навчального процесу	Заохочення й створення пільг для компаній, що можуть поліпшити навчальний процес, інтегруючи реальні технології в навчання, підтримка корпоративного навчання	Підвищення конкурентоспроможності РОС, розвиток навчальних закладів, нейтралізація недоліку теоретичного, відірваного від практики навчання
7. Стимуляція створення та розвитку незалежних центрів сертифікації та перевірки знань	Створення незалежних центрів сертифікації, тестувань і перевірки знань	Підвищення конкурентоспроможності РОС, розвиток навчальних закладів
8. Впровадження нових технологій в процес управління освітою та навчальним процесом	Інтеграція на рівні РОС технологій трансферу знань між навчальними закладами, науковими установами та об'єктами економічного господарювання, промисловості	Підвищення конкурентоспроможності РОС, розвиток навчальних закладів, нейтралізація недоліку теоретичного, відірваного від практики навчання

* Розроблено автором.

Особливої уваги в трикутнику трансферу знань «освіта – бізнес – наука» потребує зв'язок між освітою та реальною економікою, подолання відриву теоретичних знань від практики. Основними заходами в цій сфері повинні стати:

- залучення спеціалістів реального виробництва в освітній процес;
- вирішення питання залучення коштів від бізнесу на підготовку кваліфікованих кадрів і механізму повернення цих інвестицій;
- розробка шляхів трансферу нових технологій та інновацій між освітою та бізнесом;
- стимуляція участі бізнесу в освітньому процесі;
- активне впровадження моделей дуальної освіти, працюючого студента, виробничої практики студентів та аутсорсингу досліджень.

Сучасні модернізаційні орієнтири, що ставлять нові виклики перед РОС, вимагають конкретизації еволюційних передумов таких трансформацій з можливістю пошуку новітніх шляхів їх розвитку³⁷⁵. Людське суспільство впродовж усієї своєї історії переживало і сьогодні переживає глибокі кризові явища, війни та катаклізми, які знищують переважну більшість усього матеріального капіталу. Однак втрачене матеріальне багатство відтворюється завдяки збереженим суб'єктивним знанням про застосування машин і механізмів, здатності людей отримувати та створювати об'єктивні знання³⁷⁶. Розуміння ролі освіти як своєрідного «механізму» отримання знань вимагає якісного вивчення її еволюції з прив'язкою до основних суспільних змін, що мали місце в різні часові періоди, передусім в умовах аграрного, індустріального та сучасного, так званого постіндустріального або інформаційного, суспільства, чи суспільства знань.

³⁷⁵ Шевчук А. В. Взаємовплив розвитку регіональних освітніх систем та процесів модернізації економіки / А. В. Шевчук // Модернізація економічного розвитку регіону : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; ред. кол. : В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 4(96). – С. 288–296.

³⁷⁶ Янковська Л. А. Розвиток освітньо-фахового потенціалу регіону: теорія, методологія, практика : монографія / Л. А. Янковська. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2007. – С. 5.

Серед найвідоміших та якісно обґрунтованих теоретичних положень, що відображають особливості еволюції освіти в контексті суспільних змін, є концепція неперервної освіти й теорія «фільтра». Появу концепції неперервної освіти, або навчання упродовж усього життя (Д. Белл, Г. Беккер, П. Друкер, Е. Тоффлер, Е. Форє та ін.), зумовила відносна криза довіри до ролі освіти. Нові виклики сучасності вимагають, щоб вона чергувалася протягом людського життя з періодами трудової активності. Традиційна система «навчання – робота – пенсія» трансформується у своєрідну циклічну систему «(навчання – робота) × *n* разів – пенсія»³⁷⁷.

Необхідність неперервної освіти зумовлює суттєве зростання значення інтелекту як стратегічного ресурсу розвитку нації, що владно диктує потребу в прискореному й універсальному розвитку особистості, який здійснюється насамперед через засоби освіти та культури³⁷⁸.

Практична реалізація концепції неперервної освіти передбачає перебудову підготовки і підвищення кваліфікації сучасних управлінців. В умовах зміни змісту й функцій управлінської роботи від них вимагають спроможності орієнтуватися у питаннях корпоративної стратегії, організаційної поведінки, принципах диверсифікації виробництва, керівництва працюючими, а також знання, навички практичного вирішення поточних проблем. Від їх вміння до навчатися залежить врешті реалізація ідей, цілей і стратегії розвитку корпорації³⁷⁹.

На еволюцію освіти в контексті суспільних змін на етапі розвитку інформаційного суспільства суттєво вплинули інноваційні

³⁷⁷ Долішній М. І. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / М. І. Долішній, С. М. Злупко та ін. ; НАН України, Інститут регіональних досліджень ; відп. ред. М. І. Долішній. – Львів, 1997. – С. 327.

³⁷⁸ Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції / НАН України, Інститут регіональних досліджень ; наук. ред. Л. К. Семів. – Львів, 2009. – С. 435.

³⁷⁹ Долішній М. І. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / М. І. Долішній, С. М. Злупко та ін. ; НАН України, Інститут регіональних досліджень ; відп. ред. М. І. Долішній. – Львів, 1997. – С. 106.

теорії й концепції, положення яких в умовах здійснення модернізації економіки набувають особливої значущості. Функціональними особливостями освіти в умовах формування інноваційного суспільства виступає не тільки здатність надавати тим, хто навчається, нагромаджений у попередні роки обсяг знань і навичок, а й підвищувати сприйняття та використання на практиці нових наукових ідей, технічних інструментів і методів виробництва, формувати в працівниках новаторські здібності, ініціативу та підприємливість³⁸⁰.

Найсприятливішою для модернізації економіки на основі інноваційного шляху розвитку сьогодні вважають концепцію «множини модернів», яка затверджує розмаїття національних проектів модернізації та можливість застосування різних траєкторій переходу до сучасного суспільства³⁸¹. Визнання модернізації національної економіки пріоритетом української влади вимагає залучення в цей процес і відповідних трансформацій у системі освіти, реформування якої власне й повинно здійснюватися з врахуванням новітніх модернізаційних орієнтирів, що б стимулювало перехід до інформаційного суспільства відповідно до вітчизняних реалій, адаптовуючи кращий досвід зарубіжних країн і не допускаючи штучного й неорганічного його насадження.

Серед сучасних теоретичних підходів варті уваги технократичні концепції, які мають за мету обґрунтувати трансформаційні процеси під впливом досягнень науково-технічної революції. Прихильники такого підходу вивчали еволюцію індустріального суспільства в постіндустріальне. Знанням як продукту суспільної матеріальної і духовної діяльності людей відводили головну роль³⁸². Отож, для еволюції освіти зазначена група наукових док-

³⁸⁰ Лісогор Л. С. Конкурентність ринку праці: механізми реалізації / Л.С. Лісогор ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ; відп. ред. Е. М. Лібанова. – К., 2005. – С. 85.

³⁸¹ Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – С. 219.

³⁸² Там само. – С. 90.

трин має виняткове значення з погляду обґрунтування закономірностей відповідних трансформацій з поступовим врахуванням особливостей становлення і розвитку інформаційного суспільства.

Розуміючи загальні теоретичні положення розвитку РОС в умовах модернізації економіки, простежимо прикладні аспекти їх функціонування у структурі національної економіки. Цілком очевидно, що від недоліків освітніх систем не можна позбутися вживанням заходів, спрямованих на «поліпшення», «удосконалення», «гаслами» тощо, оскільки ці недоліки органічно притаманні системам, без яких вони не можуть існувати. Пояснити це можна тим, що освітні системи є самостійними, автономними дисипативними самоорганізаційними структурами зі своїми конституційними сферами, діяльність яких спрямована передусім на самовиживання.

На рис. 4.8 показано спрощену схему національної економіки, яка складається з множини дисипативних структур (ДС) під назвами «промисловості». Кожна ДС поділяється на підпромисловості (галузі), а галузі – на окремі промислові підприємства. У свою чергу національна економіка є також ДС. Отож, уся схема загалом є типовою фрактальною структурою.

Основними рисами самоорганізаційних ДС є відокремленість від навколишнього середовища певними межами, що й визначає їх автономність. Існування ДС можливе за рахунок надходження матеріальних (сировинних) і енергетичних потоків, перероблення їх з утворенням внутрішньої ентропії. За умови викиду частини цієї ентропії у довкілля з промисловими відходами і знеціненою енергією може статися так, що залишок ентропії буде меншим за ентропію, яка надходить зі сировиною. У такому разі у ДС є шанс зберегти свою упорядкованість і навіть збільшити її. При цьому всі елементи всередині ДС повинні взаємодіяти злагоджено, кооперативно, інакше вона втратить спроможність до репродукції або можливість самопідримки.

Фрактал означає фігуру, малі частини якої в довільному збільшенні є подібними до неї самої. Фрактальна структура національної

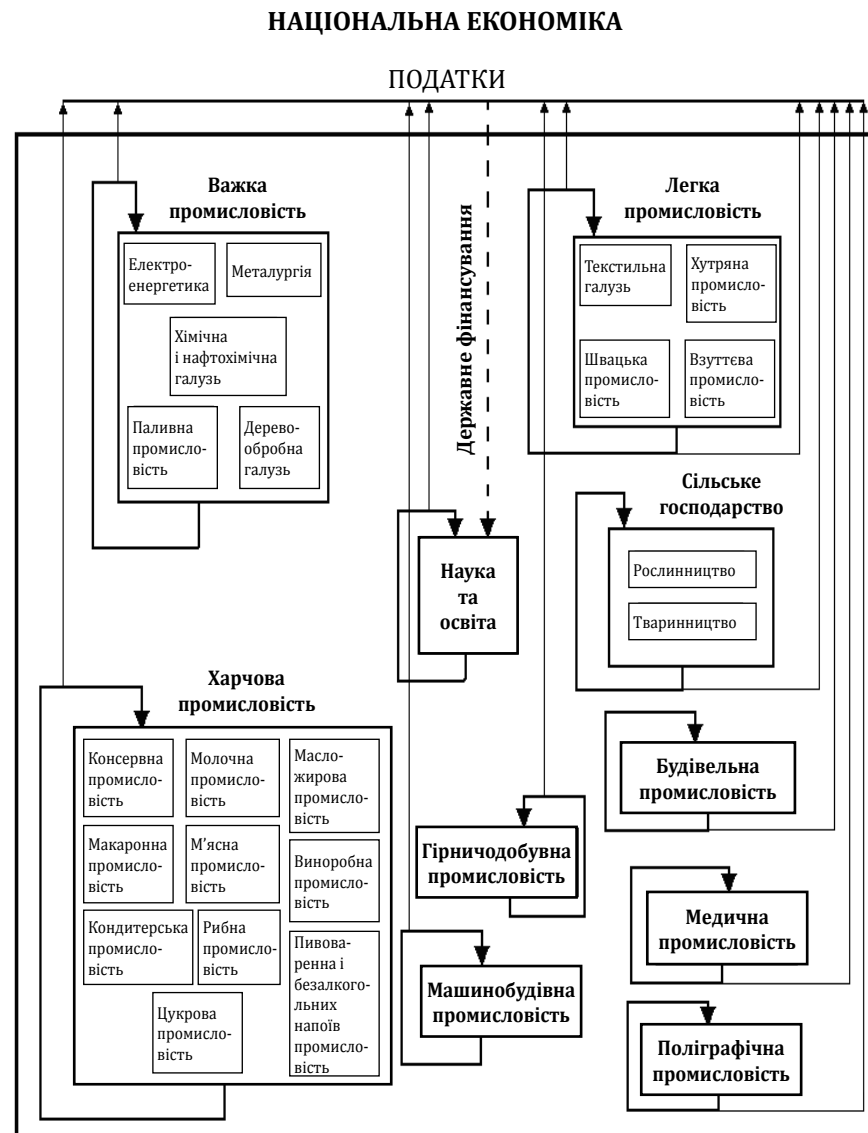

Рис. 4.8. Фрактальна структура національної економіки*

* Складено автором.

економіки в цьому разі означає, що системи, які до неї входять, є подібними у своїй будові до вигляду цілого об'єкта. Тому, діяльність дисипативної структури «промисловість» спрямована на позбування від надлишку ентропії за рахунок ефективного товарного виробництва. Товар продається на ринку, промисловість (галузь, підприємство) одержує за нього гроші (економічний еквівалент енергії), за які купуються сировина і фізичні енергетичні ресурси³⁸³. На схемі цей процес умовно позначено петлями зворотних зв'язків.

Особливою дисипативною структурою (ДС) є структура під назвою «Наука і освіта». Частково матеріальні та енергетичні ресурси в неї надходять із державного бюджету. ДС «Наука» взагалі не може існувати без цієї підтримки, оскільки її товар (ідеї, результати досліджень, патенти, наукові статті, монографії тощо) практично не знаходить свого покупця. По-перше, дозволимо собі процитувати Є. Князеву: «Відкриття стає науковою, культурною або соціальною інновацією лише тоді, коли одержує певне визнання в науковому або культурному суспільстві. Зовсім не всі відкриття будуть інноваціями. Багаточисельні відкриття є лише відкриттями для себе і «вмирають» разом з їх творцем, або введення такої інновації в соціум, як правило, поєднано з труднощами. Інші відкриття мають обмежене коло трансляції і змінюють тільки локальне середовище для подальшої пошукової і конструктивної діяльності. І лише дуже невелика кількість відкриттів пробиваються на рівень загальної течії подій в економіці»³⁸⁴.

Особливістю ДС «Освіта» в усьому світі є те, що «сировиною» і «покупцем знань» є одна й та сама особа, що суперечить законам фізики і природі ДС. Оскільки комерційні студенти оплачують своє навчання, то ДС «Освіта» на схемі має петлю зворотного

³⁸³ Козик В. В. Поняття ентропії в економічних системах / В. В. Козик, Ю. І. Сидоров // Проблеми науки. – 2011. – № 7. – С. 10–13.

³⁸⁴ Князева Е. Н. Возвращать социальные инновации – значит управлять креативно [Электронный ресурс] / Е. Н. Князева – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Knyazeva36.htm>.

зв'язку. Однак чимала частка «енергії-грошей» для підтримки цієї ДС надходить із державного бюджету. У подальшому випускник намагається продати себе як товар і не знаходить попиту на свої послуги. Ця фаза вже не цікавить ДС «Освіта», оскільки засоби для свого існування вже одержано.

Оскільки «студент-покупець знань» не може оцінити «товар», який йому пропонує ВНЗ, то якість цього «товару-знань» цілком визначає продавець і відповідний центральний державний орган виконавчої влади з питань освіти, тому і якість освіти відступає на другий план, а основним вектором зусиль ДС «Освіта» для власного виживання є залучення якомога більшої кількості абітурієнтів. Внаслідок такого перекошування проявляються певні спотворення:

- різке зниження навантаження інженерних дисциплін на користь суспільних; зокрема у НУ «Львівська політехніка» час на вивчення інженерії в чотири рази менший, ніж у МВТУ ім. Баумана в 1970–1980 роки³⁸⁵;
- перехід на Болонську дворівневу систему навчання призвів до того, що магістерські кваліфікаційні роботи нагадують науково-теоретичні розробки, які не мають нічого спільного з виробництвом, причому в майбутньому планується перехід лише на бакалаврсько-магістерську систему;
- згортання інституту виробничих практик, оскільки на їх організацію кошти не виділяють, університети повинні самостійно домовлятися з підприємствами, тому, керівники підприємств розглядають приймання студентів на практику як благодійні акції;
- кваліфікація викладача підтверджується лише наявністю наукового ступеня і вченого звання; виробничий досвід не є обов'язковим.

³⁸⁵ Новіков В. П. Сучасний стан і проблеми викладання біотехнології в політехнічних університетах України / В. П. Новіков, Ю. І. Сидоров, О. В. Швед // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2009. – Вип. 56. – С. 25–33.

- комерційних студентів, які не встигають, практично не відраховують, оскільки вони є джерелом прибутку ВНЗ;
- необхідність у кількості спеціалістів того чи іншого профілю Міністерство освіти і науки України визначає за кількістю безробітних відповідно до даних центрів зайнятості³⁸⁶.

Ці органічні недоліки можуть бути ліквідовані, якщо змінити статус освіти як самостійної й автономної ДС, тобто зробити її елементом ДС «Промисловість». Іншими словами, навчання за життєво необхідними спеціальностями потрібно вивільнити із підпорядкування Міністерству освіти і науки України у відповідні профільні міністерства. У такому разі елемент освіти примусово кооперуватиметься з іншими елементами ДС «Промисловість» і буде лише допоміжним елементом. ДС «Промисловість» сама визначатиме навчальну програму свого навчального підрозділу, необхідну кількість потрібних спеціалістів, якість викладацького складу, необхідне фінансування. Повну або часткову компенсацію витрат галузі промисловості можуть одержувати від Міністерства освіти і науки України за фактом. Світовий досвід саме такого способу підготовки спеціалістів відомий. Наприклад, свої навчальні центри для первинного навчання і навчання протягом усієї професійної кар'єри мають корпорації Intel, Hudson Baylor Corporation, Exelon Corporation, Microsoft, Cisco тощо. Така схема поширення глобальних освітніх мереж, як, наприклад, Microsoft IT Academy, Cisco Regional Academy зі своїми програмами навчання, електронними центрами та лабораторіями освіти, може також непередбачуваними наслідками позначитися на розвитку регіональних освітніх систем, становити конкуренцію вищим навчальним закладам і державним програмам освіти.

Отже, розвиток РОС є однією з визначальних детермінант модернізації економіки у зв'язку з тим, що вони формують людський капітал, який є основою діяльності системи національної

³⁸⁶ Шевчук А. В. Математичні моделі і комп'ютерні симуляції як інструменти пошуку інноваційних шляхів розвитку вищої школи / А. В. Шевчук // Наука і інновації. – 2012. – Т. 8. – № 5. – С. 11–22.

економіки. Модернізація економіки в сучасних умовах неможлива без розвитку освітньої системи, впровадження нових програм і способів розвитку освітніх послуг, забезпечення неперервності освітнього процесу і тісної інтеграції освіти та виробничої сфери, що було обґрунтовано за прикладом промисловості. Важливо розуміти, що забезпечення розвитку РОС є запорукою неперервних модернізаційних процесів, адже в їх межах генерується потужний інтелектуальний ресурс, спроможний продукувати нові прогресивні рішення для розвитку національної економіки.

Розділ 5

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ ЯК ПІДХОДИ ДО ЗМІЦНЕННЯ ОСНОВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

5.1. Прогресивні концепції і моделі розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства

Розвиток регіональних освітніх систем – надзвичайно складний і суперечливий процес. Це значно ускладнює його врегульованість, яка вимагає чітких орієнтирів, задля котрих і здійснюються трансформаційні зміни. Теоретичну основу регулювання при цьому повинні становити нові прогресивні концепції і моделі розвитку з базуванням на кращому зарубіжному досвіді та національній (регіональній) специфіці.

Необхідно розмежовувати дефініції розвитку і трансформації РОС. Трансформація – це зміна внутрішньої структури системи, міжсистемних зв'язків і взаємодій. Розвиток – триваліший, неперервний процес, що може в собі концентрувати окремі трансформаційні зміни. Без трансформацій неможливий розвиток освітніх систем (рис. 5.1).

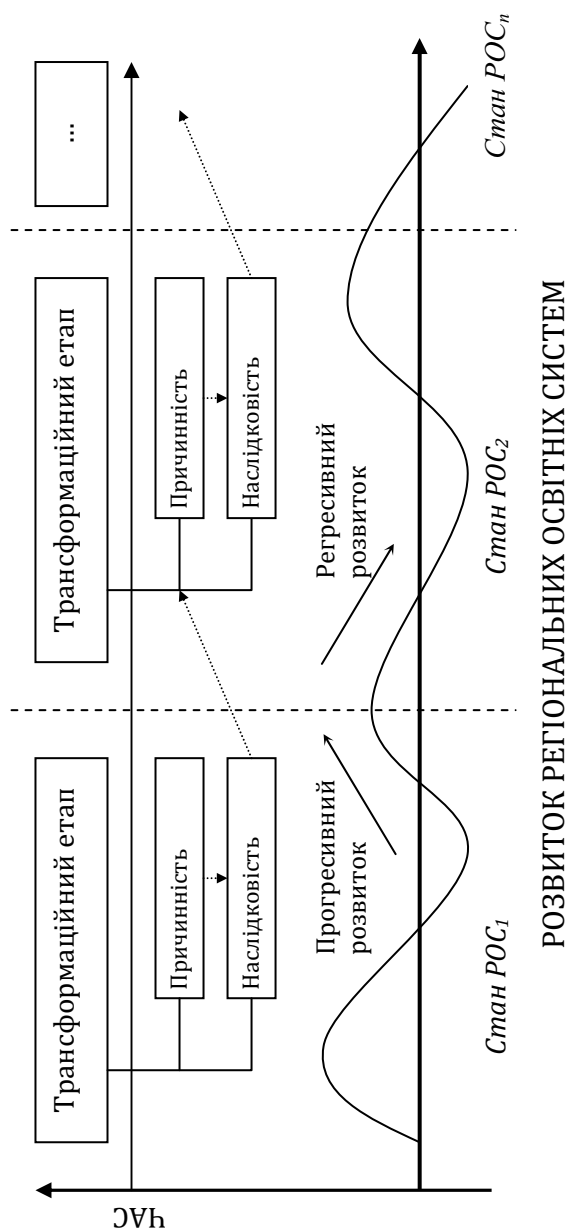

Рис. 5.1. Співвідношення процесів розвитку і трансформації регіональних освітніх систем*
* Складено автором.

Як видно з рис. 5.1, для кожного трансформаційного етапу є характерною певна причинність і наслідковість. Причини трансформації були розглянуті в розділі 3 з розподілом на внутрішні структурні трансформації, а також зовнішні впливи, спричинені макро- та мегафакторними явищами і процесами. Що ж до наслідковості, то в тривалому часовому періоді вони переходять у стан причинності для наступних етапів розвитку систем.

Поняття «розвиток» використовують у науковій літературі в різних смислових значеннях.

Розвиток може характеризуватися:

- об'єктом дослідження, що становить собою сукупність функціонально пов'язаних між собою елементів, зв'язків, залежностей, які змінюються з перетворенням у внутрішній будові, структурі; розвиток відбувається процесуально в певних умовах взаємодії зі «сусідніми системами»;
- структурою (механізмом) з певною кількістю елементів, порядком їх розташування та якісними змінами в процесі розвитку;
- джерелом розвитку, що виникає в результаті протиріч між старим і новим;
- формою розвитку, що виявляється в еволюційній (повільною, поступовою якісною зміною) та революційній (раптово, різко, стрибкоподібно) змінах якісних характеристик у структурі об'єкта;
- спрямованістю – прогресивною і регресивною;
- динамікою часу й темпів зростання.

Розвиток прийнято розглядати як процес і результат системи змін: прогресивних і регресивних, зворотних і незворотних, переривчастих і безперервних, стабільних і нестійких, кількісних і якісних, пов'язаних з ускладненням і зі спрощенням розвиваючої системи, спрямованих і стохастичних та багатьох інших. Однак не всі зміни достатні і необхідні характеристики розвитку. Такими виступають незворотні, спрямовані якісні зміни організованих об'єктів, що здійснюються системним чином. Процес розвитку

ніби пробивається, прокладає дорогу крізь численні флуктуації, відхилення, зміни. І наскільки цей процес спрямований, цілеспрямований, суб'єктивно організований, настільки зміни можуть акумулюватися, інтегруватися, вибудовуватися у внутрішню обумовлену лінію, траєкторію життєвого шляху людини.

Сутнісне розуміння розвитку РОС вимагає більш комплексного підходу до його визначення як такого. Важливо не порівнювати його дефініцію з іншими змінами, якщо ті відображають циклічність, незакономірність і хаотичність (табл. 5.1)³⁸⁷. Тобто *розвиток РОС* – це тривалий, цілеспрямований, неоднотипний процес зміни підходів до організації освітнього процесу, його детермінацій ін-

Таблиця 5.1

Ознаки процесів, що не відповідають сутнісному розумінню розвитку регіональних освітніх систем*

Невідповідність розвитку	Відповідність розвитку
Оборотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної системи функцій)	Зміни в РОС мають неоднотипний характер, із прогресивним або ж регресивним типом, проте іншою моделлю організації внутрісистемних зв'язків і взаємодій із зовнішнім середовищем
Відсутність закономірності характерна для випадкових процесів катастрофічного типу	Закономірність змін у РОС передбачає їх причинність і наслідковість
За відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, а тому процес втрачає характерну для розвитку єдиного, внутрішньо взаємозалежну лінію	Зміни у РОС є чітко спрямованими, тобто спричинені або прогресивними, або регресивними трансформаціями в структурі систем, а також через екзогенні факторні впливи

* Складено автором на основі джерела [387].

³⁸⁷ Розвиток [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу : uk.wikipedia.org/wiki/Розвиток.

ших регіональних підсистем і загального соціально-економічного розвитку регіону. Як і щодо трансформацій, він може відбуватися органічно і зі штучно спрямованими впливами залежно від потреб регіонального розвитку та змін зовнішнього середовища.

Розвиток РОС як тривалий і складний процес повинен відбуватися зі специфічним співвіднесенням стосовно інших змін регіональних суспільних систем. Якщо деталізувати його протікання відносно інших підсистем регіону, то тут актуалізується питання *випереджувального характеру*. Розвиток РОС повинен бути одночасним і органічним відносно змін у науковій, інноваційній та управлінській регіональних підсистемах. Неприпустимість відставання РОС від них повинна забезпечуватися тісною співпрацею з науковими й управлінськими структурами з посиленням інноваційної складової діяльності. Що ж стосується співвіднесення темпів змін РОС з іншими регіональними підсистемами, то тут повинне бути повне базування на прогностичних оцінках їх змін. Для прикладу, особливу увагу варто звернути на *співвіднесення розвитку РОС із розвитком економічної підсистеми регіону*. Ефективність такого співвіднесення прямо позначатиметься на розвитку ще однієї важливої регіональної підсистеми – *ринку праці*, що сьогодні є проблемним для всіх регіонів. І, по суті, основний аргумент на користь розвитку освіти через процеси регіоналізації в Україні лежить в площині тривалого й поглиблюючого розриву між освітньо-кваліфікаційною структурою випущених фахівців та робітників і реальною потребою економіки регіону кадрами. Тобто розвиток РОС повинен значною мірою базуватися на прогностичних розрахунках потреби регіону в кадрах відповідної кваліфікації з пріоритетністю розвитку окремих видів економічної діяльності. Якщо ж механізм планування економічного розвитку регіону відсутній і націлений на кількісні показники наздоганяння інших регіонів у створенні (часто формальному) нових робочих місць, то розвиток його освітньої системи також буде деформованим, регресивним і ресурсно необґрунтованим.

Розуміючи загальну сутність розвитку РОС, звернімося до його основних прогресивних концепцій і моделей в умовах побудови інформаційного суспільства. Врахування вимог інформаційного суспільства є принциповим питанням. Оскільки розвиток РОС – тривалий процес, то він однозначно повинен враховувати загальнодержавні та цивілізаційні зміни. Це означає, що розвиток РОС повинен бути спрямованим на:

- 1) змістовне наповнення навчального процесу найновішою інформацією щодо способів людського розвитку, співіснування;
- 2) новий компетентнісний підхід з акцентом на спроможності осіб, які навчаються, освоювати нові знання та мотивації їх продукувати;
- 3) формування інституціонального середовища інноваційної активності, продукування нових ідей подальшого людського поступу, розвитку держави та її регіонів;
- 4) впровадження у навчальний процес нових прогресивних технологій, у тому числі віртуалізації навчання (на що вже неодноразово звертались увагу у попередніх розділах).

Якщо розглядати конкретні *концепції й моделі РОС*, то передусім необхідно звернутися до положень *діалектики*. Діалектика – філософське вчення про найбільш загальні закони розвитку природи, людського суспільства та мислення, внутрішнє джерело яких вбачається в єдності і боротьбі протилежностей; метод пізнання і перетворення дійсності; процес руху, розвиток чого-небудь³⁸⁸.

Діалектика як концептуальна система пройшла довгий шлях розвитку, отримуючи різні тлумачення. Зокрема Г. Гегель показав загальність діалектичних ідей, відкрив (сформулював) закони єдності і боротьби протилежностей (джерело розвитку, переходу кількісних відносин в якісні (механізм розвитку) і заперечення заперечення (напрями розвитку). За Г. Гегелем, діалектика – це рушійна душа наукової думки, яка має силу в усіх сферах духовного і природного світу. Діалектика Г. Гегеля породила безліч фі-

³⁸⁸ Словарь русского языка : в 4-х т. – М. : Русский язык, 1985. – Т. 1. – С. 397.

лософських концепцій розвитку з відповідями на питання – куди і як. Зокрема такими законами постають^{389, 390, 391, 392}:

- закон заперечення заперечення;
- закон спрямованості розвитку;
- закон взаємопереходу кількості в якість;
- закон механізму розвитку.

Для розвитку РОС в Україні ці закони сьогодні проявляються досить проблемно (табл. 5.2). Зокрема це проявляється у слабкому теоретико-методологічному обґрунтуванні управлінських рішень у розвитку сфери освіти, надмірною гонитвою за стандартами інших країн у світлі інтеграційних орієнтирів України. У результаті складається суперечлива ситуація щодо змін в освітній сфері, які, з одного боку, ще не сприймаються інституціональним середовищем РОС, а, з іншого – є невчасними, тобто невідповідними реальним потребам освітніх підсистем. Серед інших законів розвитку – *біологічні та соціальні закони*, зокрема закон послідовності проходження фаз розвитку, закон традиції, а також закон багаторівневої асиметрично-рівноважної квантово-циклічної системи саморегулюючого взаємозалежного розвитку³⁹³.

Для визначення найбільш оптимальних моделей розвитку РОС також цінними є теоретичні напрацювання в царині *моделей розвитку та управління розвитком*. Серед них – синергетична та пасіонарна моделі. За синергетичною (ентропійною, термодинамічною) моделлю фіксується увага суб'єкта на тому, що термодинамічна функція стану системи є мірою її неупорядкованості. Згідно з другим законом термодинаміки всі процеси прагнуть до зростання загальної ентропії системи та навколишнього середо-

³⁸⁹ Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Георг Гегель. – М., 1974. – Т. 1. – С. 452.

³⁹⁰ Гегель Г. Философия религии / Георг Гегель. – М., 1976. – Т. 1. – С. 532.

³⁹¹ Гегель Г. Философия религии / Георг Гегель. – М., 1977. – Т. 2. – С. 573.

³⁹² Колпаков В. М. Управление развитием персонала : учеб. пособ. для студентов вузов / В. М. Колпаков. – К. : МАУП, 2006. – 712 с.

³⁹³ Колпаков В. М. Управление развитием персонала : учеб. пособ. для студентов вузов / В. М. Колпаков. – К. : МАУП, 2006. – 712 с.

Таблиця 5.2

Окремі характеристики дії законів діалекти в регіональних освітніх системах*

Закон діалектики	Негативні прояви дії у вітчизняних системах	Нейтральні прояви дії у вітчизняних системах	Позитивні прояви дії у вітчизняних системах
Заперечення заперечення	Відкидання кращого досвіду організації навчального процесу радянського періоду, у т.ч. контролю знань	Відкидання нереалізованих реформ (формалізм управлінських дій у сфері освіти)	Збереження найбільш усталених інституціональних основ систем
Спрямованості розвитку	Хаотичний, несистемний характер змін	Відсутність надмірного тиску на наздоганяння освітніх стандартів розвинених країн	Окремі системні прояви розвитку з поетапною реалізацією регламентованих програмних завдань
Взаємопереходу кількості в якість	Надмірний акцент у цілях розвитку на кількісні параметри освітньої підготовки	Формалізм атестації педагогічних кадрів (компенсується достатнім рівнем схильності до самонавчання і саморозвитку згідно з принципами інформальної освіти)	В окремих випадках поетапне поліпшення кваліфікаційного складу педагогічних кадрів
Механізму розвитку	Слабкі міжсистемні взаємодії освітніх структур між собою та з інституціями зовнішнього до системи середовища	Формалізм окремих управлінських рішень, що залишають систему в попередньому стані, не надаючи їй передумов регресивного розвитку	Надання можливостей для саморозвитку системи з вимушеною адаптацією до екзогенних впливів та дотримання власних інтересів

* Складено автором.

вища. Рівновагою обмежується зростання ентропії. Настання рівноваги означає і максимальну невпорядкованість системи (хаотичність). Усі процеси, що супроводжуються ентропією, не можуть мимовільно змінювати напрям і повертатися до вихідного стану. Оборотної процеси протікають без зміни ентропії, незворотні характеризуються її зростанням. Із викладеного випливає, що безпосереднє застосування термодинамічних законів до самоуправління розвитком призводить до протиріччя, бо еволюція живих систем відбувається в напрямі, протилежному вказаному другим законом термодинаміки: замість деградації системи і втрати енергії підвищується організація системи.

Для існування будь-якого стаціонарного стану відкритої системи необхідний потік вільної енергії ззовні, постійне «наповнення потоком вільної енергії». Отже, основну роль за такого підходу відіграє енергія, а не ентропія. Помітну роль для розуміння природи людини як розумної самодостатньої особистості відіграє генетико-адаптаційна модель розвитку, де історичний процес постає в єдності елементів соціогенезу.

Пасіонарна модель розвитку розроблена в наукових працях Л. Н. Гумільова. Автор виходить з того, що нерівномірність розподілу біохімічної енергії живої речовини біосфери позначається на поведінці колективів. Варіації цієї енергії дають ефект «пасіонарності» (лат. – «пристрасть»). Для підсистем освітньої системи такий стан є надзвичайно важливим з погляду внутрішньо структурних трансформаційних змін, які в подальшому спричиняють загальний розвиток (див. рис. 5.1). Оскільки функціонування РОС спрямоване лише на особистість, серед концепцій і моделей їх розвитку в умовах побудови інформаційного суспільства необхідно окрему увагу звертати на *концептуальні моделі людини* (табл. 5.3)^{394, 395}.

³⁹⁴ Волков Ю. Г. Человек : энциклопедический словарь / Ю. Г. Волков, В. С. Поликарпов. – М. : Гардарика, 2000. – 520 с.

³⁹⁵ Колпаков В. М. Управление развитием персонала : учеб. пособ. для студентов вузов / В. М. Колпаков. – К. : МАУП, 2006. – 712 с.

Таблиця 5.3
Характеристика концептуальних моделей людини*

Назва концепції / автор	Загальна характеристика моделі	Особливості для обліку в процесі управління розвитком
1	2	3
Людина як мікрокосмос (М. Т. Степанянц)	Модель, відповідно до якої людина відтворює у стислому вигляді світ суспільства. Соціальні відносини – основа розвитку людини. Механізм цілісного розвитку особистості (або інтегральної людини) складається зі взаємопроникнення, взаємоперетворення суспільства та особистості, є заснованим на співвідношенні соціального «Макрокосму» та індивідуального «Мікрокосму». Людина в соціальному світі. Інтегральна людина націлена на встановлення гармонії з природним і соціальним середовищем	Формування людини здійснюється в рамках соціального механізму та умов гуманного, демократичного суспільства: 1) суспільство утворює особистісні відносини, а універсальна особистість одночасно створює відносини цього суспільства; 2) особистість починає проявляти свої раніше нерозкриті потенції, прагне до вдосконалення. Оскільки світовий хаос ніколи не долається, а лише обмежується виникаючим з нього космосом, «малий» космос, яким є людина, не може до кінця перемагати хаос власних пристрастей, а тому шлях удосконалення безмежний
Людина як суб'єкт громадських відносин	Суспільство є способом існування людини; діяльність людини визначається «архітектурою» соціальної дійсності. За допомогою соціальних структур окреслюються контури людського буття. «Кожна людина – це цілий світ, який з нею народжується і з нею вмирає.	Аналіз архітектоніки соціального світу дає змогу проникнути в глибини природи людини, що є ядром суспільно історичного процесу, а всі соціальні відносини, що утворюють мережу соціальних зв'язків, є людські стосунки. Людина виступає суб'єктом всіх суспільних

Продовження табл. 5.3

1	2	3
носій і організатор у суспільстві	Під кожної могильною плитою лежить всесвітня історія» (Й. В. Гете). Людина в процесі трудової діяльності створила для себе принципово нове матеріальне і духовне середовище і самого себе. У людині інтегровані всі значущі риси її космобіологічної соціокультурної природи	відносини у системі суспільних зв'язків. Людина – результат своєї діяльності, а її світ – втілення людської природи, соціальної історії, культури. Людина є системою об'єктивних взаємних індивідів, живої діяльності, світом розвитку сутнісних сил
Людина як мікрокосмос	У людині в закованому вигляді представлена послідовність історії нашого Всесвіту, а еволюція живої речовини земної біосфери розглядається як мініатюрне повторення еволюції Космосу. Людина – закономірний підсумок розвитку біосфери, тому на всіх ієрархічних рівнях її організації – від молекулярного до органного – проявляється рух від хаотичних структур особливого роду (структур детермінованого хаосу) до більш впорядкованих. Хаотичні системи організму функціонують в широкому діапазоні умов, легко адаптуються до змін і дають тим самим можливість гнучко пристосовуватися до передбачуваних змін зовнішнього середовища	Організм людини функціонує як своєрідна єдність хаотичних і впорядкованих процесів, починаючи з молекулярного рівня. Людина з'являється з «клубка» всіх систем, що зумовлюють виникнення та еволюцію біосфери, як вихор, в якому сходяться всі системи різних порядків життя, як їх «вузели». Процесам в організмі (керуванням нервовою системою) властива хаотична динаміка з принципами нелінійного детермінованого хаосу

Продовження табл. 5.3

1	2	3
Людина як унікальна істота	Унікальність людини зумовлена сукупністю ряду параметрів психіки, що дають змогу: 1) оперувати образами і поняттями; 2) пізнавати структуру світу і будувати його моделі; 3) дотримуватися певних моральних норм поведінки; 4) самоусвідомлювати (саморефлексія) власне існування і смерть	Встановлена ділянка кори великих півкуль людського мозку, керуюча понятійною стороною мови (точніше, ділянка, пошкодження або електростимуляція якої спричиняє порушення в семантичній або граматицічній структурі висловлювання)
Матеріальна концепція (Ф. Бекон, Т. Гоббс та Дж. Локк, К. Гелвецей, П. Гольбах, Д. Дідро, Ж. Ламетрі та ін.)	Людина постає не просто як окрема особистість, а як діяльний член суспільства. Фіксується взаємозв'язок між особистістю і суспільством, індивідом і культурою. Людина настільки складна машина, що абсолютно неможливо скласти собі про неї яскраве уявлення, а потім дати точне визначення	Людина може здобути владу над природою тільки завдяки розвитку знання

Продовження табл. 5.3

1	2	3
Трансперсональна концепція людини (що переживає поза межний досвід) (С. Гроф)	Нове уявлення про психіку, холістський підхід до неї, не редукується на «ней», розум і почуття. Психіка подібна до піраміди, причому доступна дослідженню лише вершина, а «підстава» губиться в глибинах Космосу. Якщо традиційна модель психіатрії та психоаналізу суворо персоналістична і біографічна, то сучасні дослідження свідомості відкривають нові рівні, сфери та вимірювання, показують, що людська психіка за своєю суттю співрозмірна всьому Всесвіту. Це остаточно руйнує концепцію «розум людини – чиста дошка». Формулює всеосяжний інтегрований погляд на природу людини і Космосу	Як альтернативна стратегія трансперсональна психологія може подолати кризу сучасного суспільства і сприяти розвитку нової наукової парадигми, що визнає роль свідомості і творчого розуму у Всесвіті, союзу розуму і тіла, що вивчає людину в його складному міжособистісному, міжкультурному, екологічному та космічному контексті
Філософсько антропологічний підхід до людини (М. Шелер, Х. Плеснер)	Розглядає людину на основі єдності природознавства і суспільствознавства, прагне аналізувати на основі поєднання наук про природу і про дух (природознавства і суспільствознавства). Вважається, що: 1) принципово неможливо дати дефініцію поняття «людина», бо таке визначення означає заперечення свободи і розмаїття її;	Людина є людиною завдяки духовності, складовими частинами якої виступає розум, «узрівшої сутності» (споглядання) і емоційні і вольові акти (доброга, любов, каяття, благоговіння). Особистість є носієм всіх духовних актів

Продовження табл. 5.3

1	2	3
Цілісна (інтегральна) людина (Леонардо да Вінчі, Мікеланджело та ін.)	2) людина розглядається як мікрокосмос, що дає змогу з одних і тих самих категорій вибудувувати і систему світобудови, і вчення про людину Всебічно і гармонійно розвинений індивід, глибоко знаючий свою спеціальність, добре розуміє основи суміжних наук і професій, що орієнтується в досягненнях науки, техніки і культури та на основі всього цього концентрує діяльність на вирішенні певного завдання. Найважливіша якість – повне розкриття індивідуальності, здібностей, обдарувань, творчих сил в основній і близькій йому соціально значущій діяльності. Формування зумовлено причинами: економічними (новітні технології), політичними (децентралізація та підвищення значущості самоврядування в житті суспільства), психологічними (повне розкриття обдарувань і здібностей), моральними (ускладнення соціальних процесів, що підвищують етичну відповідальність), духовними (творча діяльність немислима без постійного збагачення цінностями культури) і фізичними (цілісний розвиток припускає фізичну досконалість)	Соціальний механізм формування повинен враховувати основні елементи, що утворюють структуру інтегральної природи людини: «Я», тіло і світ людини. «Я» є не що інше, як внутрішній, психічний, духовний світ, суб'єктивна реальність, яка фіксує місце людини у світі, його ставлення до світу, його роль в історії суспільства

Продовження табл. 5.3

1	2	3
Людина як цілісна система (Дж. Ройс і А. Пауелл)	Модель дає змогу описати індивідуальність і систематизувати безліч образів природи людини. Побудована на основі положень: 1) людина не є машина, оскільки підхід до неї як до машини не пояснює розмаїття особистості, тому що сутність машини – в однаковості або самототожності, а основна особливість людини – розмаїтість і унікальність; 2) людська особистість є сукупністю систем; 3) особистий сенс – інтегративна мета. Особистість – це цілеспрямована суперсистема, найважливішою інтегративною метою якої є особистий сенс. «Бути людиною – означає передусім, шукати сенс життя»; 4) люди створили безліч образів свого «Я», і кожен з цих образів визначається прихильністю до певного стилю і цінностей; 5) основною роллю образу свого «Я» в думках і діях цієї людини. Людина постає у вигляді цілісної системи, нерозривно пов'язаної з навколишнім соціальним світом	Існує зв'язок між індивідуальними образами «Я» і культурними образами природи людини (індивід прагне знайти сенс свого «Я», а культура – створити осмислений образ громадянської реальності). Пошук особистого сенсу спонукає індивіда до відповіді на питання «Хто я?». Останнє призводить до конструювання образів свого «Я» і впливає на думки і дії людини. Аналогічно формуються уявлення культури про природу людини, осягнення дійсності і подальший вплив на думки і дії соціальних груп. Образи свого «Я» породжуються зв'язками між: взаємодією стильової та ціннісної систем образу свого «Я» і емпіричним, внутрішнім – раціональним «Я». Відповідь на перше питання визначають світогляд, на друге – стилі життя, на третє – образи свого «Я». Ця відповідь визначає і світогляд, і стилі життя

1 Екзистенційне розуміння людини (С. Кьєркегор, К. Ясперс, М. Хайдеггер, А. Камю, Ж.П. Сартр та ін.)	2 Людина – самоцінна і неповторна особистість, пізнання якої можливе тільки завдяки інтуїтивному переживанню. Наука принципово не може пізнати людину, бо вона пов'язана лише з приватними аспектами людського існування. Основні положення: 1) психіка, свідомість не можуть бути звенені до фізіологічних механізмів; 2) дія людини завжди впливає на навколишній світ; 3) для людини характерно «рефлектує» свідомість, що дає змогу вивільнитися зі ситуації; 4) людина не може розглядатися ізольовано від навколишнього світу; 5) справжня цінність людини полягає в її історичній винятковості і незамінності	3 Аналіз положень підходу до особистості показує: 1) цілком справедливе твердження, що «мислить людина, а не мозок»; 2) значущість дії фіксує, що пізнавальною функцією володіє не відчуття, а сприйняття людини; 3) людина має бадьору свідомість, що відображає існуючу реальність, і рефлектує, що відображає сприйняття цього світу; 4) першорядність внутрішнього світу індивіда і його зв'язки із зовнішнім світом тільки через переживання; 5) екзистенційний характер людини проявляється в прикордонних ситуаціях
---	---	--

* Складено автором на основі джерел [394, 395].

Для управління розвитком людей в суспільстві створюються умови, формується середовище для саморозвитку, а у виробничих організаціях здійснюється управлінська діяльність з реалізації кадрово-економічної функції. Отже, розвиток РОС як цілеспрямований процес вимагає опираючись на низку теоретичних положень згаданих концепцій та моделей, які в підсумку повинні забезпечити такі зміни, що вповні сприяють зміцненню основ інформаційного суспільства в Україні. Це означає, що нова модель розвитку РОС у нашій державі повинна чітко відповідати пріоритетам органічного переходу до інформаційного суспільства з дотриманням принципів випереджального типу.

5.2. Підходи до перспективної модернізації системи освіти в регіоні

Інноваційна трансформація РОС з перспективним відображенням у векторності їх розвитку потребує модернізаційних підходів. Термін «модернізація» сьогодні є надзвичайно актуальним з огляду на президентські та урядові ініціативи (щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Модернізація України – наш стратегічний вибір», Стратегія «Україна 2020: стратегія національної модернізації», Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»^{396, 397, 398}. Відповідно до предмета нашого дослідження обійти увагою

³⁹⁶ Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне послання Президента України до Верховної Ради України : офіційне Інтернет-представництво «Президент України Віктор Янукович» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf.

³⁹⁷ Стратегія «Україна 2020: стратегія національної модернізації» : Polit.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://polit.ua/documents/2010/02/26/stra2020.html>.

³⁹⁸ Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010 р.

модернізаційні процеси неможливо. Тому важливо чітко визначити, якою повинна бути *перспективна модернізація системи освіти* в регіонах України в контексті забезпечення її інноваційного розвитку.

Так само, як було розмежовано сутнісне бачення понять «розвиток» і «трансформація», важливо відрізнити термін «модернізація» від інших гомологічних термінів. За твердженням окремих вітчизняних учених, модернізацію належить розглядати як сукупність процесів індустріалізації, секуляризації, урбанізації, становлення системи загальної освіти, представницької політичної влади, посилення просторової і соціальної мобільності тощо, що забезпечують формування сучасного відкритого суспільства на протигагу традиційному закритому³⁹⁹. Як бачимо, освіта фігурує на пріоритетних позиціях, а отже, відіграє особливу роль загальних модернізаційних змінах українського суспільства.

Повне розуміння перспективної модернізації освіти потребує, окрім того, звернення до відповідних теоретичних положень. Теорія модернізації в нинішній інтерпретації суттєво різниться від попередніх етапів формулювання її положень. З подання М. М. Салуна можна виділити такі основні етапи еволюції теорії модернізації⁴⁰⁰:

- 50-ті – середина 60-х років ХХ століття – трактування категорій традиції і сучасності як абсолютних протилежностей; модернізація як процес витіснення традиції сучасністю; процес переходу від традиційного суспільства до сучасного характеризується як революційний, складний, системний, глобальний, тривалий, поетапний, незворотний і прогресивний;
- перша половина 60-х років ХХ століття – модернізація традиційного суспільства може відбуватися в рамках національ-

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

³⁹⁹ Салун М. М. Відтворення та модернізація трудового потенціалу підприємства (території) : монографія / М. М. Салун. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2011. – С. 107.

⁴⁰⁰ Там само.

- ної традиції і не пов'язана з неминучістю, в усіх випадках супроводжуватися її радикальною ломкою; традиція під натиском сил сучасності виявила значні адаптивні здатності, що породжувало специфічні національні форми модернізації;
- 60–80-ті роки ХХ століття – ставиться під сумнів строга послідовність стадій модернізації, формується концепція модернізації в обхід модерніті (як модернізації за збереження національної культури, без жорсткого нав'язування суспільству західних цінностей); на зміну приходить синтез універсалізму і партикуляризму;
 - початок 90-х років ХХ століття – сформульовані теорії неомодернізації, постмодернізації, екологічної модернізації; модернізація – історично обмежений процес, що узаконює інститути, цінності сучасності; постмодернізація змінює характер базових норм політичного, трудового, релігійного, сімейного життя; акцент на соціальну ефективність; домінування екологічного чинника для суспільного розвитку.

Безумовно, для перспективної модернізації освіти в Україні чи не найважливішими є новітні теорії, тобто ті, які сформульовані і розроблені в останні двадцять років. Водночас, перспективна модернізація освіти повинна базуватися на новій парадигмі освіти й науки.

Обґрунтовуючи важливість впровадження нової парадигми освіти і науки, О. Євтух підкреслює, що така необхідність спричинена насамперед кризою в освіті та науці, яка проявляється в такому: зміст навчальних курсів не сприяє вирішенню не тільки глобальних проблем, а й багатьох поточних; у вишах і школах вивчають традиційні дисципліни, що практично не затребувані життям; більшість навчальних дисциплін дублює одна одну. Але основну проблему сучасної освіти О. Євтух вбачає в тому, що вона заснована на науковій парадигмі старої епохи⁴⁰¹.

⁴⁰¹ Євтух О. Освіта і наука: час еволюції / О. Євтух // Вісник НАН України. – 2010. – № 9. – С. 8.

Криза в освіті та науці поглиблюється і у зв'язку з тим, що науковий прогрес уже не сприймається як беззаперечний доказ культурного розвитку, а навпаки, все очевиднішим є розрив між наукою і культурою, які стають байдужими одна до одної⁴⁰². На нашу думку, сьогодні має місце суттєвий розрив не стільки між наукою і культурою, скільки між наукою і фундаментальними цивілізаційними цінностями.

Поділяємо точку зору М. Елькіна стосовно того, що в наш час важливо осмислити механізм становлення техногенної цивілізації в антропологічному вимірі. Учений вважає, що поступом науково-технічного прогресу наука і техніка вирвалися в стихію власного саморозвитку і поступово втратили вихідний корінний зв'язок із людиною, з людським змістом та якістю буття. Тобто, як зазначає М. Елькін, порушилася «людиномірність» науки і техніки, порвалися вузли, які пов'язували науку з моральністю, духовністю, доброчинністю. Іншими словами, сама по собі наука не орієнтує і не орієнтується на людське в людині. І людина, спираючись лише на зміст науки, не зрощує свою людську якість, навпаки, все більше і більше віддаляючи, втрачає її⁴⁰³.

З огляду на тему нашого дослідження надзвичайно важливою є думка Л. Т. Шевчук стосовно необхідності нової парадигми науки. Науковець наголошує, що «отримання нових теоретичних знань про територіальні суспільні системи як про живі соціально-економічні системи можливе лише в рамках нової парадигми науки, розробка якої особливо активізувалася в останньому десятиріччі ХХ ст. Стара парадигма, в системі відліку якої господарство досліджувалося в основному під кутом зору соціальних функцій виробничо-трудова сфери, де населення розглядалося, як правило, ізольовано від економічної діяльності і де дуже часто навіть управлінсько-організаційна діяльність тлумачилася

⁴⁰² Елькін М. Методологічні основи становлення нової парадигми освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. Елькін. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/...9/elkin.pdf. – С. 288.

⁴⁰³ Там само.

як другорядна, не дає можливості говорити про територіальні суспільні системи як про живі соціально-економічні феномени і про такі елементи в їх структурі, як поля»⁴⁰⁴. Від себе додамо, що ці погляди мають велике значення, коли йдеться про РОС, яким присвячена ця монографія.

Необхідність вироблення нової парадигми освіти і науки в наш час перебуває в центрі уваги світової наукової спільноти. Її положення дискутуються, уточнюються, обговорюються після публікації у важливих документах, оприлюднення на конференціях, симпозиумах тощо. Зокрема на Всесвітній конференції з освіти у Джомтьєні (Таїланд, 1990) була сформована «Всесвітня декларація про освіту для всіх», в якій викладені окремі положення нової парадигми науки та освіти. Вони знайшли розвиток у «Декларації з питань науки та використання наукових знань», обговореній на Всесвітній конференції з проблем глобального розвитку науки та освіти, яку провели під патронатом Комітету з освіти, науки та культури Організації Об'єднаних Націй (UNESCO) та Міжнародної ради з науки (ISCU) (Будапешт, 1999).

У «Всесвітній декларації про освіту для всіх» визначені стратегічні орієнтири нової парадигми освіти⁴⁰⁵, а «Декларація з питань науки та використання наукових знань» містить, на думку низки вчених,⁴⁰⁶ обґрунтування курсу розвитку науки на перспективу.

На сьогоднішній день відсутня єдина точка зору на те, якою має бути нова парадигма освіти і науки. З цього приводу в науковій літературі висловлюються такі думки:

⁴⁰⁴ Шевчук Л. Т. Університети третього тисячоліття: моделі, проблеми створення, роль у подальшому розвитку географічної науки / Л. Т. Шевчук // Географічна наука і практика: виклики епохи : матер. Міжнар. наук. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті, м. Львів, 16–18 травня 2013 року) : у 3-х т. / [відп. ред. : доц. В. І. Біланюк, доц. Є. А. Іванов]. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Т. 1. – С. 170–174.

⁴⁰⁵ Там само.

⁴⁰⁶ Глобальна спрямованість науки третього тисячоліття / [С. Фірстов, Д. Левіна, Л. Чернишов, Р. Коміренко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=general_scientific_knowledge&id=8.

- нова парадигма освіти і науки має репрезентувати гуманізацію освіти, тобто орієнтацію на проголошення людини найвищою цінністю соціального буття, ставлення до неї як до суб'єкта пізнання, спілкування і творчості;⁴⁰⁷
- має мати місце цілісність форм і змісту нового навчання, які розвиватимуть набагато більшу здатність до формування суспільних цінностей та індивідуальної солідності молодої людини, а саме: відповідальності, жалю, довіри, відданості, працьовитості тощо; нові форми навчання через розвиток знань і почуттів мають сприяти підвищенню життєвої активності й ділової ініціативи молоді;⁴⁰⁸
- в новій парадгмі освіти і науки мають мати місце положення, які обґрунтовують необхідність гармонії між людиною і довкіллям (природним, техногенним і соціальним), визнання в структурі об'єктів, процесів, явищ наявності щільної і тонкої матерії як таких, що взаємопроникають і взаємодоповнюють одна одну;⁴⁰⁹
- нова парадигма освіти і науки повинна передбачати когнітивні практики і механізм трансляції інновацій і досягнень сучасної науки в освітній процес; забезпечити за допомогою логіки світоглядницького підходу до освіти і спільномірністю різних підходів, моделей, варіацій змістовних модулів знань ефективне функціонування механізму трансляції інновацій і досягнень сучасної науки в освітній процес, який повинен опиратися на креативність навчально-виховного процесу,

⁴⁰⁷ Бордовский Г. Эдукология как наука об образовании / Г. Бордовский, Б. Извозчиков // Вестник высшей школы «Alma mater». – 1991. – № 3. – С. 24–32.

⁴⁰⁸ Євтух О. Освіта і наука: час еволюції / О. Євтух // Вісник НАН України. – 2010. – № 9. – С. 9.

⁴⁰⁹ Шевчук Л. Т. Університети третього тисячоліття: моделі, проблеми створення, роль у подальшому розвитку географічної науки / Л. Т. Шевчук // Географічна наука і практика: виклики епохи : матер. Міжнар. наук. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті, м. Львів, 16–18 травня 2013 року) : у 3-х т. / [відп. ред. : доц. В. І. Біланюк, доц. Є. А. Іванов]. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Т. 1. – С. 170–174.

методологізацію педагогічної праці, професійне зростання педагога та на його творчу співдружність з вченими⁴¹⁰.

Відповідно до сучасних теоретичних положень модернізації виняткова роль освіти – у формуванні нового світоглядного бачення, ставлення до довкілля на відмінних концептуальних засадах сталого (гармонійного) розвитку. Отож, вже чітко вокреслюється перша концептуальна місія освіти у реалізації модернізаційних змін – світоглядна, просвітницько-виховна, виконання якої матиме відчутний ефект зі зміною поколінь.

Унікальною є роль освіти і у зв'язку з переходом сучасної цивілізації до інформаційної епохи. В Україні інформаційне суспільство тільки будується, що повною мірою відображено в законодавстві держави⁴¹¹. На думку таких учених, як Д. Белл⁴¹², Р. Йенсен⁴¹³ та інших, у розвинених країнах світу інформаційне суспільство вже побудоване. Зокрема Д. Белл⁴¹⁴ стверджує, що в США воно сформувалося у 70-х роках ХХ ст., а Р. Йенсен наголошує, що інформаційне суспільство досягло апогею розвитку в цій країні у 90-х роках ХХ ст.⁴¹⁵. Водночас М. Кастельс вважає, що в наш час всі країни перебувають на перехідному етапі до інформаційного суспільства, оскільки інформаційні мережі, які поєднують між собою людей, інститути, держави і є основною ознакою такого

⁴¹⁰ Елькін М. Методологічні основи становлення нової парадигми освіти в Україні / М. Елькін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/...9/elkin.pdf – С. 291.

⁴¹¹ Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України – Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.

⁴¹² Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социалистического преобразования : пер. с англ. / Д. Белл. – М. : Academia, 2004. – 956 с.

⁴¹³ Йенсен Р. Общество мечты. Как грядущий сдвиг от информации к воображению преобразит бизнес / Р. Йенсен. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 220 с.

⁴¹⁴ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социалистического преобразования / пер. с англ. / Д. Белл. – М. : Academia, 2004. – 956 с.

⁴¹⁵ Йенсен Р. Общество мечты. Как грядущий сдвиг от информации к воображению преобразит бизнес / Р. Йенсен. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – С. 17.

суспільства, поки що в стадії формування⁴¹⁶. Такий різнобій думок ще раз підтверджує, що саме освіта і наука повинні першими перебудуватися і робити інноваційні кроки в новітньому інформаційному суспільстві. На цьому наголошує і О. Євтух, підкреслюючи в статті «Освіта і наука: час еволюції», що «сьогодні, в епоху змін, як ніколи раніше, ринок освітніх послуг вимагає більше свободи, що забезпечить створення нових знань»⁴¹⁷.

Основна мета модернізації освіти – забезпечення її високої якості, побудова ефективної загальнодержавної освітньої системи та регіональних освітніх систем із реальною економікою та менеджментом, яка відповідає потребам сучасного суспільства та соціально-економічного розвитку регіонів, відповідає їх економічній спеціалізації.

Перспективна модернізація системи освіти в регіонах повинна передбачати повне забезпечення її випереджального характеру. Відповідно до цього можна виділити пріоритетні напрями у модернізації системи освіти:

- модернізація системи управління освітою;
- забезпечення доступності та безоплатності освіти в регіонах;
- підтримка доступу до освіти людей з особливими потребами, малозабезпечених верств населення, дітей-сиріт;
- дотримання високих стандартів та якості освіти;
- підвищення якості педагогічних працівників, розробка програми державної підтримки педагогів, особливо у регіонах;
- формування економіки освіти, підтримка якісної приватної освіти, розвиток освітнього менеджменту та освітніх інновацій, підтримка нових освітніх проектів і послуг, створення нормативно-правового поля, сприятливого до залучення та використання ресурсів та інвестицій на ринку освітніх послуг.

⁴¹⁶ Castells M. Materials for an exploratory theory of network society / M. Castells. – Brit. J. of Soc. – 2000. – N 51. – P. 5–24.

⁴¹⁷ Євтух О. Освіта і наука: час еволюції / О. Євтух // Вісник НАН України. – 2010. – № 9. – С. 8.

Основними кроками модернізації освітнього процесу у висхідному напрямі повинні стати:

- 1) у початковій та загальній освіті:
 - у загальнодержавному плані – забезпечення нової якості освіти, відповідності загального освітнього процесу потребам розвитку країни та суспільства;
 - у педагогічному плані – перехід до моделі початкової освіти розвинутих країн, тобто першочергове спрямування не на засвоєння учнями певного обсягу знань, а на розвиток креативних, лідерських навичок, абстрактного мислення та вміння побудови цілей розвитку особистості та реалізації себе в економічному, суспільному та креативному плані, формування універсального способу засвоєння знань, вміння навчатися та змінюватися відповідно до вимог часу впродовж усього життя;
 - формування на першому етапі освітнього процесу чіткого розуміння особливостей майбутнього фаху, рання спеціалізація із загальними знаннями відповідно до майбутньої спеціальності та сфери її компетентності;
- 2) у професійній освіті:
 - усунення дублювання у підготовці кадрів, забезпечення відповідності потреб і попиту на регіональних ринках праці щодо підготовки спеціалістів та актуалізації їх знань;
 - розвиток конкурентоспроможності професійно-технічної освіти та забезпечення співпраці з регіональним бізнесом і підприємництвом;
 - посилення практичного ефекту від засвоєння знань із певної спеціалізації, використання досвіду дуальної освіти та інших варіантів практики на підприємствах;
- 3) у вищій освіті:
 - розвиток науки при університетах для підвищення їх світового рейтингу та конкурентоспроможності;
 - підтримка провідних вітчизняних вузів, що формуватимуть образ вітчизняної освіти та її якості;

- розробка системи незалежного оцінювання вітчизняних вузів, їх програм, єдиного рейтингу, який би враховував якість педагогічного складу, відповідність міжнародним стандартам (наявність сертифікованих спеціалістів, закордонних публікацій, індексу цитованості);
 - розвиток системи професійних коледжів як першої ланки багаторівневої вищої освіти, підтримка приватних закладів такого плану, що спроможні швидше реагувати на виклики ринку та генерувати освітні інновації задля втримання на ринку і конкурування з державними закладами;
- 4) у сфері неформальної освіти:
- створення загальнодержавної системи освітніх медіа (телевізійних і радіоканалів, періодики) з доступністю в регіонах;
 - залучення громадських організацій, регіональних і релігійних громад до освітньої програми розвитку регіонів.

За нинішніх умов перспективна модернізація системи освіти в регіонах повинна бути спрямованою на формування таких РОС, які б розвивалися з випереджальним характером відносно ринків праці та регіональної економіки й активно взаємодіяли з науковими, управлінськими та бізнес-структурами. Модернізацію системи освіти розглядаємо як етап покращання відповідних параметрів освітньої діяльності, що в подальшому спричинює трансформаційні зміни. Тобто модернізація може виступати причиною трансформацій, які у свою чергу, у тривалішій перспективі детермінують розвиток РОС (рис. 5.2).

З огляду на реальний стан справ у сучасній системі освіти в Україні та хаотичність, нерегульованість функціонування РОС, впровадження широкого переліку модернізаційних змін є неможливим. Як правило, декларування великої кількості пріоритетів змін призводить до формальності управлінських рішень, що не підкріплені реальними ресурсами. Тому вважаємо, що в цьому контексті важливо виділити один, основний напрям модернізації. При цьому пам'ятаємо, що:

Рис. 5.2. Загальний процес модернізації системи освіти в регіонах із співвіднесенням з трансформацією та розвитком регіональних освітніх систем*

* Складено автором.

- модернізація спрямована на покращання існуючого стану справ, вона не може передбачати впровадження принципово нових явищ і процесів в освіту, як-от інновації;
- модернізація за нинішнього стану розвитку системи освіти в Україні повинна бути націлена на формування РОС із випереджальним характером відносно інших підсистем регіону;
- модернізація може формувати поштовх для якісних трансформаційних змін, що в подальшому забезпечать розвиток РОС.

Серед різних можливих варіантів перспективної модернізації системи освіти в Україні сьогодні як ніколи постає потреба в *активізації ефективної співпраці освітніх, наукових, управлінських та бізнес-структур*. Звичайно, серед освітніх закладів це передусім ВНЗ. У цьому контексті важливим нормативним документом виступає Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008–2017 роки, метою якої є активізація наукової діяльності та поглиблення її взаємодії з навчальним процесом в університетах, утворення університетів дослідницького типу, запровадження нових організаційно-структурних форм наукової підготовки висококваліфікованих фахівців і виконання конкурентоспроможних наукових розробок, зокрема науково-навчальних центрів ⁴¹⁸.

Прийняття та виконання цієї програми повинно мати такі наслідки:

- збільшити кількість молодих науковців, залучити молодих фахівців до наукових досліджень і розробок, які мали б високий рівень комерціалізації, на що вказує західний досвід, де багато комерційно успішних нових проектів зародилося саме як результат діяльності університетської науки (такі як Google, Facebook та ін.);

⁴¹⁸ Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008–2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1155-2007-%D0%BF>.

- сприяти інтеграції нашої держави в науково-освітній європейський простір;
- сприяти створенню науково-навчальних центрів та інших організаційних форм науково-освітнього напрямку;
- сприяти покращанню матеріального становища вузів внаслідок комерціалізації їх досліджень, оновлення технічної бази, запровадження інновацій;
- підняти якість підготовки фахівців, розширити співпрацю з Національною академією наук та її науковими установами;
- сформувати конкурентний вітчизняний ринок інноваційних освітніх і наукових розробок;
- підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки через збільшення інноваційно активних підприємств, що впроваджуватимуть нові розробки вузів і співпрацюватимуть з ними.

Науковий потенціал України переважно формується у вищих навчальних закладах, де у 2012 році було підготовлено 68,9% докторів і 72,6% кандидатів наук та здійснювалася підготовка 81% докторантів і 85% аспірантів. Тому від розвитку університетів і науки в них залежить подальше формування наукового та інтелектуального потенціалу нашої держави⁴¹⁹.

Наука в університетах, за умов її належної організації, є джерелом отримання нових знань, а на цьому базисі – створення нових технологій і техніки. Досягнуті результати у свою чергу формують засади інноваційного розвитку конкурентоспроможної промисловості та економіки держави. На жаль, нерозуміння всіма урядами незалежної України унікальної ролі науки як генератора нових знань і базису інноваційного розвитку економіки, так само як і трагічно пророчі слова першого президента України, що «наука може почекати», зменшили наукомісткість валового внутрішнього продукту України до 0,7%, тоді як у розвинених країнах цей показник сягає 60–80%.

⁴¹⁹ Наука в університетах // Дзеркало тижня. – 2013. – 5 квіт.

Реальне впровадження науки в університетах можливе за умов активізації і, що важливо, ефективізації співпраці між освітніми, науковими, бізнесовими структурами та органами державної влади. Звертаємо увагу саме на важливість ефективізації, адже, на жаль, нині має місце частий формалізм укладення угод про співпрацю, що не підкріплюється реальними науковими розробками і фінансуванням.

Пропоновані вітчизняними фахівцями заходи посилення наукової функції в університетах показано в табл. 5.4⁴²⁰.

Безумовно, реальний розвиток науки в університетах можливий після розробки й впровадження «нових моделей таких установ. Нові моделі мають відрізнятися від існуючих морфологічно, структурно, змістовно, функціонально. При цьому університети нового типу повинні активізувати розвиток усіх галузей знань»⁴²¹.

У науковій літературі є низка обґрунтувань щодо перетворення існуючих університетів на установи нового типу – університети третього тисячоліття. Зокрема Л. Т. Шевчук бачить такий університет як «багатофункціональний центр – джерело найрізноманітніших галузей знань, інновацій, креативних рішень, культурних і духовних надбань з розвинутою системою їх поширення до цільових аудиторій споживачів, як установу, де постійно повинні продукуватися й використовуватися новітні інформаційні технології»⁴²².

⁴²⁰ Янковський В. Наука в університетах [Електронний ресурс]/ Володимир Янковський ; ZN, UA. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/science/nauka-v-universitetah_.html.

⁴²¹ Шевчук Л. Т. Університети третього тисячоліття: моделі, проблеми створення, роль у подальшому розвитку географічної науки / Л. Т. Шевчук // Географічна наука і практика: виклики епохи : матер. Міжнар. наук. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті, м. Львів, 16–18 травня 2013 року : у 3-х т. / [відпов. ред. : доц. В. І. Біланюк, доц. Є. А. Іванов]. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Т. 1. – С. 170.

⁴²² Там само.

Таблиця 5.4

Заходи посилення наукової функції в університетах*

№ з/п	Пропонований захід	Труднощі виконання
1	2	3
1	Безумовно має виконуватися закон про фінансування науки в Україні (1,7% від ВВП), хоча на сьогодні цього теж недостатньо. У розвинених країнах цей відсоток значно вищий. Збільшене фінансування спрямувати насамперед на відновлення наукового потенціалу ВНЗ, здійснення інноваційних проектів і залучення до їх реалізації більшої кількості молодих учених і фахівців	Тривала фінансова криза, дефіцит, невчасність бюджетного фінансування
2	Провідні наукові школи університетів забезпечити стабільним базовим фінансуванням, а тарифну сітку уніфікувати для всіх категорій науковців, які працюють в інститутах НАН України та університетах IV рівня акредитації.	Суб'єктивізм фінансування закладів освіти
3	Для підвищення конкурентоспроможності результатів наукових досліджень і розробок університетів вжити заходи з оснащення ВНЗ сучасним науково-дослідним устаткуванням, а також зі створення міжуніверситетських центрів колективного користування унікальним науково-дослідним устаткуванням (з виділенням фінансуванням на їх утримання) та наукомістким програмним забезпеченням із можливістю дистанційного доступу та опрацювання даних	Брак фінансових і кадрових (вмотивованих) ресурсів для виконання поставленого завдання
4	Законодавчо надати право всім ВНЗ бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, у тому числі стартапів, малих комерційних підприємств, дослідних виробництв, які здійснюють свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності університетів та (або)	Немає досвіду таких проектів, ресурсної змоги їх реалізації, у т. ч. з погляду навантажень на науково-педагогічні кадри

Продовження табл. 5.4

1	2	3
	забезпечують виконання їхніх статутних завдань. Комерціалізація науки має наповнювати бюджет університету	
5	Забезпечити на рівні міністерства доступ до електронних ресурсів комерційних наукометричних баз Scopus, Web of Science та наукової періодики провідних світових видавництв Elsevier, Springer та ін.	Зацікавленість в інформаційній підтримці ВНЗ з боку органів державної влади
6	Для посилення інтеграції університетів України в міжнародне наукове співтовариство, ширшої участі в міжнародних проектах, отримання конкурентоспроможних наукових результатів світового рівня розширити перелік міждержавних програм спільних досліджень, забезпечити підтримку участі університетів у європейських грантових програмах, у тому числі сплатою Україною відповідного фінансового внеску	Упереджене ставлення до вітчизняних проектів, слабка інтегрованість у міжнародний науковий простір з можливостями взаємного фінансування
7	Враховуючи зростання обсягів міжнародного наукового співробітництва між українськими та закордонними ВНЗ і науковими установами, збільшення кількості стажувань аспірантів і докторантів за кордоном як за підтримки МОН, так і закордонних установ і міжнародних фондів, нормативно закріпити можливість подвійного консультування й керівництва кандидатськими і докторськими дисертаціями, де одним із керівників (консультантів) виступатиме представник закордонного ВНЗ або наукової установи	Загроза втрати людського капіталу за умов підвищеної територіальної мобільності науково-педагогічних кадрів
8	З метою заохочення обдарованої молоді й молодих учених до наукової та науково-педагогічної діяльності в Україні створити механізм соціальної підтримки молодих учених і науково-педагогічних працівників насамперед через забезпечення їх житлом (можливо, службовим)	Суб'єктивізм оцінки, дефіцит, невчасність бюджетного фінансування

Продовження табл. 5.4

1	2	3
	та/або надання молодим науковцям додаткових довгострокових пільгових кредитів на його будівництво	
9	Для стимулювання наукової, науково-технічної, науково-педагогічної та інноваційної діяльності професорсько-викладацького складу під час обчислення наукових пенсій враховувати всі види наукової, науково-технічної діяльності, які здійснюються за договорами правового та цивільно-правового характеру	Дефіцит Пенсійного фонду України, невчасність бюджетного фінансування
10	Вирішити питання сплати обов'язкових податків і страхових зборів за фактом надходження коштів замовника за виконані науково-технічні роботи, а не після підписання актів приймання-здавання науково-технічної продукції (ВНЗ не має вільних коштів для сплати зазначених обов'язкових платежів у терміни, визначені чинним законодавством)	Недосконалість податкового законодавства
11	Законодавчо закріпити звільнення від оподаткування частини прибутку підприємств (незалежно від форми їхньої власності), яка спрямовується на фінансування наукових досліджень в університетах і установах НАНУ.	Недосконалість податкового законодавства
12	Надати право університетам розпоряджатися коштами, які вони заробляють виконанням науково-технічних та інших господарських робіт, безпосередньо через банківські рахунки, звільнивши їх від лімітування розподілу за статтями	Слабкий досвід ВНЗ у використанні коштів за результатами наукової діяльності

* Складено автором на основі джерела [420].

На жаль, у переліку заходів для реалізації «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», в якій обґрунтовано, що «стратегія розвитку національної системи освіти має формуватись адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, чим забезпечити стійкий рух і розвиток України в першій половині XXI століття, інтегрування національної системи освіти у європейський і світовий освітній простір»⁴²³, про університети третього тисячоліття навіть не згадується⁴²⁴.

Надалі важливо чітко визначити, якою має бути співпраця означених інституцій – освіти, науки, бізнесу та органів влади.

5.3. Інтеграція освіти, науки і культури в інформаційному суспільстві як база конвергенції української освіти з європейською на регіональному рівні: інноваційні аспекти

В умовах побудови інформаційного суспільства необхідно забезпечити інтеграцію освіти, науки і культури. Реалізація такого завдання має слугувати базою конвергенції української освіти з європейською на всіх ієрархічних рівнях, у тому числі й на регіональному. Проте в обґрунтуванні національної політики розвитку інформаційного суспільства таке завдання випало. Відсутнє воно і в урядових документах, зокрема в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в

⁴²³ Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки : проект // Вища школа : наук.-практ. вид. – 2013. – № 2. – С. 86–106.

⁴²⁴ Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 вересня 2013 р. № 686-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/686-2013-%D1%80/page1-2>.

Україні на 2007–2015 роки»⁴²⁵. Цей закон ґрунтується на засадах: пріоритетності науково-технічного та інноваційного розвитку держави; формування необхідних для цього законодавчих і сприятливих економічних умов; всебічного розвитку загальнодоступної інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів та забезпечення повсюдного доступу до телекомунікаційних послуг та ІКТ; сприяння збільшенню розмаїтості та кількості електронних послуг, забезпеченню створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів; поліпшення кадрового потенціалу; посилення мотивації щодо використання ІКТ; широкого впровадження ІКТ в науку, освіту, культуру, охорону здоров'я, охорону навколишнього середовища; забезпечення інформаційної безпеки⁴²⁶. Як бачимо, ці засади мають яскраво виражений технологічний ухил. І це в той час, коли для всіх очевидно, що освітні заклади повинні активно й ефективно співпрацювати не тільки з бізнес-структурами, наукою та владою. Зараз надзвичайно гостро постає потреба в синергетиці їх діяльності зі сферою культури. Адже освіта і культура нерозривно пов'язані. У разі розриву цих сфер має місце деформація ціннісних орієнтирів суспільства з хаотичним розвитком й вибиранням окремих інституціональних характеристик інших держав (регіонів). Освіта повинна мати випереджальний характер відносно сфери культури, виконуючи просвітницько-виховницьку функцію згідно з визначеними ціннісними, моральними, культурологічними засадами. Існуюча сьогодні ситуація девальвації цінностей є в першу чергу свідченням недоліків системи освіти в тій царині, яка, на жаль, перетворилася на осередок поширення й продукування різних морально-ціннісних і культурологічних деформацій.

Що ж до потреби у співпраці сфер освіти й науки, то тут аргументів було наведено вже вдосталь. Також постає потужна пере-

⁴²⁵ Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.

⁴²⁶ Там само.

шкода інноваційності освітніх стандартів – розірваність науки й освіти, яка виражається в пониженні якісних характеристик пропонованих освітніх послуг, їх фундаментальності, новизни, спрямованості на продукування нових галузей знань тощо⁴²⁷. У контексті переходу України до інформаційного суспільства з прагненнями реалізації євроінтеграційного вибору постає питання *ступеня інтеграції* освіти, науки і культури регіонів України з відповідними європейськими сферами. При цьому вкрай важливо враховувати регіональну специфіку з наближенням до державних кордонів та регіонів інших держав, що детермінує можливості освітніх міграцій, тіснішу співпрацю у сферах науки і культури.

Перш ніж обґрунтувати ступінь інтеграції освіти, науки і культури регіонів України в європейський простір, з'ясуємо просторово-функціональні можливості такої інтеграції. Як відомо, серед ознак інформаційного суспільства – активне впровадження і використання інформаційних технологій. Відповідно напрями інтеграції РОС в Україні повинні передбачати формування як реального, так і віртуального простору взаємодій (рис. 5.3).

Віртуальний простір взаємодій, сформований унаслідок віртуалізації освітнього процесу, для вітчизняних РОС у співвіднесенні до європейського освітнього простору повинен бути значно масштабнішим і функціонально організованим. Регіональним освітнім системам при цьому належить формувати комплексні утворення, що:

- 1) надають освітні послуги та забезпечують якісний освітній процес;
- 2) є осередком наукової діяльності;
- 3) є осередком культурного життя молоді зі збереженням кращих ознак національного інституціонального середовища.

Отже, інтеграцію вітчизняних освіти, науки й культури в рамках інтеграції України в ЄС можна здійснювати як через прями

⁴²⁷ Шевчук А. В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук // Регіональна економіка. – 201. – № 1(67). – С. 109.

Рис. 5.3. Простір взаємодій українських та європейських регіональних освітніх систем*

*Складено автором.

контакти (взаємодії) в реальному просторі, так і через активні віртуалізовані взаємодії, що в умовах інформаційного суспільства є цілком реальним. По суті, для України ступінь інтеграції вітчизняного освітнього простору в європейський повинен детермінуватися здатністю конкурувати у віртуальному просторі. Поширення різних форм дистанційного навчання – важливий перший етап органічного, побудованого на конкурентних засадах входження щойно сформованих РОС у світовий освітній простір (у т. ч. європейський).

Обґрунтуємо тепер ступінь інтеграції освіти, науки і культури регіонів України як базу конвергенції української освіти в європейську. Питання конвергенції вітчизняної освіти з європейською загострюється вже тривалий період часу. Його невирішення лише поглиблює дивергенцію стандартів освіти в Україні відносно стандартів розвинених країн. Тому варто чітко окреслити, за якими напрямками та в яких сферах повинно відбуватися зближення вітчизняної освіти з європейською, при цьому не руйнуючи інституціональне середовище РОС (рис. 5.4).

Вибір освіти, науки і культури як базисних сфер інтеграції з ЄС є цілком очевидним. Оскільки вітчизняна система економіки, по суті, зруйнована за характеристиками розвитку реального сектору (вітчизняний продукт у більшості випадків є неконкурентоспроможним з продукцією розвинених країн), то реальна й плідна співпраця може розвиватися саме в згаданих сферах, причому на рівноправних засадах.

Сьогодні Україна щодо трудової міграції є регіоном-донором і в цій якості щорічно втрачає понад півмільйона найактивніших, достатньо кваліфікованих і освічених громадян⁴²⁸. А найближчим часом може стати також і донором закордонним освітнім закладам як постачальник абітурієнтів. Кількість українських студентів, які виїжджають навчатися за кордон, особливо в Польщу, зростає

⁴²⁸ Лібанова Е. М. Інноваційні важелі демографічної політики / Е. М. Лібанова // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 2. – С. 166.

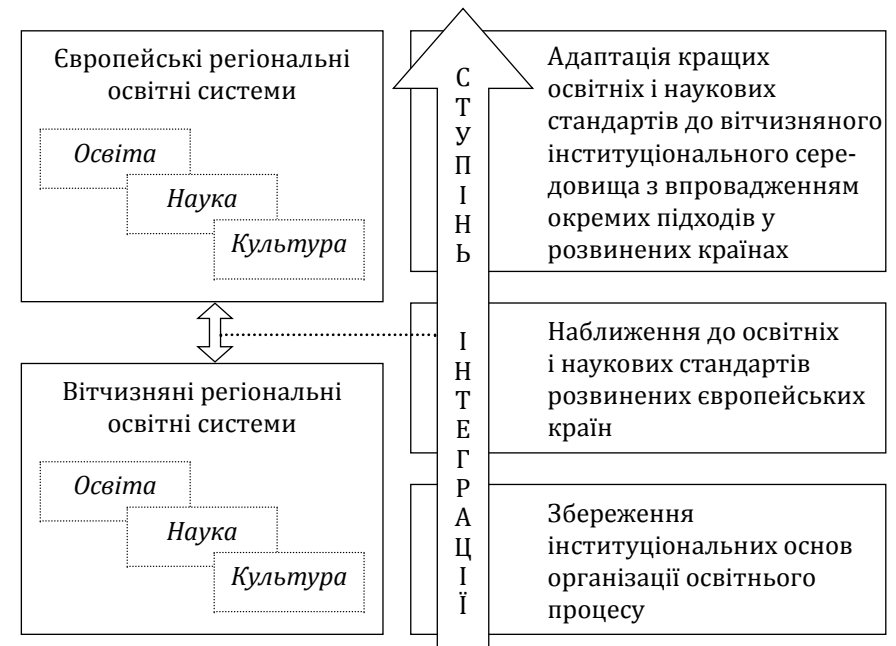

Рис. 5.4. Теоретичне обґрунтування ступеня інтеграції вітчизняних регіональних освітніх систем в європейський освітній простір*

* Складено автором.

з кожним днем. Країни Центральної та Східної Європи останніми роками значно активізували свої програми навчання для іноземних студентів, зокрема в рамках транскордонного співробітництва. Для держави це дає змогу забезпечувати розвиток своїх РОС через залучення студентів, які оплачують навчання. У разі безкоштовних варіантів навчання чи навіть виплати стипендії ставиться вимога відпрацювання у державі навчання певної кількості років для компенсації, чим задовольняється попит регіональних ринків праці та забезпечуються необхідні темпи розвитку економіки. У такому разі економіка переважно отримує набагато краще підготовленого спеціаліста, який вже знає мову держави, місцевий

менталітет і з вищою імовірністю в майбутньому залишиться проживати в цій державі, ефективно працюватиме та запобігатиме ментального дисонансу з місцевими умовами, ніж звичайний працівник-мігрант. У зв'язку з цим створено спеціальні програми залучення студентів з інших країн, у тому числі з України.

Як бачимо, ситуація з ефективним відтворенням РОС України найближчими роками може значно ускладнитися через наростаючу конкуренцію з навчальними закладами країн-сусідів, котрі можуть скористатися певними недоліками реформування системи освіти України й отримати переваги для своїх РОС, регіонального ринку праці та національної економіки, зокрема через поетапну активізацію освітньої міграції в рамках транскордонних переміщень. Ситуацію, що склалася, необхідно обов'язково моніторити для визначення необхідних заходів, які доведеться вживати у разі значного відтоку вітчизняних студентів у закордонні навчальні заклади.

Труднощі регулювання таких процесів насамперед виникають через брак інформаційного забезпечення. Зокрема немає чіткої статистики щодо тих осіб, які виїжджають за кордон на навчання – у наукових працях та у ЗМІ дані різняться інколи в десятки разів. Загальну кількість студентів, які виїжджають отримувати освіту за кордоном, оцінюють від 18–20 тисяч щорічно до 30 тисяч загалом⁴²⁹. За офіційними даними звіту польської освітньої організації «Перспективи», кількість українських студентів, які навчалися в Польщі у 2011/12 н. р. зросла вдвічі порівняно з 2009/10 н. р. і досягла 6300 осіб. 2013 року очікують збільшення до 10 тисяч осіб⁴³⁰. Такі швидкі темпи росту вимагають постанов-

⁴²⁹ «Дістало», «набридло», «до побачення», або чому українська молодь «блукає» коридорами престижних закордонних ВУЗів? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://versii.if.ua/publikacii/distalo-nabridlo-do-pobachennya-abo-chomu-ukrayinska-molod-blukaye-koridorami-prestizhnih-zakordonnih-vuziv/>.

⁴³⁰ Кількість українських студентів у Польщі зросла вдвічі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://viza.vn.ua/liczba-ukrainskich-studentow-w-polsce-wzroslo-dwukrotnie.html>.

ки додаткових завдань, які можна реалізувати у програмі обліку студентів-мігрантів, метою якої мало б бути:

- визначення наслідків для регіональної економіки та регіональних ринків праці, що пов'язані зі значним відтоком абітурієнтів за кордон;
- облік студентів, які виїжджають на навчання за кордон;
- визначення причин виїзду і розробка заходів для їх усунення;
- розробка заходів стимулювання можливості повернення студентів після навчання в Україну.

Серед поставлених завдань визначення негативних причин, з яких абітурієнти обирають закордонні вузи, повинно займати пріоритетне місце у зв'язку з можливістю вироблення спільних кроків їх подолання з Міністерством фінансів та Міністерством освіти і науки України. Регіональний розріз опитування причин виїзду серед абітурієнтів дасть змогу:

- дослідити порушення неперервності освітнього процесу в регіонах держави та усунення цієї сегрегації через відкриття навчальних закладів, яких не вистачає в регіонах;
- визначення регіонів, пріоритетних у підвищенні фінансування освітніх закладів;
- виокремлення напрямів освіти, більш бажаних для навчання за кордоном, та підвищення їх престижності і рівня викладання в Україні.

Отже, питання інтеграції освіти, науки і культури в транскордонному просторі України та ЄС може бути найближчим часом особливої ваги. Слабка конкурентоспроможність вітчизняних вузів і наукових установ може сприяти великому відтоку студентів на навчання в країни ЄС, що негативно позначиться на економіці прикордонних регіонів і держави загалом. Водночас в режимі ізоляції вітчизняні освіта, наука та культура через євроінтеграційні процеси не можуть залишатися. Тому вкрай важливою є оцінка можливих втрат та розробка загальної стратегії інтеграції зі збереженням власних інтересів держави. Однією з найсерйозніших проблем залишається проблема випуску кваліфікованих

спеціалістів навчальними закладами регіону із задоволенням попиту його регіонального ринку праці, адже це є необхідною умовою для подальшого працевлаштування випускників навчальних закладів саме тут. Особливо легко цю проблему в наш час можна простежити на прикладі галузі ІТ, зокрема сфери офшорного програмування в Україні. У цій сфері дуже швидко змінюються технології. Попит на спеціалістів різних спеціалізацій кардинально змінюється кожних 3–4 роки. Така ситуація очікується і в більшості інших сфер, де некваліфікована робота заміниться автоматизацією та актуальними будуть переважно творчі професії, які через швидку зміну технологій потребуватимуть постійної актуалізації знань. У свою чергу це призводить до того, що навчальні заклади не спроможні задовольнити в умовах швидких змін попит на регіональному ринку праці на нові професії та спеціалістів із нових технологій через високу інертність навчальних програм, нестачу висококваліфікованих педагогічних кадрів, брак фінансування для забезпечення освітнього процесу за новими технологіями. Це свідчить про те, що необхідна державна програма сприяння співпраці роботодавців з вітчизняними закладами освіти, взаємодії у сфері підготовки кадрів, актуалізації знань як стратегічного напрямку управління інноваційним розвитком РОС. На регіональному рівні влада повинна забезпечити реалізацію інноваційно-креативної функції через взаємодію освіти, науки та бізнесу з метою створення і поширення нових знань та отримання стратегічного ефекту у вигляді розвитку бізнесу, підвищення зайнятості, формування привабливості регіону для інвесторів і висококваліфікованих мігрантів, підвищення якості життя населення.

Для подолання цієї проблеми та підвищення конкурентоспроможності освітньої системи необхідно розробити комплекс заходів, який повинен в себе передбачати:

- підвищення рівня й якості матеріальної бази закладів освіти та управління освіти. Особливу увагу для економії коштів можна звернути на спеціальні пропозиції від великих ком-

паній для навчальних закладів – апаратного забезпечення від Google (Chromebook для шкіл) та Intel, ПЗ програми DreamSpark Academy Alliance для навчальних закладів від Microsoft, OpenSource ПЗ;

- під'єднання навчальних закладів до мережі Інтернет, представлення їх у вигляді власних веб-сторінок, порталів, стимулювання створення регіональної LCMS (системи управління контентом навчанням) та VLE (віртуального середовища навчання);
- розробка програми дистанційного стажування вчителів і викладачів у регіонах у різних типах навчальних закладів, підвищення їх професійного рівня, кваліфікації, якості процедур тестування і незалежної сертифікації;
- стимулювання та заохочення економічних суб'єктів регіонів до співпраці з навчальними закладами для інтеграції економічної та освітньої діяльності, визначення попиту на спеціалістів.

У далекій перспективі підвищення конкурентоспроможності освітньої системи України повинно досягатися через подальший розвиток РОС, для якого пропонуємо такі стратегічні напрями.

По-перше, має відбутися структурна зміна будови таких систем: системоформуючим ядром кожної РОС мають стати університети третього тисячоліття. Вони повинні бути центральними ланками РОС, на які мають орієнтуватися всі інші підсистеми.

По-друге, необхідно виробити новітню модель такого університету, який би став не тільки установою для навчання людей будь-якого віку, геронтологічною лабораторією, новітньою освітньою установою для молоді, центром виробництва новітніх біологічних, освітніх, соціальних та інших технологій, потрібних не тільки для виробництва інформації, послуг і товарів, а й необхідних кожній людині в практиці її життєдіяльності; такий університет повинен стати управлінським центром РОС.

По-третє, університети третього тисячоліття мають стати вогнищами дифузії технологічних інновацій до всіх елементів

не тільки РОС, а й регіональних суспільних систем загалом за допомогою введення до складу університетів бізнес-інкубаторів – установ із надання комплексу послуг (бухгалтерських, юридичних, консалтингових, інформаційних, орендних, адміністративно-технічних) новостворюваним підприємницьким суб'єктам; інноваційних структур, спроможних продукувати інновації, необхідні найрізноманітнішим споживачам не тільки в Україні, а й в інших країнах світу.

По-четверте, університети третього тисячоліття мають стати самі реципієнтами інновацій у сфері освіти і науки з інших розвинених країні світу; вони повинні готувати середовище відповідних регіонів до прийняття таких інновацій.

Реалізація зазначених стратегічних напрямів розвитку університетів третього тисячоліття стане важливим кроком до конвергенції української освіти з європейською на регіональному рівні. В іншому разі може відбутися втрата конкурентоспроможності системи освіти в регіонах через повільне впровадження інновацій та відсутність коригування попиту регіональних ринків праці на ті чи інші професії, що в кінцевому підсумку призведе до значного відтоку вітчизняних студентів у закордонні навчальні заклади.

Конкретними заходами для підвищення конкурентоспроможності освіти в Україні мали б стати:

- створення навчально-наукових комплексів із наскрізними програмами, починаючи від дитячого садочка та завершуючи ВНЗ, з активною і системною співпрацею з бізнесом регіону;
- організація круглих столів, семінарів та інших заходів з залученням освітян, науковців і підприємців для подолання проблем забезпечення висококваліфікованих спеціалістів для регіонального ринку праці;
- розробка програм і заходів стартапного типу (startup) з відбором та залученням перспективних ідей щодо інноваційного розвитку системи освіти та співпраці з регіональним ринком праці;

- стимулювання спільних проектів освіти, науки та бізнесу, взаємодія в рамках створення регіональних LCMS та VLE;
- підтримка й створення з органами управління освіти в області та іншими зацікавленими державними органами організаційних структур, які повинні стимулювати та контролювати впровадження інновацій в освітньому процесі, оцінювати ефект від їх впровадження;
- обговорення та розробка механізму залучення наукових кадрів і висококваліфікованих спеціалістів-практиків із реального сектору економіки до навчального процесу і підвищення якості педагогічного штату.

Очевидно, процес активізації співпраці освіти, науки і бізнесу за активної участі профільних органів державної влади вимагає достатніх часових затрат та застосування активних стимулятивних механізмів. Ці заходи можуть стати дієвим базисом поступового покращання рівня конкурентоспроможності державної освітньої системи з використанням наявного інтелектуально-трудоного потенціалу та переваг вигідного геополітичного розташування.

Поряд із запобіжними заходами виїзду молодих людей на навчання за кордон особливу увагу також необхідно приділити заходам повернення студентів, які навчалися за кордоном, до національної економіки. Серед таких заходів повинні бути мотиваційні механізми, що давали б змогу отримувати від держави кошти у разі повернення та започаткування власної справи чи знаходження роботи в Україні (рис 5.5).

Окрім того, не можна без уваги залишати співпрацю зі студентами, які навчаються за кордоном, з їх інформуванням, що згодом може вплинути на прийняття рішення про повернення на батьківщину. Позитивний ефект також можна отримати і від інтелектуально-професійної співпраці з діаспорою, представники якої після навчання знайшли роботу за кордоном або переїхали на постійне проживання за межі нашої держави.

Створенню програм такого плану та визначенню слабких сторін РОС разом із розробкою мотиваційних механізмів для

Рис. 5.5. Заходи запобігання виїзду абітурієнтів та розробка механізмів повернення студентів, які виїжджають на навчання за кордон з України*

* Складено автором.

повернення студентів, які навчалися за кордоном, необхідно приділити велику увагу в процесі євроінтеграційних прагнень нашої держави, адже подальший ріст темпів виїзду абітурієнтів для навчання за кордон з неповерненням може суттєво нашкодити економіці України.

5.4. Поліпшення управління інноваційним розвитком регіональних освітніх систем в інформаційному суспільстві

Управління інноваційним розвитком РОС в інформаційному суспільстві повинно базуватися на взаємодії між державою, системою освіти та економічними суб'єктами регіону, яким необхідні кваліфіковані кадри. Постійні зміни у використанні актуальних технологій та пошук інновацій ставлять перед економікою завдання випуску інноваційного продукту з вимогою здешевлення процесу виробництва. Це призводить до різкого збільшення попиту на кваліфікованих працівників творчих напрямів, коли рутинна робота будь-якого виду успішно замінюється автоматизацією виробництва. Водночас за постійних змін система освіти в наш час не справляється із завданням підготовки випускника з актуальними знаннями. Причинами є часовий розрив і помітна відмінність теорії та практики, слабе залучення практичного досвіду й інновацій, що не дають змоги змістовно-компетентнісному наповненню освітнього процесу відповідати вимогам часу.

Для управління інноваційним розвитком складної системи, якою виступає в нашому дослідженні РОС, повинно бути характерним те, що як основне джерело постійного росту і розвитку виступає творча діяльність, створення та поширення нововведень. Модель управління інноваційною організацією заснована на тако-

му підході, який відрізняється від інших, характерних для концепцій реінжинірингу, загальної якості, безперервних змін та ін. Одна з основних відмінностей полягає в ролі, місці і значенні НДДКР у розвитку організації. Якщо для попередніх управлінських підходів було характерним ставлення до НДДКР лише як до витрат, коли дослідження та розробки продуктів розглядалися як накладні витрати, то для моделі управління інноваційною системою вихідним є ставлення до таких робіт як до активів та інвестицій⁴³¹.

Основним методом поліпшення управління інноваційним розвитком РОС повинна стати інноваційна стратегія, яка за основну мету мала б ставити не стільки розвиток самих інновацій у кількісному вираженні, скільки розвиток міжфункціональних зв'язків трикутника взаємодії «освіта – бізнес – наука». Зазначена стратегія повинна виконувати основні завдання такої взаємодії, тим більше, що основні елементи останньої тісно переплітаються й проявляються у вигляді самих елементів РОС, де також присутній бізнес у вигляді приватних навчальних закладів і наука у вигляді науково-педагогічних кадрів. У процесі побудови стратегії поліпшення управління інноваційним розвитком РОС необхідний комплексний погляд на інновації, які впроваджуються в самій системі та їх зв'язок із зовнішніми елементами. При цьому вкрай важливо оцінювати й здійснювати їх повне впровадження від початку проектування й створення і до кінцевого результату отримання вигоди для інших суб'єктів економіки регіону.

Серед основних базових принципів створення моделі поліпшення інноваційного розвитку необхідно виділити такі:

- 1) підтримка й створення органами управління освіти та іншими державними органами, що зацікавлені в процесі, організаційних структур, які повинні стимулювати й контролювати впровадження інновацій, оцінювати ефект від їх впровадження в інших сферах економіки регіону;

⁴³¹ Агарков С. А. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика / С. А. Агарков, Е. С. Кузнецова, М. О. Грязнова. – М. : Академия Естествознания, 2011.

- 2) визначення основних стратегічних напрямів розвитку освіти, взаємодії науки, освіти та бізнесу;
- 3) розробка стимуляційних механізмів залучення інновацій в регіональні освітні системи, впровадження останніх досягнень наукової підсистеми регіону, залучення бізнесу до освітнього процесу в регіоні та корекції вибору спеціалізацій;
- 4) визначення основних шляхів міжфункціональної взаємодії між елементами РОС, економіки регіону, бізнесу, регіонального ринку праці та інших підсистем регіону в плані генерації і впровадження інновацій, оцінки ефекту від таких процесів, визначення псевдоінновацій та хибних напрямів розвитку.

Варто звернути окрему увагу на стратегічне планування на вищому рівні визначення основних напрямів інноваційного розвитку загальнодержавної системи освіти та її взаємодії з наукою та бізнесом для подальшої реалізації на регіональних рівнях (рис. 5.6).

Без загальної стратегії розвитку зі збереженням інтересів усіх суб'єктів (держави, науки, освіти та бізнесу) побудова регіональної моделі є вкрай утруднена та ускладнена ризиками розвитку в невірних напрямках.

Центральним елементом моделі стратегічного та регіонального управління інноваційним розвитком регіональних освітніх систем зі збереженням інтересів освіти, науки та бізнесу, на нашу думку, є інтереси населення регіону загалом та окремої людини зокрема як споживача освітніх послуг і об'єкта, що дає змогу дотримуватися інтересів інших суб'єктів – бізнесу, науки, освіти та держави. Для забезпечення інтересів усіх елементів моделі держава повинна проводити стратегічне управління розвитком РОС із поступовим зміщенням владно-функціональних повноважень до регіонального рівня. Тому управління на цьому інституційному рівні повинно приводити до балансу інтересів та забезпечувати соціально-економічний розвиток регіону через задоволення попиту наукових установ, закладів освіти та бізнесу на освіченого, висококваліфікованого працівника.

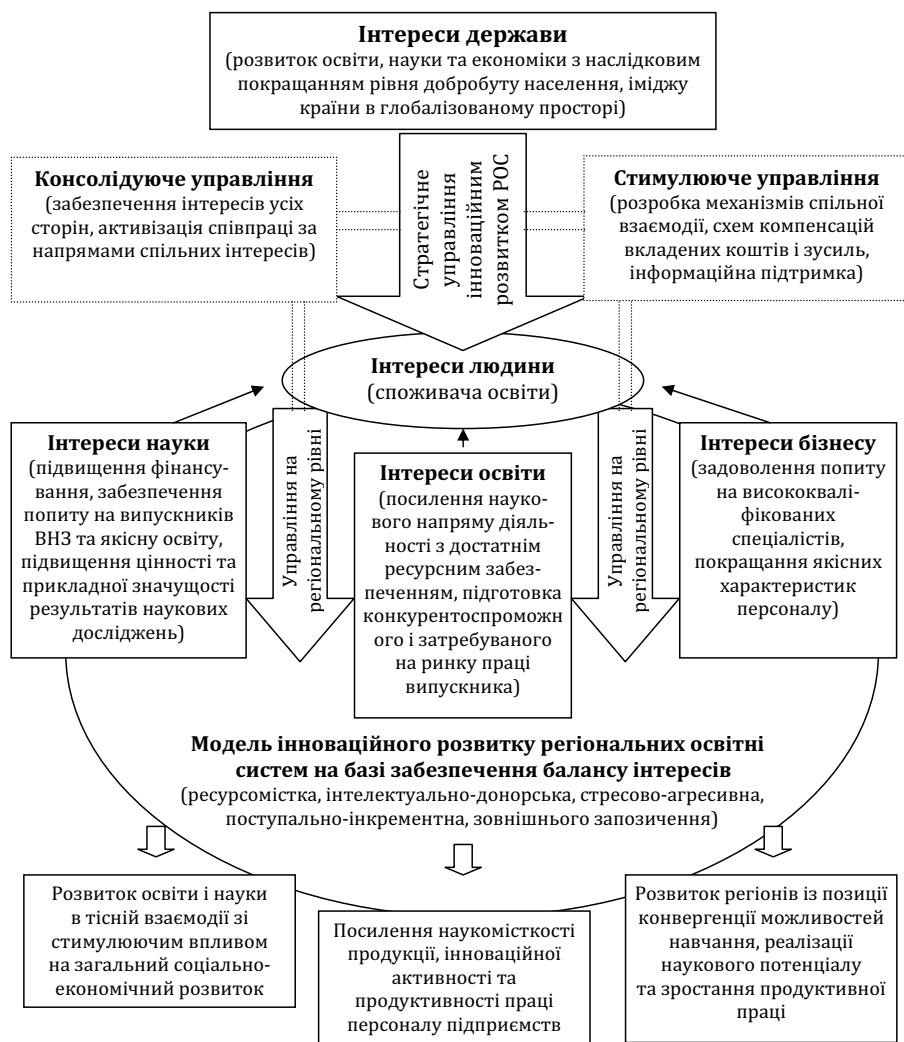

Рис. 5.6. Стратегічне та регіональне управління інноваційним розвитком регіональних освітніх систем зі збереженням інтересів освіти, науки та бізнесу*

* Складено автором.

Серед основних стратегічних проблем планування інноваційного розвитку РОС залишаються концептуальні питання, які є невирішеними в нашій державі протягом тривалого часу, зокрема:

- подальший перехід до західної схеми науки при університетах;
- розробка продуктивних і реальних для слідування векторів взаємодії освіти, науки та бізнесу;
- стимулювання розвитку приватних навчальних закладів та приватної науки;
- розвиток малого та середнього бізнесу з активними взаємодіями із науковими й освітніми установами задля спільного проведення наукових досліджень як передумов ефективного впровадження інновацій.

Деякі стратегічні напрями управління розвитком системи освіти і науки на сучасному етапі можуть суперечити інтересам один одного. Прикладом такого конфлікту може бути перехід до прийнятої в розвинутих країнах моделі університетської науки, коли основні наукові центри та лабораторії перебувають у підпорядкуванні університетів, де, по суті, і зосереджено весь науковий потенціал. Така модель показала свою перспективу в розвинутих країнах і надалі в них активно використовується. На заході у розвинутих країнах зараз є три гілки наукових установ – національна, університетська і приватна наука. В Україні звичайно ж наразі найбільш розвинутою є національна гілка у вигляді Національної академії наук. У розвинутих країнах її частка незначна, а найбільший розвиток має університетська наука. Перевага полягає в тому, що уже на етапі підготовки студентів кращі з них готуються до наукової спеціалізації безпосередньо за місцем навчання, а викладацький склад займається не лише теоретичним викладанням, а й науковою та науково-практичною діяльністю. Очевидно, цей напрям розвитку науки має під собою підстави, перевірений часом і прикладним теоретичним ефектом у розвинутих країнах, але бездумне його копіювання високими темпами в Україні може призвести до зникнення Національної академії наук та її інститутів і науки загалом без утворення

подібних закладів при університетах (на жаль, наразі вищі навчальні заклади з масовим утворенням відповідних лабораторій, науково-дослідних, інформаційних та інших центрів не мають для цього реальних ресурсних можливостей і функціонування таких підрозділів часто є формальним і слабоперспективним, тим паче з погляду їх реальної інноваційної діяльності). Водночас без розвитку університетської науки Україна найближчим часом буде значно програвати університетам розвинутих країн. Передусім це пов'язано з рейтингами вузів, за якими досить часто студенти обирають собі навчальний заклад, а організації й бізнес-структури – співпрацю та фінансування. Рейтинги вузів зараз складаються на основі таких показників, як кількість публікацій у найбільш престижних наукових журналах (рейтинги ARWU, SCImago), індекси цитування (рейтинги ARWU, THE, QS, SCImago), експертні оцінки, дані з різного роду анкет (рейтинги THE, QS), кількість випускників, частка аспірантів серед учнів, пропорція «співробітник / студент» (рейтинги THE, QS), пропорція іноземців серед студентів і співробітників, спільні публікації з іноземцями (рейтинги THE, QS, SCImago). Без науки при університетах вітчизняні вузи приречені бути в кінці таких рейтингів та й узагалі найближчим часом із них зникнути – тільки за перших шість місяців 2013 року з міжнародного рейтингу Webometrics Ranking of World's Universities «вилетіло» 5 вітчизняних навчальних закладів⁴³². Отже, передусім необхідна стратегічна програма розвитку університетської науки зі збереженням академічної для забезпечення конкурентоспроможності основного інституційного елементу РОС – навчальних закладів.

Окрім того, однією з доволі серйозних проблем залишається проблема випуску кваліфікованих спеціалістів навчальними закладами регіону із задоволенням попиту з боку регіонального ринку праці. Особливо легко цю проблему в наш час можна

⁴³² За полгода пять украинских вузов вылетели из международного рейтинга – Webometrics Ranking of World's Universities [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://news.finance.ua/ru/~1/0/all/2013/08/10/307008>.

простежити на прикладі галузі ІТ, зокрема сфери офшорного програмування в Україні. У цій галузі дуже швидко змінюються технології і попит на спеціалістів різних спеціалізацій (по суті, кожних 3–4 роки). Якщо ще три роки тому були актуальні програмісти, які володіють мовою програмування Delphi, то тепер високий попит на спеціалістів з програмування на Java у зв'язку з ростом популярності мобільних технологій та ОС Android (попит зріс на 67% за перше півріччя 2013 року⁴³³).

Така ситуація очікуються і в більшості інших сфер, де некваліфікована робота заміниться автоматизацією й актуальними будуть переважно творчі професії, які через швидку зміну технологій потребуватимуть постійної актуалізації та оновлення знань. У свою чергу це призводить до того, що навчальні заклади не спроможні забезпечити в умовах швидких змін попит на регіональному ринку праці на нові професії та спеціалістів з нових технологій через високу інертність навчальних програм, нестачу висококваліфікованих педагогічних кадрів, вкрай обмежене фінансування для забезпечення освітнього процесу за новими технологіями.

Деякі ІТ компанії, як для прикладу SoftServe (одна з найбільших українських компаній, що займається переважно офшорним програмуванням, а також наданням консультаційних послуг у цій галузі і має центри у Львові, Рівному, Києві, Івано-Франківську, Чернівцях, Дніпропетровську та Севастополі), пробують вирішувати цю проблему відкриттям своїх власних навчальних центрів та ІТ академій. Зрозуміло, що таке можуть дозволити собі тільки великі компанії, яких в Україні не так вже й багато. Це свідчить про те, що необхідна державна програма сприяння співпраці роботодавця з вітчизняними закладами освіти, взаємодії у сфері підготовки кадрів, актуалізації знань як стратегічного напрямку управління інноваційним розвитком РОС. На регіональному рівні

⁴³³ В Україні зростає напруга на ІТ-ринку праці – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://ua.korrespondent.net/business/career/1605172-v-ukrayini-zrostaє-napruga-na-it-rinku-praci-doslidzhennya>.

влада повинна забезпечити реалізацію інноваційно-креативної функції в регіоні через взаємодію освіти, науки та бізнесу з метою створення і поширення нових знань, а також отримання стратегічних ефектів у вигляді розвитку бізнесу, підвищення зайнятості, формування привабливості регіону для інвесторів та висококваліфікованих мігрантів, підвищення якості життя населення на довгострокову перспективу.

Необхідні стратегії поліпшення управління інноваційним розвитком РОС узагальнено в табл. 5.5.

Основною проблемою реалізації пропонованих програм в Україні є передусім реальне виконання вже діючих та оцінка отриманих результатів. На жаль, змушені констатувати, що більшість прийнятих програм регіонального та освітнього розвитку в нашій державі анонсують важливі завдання, але дуже повільно втілюють їх у життя. По суті, не проводиться об'єктивний аналіз ефектів від їх реалізації.

Програми стимулювання інноваційного розвитку РОС повинні забезпечити виконання інноваційно-креативної функції регіону, яка проявляється в безпосередньому створенні нових знань, технологій і техніки та їхньому поширенні в регіоні (рис. 5.7). Основними елементами, що повинні забезпечити створення такої функції, є ті, які входять у регіональний трикутник знань – «освіта-наука-бізнес». Їх завданням у межах зазначеної функції має стати підготовка висококваліфікованих кадрів.

Суб'єктами (інституційний вимір), які найбільшою мірою виражають ефективність реалізації інноваційно-креативної функції, є науково-дослідні і проектно-конструкторські установи, провідні вищі навчальні заклади, інноваційні й технологічні парки, а також підприємницькі структури, що здебільшого є замовниками й осередками впровадження інновацій. Зазначимо, що ці об'єкти не лише пов'язані з генеруванням суто технологічних інновацій, а й завдяки високоякісній освіті, професійним і виробничо-технологічним зв'язкам впливають на продукування суспільних нововведень загалом.

Таблиця 5.5

Програми й стратегії управління інноваційним розвитком регіональних освітніх систем*

Стратегічний напрямок	Програма дій	Загальний опис	Очікуваний результат
1	2	3	4
Підвищення конкуренто-спроможності навчальних закладів регіону	Стратегія розвитку університетської науки зі збереженням академічної науки	Загальнодержавна стратегія, яка передбачає стимулювання розвитку науки при університетах, створення при них лабораторій, наукових центрів. При цьому важливо зберегти академічну науку. Термін дії – 10 років	Підвищення конкуренто-спроможності РОС, престижу навчальних закладів та їх розвитку
	Програма розвитку та створення приватних навчальних закладів	Загальнодержавна програма, що полягає в стимулюванні розвитку приватних навчальних закладів. За аналогією з малим бізнесом приватні навчальні заклади спроможні швидше реагувати на ринок, попит та економічні зміни. Термін дії – 5 років	Підвищення конкуренто-спроможності РОС
	Програма забезпечення неперервності освітнього процесу в регіоні	Загальнодержавна програма та цільові регіональні програми, що цілеспрямовані на забезпечення неперервності освітнього процесу в регіонах, створення нових навчальних закладів або їх заміна на нові види освітніх послуг у регіонах, де порушено неперервність. Термін дії – 5 років	Підвищення конкуренто-спроможності РОС, соціально-економічний розвиток регіонів

Продовження табл. 5.5

1	2	3	4
Впровадження інновацій в освіту	Програма залучення інновацій в освітню сферу	Загальнодержавна програма, що полягає в стимуляції залучень інновацій в освітній процес та управління освітою. Термін дії – 10 років	Підвищення конкурентоспроможності РОС, навчальних закладів регіону, інноваційний розвиток промисловості регіону
	Програма стимуляції розвитку нових видів освітніх послуг	Загальнодержавна програма та цільові регіональні програми, що полягають в стимулюванні розвитку дистанційної освіти, e-learning та ін. Термін дії – 5 років	Підвищення конкурентоспроможності РОС, навчальних закладів регіону
Активізація й ефектизація взаємодії освіти, науки та бізнесу регіону	Програма стимулювання залучення кваліфікованих практиків до освітнього процесу	Загальнодержавна програма та цільові регіональні програми, що полягають у залученні кваліфікованих практиків до освітнього процесу через підвищення оплати праці викладачів і виділення їм житла в регіонах. Термін дії – 5 років	Підвищення конкурентоспроможності РОС, навчальних закладів регіону
	Програма розвитку взаємодії науки, освіти та бізнесу регіонів і використання результатів їх діяльності	Загальнодержавна та регіональні цільові програми сприяння трансферу знань між освітою, наукою та бізнесом, що полягають у створенні спільних об'єднань, стимулюванні взаємодії та обміну кадрами. Термін дії – 5 років	Підвищення конкурентоспроможності РОС, навчальних закладів та науки регіону. Стимулювання соціально-економічного розвитку регіону

Продовження табл. 5.5

1	2	3	4
	Програма залучення інвестицій бізнесу в освіту та розробки компенсаційних механізмів	Загальнодержавна та регіональні цільові програми залучення інвестицій в освіту. Розробка компенсаційних механізмів, які б мали базуватися на виплатах державою та з місцевих бюджетів для повної чи часткової компенсації затрат бізнесу щодо інноваційного розвитку освіти. Термін дії – 10 років	Підвищення конкурентоспроможності РОС, навчальних закладів та науки регіону. Стимулювання соціально-економічного розвитку регіону

* Складено автором.

Реалізація стратегій інноваційного розвитку РОС повинна опиратися на економічні й математично-статистичні методи, які дадуть змогу виробити правильні стратегії на основі наявних статистичних показників, корегувати етапи поліпшення управління цим розвитком і уточнювати отриманні результати для подальшого планування. Поліпшення планування потрібно впроваджувати на кожному етапі інноваційного розвитку з використанням відповідної моделі, яка повинна охоплювати весь цей процес – від генерації інновацій до оцінки ефекту від їх впровадження (табл. 5.6).

Застосування методів економічного аналізу, математичного планування і прогнозу в моделі поліпшення управління інноваційним розвитком РОС повинно стати основою вироблення стратегії їх інноваційного розвитку на близьку та далеку перспективу. При цьому важливо забезпечити генерацію та сприйняття інновацій в усіх елементах РОС і суб'єктах взаємодії, особливо наукової підсистеми та сфери впровадження основних результатів – економіки регіону.

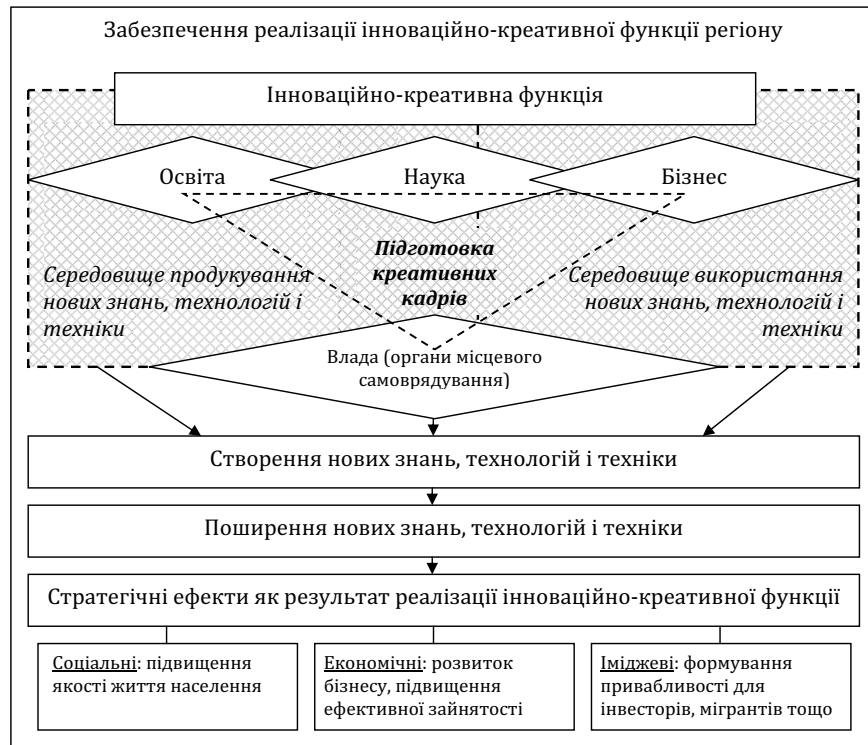

Рис. 5.7. Концептуальна модель реалізації інноваційно-креативної функції регіону*

* Складено автором.

Отже, поліпшення управління інноваційним розвитком РОС повинно стати одним з основних завдань держави на сучасному етапі стимулювання соціально-економічного розвитку її регіонів. Вкрай необхідно приймати та розробляти нові програми взаємодії бізнесу, науки й освіти, переймати основні моделі розвинутих країн у забезпеченні розвитку університетської освіти та бізнес-моделей підготовки креативних кваліфікованих кадрів і водночас зберегти академічну науку та освітні традиції регіонів України.

Таблиця 5.6

Етапи інноваційного розвитку регіональних освітніх систем та методи прийняття відповідних управлінських рішень*

Етап стимулювання інноваційного розвитку	Задача	Метод прийняття управлінських рішень
I. Початковий етап	Стимулювання генерації інновацій розвитку регіональних освітніх систем	Метод аналізу ієрархій
	Вибір інновацій для впровадження за оцінкою ефекту від використання	Метод розстановки пріоритетів, ABC аналіз, теорія рішень
II. Етап впровадження конкретних інновацій	Визначення плану етапів впровадження інновацій	Теорія розкладів, імітаційне моделювання, мережеве планування, графіки Ганта
	Визначення обсягу фінансування, інвестицій	Динамічне моделювання, оптимізаційні методи, фінансовий та економічний аналіз
	Планування ефективної взаємодії суб'єктів та об'єктів впровадження інновації	Мережеве планування та управління
III. Контроль за процесом та якістю впровадження, дотримання термінів	Вибір черговості виконання робіт	Мережеве планування
	Контроль за дотриманням якості впровадження	Діаграми Парето
	Контроль за дотриманням строків впровадження	Мережеве планування, динамічне програмування

Продовження табл. 5.6

1	2	3
IV. Оцінка ефекту від впровадження інновацій	Оцінка ефекту від впровадження інновацій	Теорія корисності, SWOT аналіз
	Прогноз кількості та якості наступних впроваджень	Регресійний аналіз, авторегресія, метод Дельфі, модель Бокса-Дженкінса, системи економетричних рівнянь

* Складено автором.

ПІСЛЯМОВА

Сучасні динамічні процеси глобалізації з одночасним поглибленням регіоналізації в різних сферах суспільного життя зумовили необхідність теоретико-методологічного обґрунтування розвитку регіональних освітніх систем. Незважаючи на їх достатню автономність і відносну територіальну відокремленість, важливо розуміти, що ера інформаційного суспільства й застосування інформаційно-комунікаційних технологій вносять суттєві корективи у принципи функціонування таких систем, коли освітня послуга може долати кордони в дуже стислому часовому проміжку, трансформуючи таким чином традиційне уявлення про просторово-часові можливості освітнього процесу. З іншого боку, розвиток РОС не повинен відкидати значущість державної освітньої системи як базової, що визначає концептуальні підходи до освітнього процесу в країні, його ідеологічної спрямованості з метою досягнення цілей національного творення. Очевидно, що РОС є чи не найчутливішою до мінливих умов зовнішнього середовища, а її роль для соціально-економічного розвитку регіону вимагає особливо детального вивчення характеру таких впливів і пошуку шляхів нівелювання негативних їх проявів. Висока інтегративність РОС в інші підсистеми регіону потребує особливого простеження взаємозв'язку між ними, зокрема з регіональним ринком праці та регіональною інноваційною системою, що дасть змогу забезпечувати цілісний розвиток регіону.

Проведене дослідження питань інноваційного розвитку РОС дало змогу дійти таких висновків:

1. З'ясування сутності поняття «регіональна освітня система» повинно базуватися на нових ознаках інноваційного розвитку та

інформаційного суспільства, що дасть змогу поглибити знання щодо функціонування таких систем у сучасних умовах господарювання. Регіональну освітню систему визначаємо як підсистему державної освітньої системи та відносно автономну систему регіонального рівня з розвиненими підсистемами, елементами яких є освітні установи регіону (дошкільні установи, загально-освітні школи, заклади професійно-технічної освіти та вищої освіти), що надають освітні послуги населенню в цьому регіоні, та органи управління освітою регіону, спеціалізовані громадські організації, що займаються питаннями освіти, зобов'язані забезпечувати функцію неперервності освітнього процесу в регіоні і задовольняти попит на спеціалістів на регіональному ринку праці. Функціональне призначення РОС передбачає реалізацію освітньо-виховної, кваліфікаційно-професійної, просвітницько-виховної, політичної, інноваційної, когнітивної, інтеграційної функцій.

2. Функціонування РОС в умовах побудови інформаційного суспільства повинно коригуватися відповідним механізмом, який давав би змогу виявити недоліки і конкурентоспроможність таких систем у сучасних умовах України. Обґрунтування стратегічного розвитку РОС має здійснюватися за конкретним організаційно-методичним підходом, який передбачає впровадження нових форм навчання, інноваційних основ викладання і дає змогу забезпечити розвиток таких систем відповідно до потреб господарських комплексів у регіоні.

3. Виходячи із закономірностей еволюції освіти у ході загальних суспільних змін і проблем забезпечення її конкурентоспроможності у вітчизняних реаліях, постає необхідність інноваційного розвитку РОС, основною метою якого має бути підвищення ефективності функціонування всіх підсистем та елементів, зростання їх якісних характеристик, поліпшення управління й організації та забезпечення висококваліфікованими спеціалістами регіонального ринку праці з одночасним задоволенням попиту на працю наукової підсистеми регіону. Процесність інноваційного розвитку в теоретико-прикладному контексті має забезпечуватися через

впровадження визначених видів інновацій в основні складові регіональних освітніх систем.

4. Прогресивний розвиток РОС повинен регламентуватися інноваційними стандартами освіти. Такі стандарти мали б визначатися, виходячи з нових потреб суспільства й особистості (розвитку, сталості, задоволеності), стосуватися змістовного наповнення навчального процесу, обсягів навчального навантаження, вимог до підготовки випускників, способів оцінки якості послуг, а також нормування термінів навчання. Відповідно до цих напрямів повинні впроваджуватися такі групи освітніх стандартів: дидактичні, роз'яснювально-методичні, модульні, теоретико-прикладні, організаційно-самостійних, функціональні, змістовні, просвітницько-виховницькі, аксіологічні, творчо-професійні, віртуалізовані, конвергентно-територіальні, професійні, трудопотенційні та ін. Комплексне впровадження перелічених стандартів сприятиме формуванню цілісної особистості, яка спроможна вступати в продуктивні соціальні взаємодії та своєю діяльністю поліпшувати як особистісний добробут, так і добробут ближніх, а також усталить неомислення як нове бачення цінності освіти не лише для розвитку окремої особистості, а й суспільства загалом.

5. Впровадження інноваційних стандартів освіти повинно передбачати максимальне залучення нових інформаційних технологій. Відповідно мають бути конкретизовані напрями впровадження інформаційних технологій (використання в процесі навчання; керування процесом навчання; аналіз освітніх систем, якості навчання, моделювання навчальних процесів), засоби такого впровадження (навчаючі, демонстраційні, для перевірки знань, імітаційні, лабораторні, моделюючі, навчально-ігрові, комунікаційні, методично-навчальні тощо) та їх функціональне призначення. Для забезпечення ефективного впровадження інформаційних технологій у РОС важливою є відповідність умовам наявності: матеріально-технічної бази у вигляді апаратного забезпечення, ПК, засобів мультимедія; комунікаційного оснащення (під'єднання

до мережі інтернет, регіональних дослідних мереж та баз даних); кваліфікованих кадрів (викладачів, допоміжного персоналу); високотехнологічного виробництва, фірм, що надають інформаційні послуги для співпраці, обміну досвідом і працевлаштування майбутніх випускників.

6. Проблемність інноваційного розвитку РОС через впровадження інформаційних технологій значною мірою пов'язана з явищем комп'ютерної злочинності. Для освітньої сфери вона проявляється у незаконному використанні віддалених курсів і матеріалів дистанційного навчання, неліцензійного програмного забезпечення у навчальному процесі, порушенні прав розповсюдження ліцензійного контенту, практиці мережевих, вірусних, троянських атак, порушенні правил контролю знань, тестування та отримання сертифікатів онлайн, масовості плагіату, копіюванні технологій з порушенням авторських прав в освіті та науці. Виходячи з такої ситуації серед основних заходів нейтралізації руйнівного впливу згаданих загроз для освіти повинні бути: пропагування та інформування в освітніх закладах про використання ліцензійного програмного забезпечення, а також переваг від його використання; розробка методів контролю запобігання зловживанням в освітніх процесах: комбінування заочної та дистанційної форм навчання з денною, відеоконтроль під час перевірки знань, використання прогресивного програмного забезпечення для виявлення плагіату тощо; розвиток та підтримка OpenSource проєктів; удосконалення законодавства стосовно реєстрації інтелектуальних прав на твори та ідеї.

7. З огляду на інноваційні перспективи розвитку регіонів актуалізується потреба в теоретико-методологічному обґрунтуванні концептуальних засад трансформації РОС в умовах переходу країни до інформаційного суспільства. Такі трансформації повинні базуватися на процесах регіоналізації освітнього простору з одночасним збереженням централізованих підходів до управління у сфері освіти, забезпечення її випереджального характеру відносно інших регіональних підсистем, але без штучного наздоганяння

новітніх стандартів розвинених країн, а також ефективізації основних модусів освітнього процесу – фундаменталізації, гуманітаризації та неперервності.

8. Аналіз ситуації в Україні щодо дошкільної, шкільної, професійно-технічної та вищої освіти дав змогу стверджувати про чітко виражену регіональну специфіку розвитку національної освітньої системи. Це підсилює твердження щодо необхідності регіоналізації процесів управління освітою. Водночас потужні глобалізаційні впливи вимагають вирішення тих проблем, які виникають на наднаціональному рівні, та змушують шукати нові підходи до розвитку РОС задля підвищення їх конкурентоспроможності. Відповідно до цього варто вивчати зарубіжних досвід із розумінням управлінських засад інших країн у розвитку своїх освітніх систем. Розуміння кращого зарубіжного досвіду дало змогу розробити механізм його адаптації до вітчизняного інституціонального середовища, який вимагає етапності відбору управлінської практики інших країн. При цьому з'ясовані можливі зрізи вивчення досвіду: управління освітою, джерела ресурсного забезпечення функціонування освітніх закладів, способи оцінювання ефективності діяльності освітніх закладів, способи організації освітнього процесу, напрями співпраці освітніх закладів з іншими інституціями, напрями міжнародного співробітництва, методи конкурентної боротьби, віртуалізація освітнього процесу. Механізм адаптації зарубіжного досвіду також повинен передбачати оцінку переваг, недоліків, наслідків таких процесів. Відповідно до можливих зрізів впровадження зарубіжного досвіду розвитку освітніх систем слід розуміти можливості напрямів його адаптації, які можуть бути структурно-рольового, інформаційно-облікового, майнового, фінансово-прибуткового, наукового, організаційного, комунікаційного, компетентнісно-змістовного характеру та ін.

9. Спрямованість на інноваційний розвиток РОС з ефективними трансформаціями їх інституційно-функціональної структури вимагає посилення ролі освіти у вирішенні проблеми девальвації

загальнолюдських і гуманістичних цінностей суспільства. Відповідно до цього слід конкретизувати функціональність закладів освіти у сфері підготовки кадрів щодо формування ціннісних орієнтацій осіб, які навчаються на різних етапах навчання – дошкільної, шкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти, а також у системі розвитку персоналу. Концептуально важливо забезпечити розуміння освіти як соціальної цінності з виокремленням цінності знань, здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, підвищення кваліфікації, безперервного навчання тощо. Водночас необхідно посилювати роль освіти у забезпеченні духовно-інформаційної мобільності населення.

10. Основними заходами забезпечення інноваційного розвитку РОС повинен стати комплекс дій, виражених у програмах сприяння генерації інновацій на всіх рівнях, починаючи від взаємодії «учень – педагог» і закінчуючи розробкою програм покращання управління освітою та її взаємодією з наукою і бізнесом на регіональному рівні. Це повинно відбуватися разом з усуненням очевидних проблем, які можуть завадити процесу впровадження інновацій у навчання. Теоретичною основою інноваційного розвитку РОС мають слугувати нові підходи до діалектики, положення біологічних і соціальних законів розвитку, моделі управління розвитком, концептуальні моделі людини.

11. Основою інноваційного розвитку РОС на стратегічну перспективу мають бути якісні модернізаційні зміни. Перспективна модернізація системи освіти в регіонах мала б передбачати повне забезпечення її випереджального характеру із: здійсненням модернізації системи управління освітою; досягненням доступності та безоплатності освіти в регіонах; підтримкою доступу до освіти людей з особливими потребами, малозабезпечених верств населення, дітей-сиріт; дотриманням високих стандартів та якості освіти; підвищенням якості трудового потенціалу педагогічних працівників, розробкою програми державної підтримки педагогів, особливо у регіонах; формуванням економіки освіти, підтримкою якісної приватної освіти, розвитком освітнього менеджменту

та освітніх інновацій; підтримкою нових освітніх проектів та послуг; удосконаленням нормативно-правового поля, сприятливого до залучення та використання ресурсів та інвестицій до ринку освітніх послуг. Відповідно до таких модернізаційних цілей важливо конкретизувати пріоритетні заходи їх досягнення в розрізі дошкільної, шкільної, професійно-технічної, вищої та неформальної освіти.

12. Важливим напрямом ефективних модернізаційних змін є інтеграція освіти з наукою. Відповідно до цього слід сформуванню системне бачення щодо пріоритетності реалізації заходів посилення наукової функції в університетах. Водночас необхідне забезпечення інтеграційних процесів освіти, науки і культури в інформаційному суспільстві як бази конвергенції української освіти з європейською. За такого завдання важливо окреслити «простір взаємодій» українських та європейських РОС з його розподілом на реальний і віртуальний. Забезпечення конвергенції вітчизняної освіти з європейською повинно відбуватися з недопущенням руйнації сформованого інституціонального середовища в Україні. Водночас вкотре актуалізується проблема значного відриву якісних характеристик вітчизняних освітніх послуг від послуг розвинених європейських країн, що формує передумови міграційних втрат. Тому важливо чітко окреслити основні заходи запобігання виїзду абітурієнтів та розробити мотиваційні механізми повернення студентів, які виїжджають на навчання за кордон, до України.

13. Проблемність удосконалення функціонування РОС з урахуванням вимог інноваційного розвитку потребує стратегічного визначення управління освітою. У зв'язку з цим має діяти високо-організована модель стратегічного та регіонального управління інноваційним розвитком РОС зі збереженням інтересів освіти, науки та бізнесу. В її основні власне має бути балансування інтересів згаданих суб'єктів із застосуванням інструментів консолідуючого та стимулюючого управління задля відповідності інтересам людини як споживача освітніх послуг.

14. Стратегічний підхід до управління розвитком РОС має підсилювати якісне програмне забезпечення. Програми й стратегії управління інноваційним розвитком РОС повинні базово бути спрямованими на підвищення конкурентоспроможності навчальних закладів регіону, впровадження інновацій в освіту, а також активізацію й ефективізацію взаємодії освіти, науки та бізнесу регіону. Відповідно до кожного з напрямів мають діяти регіональні цільові програми з реальним ресурсним підкріпленням.

Загалом нова філософія розвитку освіти через регіоналізацію її управління в умовах формування РОС є закономірною реакцією науки на численні проблеми функціонування вітчизняної системи освіти. Одночасне збереження концептуальних пріоритетів держави щодо функціональності освіти й забезпечення розвитку освіти на регіональному рівні за системним підходом дасть змогу більш комплексно здійснювати політику розвитку через балансування відповідності освітніх характеристик ринкам праці, потребам суб'єктів господарювання та, що наразі є надзвичайно важливим, формування світоглядних засад осіб, які навчаються, з любов'ю до рідного краю та знаннями особливостей його розвитку.

Бібліографічний список

1. Аверкин В. Н. Теоретические основы и практика инновационного административного управления территориальными образовательными системами : дис. ... д-ра пед. наук / В. Н. Аверкин. – Великий Новгород, 1999. – 420 с.
2. Агарков С. А. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика / С. А. Агарков, Е. С. Кузнецова, М. О. Грязнова. – М. : Академия Естествознания, 2011. – 144 с.
3. Ампилогова Л. Інноваційна освітня діяльність – вимога часу / Л. Ампилогова // Завуч. – 2003. – № 11. – С. 4–5.
4. Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні / МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти» ; [І. І. Бабин, Л. М. Гриневич, І. Л. Лікарчук та ін.] ; за заг. ред. І. Л. Лікарчука. – К. : МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти». – Харків : Факт, 2011. – 96 с.
5. Андрощук А. Г. Освіта у країнах європейської спільноти : структура і управління / А. Г. Андрощук // Проблеми науки. – 2000. – № 8. – С. 54–60.
6. Андрущенко, В. Інформаційні технології в системі інноваційної освіти / В. Андрущенко, А. Олійник // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 5–16.
7. Аніщенко М. А. Зарубіжний досвід фінансування закладів освіти та перспективи його впровадження в Україні [Електронний ресурс] / М. А. Аніщенко ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_pravo/2012_2/files/LA212_11.pdf.
8. Антипіратський бюлетень Майкрософт Україна, березень–квітень 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.microsoft.com/Ukraine/Download.aspx?file=/Antipiracy/Partner_Bulletin_March-April_2008.doc.
9. Антипіратський бюлетень Майкрософт Україна, квітень–травень 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.microsoft.com/Ukraine/Download.aspx?file=/Antipiracy/Partner_Bulletin_April-May_2008.zip.

10. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні : соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : монографія / В. П. Антонюк // НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 348 с.
11. Бажал Ю. М. Цілі входження України в європейський інтелектуальний простір та ефективність реальної освітньої політики [Електронний ресурс] / Ю. М. Бажал. – Режим доступу : old.niss.gov.ua/book/Osvita/4.pdf.
12. Балабаєва З. В. Новий регіоналізм – невід’ємний елемент європейської інтеграції / З. В. Балабаєва // Зб. наук. пр. Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України. – К., 2005. – Вип. 15. – С. 16–22.
13. Бальян А. Особливості та принципи здійснення регіональної політики в країнах-членах ЄС / Ануш Бальян // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 50–51.
14. Барановський Ф. Трансформація українського соціуму : аналіз актуальних проблем [Електронний ресурс] / Фелікс Барановський, Юрій Скорченко // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації : укр. наук. журнал. – Режим доступу : www.social-science.com.ua/.../726_...
15. Безкоштовне навчання в одному із закордонних ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/1197.html>.
16. Белебега І. О. Українські державотворчі діалоги / І. О. Белебега, С. Й. Вовканич. – Львів, Харків, 2010. – Вип. 1. – 52 с.
17. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социалистического преобразования / Д. Белл ; [пер. с англ.] – М. : Academia, 2004. – 956 с.
18. Беляевский И. К. Маркетинговое исследование : информация, анализ, прогноз / И. К. Беляевский. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 320 с.
19. Бернс Э. С. Основы маркетинговых исследований с использованием MS EXCEL / Элвин С. Бернс, Рональд Ф. Буш. – М. : Вильямс, 2006. – 694 с.
20. Бескид Й. Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку / Й. Бескид // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 103–106.
21. Бобров В. Б. Основні тенденції розвитку економіки вищої освіти в Україні / В. Б. Бобров // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 35–40.
22. Богиня Д. П. Ментальний чинник у сфері праці : проблеми теорії та практики / Д. П. Богиня, М. В. Семикіна; передмова І. Ф. Кураса. – К. : Шторм, 2003. – 382 с.
23. Боголіб Т. М. Фінансове планування та прогнозування в системі вищої освіти / Т. М. Боголіб // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 7. – С. 98–103.

24. Бойко А. Конкурентоспроможність освіти як показник її ефективності та якості / А. Бойко // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 16–23.
25. Бок Д. Университеты и будущее Америки / Д. Бок. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 128 с.
26. Бордовский Г. Эдукология как наука об образовании / Г. Бордовский, Б. Извозчиков // Вестник высшей школы «Alma mater». – 1991. – № 3. – С. 24–32.
27. Браславски С. Куррикулум [Електронний ресурс] / Сесилия Браславски – Режим доступу : www.ibe.unesco.org/.../Braslavski_curricul...
28. Будинки та споруди дитячих дошкільних закладів : ДБН В.2.2- 4-97. – К., 1998 – С. 9–10.
29. Буркова Л. Гіпотетична побудова моделі адаптивної експертної системи освітніх інновацій / Л. Буркова // Рідна школа. – 2003. – № 9. – С. 26–28.
30. Бутенко А. І. Проблеми та напрямки розвитку підприємництва у сфері освіти / А. І. Бутенко, І. М. Сараєва, А. І. Мергут. – Одеса : Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 270 с.
31. Бутко М. Проблеми реалізації інноваційної моделі розвитку економіки на регіональному рівні / М. Бутко // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 11–17.
32. Буяшенко В. В. Моделі трактовки соціальної роботи в різних версіях концептуальних інтерпретацій суспільства / В. В. Буяшенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління : зб. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; [редкол. : В. П. Андрущенко та ін.]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 5, ч. 1. – 320 с.
33. В Україні зростає напруга на ІТ-ринку праці – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/business/career/1605172-v-ukrayini-zrostaє-napruga-na-it-rinku-praci-doslidzhennya>.
34. Вакарчук І. О. Вища освіта України – європейський вимір : стан, проблеми, перспективи / І. О. Вакарчук // Вища школа. – 2008. – № 3. – С. 3–19.
35. Вакуленко В. М. Види інновацій в освіті та їх класифікація [Електронний ресурс] / В. М. Вакуленко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електронне наукове фа-

- хове видання. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnads/2010_4/10vvmotk.pdf.
36. Ващенко Л. Інноваційні процеси в системі загальної середньої освіти : особливості управління / Л. Ващенко // Освіта і управління. – 2001. – № 4. – С. 59–68.
 37. Ващенко Л. Проектування інноваційно-розвиваючого середовища в освіті / Л. Ващенко // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2002. – Вип. 3. – С. 20–27.
 38. Взаимодействие научно-образовательных, промышленный, предпринимательских и административных структур : сб. тезисов конф. / под ред. В. С. Гершгорина. – Новокузнецк, 2000. – С. 34.
 39. Вища освіта України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-2563e9143ffb/list-21cead78727>.
 40. Вовканич С. Й. Активізація наукової діяльності молоді в системі інноваційного розвитку / С. Й. Вовканич, О. Т. Риндзак. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 186 с.
 41. Волков Ю. Г. Человек : энциклопедический словарь / Ю. Г. Волков, В. С. Поликарпов. – М. : Гардарики, 2000. – 520 с.
 42. Всеобщая декларация прав человека, принята и провозглашена в резолюции 217А(III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
 43. Гаврилюк В. В. Становление системы образования региона : монография / В. В. Гаврилюк. – Тюмень : Изд-во Тюменского госуниверситета, 1998. – 240 с.
 44. Гаєвська Л. А. Управління освітою : Нові пріоритети [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/Osvita/9.pdf>.
 45. Гальчинський А. Лібералізм – еволюційні трансформації / А. Гальчинський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 23–24.
 46. Гамаюнов В. Г. Інноваційний потенціал регіональної освітньої системи : управлінський аспект / В. Г. Гамаюнов // 36. наук. пр. ДДУУ. – Т. 11. Серія «Державне управління». Вип. 151 «Проблеми державного управління розвитком промислового потенціалу регіону». – 2010. – С. 14–23.
 47. Гегель Г. Философия религии / Георг Гегель. – М., 1977. – Т. 2. – 574 с.
 48. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Георг Гегель. – М., 1974. – Т. 1. – 452 с.
 49. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.

50. Генкин Б. М. Экономика и социология труда : учеб. для вузов / Б. М. Генкин. – М. : Норма-Инфора-М, 1998. – 384 с.
51. Гітун Н. І. Трансформація вищої освіти : соціокультурний підхід / Н. І. Гітун // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 8. – С. 113–118.
52. Глобальна спрямованість науки третього тисячоліття [Електронний ресурс] / [С. Фірстов, Д. Левіна, Л. Чернишов, Р. Коміренко]. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=general_scientific_knowledge&id=8.
53. Глосарій термінів Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europa.dovidka.com.ua/e.html#_eEurope.
54. Глушков В. О. Про проект концепції стратегії реалізації державної політики щодо боротьби з кіберзлочинністю в Україні / В. О. Глушков, К. І. Беляков, С. О. Орлов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2002. – № 5. – С. 99–105.
55. Головні події розвитку системи професійно-технічної освіти в Україні у 1991–2012 роках та її законодавче і нормативно-правове забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=CA9632BBE92AC338AA81B45DFCCAC29?art_id=53444&cat_id=44731.
56. Гончаров С. М. Комплексна система управління якістю підготовки фахівців для ринкової економіки України / С. М. Гончаров. – Рівне : УДУВГП, 2003. – 42 с.
57. Гриневич Л. М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (доповідь «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР») [Електронний ресурс] / Л. М. Гриневич // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7. – Режим доступу : archive.nbu.gov.ua/e-journals/ttmuo/...7/3.pdf.
58. Гриневич Л. М. Основи побудови національних систем моніторингу якості освіти / Л. М. Гриневич // Педагогіка і психологія : вісник НАПН України. – 2011. – № 2(71). – С. 80–89.
59. Грищенко В. Ф. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні експортно-імпортним потенціалом території [Електронний ресурс] / В. Ф. Грищенко, І. В. Грищенко. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/26431/1/Gryshhenko.pdf>.
60. Гузар У. Є. Розвиток освіти України як фактор формування економіки знань / У. Є. Гузар, А. В. Шевчук // Сучасні тенденції економічної теорії і практики : світовий досвід та вітчизняні реалії : зб. наук.-метод. пр. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2011. – С. 29–31.

61. Гук О. Ф. Зарубіжний досвід модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / О. Ф. Гук. – Режим доступу : http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob13_208.pdf.
62. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр ; за ред. член-кор. НАПН України Р. С. Гуревича. – Львів : Сполом, 2012. – 506 с.
63. Данько М. Роль інституціональних трансформацій в забезпеченні інноваційного розвитку / М. Данько // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 11. – С. 97.
64. Даррен Т. Цифровое пиратство / Тодд Даррен. – М. : Альпина бизнес букс, 2013. – 320 с.
65. Демченко О. П. Економічна інтеграція у системі вищої освіти [Електронний ресурс] / О. П. Демченко ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vcndtu/2011_48/26.htm.
66. Дендерина В. И. Педагогические теории, системы, технологи / В. И. Дендерина. – Ставрополь : СГУ, 1999. – 138 с.
67. Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008–2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1155-2007-%D0%BF>.
68. Державні стандарти освіти: Освіта: Громадянам України: Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=29511.
69. Дерлугьян Г. Тупик как историческая развилка / Г. Дерлугьян // Эксперт-Украина. – 2007. – № 44. – С. 50–54.
70. Дегтяр А. О. Адаптація зарубіжного досвіду державного фінансування вищої освіти [Електронний ресурс] / А. О. Дегтяр, Я. В. Календжян. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpdu/2010_4/doc/.../01.pdf.
71. Джайн І. О. Економічна оцінка трудового потенціалу території : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / І. О. Джайн. – К., 2001. – 20 с.
72. Диплом в кредит у державі : освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/student/studying/articles/24.html>.

73. «Дістало», «набридло», «до побачення», або чому українська молодь «блукає» коридорами престижних закордонних ВУЗів? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://versii.if.ua/publikacii/distalo-nabridlo-do-pobachennya-abo-chomu-ukrayinska-molod-blukaye-koridorami-prestizhnih-zakordonnih-vuziv/>.
74. Долішній М. І. Соціальна сфера Карпатського краю в контексті євроінтеграції (теоретико-методологічні та практичні аспекти) / М. І. Долішній, В. І. Куценко // Сталий розвиток Карпат : сучасний стан та стратегія дій : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. / редкол. : відп. ред. В. С. Кравців. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2006. – С. 14.
75. Долішній М. І. Стратегія розвитку університетської освіти : європейський, національний та регіональний контекст / М. І. Долішній, Л. К. Семів, І. Ю. Ходикіна // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 10–21.
76. Долішній М. І. Трудовий потенціал і зайнятість : теоретичні основи та регіональні особливості / М. І. Долішній, С. М. Злупко, С. І. Бандур та ін. ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. М. І. Долішній. – Львів, 1997. – 422 с.
77. Дошкільна освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/690/zagalni_vidomosti/.
78. Дошкільна освіта України у 2012 р. : стат. бюл. – К., 2013. – 84 с.
79. Дошкільні навчальні заклади у 2012 році. Експрес випуск 22.03.2013 р. № 05.4-119/55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrstat.org/uk/express/expr2013/03_13/72.zip.
80. Дошкільні навчальні заклади України у 2010 р. : стат. бюл. – К., 2011. – 88 с.
81. Другов О. О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України : монографія / О. О. Другов ; Університет банківської справи Національного банку України, м. Київ ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. – К. : УБС НБУ, 2010. – 284 с.
82. Другов О. О. Сучасний стан і перспективи інвестиційного забезпечення сфер науки та вищої освіти в Україні : наук. вид. / О. О. Другов ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; [відп. ред. П. Ю. Беленький]. – Львів, 2009. – 60 с.
83. Дубницька О. М. Тенденції розвитку професійно-технічної освіти Західного регіону України [Електронний ресурс] / О. М. Дубницька. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/23_D_2009/Pedagogica/49822.doc.htm.

84. Дюндін В. Проблеми розвитку вищої освіти як фактора формування інтелектуального потенціалу суспільства / В. Дюндін // Економіст. – 2006. – № 3. – С. 56–60.
85. Елькін М. Методологічні основи становлення нової парадигми освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. Елькін. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/...9/elkin.pdf. – С. 288.
86. Євтодюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / А. В. Євтодюк. – К., 2002. – 20 с.
87. Євтух О. Освіта і наука : час еволюції / О. Євтух // Вісник НАН України. – 2010. – № 9. – С. 3–11.
88. Жилінська О. І. Науково-технічна діяльність як об'єкт дослідження / О. І. Жилінська // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1(71). – С. 3–18.
89. За полгода пять украинских вузов вылетели из международного рейтинга – Webometrics Ranking of World's Universities [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ru/~/1/0/all/2013/08/10/307008>.
90. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2012/13 навчального року : стат. бюл. – К., 2013 – 99 с.
91. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : програма економічних реформ на 2010-2014 роки : Ліга Закон.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0030.html.
92. Зарубіжний досвід розвитку початкової освіти : Українські культурні дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culturalstudies.in.ua/2011-7-4.php>.
93. Захаревич Г. О. Державне кредитування здобуття вищої освіти : вітчизняний та зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / Г. О. Захаревич // Інтернет-холдинг Олега Соскіна. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2011/9-10/201117.html>.
94. Заюков І. В. Перспективи розвитку професійно-технічної освіти в умовах демографічної кризи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/ken-zayukov-iv-perspektivi-rozvitku-profesijno-tehnichnoyi-osviti-v-umovah-demografichnoyi-krizi-ukrayini/>.
95. Зведена інформація щодо анкетування випускників 2010 року (анкетування проведене протягом 2010–2011 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/statistika/?order_by=date_of_pub.

96. Злупко С. М. Наукові основи моделювання розвитку регіональних суспільно-економічних систем // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2004. – Вип. 3(XLVII), ч. 1. – С. 18–19.
97. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества / В. Л. Иноземцев. – М. : Academia ; Наука, 1998. – 639 с.
98. Исмаилова Л. А. Модель территориального размещения объектов сферы услуг / Л. А. Исмаилова // Вестник УГАТУ. – 2009. – Т. 12. – № 3(32). – С. 134–140.
99. Інноваційна праця : діагностика проблем, важелі активізації : монографія / М. В. Семикіна, С. Р. Пасека та ін. / за наук. ред. д. е. н., проф. М. В. Семикіної. – Черкаси : Маклаут, 2012. – 320 с.
100. Інноваційна стратегія українських реформ / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко]. – К. : Знання України, 2002. – 326 с.
101. Иноземные студенты наступают на франківські ВУЗи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravda.if.ua/news-30802.html>.
102. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; наук. ред. Л. К. Семів. – Львів, 2009. – С. 435.
103. Інформаційні матеріали (за даними державної статистичної звітності за формами № 1, № 2 (проф.-тех.) за 2008/2009 н. р.) // упор. : [Д. О. Балашов, Т. М. Беренда, О. В. Вовкодавець та ін.]. – К., 2009. – 78 с.
104. Інформаційні матеріали (за статистичними формами № 1, № 2 (проф.-тех.) за 2007/2008 н. р.) : зведені звіти / за ред. Т. М. Десятова. – К., 2009. – 60 с.
105. Інформація за результатами опрацювання зведеного звіту про підготовку ПТНЗ до нового навчального року за формою 7 В (проф.-тех.) станом на 01.07.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/statistika/>.
106. Інформація за результатами опрацювання зведеного звіту про прийом учнів до ПТНЗ за формою 6 В (проф.-тех.) станом на 01.07.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/statistika/>.
107. Йенсен Р. Общество мечты. Как грядущий здвиг от информации к воображению преобразит бизнес / Р. Йенсен. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 220 с.

108. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній професійній освіті [Електронний ресурс] / М. Ю. Кадемія, Р. С. Гуревич // Теорія і методика професійної освіти. – 2010. – № 1, 2. – С. 1–9. – Режим доступу : http://www.tmpre.gb7.ru/mag_1_2011.html.
109. Канцуров О. Інституціоналізм як теоретико-методологічні засади сучасних реформ / О. Канцуров // Економіка України. – 2011. – № 5. – С. 15–23.
110. Карандаш М. М. Аналіз сучасного стану розвитку системи освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. М. Карандаш. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2012_22/files/P2212_03.pdf.
111. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество, культура / Мануэль Кастельс ; пер. с англ. под научн. ред. О. И. Шкаратана. – М. : Гос. ун-т высш. шк. экономики, 2000. – 606 с.
112. Касьянова О. Експертиза регіональної системи освіти на засадах сталого розвитку [Електронний ресурс] / О. Касьянова // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_3/10kaspd.pdf.
113. Каталог товарів Hotline [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hotline.ua>.
114. Кацинська Л. Л. Виховний процес у сучасній школі / Л. Л. Кацинська. – Рівне, 1999. – 186 с.
115. Кількість українських студентів у Польщі зростає вдвічі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://viza.vn.ua/liczba-ukrainskich-studentow-w-polsce-wzroslo-dwukrotnie.html>.
116. Князева Е.Н. Возвращать социальные инновации – значит управлять креативно [Электронный ресурс] / Е. Н. Князева. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/Knyazeva36.htm>.
117. Кобелев Н. Б. Основы имитационного моделирования сложных экономических систем / Н. Б. Кобелев. – М. : Дело, 2003. – 336 с.
118. Кобилянська І. В. Організація системи освіти в Іспанії [Електронний ресурс] / І. В. Кобилянська ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2011.../11kivovi.pdf.
119. Козик В. В. Поняття ентропії в економічних системах / В. В. Козик, Ю. І. Сидоров // Проблеми науки. – 2011. – № 7. – С. 10–13.
120. Коломієць І. Ф. Особливості формування економічних зв'язків на регіональному ринку / І. Ф. Коломієць, М. І. Коломієць Соціально-

- економічні проблеми сучасного періоду України. Модернізація економічного розвитку регіону : зб. наук. пр. // НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 4(96). – С. 225–231.
121. Колот А. М. Діалектика економічного і соціального розвитку як предмет наукових досліджень / А. М. Колот // Україна : аспекти праці. – 2011. – № 5. – С. 3–8.
122. Колот А. М. Інноваційно-інтелектуальні чинники розвитку вищої освіти як провідного інституту економіки знань / А. М. Колот // Стратегія розвитку України : соціологія, економіка, право : наук. вісн. / Ін-т міжнар. відн. Нац. авіац. ун-ту. – К., 2008. – Вип. 1-2. – С. 502–507.
123. Колпаков В. М. Управление развитием персонала : учеб. пособ. для студентов вузов / В. М. Колпаков. – К. : МАУП, 2006. – 712 с.
124. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
125. Конев В. А. Культура и архитектура педагогического пространства / В. А. Конев // Вопросы философии. – 1996. – № 10. – С. 46–57.
126. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
127. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://udec.ntu-kpi.kiev.ua/udec.nsf/Documentukr?OpenPage&AutoFramed>.
128. Концепція розвитку професійно-технічної освіти в Україні на 2010–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rvosvita.org.ua/pto_inf_materialy.html.
129. Корсак К. Наука і освіта на теренах об'єднаної Європи / К. Корсак, Л. Юрчук // Науковий світ. – 2003. – № 11. – С. 6–7.
130. Костина А. В. Тенденции развития культуры информационного общества : анализ современных информационных и постиндустриальных концепций [Електронний ресурс] / А. В. Костина // Знание. Понимание. Умение : электронный журнал. – 2009. – № 4 – Режим доступа : http://zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Kostina_Information_Society/.
131. Красовська О. Ю. Розвиток світового ринку вищої освіти : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство

- і міжнародні економічні відносини» / О. Ю. Красовська. – Дніпропетровськ, 2010. – 24 с.
132. Кремень В. Чому і що потрібно змінювати в українській освіті? [Електронний ресурс] / В. Кремень // Урядовий кур'єр. – 2012. – 1 лист. – Режим доступу : http://ukurier.gov.ua/media/documents/2012/10/31/200_4844s.pdf.
133. Криклій А. С. Освіта і професійне навчання як чинники розвитку трудового потенціалу / А. С. Криклій. – К. : Репрографіка, 2005. – 472 с.
134. Кулешова В. В. До проблеми ретроспективного аналізу зарубіжного досвіду функціонування системи неперервної професійної освіти [Електронний ресурс] / В. В. Кулешова. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2011_32.../11kvvlpe.pdf.
135. Кушерець В. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В. Кушерець. – К. : Знання України, 2004. – 248 с.
136. Лазутін Г. І. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності / Г. І. Лазутін // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 4. – С. 30–38.
137. Лапко О. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності вітчизняної економіки / О. Лапко // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 31–36.
138. Левченко О. М. Професійний потенціал : регуляторні механізми інноваційного розвитку : монографія / О. М. Левченко. – Кіровоград : КОД, 2009. – 376 с.
139. Лисевич О. М. Інклюзивне навчання – рівний доступ до якісної освіти [Електронний ресурс] / О. М. Лисевич. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-116967.html?page=8>.
140. Лібанова Е. М. Гуманізм, суспільна інтеграція та соціальний розвиток / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2(14). – С. 3–15.
141. Лібанова Е. М. Інноваційні важелі демографічної політики / Е. М. Лібанова // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 2. – С. 166–168.
142. Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні : педагогічний аспект (1888–1998 роки) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. / І. Л. Лікарчук. – К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1999. – 476 с.
143. Лісогор Л. С. Конкурентність ринку праці : механізми реалізації / Л. С. Лісогор ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ; відп. ред. Е. М. Лібанова. – К., 2005. – 168 с.

144. Лодатко Е. Моделирование образовательных систем в контексте ценностной ориентации социокультурного пространства / Е. Лодатко // Научно-культурологический журнал. – 2008. – № 1(164). – С. 2–3.
145. Луначек В. Е. Стратегія розвитку освіти в Україні в контексті загальноцивілізаційних тенденцій / В. Е. Луначек // Персонал. – 2009. – № 12. – С. 25–29.
146. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку : монографія / В. П. Антонюк, О. І. Амоша, Л. Г. Мельцер та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 308 с.
147. Людський потенціал : механізми збереження та розвитку : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. – Донецьк, 2008. – 468 с.
148. Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку / І. М. Ляшенко. – К. : Вища школа, 1999. – 236 с.
149. Макарова Е. С. Классификация факторов инновационного потенциала региона [Электронный ресурс] / Е. С. Макарова // Экономика и менеджмент инновационных технологий. – 2012. – Январь. – Режим доступа : <http://ekonomika.snauka.ru/2012/01/319>.
150. Мальська М. П. Формування і розвиток просторових систем послуг (теорія та практика реалізації) : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / М. П. Мальська. – Львів, 2011. – 40 с.
151. Марченко О. В. Трансформація сучасного простору освіти : тенденції та пріоритети / О. В. Марченко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 4. – С. 62–68.
152. Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку освіти в Україні в умовах створення суспільства, побудованого на знаннях / І. Ю. Матюшенко // Економіка розвитку. – 2006. – № 1(37). – С. 48–54.
153. Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. А. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 396 с.
154. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво «Президент України Віктор Янукович». – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf.
155. Молоканова А. С. Развитие региональной образовательной системы в сельском социуме Республики Мордовия : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / А. С. Молоканова. – Саранск, 2003. – 216 с.

156. Монастирський Г. Л. Модернізація технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня в умовах трансформаційних змін в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» // Г. Л. Монастирський. – Тернопіль, 2011. – 40 с.
157. Монахов В. М. Концепция создания и внедрения новой информационной технологии обучения / В. М. Монахов // Проектирование новых информационных технологий обучения. – М., 1991. – С. 4–30.
158. Муратова Л. И. Сущность, сочетание и значимость подсистем региональной экономики в субъектах РФ / Л. И. Муратова, А. Е. Демьяненко [Электронный ресурс] // Региональная экономика. – УЭКС, 3/2012. – Режим доступа : <http://uecs.ru/uecs-39-392012/item/1163-2012-03-24-06-59-21>.
159. Найкраща освіта – у Фінляндії і Південній Кореї. Росія – у 20-ці [Електронний ресурс] // Українська правда життя. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/society/2012/11/27/116481/>.
160. Народне господарство Української РСР у 1961 році : стат. щорічник. – К. : Державне статистичне видавництво, 1962. – 556 с.
161. Народне господарство Української РСР у 1965 році : стат. щорічник. – К., 1966. – 716 с.
162. Народне господарство Української РСР у 1970 році : стат. щорічник. – К. : Статистика, 1971. – 566 с.
163. Народне господарство Української РСР у 1975 році : стат. щорічник. – К. : Статистика, 1976. – 540 с.
164. Народне господарство Української РСР у 1980 році : стат. щорічник. – К. : Техніка, 1981. – 384 с.
165. Народне господарство Української РСР у 1990 році : стат. щорічник. – К. : Техніка, 1991. – 496 с.
166. Народное хозяйство Украинской ССР в 1985 году : стат. ежегодник. – К. : Техника, 1986. – 400 с.
167. Наука в університетах // Дзеркало тижня. – 2013. – 5 квіт.
168. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки : проект // Вища школа : наук.-практ. вид. – 2013. – № 2. – С. 86–106.
169. Ничкало Н. Ринок праці і проблеми модернізації підготовки кваліфікованих робітників / Н. Ничкало // Проф.-техн. освіта. – 2004. – № 1. – С. 4–12.
170. Ніколаєнко С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства / С. М. Ніколаєнко – К. : Знання, 2006. – 208 с.

171. Ніколаєнко С. М. Стратегія розвитку освіти України : початок ХХІ століття / С. М. Ніколаєнко – К. : Знання, 2006. – 254 с.
172. Новиков Д. А. Модели и механизмы управления развитием региональных образовательных систем (концептуальные положения) / Д. А. Новиков. – М. : ИПУ РАН, 2001. – 84 с.
173. Новіков В. П. Сучасний стан і проблеми викладання біотехнології в політехнічних університетах України / В. П. Новіков, Ю. І. Сидоров, О. В. Швед // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2009. – Вип. 56. – С. 25–33.
174. Носова О. Про фундаментальні причини фінансових криз та життєздатність фінансових ринків у сучасній формі / О. Носова // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 45–55.
175. Одерий Л. Образовательная доктрина как элемент национальной стратегии / Л. Одерий, К. Корсак // Персонал. – 2001. – № 5. – С. 48–51.
176. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон. – К. : РВПС України НАН України, 2006. – 480 с.
177. Онопрієнко О. В. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті / О. В. Онопрієнко // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 32–37.
178. Освіта України – 2011 : Інформ.-аналіт. матер. про діяльність Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2011 році / уклад. : О. А. Удод, К. М. Левківський, В. П. Погребняк та ін. – К., 2012. – 422 с.
179. Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V. – Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.
180. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : стат. бюл. – К., 2012. – 220 с.
181. Основні показники професійно-технічної освіти України станом на 01.01.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/statistika/?order_by=date_of_pub.
182. Остапчук О. Інноваційний розвиток педагогічних систем в умовах модернізації освіти / О. Остапчук // Директор школи, лицею, гімназії. – 2003. – № 5–6. – С. 153–161.

183. Остудімова В. А. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення вищої освіти / В. А. Остудімова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 4. – С. 301–306.
184. Оцінка якості професійно-технічної освіти в Україні та рекомендації щодо її покращення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.confeu.org/ua/presscentre/comments/238.html>.
185. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії : посіб. для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К. : Знання, 1998. – 416 с.
186. Паращак О. Неформальне образование в Украине [Електронний ресурс] / Оксана Паращак // Неформальна освіта для регіональних демократичних трансформацій. – С. 85–94. – Режим доступу : <http://www.europexxi.kiev.ua/sites/default/files/book%20final.pdf>.
187. Пасінович І. І. Державне регулювання вищої освіти в умовах ринкових відносин : дис. на ... канд. екон. наук : 08.00.03 / І. І. Пасінович. – Львів, 2009. – 20 с.
188. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни : монографія / Роман Патора. – Львів, Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2002. – 338 с.
189. Патора Р. Розвиток вищих закладів освіти на засадах маркетингу / Роман Патора // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2001. – № 416. – С. 93–104.
190. Пашков В. О. Стратегії модернізації вищої освіти : світовий досвід (друга половина ХХ – початок ХХІ сторіччя) / В. О. Пашков // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1(22). – С. 137–141.
191. Педченко Г. П. Трансформація системи вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Г. П. Педченко : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_4/18-4-45.pdf.
192. Петренко В. П. Управління процесами інтелектокористування в соціально-економічних системах : [монографія] / В. П. Петренко; Івано-Франківський нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 352 с.
193. Петрова І. Л. Інноваційна діяльність : стимули та перешкоди : монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна ; за наук. ред. проф. І. Л. Петрової – К. : Дорадо, 2010. – 320 с.

194. Плахотнікова Л. О. Формування ринку освітніх послуг в Україні : стан і проблеми / Л. О. Плахотнікова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 5. – С. 50–54.
195. Плинокос Д. Д. Трансформація моделей освіти для формування сучасної економіки знань / Д. Д. Плинокос [Електронний ресурс] // Проблемы формирования новой экономики XXI века : II Междунар. науч.-практ. интернет-конф., 25–26 декабря 2009 года. – Режим доступу : <http://www.confcontact.com/2009new/11-plinokos.php>.
196. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі : теоретичний аспект / Н. С. Побірченко // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – № 3. – С. 24–31.
197. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 року № 3792-ХІІ [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
198. Про вищу освіту : Закон України [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
199. Про дошкільну освіту : Закон України [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
200. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
201. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 року № 1392 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
202. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 року № 462 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>.
203. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 вересня 2013 р. № 686-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/686-2013-%D1%80/page1-2>.

204. Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування : Постанова Кабінет міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1222 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1222-2000-%D0%BF>.
205. Про інвестиційну діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – С. 13.
206. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 року № 40-IV [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
207. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 № 1978-XII [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
208. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 року № 1085/2010 [Електронний ресурс] // Законодавство України / – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1085%2F2010>.
209. Про освіту : Закон України від 04.06.91 № 1144-XII [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/>
210. Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : наказ МОН України від 17.11.2000 р. № 522 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00>.
211. Про професійно-технічну освіту : Закон України від 10.02.1998 р. № 103/98 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>.
212. Про результати перевірки використання коштів Державного бюджету України, виділених Міністерству освіти і науки України на підготовку робітничих кадрів : підготовлено департаментом з питань науки та гуманітарної сфери і затверджено постановою Колегії Рахункової палати від 27.12.2005 № 31-3 [Електронний ресурс] / – К. : Рахункова палата України, 2006. – Вип. 4.– Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/549029;jsessionid=9AF097FCDF12E39AD07D7A05B170A98C>.

213. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення» : Постанова Верховної Ради України від 15.03.2012 р. № 4538-VI [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4538-17>.
214. Про середню освіту : Закон України від 06.04.2000 № 1642-III [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
215. Про утворення Міністерства освіти України та ліквідацію Міністерства народної освіти України і Міністерства вищої освіти України : Указ Президента України від 12.12.1991 р. № 2 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2/91>.
216. Проблема использования пиратского ПО в Украине становится проблемой всего общества? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sv-consulting.com.ua/index.php/ru/analysis/118-problem-of-pirate-software-in-ukraine-becomes-is-the-problem-of-the-society>.
217. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010 р. [Електронний ресурс] / Комітет економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу : www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
218. Продовження навчання та здобуття професії : стат. бюл. – К., 2012. – 28 с.
219. Просторова організація продуктивних сил України : мезо- та мікро-регіональний рівень / [Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фащевський та ін.]. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 572 с.
220. Професійно-технічна освіта в Україні : зведена інформація щодо анкетування випускників 2010 року (анкетування проведене протягом 2010–2011 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/category/statistika/?order_by=date_of_pub#.
221. Професійно-технічна освіта України у 1991–2011 роках (перелік головних подій розвитку, проблемні питання, інформаційно-аналітичні, статистичні матеріали) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=50897&cat_id=46939.

222. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2011. – 528 с.
223. Регіональні суспільні системи / НАН України, Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Л. К. Семів. – Львів, 2007. – 496 с.
224. Рейтинг вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації МОНмолодьспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/rejting/>.
225. Реформа освіти в Україні: проект «Популярна економіка: моніторинг реформ» (№ 8) 17 лютого 2013 Місячний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eba.com.ua/.../Case_Study_17_02_2013.
226. Рєвнівцева О. В. Система вищої освіти України: фінансові аспекти сучасних проблем розвитку / О. В. Рєвнівцева // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2(14). – С. 15–36.
227. Рижак Л. Освітній простір України та його національна ідентифікація / Людмила Рижак // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2012. – № 6. – С. 83–92.
228. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании / И. В. Роберт. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 208 с.
229. Робертсон Р. Глобалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність / Р. Робертсон // Глобальні модерності. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 48–72.
230. Розов Н. О. Модели университетов в современной России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.socpolitika.ru/rus/social_policy_research/applied_research/document.10603.shtml.
231. Романкова Л. И. Траектория модернизационных процессов в российской системе высшего образования (конец XX – начало XXI века) / Л. И. Романкова // Экономика образования. – 2003. – № 1. – С. 28–31.
232. Романовський О. Особливості організації вищої освіти в США / О. Романовський // Освіта і управління. – 1999. – № 2. – С. 160–170.
233. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід / В. Рубан, О. Чубукова, В. Некрасов // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 14–18.
234. Сагатовский В. Н. Основы систематизации всеобщих категорий / В. Н. Сагатовский. – Томск, 1973. – 432 с.
235. Садова У. Я. Соціально-демографічний потенціал розвитку Українських Карпат / У. Я. Садова // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 150–158.

236. Садовский В. Н. Исследования по общей теории систем / В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин. – М.: Прогресс, 1969. – 520 с.
237. Салун М. М. Відтворення та модернізація трудового потенціалу підприємства (території): монографія / М. М. Салун. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2011. – 236 с.
238. Свиридов О. А. Теория и методология функционирования образовательных систем: дис. ... д-ра экон. наук / О. А. Свиридов. – Йошкар-Ола, 2006. – 364 с.
239. Семикіна М. В. Інтелектуальний потенціал: соціальні виміри використання та розвитку: колективна монографія / М. В. Семикіна, В. І. Гунько, С. Р. Пасєка; за ред. М. В. Семикіної. – Черкаси: Маклаут, 2012. – 312 с.
240. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір: монографія / Л. К. Семів. – Львів: НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – 2004. – 392 с.
241. Середня зарплата вчителя становить 2650 грн – дослідження: Освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/news/73029.html?from=news_rss.
242. Сенічева К. Про деякі особливості еволюції системи професійної освіти в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / К. Сенічева. – Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=us_publication&group=10&us_publication=354.
243. Симоненко В. П. Метод пошагового конструирования для составления расписания занятий в учебных заведениях / В. П. Симоненко, С. И. Симоненко // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2008. – № 4. – С. 76–85.
244. Синюра-Ростун Н. Р. Проблеми оптимізації територіальної організації загальноосвітніх навчальних закладів регіону / Н. Р. Синюра-Ростун, Л. Т. Шевчук // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 140–147.
245. Синюра-Ростун Н. Р. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія / Н. Р. Синюра-Ростун, Л. Т. Шевчук, А. В. Шевчук; НАН України, Ін-т регіональних досліджень; [за ред. д.е.н., проф. Л. Т. Шевчук] – Львів, 2011 – 256 с.
246. Скубашевська О. Необхідність і реалії інноваційного розвитку освіти / О. Скубашевська // Вища освіта України. – 2007. – № 3. – С. 30–38.

247. Словарь русского языка : в 4-х т. – М. : Русский язык, 1985.– Т. 1. – 702 с.
248. Смирнова Е. Э. Социология образования / Е. Э. Смирнова. – СПб. : Интерсоцис, 2006. – 192 с.
249. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 490 с.
250. Соловйов В. П. Інноваційний розвиток регіонів : питання теорії та практики : монографія / В. П. Соловйов, Г. І. Кореняко, В. М. Головатюк. – К. : Фенікс, 2008. – 224 с.
251. Соскін О. Трансформація системи вищої освіти в контексті європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / Олег Соскін // Освіта: Інтернет-холдинг Олега Соскіна. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2005/5-6/20050514.html>.
252. Списки вищих навчальних закладів станом на 01.09.2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/1349438350/>.
253. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 36 с.
254. Статистичний щорічник України за 1995 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Техніка, 1996. – 576 с.
255. Статистичний щорічник України за 2000 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Техніка, 2001. – 560 с.
256. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август-Трейд, 2011. – 560 с.
257. Статистичний щорічник України за 2011 р. – К. : Август Трейд, 2012 – 560 с.
258. Степаненко Г. О. Післядипломна педагогічна освіта в Данії / Г. О. Степаненко // Післядипломна освіта. Досвід, проблеми та перспективи розвитку : інформ. Бюл. № 4 Науково-методичного центру аграрної освіти. – К., 2011. – С. 15–18.
259. Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора / Дж. Стиглиц : пер. с англ. – М., 1997. – 354 с.
260. Стратегічне управління вищим навчальним закладом : монографія / В. М. Огаренко, С. Я. Салига, В. М. Гельман та ін. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2009. – 416 с.
261. Стратегія «Україна 2020: стратегія національної модернізації» : Polit.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://polit.ua/documents/2010/02/26/stra2020.html>.

262. Тарасевич В. Ідеологічні доктрини : цивілізаційні аспекти і національний колорит / В. Тарасевич // Економіка України. – 2011. – № 2. – С. 13–27.
263. Тарнавська Н. П. Шляхи забезпечення інноваційного типу конкурентної поведінки підприємств в умовах розвитку *k*-суспільства / Н. П. Тарнавська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11(112). – С. 157–164.
264. Терепищій С. Стандартизація вищої освіти в інформаційному суспільстві / С. Терепищій // Вища освіта України. – 2007. – № 3. – С. 38–44.
265. Тимошенко І. В. Інституційні основи розвитку системи освіти : монографія / І. В. Тимошенко. – Харків : Вид-во НУА, 2013. – 250 с.
266. Титенко С. В. Модель навчального Web-контенту Tree-Net як основа для інтеграції керування знаннями і безперервним навчанням / С. В. Титенко, О. О. Гагарін // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2009. – № 1. – С. 74–86.
267. Тихонов А. Н. Технологии дистанционного обучения в России / А. Н. Тихонов, А. Д. Иванников // Высшее образование в России. – 1994. – № 3. – С. 3–10.
268. Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці (теорія і практика) / М. І. Долішній, С. М. Злупко, Т. С. Злупко, та ін. ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 1997. – 422 с.
269. У КМДА розробили «Стандарт столичної освіти» [Електронний ресурс] // День. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/3063834>.
270. Україна опинилася за бортом світового рейтингу репутації ВНЗ [Електронний ресурс] // Освіта.ua. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/news/15592/>.
271. Україна увійшла до ТОП-25 країн із найякіснішою вищою освітою [Електронний ресурс] // Новини : UZHGOROD.in. – Режим доступу : http://uzhgorod.in.ua/novini/2012/aprel/ukrayina_uvijshla_do_top_25_krayin_iz_najyakisnishoyu_vischoyu_osvitoyu.
272. Українська система вищої освіти отримала 25-ту позицію у світовому рейтингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/news/29487/print>.
273. Українська система освіти потребує інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.microsoft.com/ukraine/news/issues/2010/08/ukrainian-educational-system-needs-innovation.mspx>.

274. Управління людськими ресурсами: філософські засади : навч. посіб. / за ред. д.ф.н., проф. В. Г. Воронкової. – К. : Професіонал, 2006. – 576 с.
275. Федулова Л. І. Інтеграція науки й освіти в системі формування економіки знань / Л. І. Федулова // Проблеми науки. – 2004. – № 9. – С. 2–7.
276. Федулова Л. І. Вища освіта в національній інноваційній системі / Федулова Л. І. // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 9–18.
277. Фінніков Т. Загальний огляд системи вищої освіти України [Електронний ресурс] / Т. Фінніков. – Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_333_ua_hegfv.doc.
278. Хомра О. Освіта населення України : територіальні відмінності й тенденції динаміки / Хомра О. // Географія та основи економіки. – 2005. – № 8. – С. 35–40.
279. Храмова-Баранова О. Л. Центри метрології, стандартизації і сертифікації в Україні : історія створення і перспективи / О. Л. Храмова-Баранова // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1(71). – С. 63–70.
280. Цибирова И. М. Становление и развитие региональной системы профессионального образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. М. Цибирова. – Владикавказ, 2006. – 150 с.
281. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна-2010 : національна доповідь. – К., 2010. – 108 с.
282. Черняк Ю. И. Анализ и синтез систем в экономике / Ю. И. Черняк. – М. : Экономика, 1970. – 152 с.
283. Черняк Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой / Ю. И. Черняк. – М., 1975. – 194 с.
284. Чечель И. Д. Образовательная система : многообразие значений, особенности функционирования [Электронный ресурс] / И. Д. Чечель, Т. В. Потемкина // Современные исследования социальных проблем : электронный научный журнал. – 2012. – № 2(10). – Режим доступа : <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/2/chechel.pdf>.
285. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 року / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 112 с.
286. Шевченко Л. С. Вища освіта : політика «розподілу витрат» та її ризики в Україні / Л. С. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 2. – С. 5–19
287. Шевченко Л. С. Вища освіта в епоху транспрофесіоналів / Л. С. Шевченко // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 6. – С. 7–15.

288. Шевчук А. В. Аналіз факторів інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільства / А. В. Шевчук // Економічний форум : науковий журнал. – 2013. – № 1. – С. 154–161.
289. Шевчук А. В. Взаємовплив розвитку регіональних освітніх систем та процесів модернізації економіки / А. В. Шевчук // Модернізація економічного розвитку регіону : [зб. наук. пр.] / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; ред. кол. : В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 4 (96). – С. 288–296.
290. Шевчук А. В. Впровадження нових інформаційних технологій в праці та освіті як фактор зниження міграційного навантаження. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України / А. В. Шевчук // Міграційні процеси в умовах поліетнічного середовища регіону : [зб. наук. пр.] / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2009. – Вип. 6(80). – С. 140–144.
291. Шевчук А. В. Девальвація цінностей як потужний гальмуючий фактор прогресивних трансформацій регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук // Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив : матер. Дев'ятої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Київ, 19–21 листопада 2012 р. – К., 2012. – Ч. 2. – С. 52–55.
292. Шевчук А. В. Досвід України у формуванні нормативно-правового поля реалізації освітніх процесів / А. В. Шевчук // Наукова спадщина професора Злупка С. М. у світлі формування сучасної парадигми економічної науки в Україні : матер. Всеукр. меморіальної наук. конф., Львів, 29–30 вересня 2011 р. – Львів, 2011. – С. 214–216.
293. Шевчук А. В. Закономірність трансформації освіти та її роль в побудові інформаційного суспільства / А. В. Шевчук // Сталий розвиток економіки : всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва» ; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмащук. – 2010. – № 1. – С. 20–23.
294. Шевчук А. В. Збереження інтересів України в умовах завдань ефективного відтворення освітніх систем країн Центральної і Східної Європи / А. В. Шевчук // Публічне управління та регіональна політика в країнах Центральної і Східної Європи : зб. матер. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, Форос, 22 жовтня 2012 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – С. 262–263.

295. Шевчук А. В. Інноваційний вектор стандартизації освіти з орієнтацією на нові потреби особистості та суспільства / А. В. Шевчук // зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки : Вип. 32 : у 3-ох ч. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2012. – Ч. 3. – С. 156–161.
296. Шевчук А. В. Інноваційний розвиток регіональних освітніх систем : концептуальна сутність та прикладні аспекти забезпечення / А. В. Шевчук // Стратегічний розвиток національної економіки, регіонів і підприємств. Т. 2. Регіон у системі пріоритетів стратегічного економічного розвитку : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 15–17 листопада 2012 р., м. Донецьк. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – С. 193–198.
297. Шевчук А. В. Концепція трансформації регіональних освітніх систем : нові виклики інформаційного суспільства забезпечення / А. В. Шевчук // Вісник Донецького університету економіки та права : зб. наук. пр. / ред. кол. В. К. Мамутов, О. І. Амоша, А. Я. Берсуцький та ін. ; гол. ред. А. Я. Берсуцький. – Донецьк : ДонУЕП, 2013. – № 1. – С. 171–177.
298. Шевчук А. В. Математичні моделі і комп'ютерні симуляції як інструменти пошуку інноваційних шляхів розвитку вищої школи / А. В. Шевчук // Наука та інновації. – 2012. – Т. 8. – № 5. – С. 11–22.
299. Шевчук А. В. Методи стратегічного планування збалансованості освітнього процесу на основі моделі EPSSim / А. В. Шевчук // Наукові дослідження : шлях від теоретичного пошуку до практичної реалізації : матер. Сьомої всеукр. наук. інтернет-конф. 29–30 листопада 2011 р. – Тернопіль : Тайп, 2011. – С. 65–67.
300. Шевчук А. В. Місце малих міст в регіональних освітніх системах та проблеми їх розвитку / А. В. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Малі міста регіону : діагностика соціально-економічного стану, посткризові завдання розвитку : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; редкол. : В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2011. – Вип. 4/90. – 2011. – С. 210–221.
301. Шевчук А. В. Неперервність освітнього процесу як стратегічна мета розвитку регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. пр. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – Вип. 21.18. – С. 393–397.

302. Шевчук А. В. Нові методи спостереження за міграційними процесами з використанням інформаційних технологій / А. В. Шевчук // Україна у європейському просторі. Проблеми бізнесу, політики, права : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. д. е. н., проф. Л. А. Янковської. – Львів : ЛУБП, 2010. – С. 265–266.
303. Шевчук А. В. Нормативно-правове поле реалізації освітніх процесів у незалежній Україні / А. В. Шевчук // Сталий розвиток економіки : Всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва» ; гол. ред. д. е. н., проф. А. М. Стельмащук. – 2011. – № 4. – С. 180–186.
304. Шевчук А. В. Оптимальний розподіл інвестиційних ресурсів в розвитку регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук, І. Б. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Інвестиційна привабливість регіону та механізми її забезпечення : [зб. наук. пр.] / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2010. – Вип. 3(83). – С. 331–338.
305. Шевчук А. В. Підходи до оцінки конкурентоспроможності вузів / А. В. Шевчук // Розвиток економічних і політико-правових систем України та інших країн Європи на початку XXI століття : тези VIII Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. д. е. н., проф. Л. А. Янковської. – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2011. – С. 109–111.
306. Шевчук А. В. Підходи к обеспечению непрерывности образовательного процесса в региональных образовательных системах / А. В. Шевчук // Вестник Российского государственного торгового-экономического университета. – М., 2013. – № 1(72). – С. 177–184.
307. Шевчук А. В. Проблеми збереження трудового потенціалу села / А. В. Шевчук, Р. С. Чорний // Важелі і механізми формування сталого розвитку економіки в умовах світової глобалізації : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 9–10 грудня 2010 р. – Тернопіль : Крок, 2010. – Ч. 2. – С. 298–300.
308. Шевчук А. В. Проблемы развития систем образования малых городов Украины / А. В. Шевчук // Экономическая теория города : ключевые аспекты : матер. Семинаров с междунар. участием / Пермский филиал ФГБУН Института экономики УрО РАН ; отв. ред. А. Н. Пыткин. – Екатеринбург : Изд-во ФГБУН Института экономики УрО РАН, 2012. – Вып. 11. – С. 196–201.

309. Шевчук А. В. Просторово-регіональна організація нових видів освітніх послуг з використанням інформаційних технологій / А. В. Шевчук // Суспільно-політичні та соціально-економічні процеси в регіонах : [зб. наук. пр.] / НАН України, Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2009. – Вип. 5(79). – С. 99–106.
310. Шевчук А. В. Рівні впровадження інноваційних процесів в регіональних освітніх системах / А. В. Шевчук // Регіональні виборчі процеси : теорія і практика : тези VII Міжнар. наук.-практ. конференції / за ред. д. е. н., проф. Л. А. Янковської. – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2010. – С. 112–114.
311. Шевчук А. В. Розвиток та активізація нових видів освітніх послуг з використанням інформаційних технологій / А. В. Шевчук // Зб. матер. V Міжвуз. наук.-техн. конф. наук.-пед. працівників, Львів, 2010 року. – Львів : Вид. відділ Ін-ту підприємництва та перспективних технологій, 2010. – С. 311–312.
312. Шевчук А. В. Роль освіти у активізації соціально-економічного розвитку країни та регіонів / А. В. Шевчук, Є. І. Венгер // Економічна кібернетика – інженерія економіки : матер. Одинадцятої всеукр. наук. інтернет-конф., 30–31 березня 2012 р. – Тернопіль : Тайп, 2012. – С. 70–71.
313. Шевчук А. В. Роль освіти у поліпшенні якості життя населення / А. В. Шевчук, Н. В. Пука // Сталий розвиток економіки : всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПІІ «Інститут економіки, технологій і підприємства»; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмащук. – 2012. – № 3(13). – С. 22–26.
314. Шевчук А. В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук // Регіональна економіка 2013. – № 1(67). – С. 107–114.
315. Шевчук А. В. Суть розвитку регіональних освітніх систем та відображення цього процесу в понятійно-термінологічному апараті економічної науки / А. В. Шевчук // Сталий розвиток економіки : всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Університет економіки і підприємства», ПІІ «Інститут економіки, технологій і підприємства»; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмащук. – 2012. – № 5(15). – С. 27–31.
316. Шевчук А. В. Теоретичні підходи до сутнісного розуміння трансформації регіональних освітніх систем / А. В. Шевчук // Сталий розвиток економіки : всеукр. наук.-вироб. журнал / ПВНЗ «Уні-

- верситет економіки і підприємства», ПІІ «Інститут економіки, технологій і підприємства»; гол. ред. д.е.н., проф. А. М. Стельмащук. – 2013. – № 4(21). – С. 150–155.
317. Шевчук А. В. Трансформація вищої освіти в Україні : ретроспективний аспект / А. В. Шевчук // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 11-12(1). – С. 76–80.
318. Шевчук А. В. Факторні впливи цінностей та освіти у сфері підготовки кадрів / А. В. Шевчук // Проблеми економіки. – 2013. – № 2. – С. 206–212.
319. Шевчук Л. Т. Університети третього тисячоліття : моделі, проблеми створення, роль у подальшому розвитку географічної науки / Л. Т. Шевчук // Географічна наука і практика : виклики епохи // матер. Міжнар. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті, м. Львів, 16–18 травня 2013 р. / [відп. ред.: доц. В. І. Біланюк, доц. Є. А. Іванов] : у 3-х т. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Т. 1. – С. 170–174.
320. Шилов К. В. Классификация инноваций / К. В. Шилов // Инновации в образовании. – 2007. – № 3. – С. 52–58.
321. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України / В. Шинкарук // Вища школа. – 2007. – № 5. – С. 3–17.
322. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії : навч. посіб. / І. М. Школа, Т. Ореховська, І. Козьменко та ін. ; за ред. проф. І. М. Школи. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.
323. Шленов Ю. Стратегия образования XXI века и качество жизни / Ю. Шленов, Ю. Бойцов // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2003. – № 4. – С. 24.
324. Шульга М. О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М. О. Шульга. – К. : Бізнесполіграф, 2011. – 448 с.
325. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер ; [пер. с англ.] .– М. : Прогресс, 1982. – 456 с.
326. Юрчук Л. М. Механізм утворення освітніх округів / Л. М. Юрчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10ylmuoo.pdf.
327. Яголковский С. Р. Психология инноваций : подходы, модели, процессы / С. Р. Яголковский ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 270 с.

328. Ядранський Д. М. Трудовий потенціал в системі ринкових перетворень / Д. М. Ядранський, Л. В. Мішковець. – Дніпропетровськ : Моноліт, 2007. – 194 с.
329. Яковлев А. И. Роль фундаментально-гуманитарной направленности в подготовке будущих специалистов / А. И. Яковлев // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1(71). – С. 108–112.
330. Янковська Л. А. Розвиток освітньо-фахового потенціалу регіону : теорія, методологія, практика : монографія / Л. А. Янковська. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2007. – 260 с.
331. Янковський В. Наука в університетах [Електронний ресурс] / Володимир Янковський // ZN.UA. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/science/nauka-v-universitetah-.html>.
332. Ясінський В. В. Системне моделювання процесів накопичення і дисипації знань / В. В. Ясінський // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2007. – № 3. – С. 111–121.
333. Ясулайтіс В. А. Дистанційне навчання : метод. рекомендації. / В. А. Ясулайтіс. – К. : МАУП, 2005. – 72 с.
334. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission Of The European Communities. Brussels, 30.10.2000. SEC(200) 1832 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.
335. Acting United States Trade Representative Demetrios Marantis. Office of the United States Trade Representative [Electronic resource]. – 2013. – May. – 58 p. – Mode of access : <http://www.ustr.gov/sites/default/files/05012013%202013%20Special%20301%20Report.pdf>.
336. Castells M. Materials for an exploratory theory of network society / Castells M. // Brit. J. of Soc. – 2000. – N 51. – P. 5–24.
337. Education at a glance 2011 : OECD Indicators [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf>.
338. Education today. The OECD perspective [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-today-2013_edu_today-2012-en.
339. eMarketer : Internet, Business & Ecommerce Statistics : Email Marketing & Online Market Research [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.emarketer.com>.
340. Formacion Profesional del Sistema Educativo en Andalucia : oferta prevista 2010/2011. – Junta de Andalucia, 2010. – 144 p.

341. Innovation Policy : updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Brussels, 2003.
342. Lubas R. Creating metadata practices for MIT's OpenCourseWare Project / Rebecca L. Lubas, Robert H. W. Wolfe, Maximilian Fleischman // Library Hi Tech. – 2004. – T. 22. – N 2. – P. 138–143.
343. MIT OpenCourseWare : Unlocking Knowledge, Empowering Minds / Cecilia d'Oliveira, Stephen Carson, Kate James, Jeff Lazarus // Science. – 2010. – T. 329. – N 5991. – P. 525–526.
344. Progress towards the Lisbon objectives in education and training – Indicators and benchmarks 2008. [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/report08/invest_en.pdf
345. Qualtrics Coursera Initial Report [Electronic resource]. – Mode of access : wharton.qualtrics.com/CP/Report.php?RP=RP_bdNmp41YUtu8naZ.
346. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa. Edukacja jest w niej ukryty skarb / Stowarzyszenie Oświatowców Polskich. – [B. m.] : Wyd-wo UNESCO, 1998. – S. 273–279.
347. Schultz T. Capital Formation by Education / Theodore Schultz // Journal of Political Economy. – 1960. – N 6. – P. 571–583.
348. Sen A. Development as Capability Expansion / Amartya Kumar Sen // Human Development and the International Development Strategy for the 1990s. Macmillan, London. – P. 41–58.
349. Shevchuk A. V. Standardization of Education as Essential to the Development of Regional Educational Systems / A. V. Shevchuk // Economy and Sociology. IEFS. Chisinau. – 2013. – N 1. – P. 31–37.
350. Yee J. A. Forces motivating institutional reform / J. A. Yee [Electronic resource] // ERIC Digest. ED 421179. – Mode of access : <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED421179.pdf/>.

Н а у к о в е в и д а н н я

Андрій Васильович Шевчук

РЕГІОНАЛЬНІ ОСВІТНІ СИСТЕМИ:

**теорія, методологія, практика
інноваційного розвитку**

Монографія

Редактор *Марія Забор*

Технічний редактор *Тетяна Світлик*

Підписано до друку 24.03.2014 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетн. Гарнітура Cambria. Друк на ризографі.
Ум.-друк. арк. 26,97. Умовн. фарбовідб. 27,23.
Обл.-вид. арк. 25,71. Наклад 300 прим. Зам. № 19-02-107.

Інститут регіональних досліджень НАН України

Друк ПП «Арал»
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4,
тел./факс: (032) 247-15-83